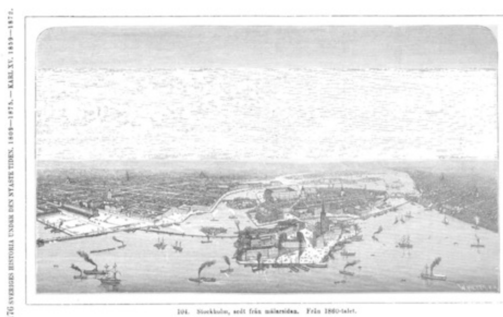

SVERIGE HISTORIA UNDER DEN NYASTE TIDEN,

FRÅN ÅR 1809 TILL ÅR 1875.

AF **TEOFRON SÄVE.** --------- MED 287 AFBILDNINGAR.

STOCKHOLM, AKTIEBOLAGET HIERTAS BOKFÖRLAG. 1880.

STOCKHOLM, IVAR HÆGGSTRÖMS BOKTRYCKERI. 1880.

Förord till den elektroniska utgåvan

Verket, som utgör del 6 av serien *Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar*, tillhör The Harvard Library. Det har scannats av Google Books och anpassades och OCR-tolkades för Projekt Runeberg i juni 2015 av Bert H.

På s. 261-469 finns ett <a href="/stsh6/0269.html" omfattande register till verkets alla delar.

Använda källor till sjette delen af Sveriges historia.

[Adlersparre, G.], Handlingar rörande Sveriges äldre, nyare och nyaste historia samt historiska personer utgifna af ett sällskap. D. 1—9(1830—33).

Delagardiska archivet, eller handlingar ur grefl. dela* gardiska bibliotheket p& Löberöd. Utglfvet af P. Yieselgren. D. 1—20 (1831—1843).

Biksståndens protokoll vid riksdagarne 1809—1863.

Engeström, L. von. Minnen och anteckningar. Utgifna efter handskrifter och samlingar, tillhöriga grefve L. S. von Engeström och svenska riksbi-blioteket, af E. Tegnér. 1, 2 (1876).

Mörner, C. O., Kort berättelse om nrsprnnget till thronföljarevalet i Örebro år 1810 (1884).

Lagerbjelke, G., Notice biographique sur la car-rlére politique du comte Gustave Lagerbjelke (1867).

Adlersparre, C. A., 1809 års revolution och dess män. 1, 2 (1849).

Adlersparre, C. A., 1809 och 1810. 1, 2, 3 (1830).

A m n é u s, A. J., Om kronprinsen Oarl Augusts dödssätt. (I Upsala universitets årsskrift. 1866).

[Lindeberg, A.], Bidrag till Sveriges historia efter den 5 november 1810. D. 1, andra uppl. (1839), d. 2 (1839).

Vallmark, P. A., Historisk-statistisk återblick på Sveriges yttre och inre förhållanden under de sist* förflutna tretti åren med särskildt afseende på hvad derom förekommer i den bekanta skriften: Bidrag till Sveriges historia ifrån den 3 november 1810. 2 uppl. (1843).

Schinkel, B. von, Minnen ur Sveriges nyare historia, samlade af B. von Schinkel. D. 4—8 förf. och utg. af C. V. Bergman (1834—1836), d. 9 förf. och utg. af C. Bogberg (1864), d. 10, 11 förf. och utg. af J. A. C. Hellstenius (1868, 1872) och d. 12, förra afdelningen, af O. Alin (1881).

Geijer, E. G., Personalier, uppläste vid högstsalig hans maj:t konung Carl XIV Johans begrafning (1844).

Svedelius, V. E., Om statsrådets ansvarighet. Afhandling i svensk statsrätt (1836).

Bydin, H. L., Om yttrandefrihet och tryckfrihet (1839).

By din, H. L., Föreningen emellan Sverige och Norge från historisk och statsrättsllg synpunkt betraktad (1863).

[Hagander, Johan], Minnesteckningar och skildringar till upplysning om Sveriges politiska och sociala samhällsskick, första häftet (1863).

Svedelius, V. E., Till Carl XIV Johans minne. Tal (1864).

Svederus, G., Sveriges krig och politik åren 1808 —1813 (1864, 63).

Svederus, G., Schwedens politik und kriege in den jahren 1808 bis 1814. 1, 2 (1866).

Svederus, G., Expeditionen till Vesterbotten 1809 (1871).

8vederus, G., Konung Carl XIV Johans historia. D. 1, h. 1—4 (1877, 1878).

Nielsen, T., Breve fra grev H. H. von Essen til kronprinds Carl Johan, indeholdende bidrag til Norges og Sveriges historie 1814—1816 (1867).

Nielsen, T., Bidrag til Norges og 8veriges historie 1812—1816 (1869).

Nielsen, T., Grev Sandels* statholderskab 1818— 1827 (1878).

Nielsen, T., Grev von Plåtens statholderskab 1827 —1829 (1873).

Nielsen, T., Aktmæssige bidrag til Sveriges politiske historie 1812—1818. I Christiania Vidensk.-8elsk. forhandl. 1877.

Nielsen, Y., Aktmæssige bidrag til de nordiske rigers politiske historie i 1818 og 1814. I Christiania Vidensk.-Selsk. forhandl. 1877.

Holst, P. C., Efterladte optegnelser om sit liv og sin samtid, udg. af den norske hist. forening (1876).

Vogt, J. H., Optegnelser om sit liv og sin embeds-

virksomhed 1784—1846, udg. af den norske hist. forening (1871).

[Dalman, V. F.], En kort återblick på svenska riksdagarne under vårt nya statsskick (1861).

[Dalman, V. F.], Några anteckningar fr&n våra ståndsriksdagar 1809—1866, H. 1—8 (1874—1879).

[Hellberg, J. K.], Ur minnet och dagboken om mina samtida personer och händelser efter 1813 inom och utom fäderneslandet af Posthumus. D. 1—12 (1870—1874).

Palm st j erna, C. F., Berättelser ur friherre Carl Otto Palmstjernas lefnad, 1790—1878 (1880).

Fåhræus, O. I., Skildringar ur det offentliga lifvet

(1880).

Blom, O. G., Det svenska statsrådets organisation 1809—1840. Akademisk afhandling (1881).

Bäckström, P. O., öfversigt af de europeiska staternas historia sedan år 1815. D. 1—3 (1862—1863).

Starbäck, C. G., Berättelser ur svenska historien. Forts, af P. O. Bäckström. D. 22, 23 (1880, 1881).

Skogman, C. D., Anteckningar om rikets ständers bank och allmänna lånerörelsen i Sverige. D. 2 (1846).

Orla Lehmann, Den svensk-norske hjælp 1848. I Nordisk universitetstidskrift 1861.

Lallerstedt, G., La Scandinavie, ses craintes et ses espérances (1856).

Friis, J. A., En sommar i Finnmarken, ryska Lappland och Nordkarelen (1872).

Daa, L. K., Skisser fra Lapland, Karelstranden og Finland (1870).

[Carlson, F. F.], Personalier, upplästa vid högst-salig hans maj:t konung Oskar I:s begrafning (1859).

[Dalman, V. F.], Några ord om unionsfrågan och hennes behandling (1861).

Underdaanigst betænkning angaaende revision af foreningsakten mellem Norge og Sverige, afgifven af den ved kongelig resolution af 6:te februar 1863 naadigst nedsatte committee (1867).

Försvarsfrågan och dess öden sedan år 1860 (aftryck af artiklar i Stockholms dagblad) (1877).

Frågor på dagordningen, behandlade af Nya dagligt allehanda under åren 1876—1877 (1877).

Cornelius, C. A., Handbok i svenska kyrkans historia (1867).

Sidenbladh, E., Weltausstellung 1873 in Wien. Schweden. I. Statistische mltthcilungen (1873).

Fåhræus, E., Administrativ och statistisk handbok. Fjerde upplagan. Utgifven med ändringar och tillägg af K. Sidenbladh (1879).

Malmström, C. G., Sveriges statskunskap i kort sammandrag. 5:e uppl. omarb. af J. Hellstenius (1880).

Statistisk tidskrift, utgifven af kongl. statistiska centralbyrån (1862—1881).

Uppfinningarnas bok. öfversigt af det industriela arbetets utveckling på alla områden. Bedig. af O. V. Alund. D. 1—7 (1873—1875).

Naumann, C., Sveriges statsförfattningsrätt. Ny upplaga. D. 1, 2 (1876—1880).

Vieselgren, H., Lars Johan Hierta. Biografisk studie. H. 1—3 (1880, 1881).

Vieselgren,H., Ur vår samtid. Femtio porträtt med nekrologer (1880).

Kungl. maj:ts befallningshafvandes femårsberättelser. Ny följd. 4. (I Bidrag till Sveriges officiela statistik 1878).

Svensk författningssamling.

An rep, G., Svenska adelns ättartaflor. J>- 1—4 (1838—1864).

Biografiskt lexikon öfver namnkunnige svenske män. B. 1—8, ny reviderad upplaga (1874—1876), 9—23 (1843 —1837), ny följd. B. 1—8 (1881).

Nordisk familjebok, konversationslexikon och real-encyklopedi. Af N. Linder m. fl. I—IV, h. 8 (1873 —1881).

Åtskilliga minnesteckningar, afhandlingar och uppsatser ur Svenska akademiens handlingar, Nordisk universitetstidskrift, Svensk lIteraturtidskrift, Nordisk tidskrift och Samtiden, veckoskrift för litera-tur ooh politik.

Enligt förläggarens uppdrag äro kapitlen om literatur och bildande konst författade, det förra af amanuensen C. Eichhorn, det senare af dr Georg Göthe. Urvalet och anordningren af afblldningarna har förläggaren ombesörjt.SVERIGES HISTORIA UNDER DEN NYASTE TIDEN.

1809—1875.

Inledning.

Iiledalug. — Geografisk-poUtlsk Sfrenigt. — Den provisoriska regeringen. — Georg Adlersparre oeh partierna. — FOrhåIlandet till ntiandet. — Kriget. — 1809 års riksdag. — Hf regeringsform. Hertig Karl konnng.

m Sveriges riko och folk vid någon tidpunkt hafva stått vid undergångens rand, så var det 1809. Pommern, den sista af stormaktstidens sunnanhafs-eröfringar, var förloradt, Finland, den gamla formuren mot öster, hade fallit, moderlandets egna gränser hotades från alla håll, och öfver Ålands haf hade vintern slagit en brygga, stark nog att föra Rysslands härar in i sjelfva hjertat af Sverige. Och hvar skulle den provisoriska regering, som nu efter Gustaf IV Adolfs fall öfvertog riksstyrelsen, finna utvägar att rädda det af långvariga krig och tunga gärder utmattade riket undan de öfverhängande farorna? Huru skulle hon, af revolutionärt ursprung, som hon var, och utan någon i lag fastställd mynden nedtryckta nationen, återställa enheten i det inre, föra de utländska underhandlingarna med erforderligt eftertryck, skaffa tillgångar för landets försvar och framkalla mod och kraft hos det af hunger, köld, sjukdomar och dådlösa ansträngningar utmattade, kring fanorna dignande unga landtvärnet? I sanning, Sveriges fall syntes komma att snart följa på konungens. En utländsk statsman kunde likna det vid en döende, som man ej bör vidröra, förrän han slocknat. Låg det än mycket, som var öfverdrifvet, i denna bild, förfarlig var dock rikets ställning under denna tid, »framför andra minnesvärd genom grusade troner, då väldet i voster och väldet i öster, ett ögonblick sammansvuma, inberäknat äfven Sverige i skiftet af sina stora rof» — en erinring, som kommer vår störste häfdatccknare att utropa: »Ar man svensk, så må man väl tacka Gud, att det ännu är till!»

dighet, kunna upprättaFörsynen höll sin skyddande hand öfver Sveriges rike äfven nu, liksom i de tider, då Engelbrekt och hans män rensade det från utländska fogdar eller Gustaf Yasa i Dalarnas bygder samlade den här, som skulle utdrifva den omilde Kristierns legoknektar. Olyckorna uppryckte det svenska folket ur dess domning; dess nationalanda upplifvades, det återfick sin spänstighet i viljan, sin kraft till handling, och så räddade det» sig äfven denna gång från undergång, ytterligare riktadt med en dyrköpt erfarenhet, den nämligen, att om också yttre olyckor väl kunna förenas med inre frihet, så trifvas de dock allra bäst tillsammans med inre ofrihet.

Denna erfarenhet var visserligen ej ny. Man hade gjort den under de hårda pröfhingarna i Karl XII:s dagar, och man hade derfor, då kulan vid Fredrikshald ändade hjeltekonungens lif, skyndat att skaffa sig trygghet mot en enväldig konungamakt. Så lade man maktens tyngdpunkt hos ständerna, men huru dessa begagnade sin myndighet, det visade det allmänna jublet, då 1772 års statshvälfning ändade deras regemente och dermed äfven ett tidskifte, visserligen berömdt för stora framsteg i andlig och materiel odling, men äfven kännetecknadt af partivälde, ståndstvister, skråanda och utländsk bestickning. Det var från dessa fula utväxter Gustaf III hade att befria det offentliga lifvet. I flere afseenden lyckades han äfven lösa sin uppgift, och det på ett sätt, som gör honom fortjent af Sveriges evärdliga tacksamhet. Men att ej 1772 års statsskick var rätta formen för en lagbunden frihet eller Gustaf III rätte mannen att återställa de rubbade gränserna mellan rätt och orätt, det visade sig snart. Oaktadt alla hans lysande egenskaper för öfrigt fattades det honom den aktning för lag och rätt, som var oundgänglig för att upprätta den under frihetstidens partistrider till spillo gifna offentliga moralen. Och då han nu dessutom ej hyste någon böjelse för ett konstitutionelt statsskick och ej mäktade eller ville inse nödvändigheten af en ärlig samverkan mellan konung och riksdag, så förleddes han att begagna sig af de obestämda eller tvetydiga föreskrifterna i den nya regeringsformen till att på rådets och riksdagens bekostnad höja sin makt vida högre, än öfverens-stämmande var med den lagbundna frihet, han berömde sig af att hafva gifvit sitt folk. På detta sätt beredde han sig fria händer för den äfventyr-liga statskonst, medelst hvilken han hoppades återvinna sin förlorade »prestige», men hvilken i sjelfva verket hotade att bringa landet i de största faror. Allmänt blef också missnöjet med hans regering och med honom sjelf. Häftigast visade det sig hos de adliga oppositionsmännen, af hvilka en del i Anjala trotsigt framträdde till öppen kamp med Gustaf om makten. Men det sorgligt ryktbara anjalamyteriet, företaget af officerarne under brinnande krig-och inför fiendens ögon, stämplades af den allmänna rättskänslan såsom ett skamligt förräderi, och så samlade sig det svenska folket ännu en gång omkring sin

konung, hvilken aldrig tedde sig större än under dessa olyckans och pröfhingamas dagar. Han återvann sin förlorade folkgunst, men olyck-is begagnade han sig deraf till att göra sig hardt när enväldig. Adelns förbittring urartade efter förödmjukelserna 1789 till ett gränslöst hat, ocbdetta hat fick sitt uttryck i Anekarströms och hans fanatiska vänners hemska sammansvärjning.

Förenings- och säkerhetsakten var det farligaste arf, Gustaf III kunde lemna sin son och efterträdare. Till envåldsherskare var den unge Gustaf IY Adolf med sin inskränkta begåfhing, sin klena omdömesförmåga, sin ofördragsamhet, sitt oefterrättliga högmod och sitt pedanteri ej danad. Och likväl var den myndighet, den olyckliga förenings- och säkerhetsakten gaf honom, snarlik en envåldsmakt. »Riksvårdande ärenden» skötte han efter behag, riksdag fans det väl, men utan initiativ och med en beskattningsrätt, som stod på ytterst osäker grund, och på konungens behag berodde det, om den skulle sammankallas eller ej. Ingen rådgifvare med konstitutionel ansvarighet stod vid den oerfarne konungens sida för att framhålla vådorna af den politik han följde, och den klafbundna pressen blef genom ett i yttersta grad skärpt förtryckssystem urståndsatt att vara ett organ för den stora allmänhetens önskningar eller farhågor. Sålunda är det förklarligt, huru Gustaf IV Adolf kunde, ledd af sina nycker allena och utan att känna sig hejdad af någon återhållande kraft, med en halsstarrighet, som gränsade till sinnesförvirring, styra statsskeppet rakt in bland de yrande politiska bränningarna, der skeppsbrottet varit oundvikligt, derest ej statshväl-fningen i sista timmen vridit rodret ur hans hand.

Ur denna statshvälfning utgick vår nya författning. Med väl beräknad försigtighet undveko lagstiftarne att göra andra rubbningar i statsskickets grundformer än sådana, som afsågo en jemnare fördelning af makten mellan konung och folk. Enväldet afskaffades, och en stark folkmakt bildades, men utan att man derför beröfvade konungen hans gamla prerogativ. Statsskickets urgamla former, »omgifna af seklens helgd och befästa af en allmän nationalkraft», behöfde ej hos oss såsom annorstädes ombildas; man tog dem sådana de voro, och man inskränkte sig till att göra dem mottagliga för en nyare tids anda. På detta sätt blef det nya statsskicket på en gång öppet för inrymmandet af nya element och mäktigt af en fortsatt utveckling på historisk grund. Under det sålunda i detta den konstitutionela frihetens och nationalitetsideens tidhvarf de flesta af Europas folk under bemödandet att förskaffa sig borgerlig frihet och nationel enhet måst på mer eller mindre våldsamt sätt bryta ned den gamla ordningen, har det svenska folket i allsköns lugn kunnat fortfarande bygga på den gamla grunden. Till och* med 1866 års riksdagsordning, genom hvilken representationens länge fordrade ombildning blef en verklighet, kunde utan våldsamma skakningar genomföras, och denna betydelsefulla nydaning, med hvilken vårt offentliga lif inträdt i ett nytt skede, medförde inga andra förändringar i vår regeringsform än dem, som blefvo en följd af ståndsprincipens upphäfvande och införandet af samfalda val.

Svårare än enväldets afskaffande var ordnandet af do utländska angelägenheterna. Freden återstäldes omsider, men först efter de smärtsammaste förlaster. Freden i Fredrikshamn kostade oss hela Finland jemte de åländska öama och dessutom en betydlig landsträcka af Vesterbotten, eller landetmellan Kemi ock Torne elfvar. Gränsregleringstraktaten i Torne den 20 november 1810 bestämde djupaste strömfåran af Köngämä, Muonio oeh Torne elfvar till Sveriges gräns mot det rvska riket, men derigenom kom äfven detta rike att inskjuta med en för den skandinaviska kalfön hotande kil mellan den svenska Lappmarken och den norska Finmarken. Genom dessa afträdelser förlorade Sverige mer än en tredjedel af sitt område och inemot 900 000 invånare. Freden med Danmark i Jönköping medförde der-emot ingen gränsförändring, och freden med Frankrike i Paris återgaf oss Pommern med Riigen.

De stora områdesafträdelserna till Ryssland gjorde emellertid Sveriges yttre ställning synnerligen vådlig, och det blef derför den nye tronföljaren Karl Johans uppgift att trygga den samma genom att verkställa den redan före hans ankomst utkastade planen till en förening med Norge. Sveriges vinst af sitt deltagande i den stora koalitionen mot Napoléon blef freden i Kiel, der konungen af Danmark till Sveriges konung afstod alla sina rättigheter och anspråk på Norge mot ersättning af Svenska Pommern och Riigen. Men norrmännen ansågo sig genom denna fred blott lösta från sin förbindelse med Danmark, ej förenade med och ännu mindre underkastade Sverige, och det fordrades derför 1814 års norska fälttåg, innan föreningen kunde komma till stånd. Genom konventionen i Moss, Karl XIII:s utkörande till Norges konung och 1815 års riksakt var föreningen ändtligen

åvägabragt. Norge blef såsom ett sjelfständigt, jembördigt rike förenadt med Sverige, och detta land fick härigenom sin vestra gräns tryggad. Sjelft hade dock Norge en osäker gräns mot Ryssland i nordost, och 1826 års gräns-regleringstraktat, som delade det omtvistade »fælles-distriktet» efter Pas-viks och Jakobs elfvar, undanröjde, såsom händelserna 1851 och 1852 utvisa, ingalunda ämnena till nya förvecklingar och faror från Yarangerfjord, den skandinaviska halföns akilleushäl.

Pommern och Riigen, som Sverige vägrade öfverlemna till Danmark, förrän kostnaderna för 1814 års norska fälttåg blifvit ersatta, blefvo 1815 afträdda till Preussen mot en större penningsumma, och Danmark fick i ersättning af Preussen det lilla Lauenburg. Den vestindiska ön Guadeloupe, hvilken i mars 1813 af England afträddes till Sveriges konungahus, öfver-lemnades i parisfreden 1814 till Frankrike, hvarför dock England lemnade en ansenlig penningersättning. Till Frankrike har också Sverige 1878 åter-gifvit ön S:t Barthélemv, näst det 1803 till Mecklenburg-Schwerin pantsatta Wismar vår sista utländska besittning.

Det nu varande Sverige innefattar, oaktadt dess areal knapt uppgår till hälften af hvad den var under stormaktstiden, det anseuliga området af 8 042 geografiska qvadratmil. Lägges Norges dertill, 5 751 geografiska qvadratmil, så innefattar den skandinaviska halfön en rymd af 13 793 qvadratmil — 4 000 mer än den tyska kejsarstaten. Sveriges folkmängd, som 1815 uppgick till nära 2 500 000 menniskor, uppgick 1878 till 4 532 000, och Norges folkmängd hade från 885 000 år 1815 vid samma tidpunkt ökats till 1 878 000.Halfons sammanlagda befolkning uppgår sålunda till öfver 6 400 000 menni-skor, två och en half gånger mer än den i stormaktstidens Sverige.

Glest fördelad är emellertid folkmängden på denna vidsträckta yta. Sveriges befolkning var 1878 fördelad med 10,s personer på hvarjo qvadrat-kilometer, och ännu glesare var den 1809. Utrymme förefans sålunda att inom Sveriges gamla område eröfra Finland åter. Det var härtill Tegnér manade i sin odödliga sång:

»O älska vi vårt land, nog ha vi land att skydda!

Låt, Svea, dina berg fördubblad go sin skatt, låt skörden blomstra upp i dina skogars natt, led flodens böljor kring som tamda undersåter och inom Sveriges gräns eröfra Finland åter!»

Och i sanning, sedan 1809 har det svenska folket, som numera tvungits att rikta sina samlade krafter inåt i stället för utåt, genom upplysningens höjande, de fria samhällsinrättningarnas utbildande och den materiela odlingens förkofran väl beredt sig en ersättning för den förlust, som i förstone kändes så förkrossande. Det är om denna landets inre, af yttre konflikter i allmänhet ostörda utveckling, Sveriges nyasto historia företrädesvis har att berätta.

Ej utan svårighet lyckades man efter Gustaf IV Adolfs arresterande den 13 mars 1809 förmå farbrodern hertig Karl att tills vidaro övertaga riksstyrelsen i egenskap af riksföreståndare. En af hertigens första åtgärder var att upphäfva den förra kungliga beredningen och i hennes ställe förordna enregeringskonselj.

Till ledamöter deri kallades riksdrot-sen Trollo-Vachtmeister, kanslipresidenten Ehrenheim, statssekre-terame Karl Lagerbring och Rosenblad, hvilka alla varit konung Gustaf IY Adolfs rådgifvare, och dessutom generaladjutanten Adlercreutz, presidenten Lager heim, amiralen Lagerbjelke, den sist nämdes son Gustaf Lagerbjelke, som förordnades till hofkansler, med flere. Af den gamla konseljens medlemmar uteslötos presidenten Samuel af Ugglas och hofkansleren Zibet ur den nya. Redan den 14 mars utfärdades en kallelse till rikets ständer att den 1 maj sammanträda i Stockholm.

1. Frederik VI, konung af Danmark (17C8—1839).Den kanske myndigaste mannen i Sverige dagarna efter statshvälfningen var Georg Adlersparre. Med all framgång hade han genom sin skrift-ställarverksamhet befordrat spridandet af en nyare tids ideer; han hade vidare, såsom vi sett, tagit en verksam del i oppositionens göranden vid Norrköpings riksdag och slutligen genom sin djerfva marsch med vestra armeen mot Stockholm framkallat den hvälfning, som kullstörtade tronen. Ehuru af naturen trög till handling och allt annat än uthållig, hade han sålunda ådagalagt en beslutsamhet och en handlingskraft af första ordningen: men den lätthet, hvarmed han, då förhållandena fordrade det, öfvervann sin maklighet, den lättheten egde han ej, då det gälde att öfvervinna det

misstroende, hvartill han drefs af sin eldiga känsla och lifliga inbillningskraft. Så trodde han nu, orolig som han var för följderna af sitt stordåd, att fäderneslandets och hans egen farliga ställning bjödo honom att ej skilja sig från sina vapenbröder, förrän statshvälfningen voro betryggad. Också intågade han, trots den provisoriska regeringens order att låta hälften af trupperna stanna utanför Stockholm, med hela sin härafdelning i hufvudstaden, der han nu, stödd på sin »lifvakt», en tid bortåt kom att utöfva ett synnerligen stort inflytande på den nya regeringen. Ehuru den ryktbare revolutionschefen väl kan sägas hafva representerat den nya tiden och dess anspråk gent emot den gamla, på hvilken den 13 mars gjorde en så tragisk ände, så synes han dock ej nu hafva åsyftat någon väsentligare förändring af regeringssättet. »Med en framtid inom sig», önskade han en regering, som voro villig och stark nog att förverkliga hans ideal, och derfor uppstälde han såsom sitt första mål dels att rensa riksföreståndarens omgifning från de personer, som voro tillgifna den gamla ordningen, och dels att nu genast, innan riksdagen sammanträdde och ändrade regeringsformen, med undanskjutande af den afsatte konungens son prins Gustaf och dennes legitima rätt upphöja hertigen på tronen. Men i samband med hertig Karls upphöjande uppstälde Adlersparre äfven en annan plan. Ginge Finland, såsom det var att förutse, förloradt, blefve Sveriges geografiska och politiska ställning så betänklig, att intet annat kunde rädda riket från undergång än en förening med Norge. En sådan förening vore ej omöjlig att genomföra, derest man lyckades till tronföljare efter hertig Karl välja den populäre danske militärbefälhafvaren i Norge, prins Kristian August af Augustenborg, genom hvars medverkan föreningen skulle kunna verkställas på frivillighetens väg.

Vigtiga förändringar inom rådgifvarpersonalen och det högre armebefälet inträffade äfven efter Adlersparres ankomst. Förre generalguvernören i Pommern, friherre Hans Henrik von Essen och Adlersparre sjelf inträdde såsom ledamöter i konseljen, hvaremot konseljpresidenten Ehrenheim lemnade utrikes ärendena, hvilka ej långt derefter öfvertogos af förre envoyeen Lars von Engeström. Den farlige ränkmakarcn Armfel t, som fått del af Adlersparres planer, sattes till befälliafvare för den kring Göteborg och Ve-nersborg förlagda hufvudstvrkan af vestra armeen, och den gamle gustavia-IXLEDXIXG.

nen, fältmarskalken Toll entledigades från befälet öfver den i Skåne stående södra armeen.

Att utropa hertigen till konung, innan rikets ständer hunnit sammanträda, lät sig ej verkställas. Adlersparre hade först haft för afsigt att under bajonetternas skydd utropa hertigen, men måste afstå från denna plan, då hans underbefalhafvare af aktning för den lagstiftande maktens rättigheter ^j ville biträda den samma. Deremot lyckades han bättre i sina bemödanden att vinna hertigen sjelf för sina syften. Denne svage och vacklande furste, hvilken ena stunden kände sig oemotståndligt dragen till den tron, som så •ofta föresväfvat hans fantasi, men hvilken den andra stunden kände sig bortstött derifrån af medvetandet af kronans tyngd och prins Gustafs legitima rätt, gjordes genom Adlersparres öfvertalningar nu villig att mottaga spiran i följd af arfsrätt, under förutsättning likväl, att Gustaf Adolf först for sig och sina bröstarfvingar afsade sig henne. En operationsplan för den stundande riksdagen uppgjordes i samband dermed af Adlersparre, Trolle-Yachtmeister med flere i samråd med hertigen sjelf; enligt denna skulle hertigen, sedan ständerna förklarat Gustaf Adolf och hans bröstarfvingar förlustiga tronen, pä grund af arfsrätt ^ mottaga kronan och derpå för ständerna | framlägga ett förslag till en ny grundlag. Ett sådant utarbetades äfven af landshöfdingen Anders af Håkansson och godkändes af en i och för denna sak tillsatt grundlagskomité. En ligt den uppgjorda planen skulle förslaget framläggas för ständerna till enkelt antagande eller förkastande; blefve det forkastadt, skullo Karl tills vidare regera efter 1772 års regeringsform och säkerhetsakten.

Dock var det att vänta, att ett allvarsamt motstånd skulle göras mot denna plan. Yid hofvet fans ett inflytelserikt gustavianskt parti, som med all ifver arbetade för prins Gustafs utropande till konung med hertigen såsom förmyndare. Till detta parti hörde hertigen-riksföreståndarens gemål Hedvig »Elisabet Charlotta, prinsessan Sofia Albertina, grefve Axel von Fersen, dennes syster grefvinnan Piper, grefve Gustaf Stenbock med flere; inom konseljen kundo det stödja sig på en och annan af hertigens rådgifvare, såsom Lagerbring och Adlercreutø, och på den snart sammanträdande riksdagen fick det verksamma hjelpare i grefvame Jakob de la Gardie och Erik Ruuth med flere. Men det fans äfven ett annat fri-

2. Lars von Engeström (1751 —182G).sinnadt parti, som framfor allt ifrade för, att man nu skulle begagna tillfället och grunda ett verkligt konstitutionelt statsskick; till detta parti, om man får benämna det med detta namn, hörde det frisinnade flertalet inom riddarhuset. Enligt dess tanke skulle man visserligen utköra hertigen till konung, men först sedan en ny författning blifvit af ständerna sjelfva utarbetad och antagen. Då Adlersparre och de med honom liktänkande ville hafva »kung först och konstitution sedan», ville åter riddarhusets majoritet hafva »konstitution först och kung sedan».

De yttre angelägenheterna upptogo i ännu högre grad än de inre regeringens tankar. Danskarne hotade i söder; från norska gränsen, der prinsen af Augustenborg förde befälet, var visserligen för ögonblicket intet att befara, men i Yesterbotten och på Åland inryckte redan ryssarne. Den yttre och inre ställningen gjorde en fred oundgänglig, men en dräglig sådan kunde man ej hoppas på utan genom Napoléons mellankomst. På denne väldige herskare bygde man derför sitt hopp, i tanke att han både med hänsyn till Frankrikes gamla förbindelser med Sverige och af statsskäJ, nu sedan Gustaf Adolf med sin krona fått böta för sin halsstarrighet, skulle kunna förmås att antaga sig Sveriges sak, och dock var det just den franske kejsaren, som gifvit den ryske tsaren anvisningen att genom Finlands eröfnng rätta Rysslands geografiska gräns. Redan dagen efter statshvälfningen sändes en officer till prinsen af Ponte Corvo, som förde befälet öfver de franska trupperna i norra Tyskland, med begäran om stilleständ, och under de följande veckorna afgick beskickning på beskickning till Napoléon sjelf för att utverka, att frederna med Sveriges fiender finge slutas under hans beskydd. Men Napoléon,. hvilken nu var upptagen af krig både med Österrike och med spaniorerne och hvilken derför var angelägen om Rysslands vänskap, gaf blott undvikande svar. »Alexander, så hette det i en hans skrifvelse till riksföreståndaren, är ädelmodig och stor, må eders kunglig höghet vända sig till honom.»

På Alexanders ädelmod skulle man sålunda sätta sin förtröstan, och dock fullföljde den ryske tsaren, trots det att hela Finland redan fallit i hans händer, med all kraft sina militära operationer mot det egentliga Sverige. Från trenno håll lät han våren 1809 sina trupper inbryta i Sverige. En afdelning gick under Sjuvalofs befal öfver Torne, en annan under Barclay de Tolly öfver Qvarkons is till Ume, en tredje — den starkaste-af alla — under Knorring till Åland med uppgift att derifrån fortsätta marschen mot Stockholm. De fåtaliga svenska trupperna på Åland anfördes-af Döbeln, men denne fick redan den 14 mars 1809 befallning att draga sig tillbaka, derest han funne sig för svag till motstånd. Genom kloka underhandlingar med det ryska högqvarteret lyckades Döbeln vinna tid att förbereda sitt återtåg; det verkställdes raskt och med all framgång öfver det frusna liafvet, så att den svenska styrkan, dock icke utan förluster, den 17 kunde uppnå Grisslehamn. Emellertid beredde sig ryssarne att likaledes öfvergå hafvet, och Kulnefs kosacker gjorde till och med en påhelsning i Grisslehamn. öfverste Gustaf Lagerbring, hvilken nu sändes med enskrifvelse angående inledandet af fredsunderhandlingar från riksföreståndaren till ryske kejsaren, mötte den ryska hären på Åland, men lyckades, ehuru ej dertill bemyndigad, med den ryske öfverbefälhafvaren, som synes hafva fruktat, att isen snart skulle bryta upp, ingå en öfverenskommelse, enligt, hvilken ryssarne skulle återgå till Finland mot förbindelse for svenskarne att under de blifvande fredsunderhandlingarna ej göra något försök att återtaga Åland. Alexander blef missnöjd med denna öfverenskommelse och upp-häfde den, men något anfall mot Stockholm blef emellertid ej af. Deremot framträngde ryssarne allt längre i Vesterbotten. Barclay de Tolly hade visserligen blott stannat några dagar vid Ume och derefter återgått till Finland samma farliga väg han kommit, men rapporten om hans ankomst till Ume förmådde dock den vid Kalix stående generalmajoren Gripenberg att med Sjuvalof den 25 mars 1809 ingå en dagtingan, enligt hvilken de under Gripenbergs befäl stående finska trupperna skulle nedlägga vapen och återvända till sina hemorter samt alla den svenska kronans magasin och förråd mellan Kalix och Ume öfverlemnas till ryssarne. Långsamt framträngande mot söder, lyckades Sjuvalof derefter vid Skellefte kringränna och be-mäktiga sig en mindre svensk truppstyrka under öfverstlöjtnant Furumark. Döbeln förde nu befälet öfver de svenska trupperna vid Ume och lyckades genom en ny öfver-cnskommelse den 26 maj vinna tid att rädda de betydliga svenska förråden i Ume; dock måste han öfverlemna Ume till Sjuvalof och flytta demarkationslinien mellan do svenska och ryska trupperna till Vester-bottens södra gräns.

Med förlusten af Vesterbotten voro utsigterna att komma till en dräglig fred

med Ryssland ännu mer förmörkade. De påbörjade fredsunderhandlingarna lofvade också föga godt: afträdandet af Finland och Vesterbotten ända till Kalix elf jemte de åländska öarna — »förposterna mot Stockholm», såsom Napoléon riktigt benämde dem — och dessutom uppsägelse af förbundet med England, detta var enda grundvalen, på hvilken kejsar Alexander ville underhandla. Föga hugnesamt lofvade också budskapen från grannen i söder. Någon dansk landstigning i Skåne blef visserligen ej af, men den danska regeringen hade på ett allt annat än höfligt sätt afslagit Sveriges strax efter statshvälfningen gjorda förslag till vapenstillestånd. Gynsaramare voro under-

3. Georg Karl von Döbelns minnesvärd vid Ume.rättelserna från England, Sveriges ende bundsförvandt. För att ej lägga hinder i vägen for den fred, hvarpå Sveriges välfärd berodde, förklarade den engelska regeringen välvilligt, att hon ej skulle se något fiendtligt steg från Sveriges sida deri, om det i fredsfördragen forbunde sig till att stänga sina hamnar för England.

Sådan var den yttre politiska ocli militära ställningen, då ständerna sammanträdde i Stockholm. Landtmarskalk blef landshöfdingen i Kalmar, friherre Mikael Anckarsvärd; talman i presteståndet var på grund af sitt 'cmbeto erkebiskop Lindblom, och till talmän i borgar- och bondestånden utnämdos direktören för det nya ostindiska kompaniet Hans Niklas Schvan och hemmansegaren Lars Olsson från Bohuslän. Huru ständerna uttalade sitt gillande af den skedda statshvälfningen, och huru de, sedan Gustaf

Adolf förgäfves sökt genom en frivillig afsägelse rädda kronan åt sin son, på förslag af friherre Manner-lieim förklarade Gustaf Adolf och hans bröstarfvingar förlustiga den svenska tronen, är berättadt i föregående del. Med häftighet motsatte man sig på riddarhuset den uppgjorda planen, att hertig Karl skulle utropas till konung på grund af arfs-rätt; också fann sig hertigen, på inrådan af den konstitutionelt sinnade öfvorste Sköldebrand, till Adler-sparres stora missnöje föranlåten att frångå den samma och förklara sig villig att fortfarande såsom riksföreståndare föra styrelsen, tills ständerna hunnit utarbeta den nva stats-författningen, hvarpå först han skulle yttra sig, om han ville mottaga kronan eller ej. Härpå utsåg man det utskott, som skulle utarbeta den nya regeringsformen. Till ledamöter häri utvaldes idel framstående, kunniga och erfarna män. Vi nämna särskildt friherre Lars August Mannerheim, öfversten friherre Baltsar Bogislaus von Pläten, kanslirådet Gudmund Göran Adlerbeth, riddarhussekre-teraren Axel Gabriel] Silfverstolpe, öfversten Anders Fredrik Sköldebrand, biskoparne Karl von Rosenstein och Karl Gustaf Nordin, teologie professorn Sven Vijkman Kaspersson, lagmannen Isak Reinhold Blom, assessorn Johan Gottlieb Gahn och bondeståndsrepresentan-terne Matts Persson och Anders Jansson Hyckert. Det nybildade konstitutionsutskottet utsåg till sin sekreterare den snillrike Hans Järta, och vice sekreterare blef skalden Johan David Valerius.

4. Jakob Axelsson Lindblom (1746—1819).Sällan torde ett utskott haft att utarbeta ett grundlagsförslag under hårdare tryck än detta. Lång blef derfor ej heller den tid, som förunnades det samma i och för utförandet af dess maktpåliggande värf, och sålunda kunde det ske, att förslaget till den nya regeringsformen utarbetades på den otroligt korta tiden af fjorton dagar. Äran härför tillfaller i främsta rummet Järta; dock torde det hafva varit honom och utskottet omöjligt att lösa sin uppgift på denna korta tid, derest de ej till ledning vid sina arbeten haft att tillgå det ofvan nämda af Håkansson uppgjorda förslaget, hvilket var bygd t på 1772 års regeringsform och i sjelfva verket innehåller do vigtigaste af de grundlagsförändringar, som kommo till stånd i den nya regeringsformen. Någon väsentligare omstörtning af de bestående förhållandena afsåg utskottet ej. Hvad det framför allt bemödade sig om var att med sans och måtta fördela makten mellan konung och riksdag, så att framtida sam-hällsförderfliga slitningar mellan de båda statsmakterna skulle kunna förebyggas. Den grundsats det följde är tydligt angifven i det af Järta och Yalerius på en enda natt utarbetade memorial, som, bifogadt grundlagsförslaget, redogjorde för dess hufvudgrunder. »Utskottet föreslår ej, heter det häri, stora och lysande förändringar i vår statsförfattnings åldriga grundformer. Det har trott, att sådana former icke böra lättsinnigt omskapas, allra minst i de första stunderna af en återvunnen frihet, under en då oundviklig söndring i tänkesätt. Det har trott, livad exemplet af Europas friaste stat äfven bevisar, att för en nations allmänna rätt och medborgares personliga frihet och säkerhet finnes intet stadigare värn än dessa former, omgifna af sekels helgd och befästa af en allmän nationalkraft, som i dem verkar. Denna kraft uppkommer af friheten att tänka och yttra

sig öfver nationens stora angelägenheter, att se dessa framstälda till hvaije medborgares kännedom och omdöme, att veta lagarna vara hållna i aktning och att med visshet kunna vänta nationalrepresentationens återkommande verksamhet.»

Redan de första dagarna af juni 1809 kunde grundlagsförslaget komma under ständernas ompröfning. Efter flere dagars lifliga öfverläggningar blef det den 5 juni bifallet af alla fyra stånden — af bondeståndet dock blott vilkorligt. Det tillfälle, som granskningen af regeringsformen erbjöd bön-

5. Hana Järta (1774—1847).demø att framställa sina yrkajiden på en billigare fördelning af skattebördorna och en utjemning af ståndsprivilegiema i allmänt medborgerlig anda, var allt för lockande, för att de ej nu, då landets farliga ställning borde göra sinnena mer känsliga för rättvisans fordringar, skulle begagna sig deraf. Också framstälde deras främsta män, en Matts Persson, en Anders Danielsson, en Anders Joakimsson med flere, sina fordringar, att all jord skulle beskattas lika, att adeln och presterne skulle åtaga sig nödiga krigsgärder för sina skattefria hemman och boställen, att åtskilliga embeten skulle såsom öfverflödiga indragas med mera. Den egentliga stötestenen var 114:e § i den föreslagna regeringsformen, deri riksståndens privilegier garanterades. Också gåfvo bönderne sitt bifall till det föreliggande förslaget blott med det vilkor, att nämda paragraf uteslötes, samt att ständerna redan före riksdagens slut till öfverläggning och afgörande upptoge, hvad angående privilegierna blifvit ifrågaställdt.

Nu, då regeringsformen var antagen, kunde ständerna officielt erbjuda hertig Karl kronan. Det skedde aftonen den 5 juni 1809. Följande dag förklarade hertigen i plenum plenorum på rikssalen, att han ville åtaga sig riksstyrelsen efter den af ständerna faststälda regeringsformen, hvarefter han såsom Karl XIII holsades såsom Sveriges konung. Men för att regeringsformen skulle vara gällande, fordrades landtmarskalkcns och talmännens underskrifter, Dessa följde ock med undantag af talmannens i bondeståndet. Bön-derno stodo nämligen fasta vid sitt vilkor, att 114:e § skulle utgå, och ålade derför sin talman att ej underteckna regeringsformen, förrän medstånden afgifvit sitt utlåtande om ett bondeståndets memorial om all jords lika beskattning och för öfrigt medgifvit de jemkningar af privilegierna, som vore af nöden. För att visa sig vilja tillmötesgå böndernes önskningar hade adeln redan den 2 juni 1809 afsagt sig sin uteslutande rätt att besitta säterier, och den hade dessutom åtagit sig att allt framgent betala mantalspenningar äfvensom att intill nästa riksdag erlägga bevillning för sin skattefria jord, och likartade eftergifter med afseende på mantalspenningar och bevillning hade äfven presterno funnit sig föranlåtna att göra. Men detta var långt ifrån nog att göra bönderne medgörliga, och några nya eftergifter ville ej adeln medgifva. Stor var den nyo konungens oro öfver denna böljade söndring mellan stånden. Adlersparre fick i uppdrag att söka åstadkomma en medling. Han lyckades; genom enskildt öfvertalande vann han flere af bönderne för en eftergift, och då konungen personligen, efter att hafva uppkallat bönderne till slottet, under framhållande af landets farliga ställning uppmanade dom till eftergifter och försäkrade dem om sin bemedling vid framdeles uppkommande privilegiefrågor, gåfvo bönderne slutligen efter, hvarpå talmannen omsider å ståndets vägnar undertecknade regeringsformen.KARL XIII.

1809—1818.

Nya grandlagar. — Frederna. — Tronföljarvalen.

Karl XIII. — Den nja styrelsens min. — Grundlagarna. — Regeringsformen. — Riksdagsordningen. — Tryckfrihetsförordningen. — Tronföljarralet. — Suecesslonsordningen. — Kriget I Tester-feotten. — Fredslnten. — Riksdagen oeh partierna. — Karl August. — Hans dffd. — Fersenska mordet. — Örebro riksdag 1S10 oeh nytt tronföljarval.

tt den nyo konungen skulle på ett kraftigare sätt personligen ingripa i regeringsärendena, väntade näppeligen någon. Karl XIII var nämligen vid sin tronbestigning redan en äldre man. Född den 7 oktober 1748, hade han vid denna tidpunkt uppnått en ålder af sextio år, och hans kraftfullaste tid låg sålunda redan bakom honom. Yi känna af det föregående, att han såsom storamiral med örlogs-flottan tagit en ärofull del i Gustaf III:s ryska krig, äfvensom att han såsom förmyndare under Gustaf IY Adolfs minderårighet fört riksstyrelsen icke utan förtjenst, fastän hans böjelse för mysticism och or-densväsen, hans undfallenhet för gunstlingen Reuter-holm, hans

förfarande i den armfeltska rättegången och hans oridderlighet mot fröken Rudensköld stält hans minne från denna tid i en allt annat än fördelaktig dager. Efter brorsonens tillträde till regeringen hade han nedlagt sina statsombeten och dragit sig undan både från det offentliga lifvet och från stora verldens umgängen. Under de följande åren tog han ingen del i de allmänna ärendena, med undantag af, att han under konungens resa till Åland 1808 förde öfverbefälet öfver krigsmakten i Sverige. Det var emellertid rikets lycka, då 1809 års stats-kvälfning inträffade, att hertig Karl då fans, och att han var villig att mottaga riksstyrelsen ur revolutionsmännens händer, ty derigenom kunde denna fortgå och göra sig aktad utan våldsammare skakningar. Några ovanligare egenskaper egdo Karl XIII ej. Han hadc visserligen ett godt förstånd och en klar blick för hvad som borde göras, derest han ej villades af ett visst misstroende till egen förmåga, men hans svaga och böjliga karakter gjorde honom mer, än tillbörligt var, mottaglig för sidoinflytelser, och i kritiska tillfällen blef han lätt vacklande och obeslutsam. Fysiskt mod saknade han icke — han gaf ett lysande prof derpå, då han den ärofulladagen vid Hogland pfrr^itøfeet af sitt amiralskepp stod lugn och oförfärad med roparon i hånd midtr ibland de kring honom hvinande kulorna — men

det moraliska mod, som bjuder att icke vika en hårsmån från sin öf-vertygelse eller sin pligt, det egde han icke i samma grad. Liksom sina bröder egde han ett öppet öga för det sköna; han var enkel och

flärdfri i sitt sätt att vara, god-hjertad och älskvärd i det personliga umgänget, men mot hans enskilda lif i de yngre åren kunde många anmärkningar göras, och hans vänfasthet tålde icke att ställas på hårdare prof. Hans uppriktiga fosterlandskärlek och känslighet för Sveriges ära har ingen kunnat förneka.

Karl XHLs första åliggande såsom konung var att utse de statsråd, hvilka i enlighet med den nya regeringsformen skulle såsom råd-gifvare stå vid hans sida. Till ju-stitiestatsminister utsåg han justitieministern i den förra styrelsen, grefve Karl Axel Trolle-Yachtmeister. Allt sedan 1787 hade denne erfarne och aktade statsman såsom riksdrots

stått i spetsen för rikets embetsmanna-

6. Konung Karl XIII (1748—1818).

kår, en ställning, som han uppburit med hela värdigheten hos en rådsherro från 1600-talet, och han hade derunder, så mycket i hans makt stått, sökt af-böja alla olagligheter och missgrepp i den inre styrelsen. Grefve Trolle-Yachtmeister begärde dock snart sitt afsked och dog, redan innan han erhållit det samma, i april 1810, då till hans efterträdare kallades justitierådet grefve Fredrik Gyllenborg, en man utan lysande egenskaper, men redbar och samvetsgrann. Statsminister för utrikes ärendena blef konseljpresidenten i den förra styrelsen Lars von Enge ström, en af konungens uppriktigaste personliga vänner. Under en lång och hedrande diplomatisk bana hade Engeström såsom Sveriges representant hos flere utländska regeringar

7. Karl XIII:s sigill.med all framgång försvarat sitt lands intressen. Utan att ega denna snillets öfverlägsenhet, som bryter egna vägar, men kunskapsrik, arbetsam och rättfram, kom han, huru än omdömena om hans statsmannaförmSga för öfrigt. må vexla, att utöfva ett synnerligen stort inflytande på ej blott de yttre,, utan äfven de inre angelägenheterna. Längre fram kommo Karl Johans personliga öfverlägsenhet och yngre talangfullare embetsbröder honom att träda i skuggan, men under den första tiden efter 1809 ansågs Engeström med allt skäl såsom Sveriges egentlige premierminister. Såsom historisk samlare och vän af vetenskaplig forskning visade han sig vara en värdig ättling af dessa fräjdade Benzelier och Benzelstjernor, från hvilka han genom sitt möderne härstammade. Till statsråd utsågos lika så framstående män. Så. finna vi i den nya konseljen den i alla förvaltningens grenar synnerligen hemmastadde friherre Mattias Rosenblad, en embetsman med utomordentlig arbetsförmåga och säll-spord duglighet, statsrådets lefvande lexikon i allt hvad som rörde författningar och förvaltningsformer, en embetsman för öfrigt, som, under hvilka regeringar han än tjenade, väl visade sig förstå konsten »att aldrig vara i vägen och aldrig ur vägen». Yi finna här vidare den spirituele diplomaten friherre Gustaf Lagerbjelke, en stilist af första ordningen, hvilkens embetsskrifvel-ser länge betraktades såsom mönster i sitt slag, men hvilken man det oaktadt fann för godt att snart aflägsna från statsrådet, i det man skickade honom såsom fradsunder-handlare till Paris, der han till följd af ekonomiskt obestånd råkade i flere vidrigheter. Så se vi

här vidare Gustaf IH:s gunstling, förre generalguvernören öfver Pommern, friherre Hans Henrik von Essen, en »grand seigneur», lika utmärkt för sin fina takt och verldsmannabildning som för sitt vördnadsbjudande yttre. Att Georg Adler sparre intog en plats i den nya konseljen var en naturlig följd af hans-ställning såsom regementsförändringens upphofsman; dock egde han ej tillräcklig uthållighet för att vilja länge qvarstanna vid ledningen af de allmänna angelägenheterna, hvadan han äfven redan följande år (1810) utbytte sitt stats-rådsembete mot landshöfdingsplatsen i Skaraborgs län. Rosenblad, Lagerbjelke, Essen och Adlersparre hade alla varit medlemmar af den förra provisoriska regeringen. Att fylla de tvenne återstående statsrådsplatsema kal-

8. Drottning Hedvig Elisabet Charlotta (1759—1818).lades kanslirådet Gudmund Göran Adlerboth ock öfversten friherre Baltsar Bogislaus von Platen. Adlerbeth egdo ett rikt forråd af kunskaper, raen hans namn egde en långt större klang inom literaturen än inom förvaltningen, och något inflytande inom konseljen har han, med tankarna företrädesvis hvilande hos romarfolkets skalder, hvarken utöfvat eller efter-sträfvat. Yar Adlerbeth en mästare i att tolka det gamla Romas skalder, så var åter den jernfaste, handlingskraftigo Platen till anda och karakter en romare sjelf. I statsrådet skulle han dock ej länge qvarstanna; hans lifs-uppgift var förlagd inom ett annat område — det var Göta kanals anläggning — och detta sekularverk, som skulle göra hans namn odödligt, fordrade ull hans kraft. Hofkanslersembetet, hvars innehafvare enligt regeringsformen äfven räknades till statsråden, gafs åt den fine, smidige Gustaf af Yetter-

stedt, hvilken under de följande åren skulle förvärfva sig ett namn som en af samtidens yppersta diplomater. Bland de fyra statssekreterame, livilka, då de sjelfva föredrogo, egde säte och stämma i konseljen, framträdde i synnerhet statssekreteraren för finansärendena, den i det föregående ofta omnämde fosterlandsvännen Hans Järta och statssekreteraren för ecklesiastikärendena Nils von Rosenstein, känd såsom en af den sköna literaturens främsta målsmän i Sverige. Till konseljen må äfven räknas de båda gene-raladjutanteme för armeen och flottorna, i hvilkas närvaro konungen afgjorde de så kallade kommandomålen, Finlands berömde hjelte, den handlings-kraftige, öppenhjertige Karl Johan Adlercreutz och den bepröfvade, erfarne sjömannen Yiktor von Stedingk.

Den nya regeringsformen trädde genast i tillämpning. Såsom redan är angifvet, skilde sig denna regeringsform till sina hufvudgrunder föga från den af år 1772, och då denna sist nämda sökt bevara sambandet mellan sig och den urgamla grund, på hvilken den svenska statsrätten uppbygts, så är detta samband sålunda äfven bevaradt i den nya. Hvad 1809 års lagstiftare i främsta rummet åsyftade var att omintetgöra den förhatliga förenings- ocli säkerhetsakten och upphäfva de mest i ögonen fallande bristerna och tvetydigheterna i 1772 års regeringsform. De bemödade sig derfor om att återställa den på ett så betänkligt sätt rubbade jomvigten mellan de båda statsmakterna, och do trodde sig kunna åstadkomma detta derigenom, att de å ena sidan gjorde konungamakten stark nog att upprätthålla rikets lugn och

9. Mattias Rosenblad (1758 — 1847).häfda kronans urgamla prerogativ och å den andra åtcrgåfvo rikets ständer deras sjelfständiga ställning till konungen och bildade en af regeringen oaf-8ättlig högsta domarmakt. »Utskottet, så hette det i konstitutionsutskottets ofvan anförda memorial till 1809 års ständer, har sökt att bilda en styrande makt, verksam inom bestämda former, med enhet i beslut och full kraft i medlen att dem utföra; en lagstiftande makt, visligt trög till verkning, men fast och stark till motstånd; en doraarmakt, sjelfständig under lagarna, men ej sjelfherskande öfver dem. Det har vidare sökt att rikta dessa makter till inbördes bevakning, till inbördes återhåll, utan att dem sammanblanda, utan att lemna den återhållande något af den återhållnas verkningsförmåga.» I dessa ord ligga den nya grundlagens innehåll och anda klart och tydligt uttryckta.

Emellertid visar en jemförelse mellan 1772 och 1809 års regeringsformer icke så få olikheter, äfven om dessa ej kunna sägas vara grundväsentliga.

Konungen eger enligt den sist nämda regeringsformen den styrande och verkställande makten allena, men han måsto i alla ärenden, innan han utöfvar sin beslutanderätt, höra sina konstitutio-nela rådgifvare. Dessa, som utgöra statsrådet, äro till antalet nio, nämligen justitiestatsministem, hvilken tillika är ledamot af konungens högsta domstol, statsministern för utrikes ärendena, sex andra statsråd och hof-kansleren, men utom dessa eger

äfven den föredragande statssekreteraren säte och stämma vid konungens rådsbord.

Statsråden, som utnämnas och afsät-tas af konungen, äro ansvariga inför riksdagen »icke blott för yttrade rådslag, utan äfven för deras tystnad, då de bort råda». Skulle konungen vilja fatta ett beslut, som strider mot grundlagen eller allmän lag, äro statsråden pligtiga att till protokollet göra sina föreställningar deremot. Strider konungens beslut mot regeringsformen, är det föredragandens rättighet och pligt, då ett sådant beslut skall utfärdas, att derå vägra sin kontrasignation, utan hvilken ingen från konungen utgående expedition eller befallning, utom i så kallade kommandomål, får åt-lydas. Yägrar föredraganden sin kontrasignation, nedlägger han äfven sitt embete, hvilket han icke får återtaga, förrän rikets ständer hans förhållande pröfvat och gillat. Sålunda var statsrådet liksom det förra rådet en i grundlag stadgad institution. Men det blef ej ett regerande råd såsom frihetstidens, utan underordnadt konungen, som allena besluter; det kunde ej heller

10. Baltsar Bogislaus von Platon (1766—1829).skjutas åt sidan såsom på Gustaf HI:s tid, ty det måste i alla ärenden rådfrågas; det blef ej heller en mellanmakt mellan konung och folk, såsom det svenska rådet i foma tider gjort anspråk på att vara; det blef rådgifvande, men ansvarigt för sina råd, icke blott inför konungen, utan äfven inför ständerna, hvilken konstitutionela ansvarighet fattats i 1772 års regeringsform. Och i denna dess ansvarighet hade man nu ett värn mot regeringsmaktens missbruk och en säkerhet för regeringsformens efterlefnad.

Granskar man konungens styrelsemakt enligt 1809 års regeringsform, så finna vi denna så till vida starkare, än den var enligt 1772 års regeringsform, som konungen eger rätt att utan ständernas hörande bölja anfallskrig och som han i frågor om fred, stillestånd och förbund ej är beroende af sina rådgifvares enstämmiga mening. Att rätten att bölja krig blef honom med-

gifven, trots erfarenheterna från Gustaf IV Adolfs regering, förklaras af svårigheten att bestämma skilnaden mellan ett anfalls- och ett försvarskrig. Dock måste konungen, innan han börjar ett anfallskrig, höra hela statsrådet, och »dot stora kreditivet», som är afsedt för krigsbehof, får icko lyftas, förrän kallelse utfärdats till rikets ständer att sammanträda. Formen för behandlingen af de mini-steriela ärendena, det vill säga de ärenden, som angå förhållandena till utrikes makter, blef äfven en annan än den för behandlingen af inrikes ärendena. I ministeriela mål, sålunda äfven i frågor rörande fördrag eller förbund med främmande makter, fattar konungen beslut på föredragning af utrikes ministern i närvaro af hof-kansleren eller någon annan stats-rådsledamot, då han deremot i andra mål måste, om de äro af synnerlig vigt, höra hela statsrådet, eljest minst tre statsrådsledamöter utom föredragande statssekreteraren K

Den högsta ledningen af hela statsförvaltningen tillhör naturligtvis enligt 1809 års regeringsform konungen. Embetsmännen stå under hans upp-sigt och kontroll. Alla militära och vigtigare civila embeten jemte ett ganska stort antal ecklesiastika sådana tillsättas af honom; dock intaga embetsmän-

1 I kommandomål eller sådana, som konungen i egenskap af högste befälhafvare för krigsmakten till lands och sjös omedelbarligen besöijer, fattar han beslut »i närvaro af den embetsman, åt hvilken han allmän befattning denned uppdragit«». Denna befattning uppdrogs åt en generaladjutant för armeen och en generaladjutant för flottan.

11. Gustaf af Yetterstedt (1776—1837).nen nu, liksom under frihetstiden och Gustaf III:s tid, grundlagsenligt en synnerligen sjelfständig ställning, enär de icke kunna skiljas från sina tjen-ster utan laga ransakning och dom. Ett undantag härifrån göra förtroende-embetsmännen, hvilkas antal nu blifvit betydligt förökadt; dessa kan konungen entlediga, när han pröfvar rikets tjenst det fordra. Den ekonomiska lagstiftningen, det vill säga den, som berör den allmänna hushållningen och förvaltningen, tillhör honom, och dessutom egor han att jemte riksdagen stifta eller ändra civil-, kriminal- och kyrkolag jemte grundlag. Utan rikets ständers samtycke kan han dock ej stifta eller ändra en sådan lag, lika så litet som ständerna kunna utan hans samtycke »någon ny lag göra eller gammal afskaffa». Den domsrätt, konungen enligt 1772 års regeringsform egde att utöfva tillsammans med rådet och

hvilken efter förenings- och säkerhetsaktens fastställande uppdrogs åt en på förordnande tillsatt högsta domstol, handhafves enligt den nya grundlagen af en ständig, af konungen oafsättlig högsta domstol, inom hvilken dock konungen, då han vid målens afgörande är närvarande, har två röster.

Ständernas sammankallande beror enligt den nya grundlagen ej längre på konungens godtfinnande allena. Grundlagen bjuder nämligen, att de skola sammankomma, då fem år efter den sist hållna riksdagen förflutit, konungen dock obetaget att dem dessförinnan till urtima riksdag sammankalla. Deras andel i lagstiftningen är bestämdt framhållen, rätten till initiativ är dem återgifven, och de ega att i ekonomiska lagstiftningsärenden till konungen framföra sina önskningar. Riksdagsärendena förberedas i rikets ständers utskott; dessa »nödiga» utskott äro sex: konstitutionsutskottet, statsutskottet, bevillningsutskottet, bankoutskottet, lagutskottet samt allmänna besvärs- och ekonomiutskottet, och intet af dessa kan grundlagsenligt hålla sina öfver-läggningar i konungens närvaro. Yäckt förslag till grundlagsändring måste, derest det ej genast förkastas, hvila till nästa riksdag och blir då lag, blott om det antages af alla stånden och vinner konungens samtycke. »Svenska folkets urgamla rätt att sig beskatta utöfvas af riksens ständer allena vid allmän riksdag», men beskattningsrätten är nu ej längre såsom 1772 inskränkt till en blott bevillningsrätt; den innebär äfven rätten att i enskildheter bestämma statens utgifter och kontrollera finansförvaltningen. Kontroll öfver riksstyrelsen eger riksdagen i och med bestämmelsen om statsrådets ansvarighet inför ständerna; domare och embetsmän kontrollerar den genom en vid hvaije riksdag af ständerna förordnad justitieombudsman.

Om riksdagens sammansättning och arbetsordning, om utskotten och deras verksamhet, om kontrollen af finansförvaltningen genom statsutskottet och särskildt utsedda revisorer med mera är utförligt stadgadt i den vidlyftiga riksdagsordning, som efter åtskilliga jemkningar nu äfven antogs af ständerna, och som den 10 februari 1810 erhöll konungens stadfästelse. Noga är häri bestämdt, huru förfaras skall, då riksstånden stanna vid olika beslut. I allmänhet utgöra tre stånds sammanstämmande röster rikets ständers beslut; dock fordras för stiftande, ändring eller förklaring af grundlag, ändringaf ståndsprivilegier eller for beslut i frågor om bevillningen alla fyra ståndens bifall. Skulle i en fråga stånden stanna vid skiljaktiga meningar, och är frågan af sådan beskaffenhet, att hon ej kan förfalla, hänskjutes hon till ett så kalladt förstärkt utskott, som afgör henne med rikets ständers rätt. Redogörelsen för formerna för riksdagsärendenas handläggning kunna vi här förbigå, enär dessa i hufvudsaken blefvo gällande äfven för den nya riksdagen efter 1866. I samband med den nya riksdagsordningen utbyttes 1626 års, af Gustaf III återupplifvade riddarhusordning mot en ny sådan, hvilken, sedan den blifVit antagen af adeln, stadfästes af konungen den 31 mars 1810 l. Dock hade adeln redan i maj 1809 beslutit, att det 1778 på riddar-huset åter införda omröstningssättet efter klasser skulle upphäfvas, och att omröstningen i stället skulle ske per capita, och lika så hade ett par veckor senare beslut fattats, att adelns ledamöter i riksdagens utskott skulle vara lika många som hvart och ett af de ofrälse ståndens.

Ofta och med kraft hade man under riksdagen påyrkat ståndsfördelnin-gens upphäfvande, men dels fann man ej tiden ännu vara inne för en så genomgående förändring af riksdagens sammansättning, dels blef den under riksmötets fortgång allt mer framträdande reaktionen stark nog att motsätta sig reformer i denna riktning. De gamla riksstånden bibehöllos sålunda, fastän man erkände, att en så beskaffad nationalrepresentation blott kunde bestå tills vidare. Men så länge riksstånden bibehöllos, så länge måste äfven det genom fyrkammarsystemet i sig sjelft så tunga riksdagsmaskineriet bibehållas, ja, detta blef i sjelfva verket nu ännu tyngre än förut genom de detaljerade reglementariska föreskrifter, hvarpå den nya riksdagsordningen var så rik.

Det var en gifven sak, att rikets ständer nu, då de hade makten i sina händer, ej längre skulle fördraga de bojor, de föregående regeringarna lagt på yttranderätten. De yngre mössorna hade funnit rätten att i skrift få uttala sina tankar så vigtig, att do gifvit 1766 års tryckfrihetsförordning »all don trygghet, som en orygglig grundlag medförer», och derigenom beredt Sverige hedern att vara det första land, som gifvit denna art af lagstiftning grundlags natur. Huru i och med 1772 års statshvälfning tryckfrihetslagstiftningen öfverflyttades till den ekonomiska lagstiftningen, hvarigenom den sålunda beröfvades alla konstitutionela garantier, äfvensom huru derpå under de följande årtiondena följde ett trycktvång, som slutligen blef så starkt, att det i sjelfva verket fullständigt förqväfde all tryckfrihet, är kändt af det föregående. Med all ifver skyndade sig 1809 års lagstiftare

att återställa den lagbundna tryckfriheten och gifva lagen derom grundlags helgd. Den 86:e paragrafen i den nya regeringsformen berättigar hvaije svensk man till att utan några af den offentliga makten i förväg lagda hinder utgifva skrifter, för hvilkas innehåll han blott kan tilltalas inför laglig domstol. Straffas kan

1 Vid den följande riksdagen i Örebro gjordes åtskilliga ändringar i denna ståndsord-ning, livadan en ny riddarhusordning antogs, hvilken erhöll kunglig stadfastelse den 13 oktober 1810. Sedermera hafva flere nya riddarhusordningar utfärdats.han blott, om detta innehåll strider mot tydlig lag, gifven, heter det, »att bevara allmänt lugn utan att återhålla allmän upplysning». Den nya tryckfrihetsförordningen antogs af samtliga riksstånden och erhöll konungens stadfästelse den 9 mars 1810.

Äldre till tiden än riksdagsordningenr och tryckfrihetsförordningen är successionsordningen, som blef den andra af de nya grundlagarna. Då den barnlöse Karl XIII redan uppnått en hög ålder, var det af högsta vigt att genom ett tronföljarval i tid skydda riket mot en tronledighet och alla dermed förenade faror. Det var Adlersparres älsklingsplan att genomdrifva valet af prins Kristian August af Augustenborg, i förhoppning, att denne med stöd af den folkgunst, han lyckats tillvinna sig såsom militärbefalhaf-vare i Norge, skulle kunna lösrycka detta land från Danmark och i stället förena det med Sverige. Underhandlingar blefvo tidigt inledda med det norska högqvarteret. De svenska föreningsplanerna hade en varm fö-respråkaro i den inflytelserike norrmannen, grefve Yedel-Jarlsberg.

Denne hade först tänkt sig, att en förening skulle kunna genomföras på det sätt, att nordens alla tre kronor förenades hos Frederik Yl af Danmark, men han afstod från dessa tankar, då det blef uppenbart, att Frederik Yl med sina absolut monarkiska åsigter aldrig skulle kunna förmås att regera sina stater såsom en konstitutionel konung. Han omfattade nu i stället med all ifver Adlersparres plan, och i öfverensstäm-melse härmed sökte han äfven, så

.... . , . . ,, . .12. Johan Kaspar Homian Vedel-Jarlsberg

mvcket i hans makt stod, att forlama

, * , _ ’ _ (1779 — 1840).

kngsrörelserna på gränsen under aret

1809. Prinsen sjelf visade sig ej obenägen att lyssna till de förslag, som gjordes honom från den svenska sidan, men kunde i egenskap af dansk undersåte och under brinnande krig ej öppet antaga kandidaturen, hvilket under då varande förhållanden hade varit liktydigt med förräderi mot hans eget fädernesland. Emellertid lyckades Adlersparro vinna konung Karl XIII och de flesta af de svenska statsråden för prinsens kandidatur. Bland ständerna voro dock tankarna delade. Några bland dem önskade få konungen af Danmark vald, då deremot grefvo de la Gardie och gustavianerne helst önskade få tronföljarfrågan uppskjuten för att vinna tid att förbereda prins Gustafs val, och en och annan torde redan nu haft i tankarna valet af en fransk prins. Emellertid afläts i juli 1809 till ständerna den kungliga pro-positionen om prinsens af Augustenborg utkörande. Den bifölls i alla fyra stånden, hos adeln dock först efter lifliga öfverläggningar. Icke mindre än 71 medlemmar inom detta stånd anmälde sin reservation mot beslutet att redan nu företaga tronföljarvalet. Den successionsordning, som blef en följd af detta val, stadfästes den 18 december 1809. Emellertid kunde prinsen, sin pligt mot Danmark likmätigt, icke antaga valet förr, än freden i norden blifvit återstäld.

Fred var nu, hvad det utmattade landet i främsta rummet behöfde. Förre ambassadören i Petersburg, general Kurt Bogislaus von Stedingk och öfverste Sköldebrand hade såsom Sveriges ombud skickats till Fre drik s-hamn, den för fredsunderhandlingarna utsedda orten. Rvssarnes med all styrka framstälda öfverdrifna anspråk lemnade emellertid ringa utsigter att

vinna en dräglig fred på underhandlingarnas väg. På utgången af de samtidigt i Norrland pågående krigsföretagen berodde frågan, om Åland och landet mellan Kalix och Kemi elfvar — härtill inskränkte sig nu den svenska regeringens förhoppningar — skulle kunna räddas. Yid Hörnefors hade Sandels i början af juli 1809 blifvit öfverraskad och slagen — det var här den genom Runebergs sånger förevigade öfverst-löjtnant Duneker fann

hjeltedöden; — deremot tvang Döbeln genom sina som vanligt kloka rörelser en dansk truppstyrka, som från Norge infallit i Jemtland, att ingå en konvention och återgå öfver gränsen. Emellertid beslöt den svenska regeringen

13. Kurt Bogislaus Ludvig Kristofer von Stedingk . , ,. . , . ° ...

(1746—1837) att 1 hemlighet utrusta en storre

sjö- och landexpedition till Vester-botten. Söder om Umo stod den rvska hufvudstyrkan under Kamenski, som trädt i Sjuvalofs ställe, opererande mot den vid Yesterbottens gräns stående svenske generalen Yrede. En armé på öfver 8 000 man sändes sjöledes från Stockholm med uppgift att landstiga norr om den ryska hären och afskära hans återtåg. Till befälhafvare öfver landtrupperna hade man med förbigående af härens dugligaste anförare, en Adlercreutz, en Döbeln, en Vegesack utsett generallöjtnanten, grefve Gustaf Yachtmeister, som visserligen var en tapper officer, men ingalunda vuxen ledningen af ett sä omfattande foretag, och befälet öfver det hela gafs åt öfveramiralen Puke, hjelten från Viborg, hvilken dock såsom sjöman var mindre väl egnad att leda operationer till lands. Såsom landstigningspunkt valde man Ratan istället for Ume, hvilken senare ort Döbeln, den störste strategen bland den tidens svenska härförare, tillstyrkt. Expeditionen landade lyckligt vid Ratan, beläget några mil norr om Ume; här skulle nu Yachtmeister landstiga och skynda att bemäktiga sig Ume, men hans marsch gick oförklarligt långsamt, och vid Sä vars bruk, ett par mil norr om Ume, blef han den 19 augusti 1809 angripen af den från öre elf i ilmarscher anrvckande Kamenski. Här utspann sig en af de hetaste striderna i detta krig. Svenskarne kämpade tappert, men Yachtmeisters okloka anordningar för striden omintetgjorde frukterna af de enskildes tapperhet, och af den betydliga manspillan hans trupper ledo — den var dock betydligt mindre än fiendens — lät han förmå sig att gifva order om återtåg, hvarpå han drog sina trupper tillbaka till Ratan utan att begagna sig af den ypperliga ställning, det på hans väg befintliga passet vid Djekneboda erbjöd för en ny strid. Men äfven vid Ratan, der han stod skyddad af flottans kanoner, blef han angripen af den djerfve, i trupper honom underlägsne Kamenski, och slutet blef, att Yachtmeister, ehuru obesegrad, fann för godt att åter inskeppa sig med hela sin här, utan att öfverbefälhafvaren Puke motsatto sig det. Ostörd kunde Kamenski fortsätta sitt återtåg ända till Pite.

Denna bedröfliga utgång på en expedition, af hvilken man haft rätt att vänta stora följder, var långt ifrån egnad att nedstämma ryssarnes fordringar. Också blef för den svenska regeringen numera ingenting annat att göra än att böja sig för nödvändigheten. Med blödande hjertan undertecknade Ste-dingk och Sköldebrand den 17 september 1809 det slutliga fredsfördraget,

ty

som skänkte Ryssland hela Finland jemte Aland och det svenska Vo st erbo t ten intill Torne och Muonio elfvar. »Himmeln är mitt vitne, skref Stedingk, att jag skulle velat underskrifva min död hellre än denna fred.» Och hvad de svenska fredsombuden kände, det kände det samfälda svenska folket, som nu med skilsmässan från de trofasta finname såg ett fostbrödra-lag upplöst, som under omvexlande med- och motgång, under blodig kamp och fredlig idrott fortvarat allt sedan Erik den heliges och Birger jarls tider.

I sjelfva verket hade dock Finlands skilsmässa från Sverige försiggått redan före fredslutot, ty på en landtdag i Borgå hade kejsar Alexander redan i mars 1809 låtit Finlands ständer hylla sig såsom storfurste. Frederna med Danmark och Frankrike voro numera lätta att åvägabringa. Freden med Danmark afslöts i Jönköping den 10 december 1809 och återstälde förhållandena mellan rikena till hvad de varit före kriget. Freden med Frankrike undertecknades i Paris den 6 januari 1810 och återgaf Sverige Pommern mot förbindelse att ej i sina hamnar tillåta införseln af några engelska varor eller handelsartiklar med undantag af salt.

Prinsens af Augustenborg utkörande till svensk tronföljare var ett fruk-tansvärdt slag för gustavianerne; dock fullföljde detta parti under riksdagens fortgång oförtrutet sina agitationer till förmån för prins Gustaf, i synnerhet sedan Karl XIII:s helsotillstånd — den gamle konungen hade den 24 november 1809 träffats af ett slaganfall — lät förmoda, att ett tronombyte vorostundande. Gustavianerne hade forst sin foreningspunkt i friherre Rutger

Mackleans bostad, hvarest en kontrarevolutionär klubb bildats, och sedermera, då denna klubb blifvit sprängd af polisen, i öfverhofmästarinnan, gref-vinnan Pipers hus, hvarest ränker spunnos och rykten utspriddes, i afsigt att göra det nya regeringssystemet förhatligt och derigenom bereda dess fall. Men regeringens vänner voro på sin vakt och bildade äfven de för att i tid motarbeta gustavianemes anläggningar en-klubb, som efter ledaren, friherre Mannerheim, blifvit kallad den mannerheimska. På riddarhuset kom det gång efter annan till de lifligaste strider mellan partierna. De gustavianska intressenas talan fördes af grefvame de la Gardie och Ruuth, friherrame E. G. och J. K. Adelsvärd, Knut Kurck, R. Macklean och K. L. Stael von Holstein, herrame K. L. Cock, J. E. Gripenvald, O. Palman med flere; från de regeringsvänliges bänkar talade grefvame A. G. Mömer och Karl Löven-hjelm, friherrame Rudolf och Jakob Cederström, L. A. Mannerheim, K. H. Posse, brödeme A. G. och G. A. Silfverstolpe med flere. Partistriderna i förening med de då och då uppflammande ståndstvisterna och ett och annat misslyckadt förföljelseförsök mot Gustaf IV Adolfs män gåfvo tidtals riksdagsförhandlingarna en prägel af tvedragt, som rikets farliga ställning bort betaga dem. Många försök gjordes från gustavianemes sida att sprida oro och oenighet inom riksdagen i förhoppning att derigenom kunna förlänga riksdagsförhandlingarna och kullkasta den nya statsförfattningen; och i detta syfte var det val ock, som den högaristokratiske Jakob de la Gardie i januari 1810 hos ridderskapet och adeln framstälde en motion om, att adelns och de öfriga riksståndens privilegier skulle afskaffas och en ny representation, »mera enlig med tidhvarfvets upplysning», införas, en motion, som på riddarhuset beredde de la Gardie en tillrättavisning af skarpaste slag.

Emellertid är 1809 års riksdag tillräckligt ljus för att tåla vid några fläckar. Trots partistriderna och tvedrägten, trots de yttre och inre farorna, gaf dock denna riksdag Sverige en författning, som bättre än någon annan vid denna tid i Europa betryggade på en gång både folkfriheten och den lagbundna konungamakten. Utom de redan nämda grundlagarna antogos nu älven de så kallade konstitutionela stadgarna1, afsedda att i visst hänseende supplera grundlagarna, ehuru ej sjelfva af grundlags natur. Äfven på andra områden än grundlagstiftningens var riksdagens verksamhet epokgörande. Sålunda tillstyrkte ständerna nu anläggningen af Göta kanal, för hvilket omfattande företag Plåten stod i spetsen, och möjliggjorde i samband dermed genom ett betydande lån Göta kanalbolags och diskontverks bildande. Beslut fattades, att krigsmakten i händelse af krig skulle genom utskrifhing ökas med 50 000 man förstärkningsmanskap, och i samband dermed blef all oroterad jord pålagd extra rotering. För att upphjelpa de genom krigen i grund förstörda finanserna fattades beslut om upptagande af ett in-

1 Dit räknas ansvarighetslagen for statsrådet, ansvarighetslagarna för rikets ständers fullmäktige i bankon och riksgäldskontorot, den ofvan nämda riddarhusordningen, med flere.hemskt obligationslån på fyra millioner riksdaler banko. Den 2 maj 1810 blef denna riksdag, den märkligaste i Sverige i detta århundrade, efter ett helt års samvaro ändtligen hemförlofvad.

Sedan freden i norden blifvit återstäld, fans för prinsen af Augustenborg intet hinder att mottaga kallelsen till svensk tronföljare. Den furste, som nu såsom Sveriges kronprins för första gången beträdde dess jordr var född den 9 juli 1768. Efter en föregående militärisk tjenstgöring både i österrikisk och dansk tjenst hade han 1803 blifvit anstäld som generalmajor vid norska armeen samt kommenderande befälhafvare öfver trupperna sunnan-fjälls, hvarefter han 1808 nämdes till general, »såsom belöning, heter detr for de bedrifter och den framgång under kriget, som utmärkt Norges försvar».. Sedan 1807 hade han varit förman i den interimistiska regeringskom-missionen, som detta år tillsattes såsom styrelse för Norge. Okonstlad, flärdfri, välvillig och gifmild, hade han lyckats tillvinna sig norrmännens tillgifvenhet i hög grad, och detta jemte hans vänliga sinnelag mot Sverige var det väl, som företrädesvis kommit Adlersparre och dennes vänner att fästa sina blickar på honom, såsom den der vore lämplig att blifva Karl XHLs efterträdare. »Få furstar — så yttrar sig en minnestecknare om honom — få menniskor hafva varit mera fria från högmod och fåfänga, men få mera måna om den "rätta höghetens bevarande genom renhet i seder, värdighet i uppförande och en beständig hågkomst af hvad de äro, af hvad de böra vara.» Men med sina älskvärda personliga egenskaper förenade han näppeligen den handlingskraft och framtidsblick, som höfdes den man, hvilken i denna stormuppfylda tid skulle föra det svenska statsrodret.

I januari 1810 ankom Karl August — såsom prinsen numera kallades — till Sverige. Kort förut hade den afsatta konungafamiljen, som förvisats från riket, under bevakning förts till Karlskrona, hvarifrån den öfverseglade till Tyskland. Mellan den gamle konungen och Karl August, numera hans adoptivson, inträdde från första stunden ett synnerligen godt förhållande, och på massan af det svenska folket gjorde den nye kronprinsen det bästa intryck; deremot lyckades han icke tillvinna sig någon välvilja hos den högro aristokratien, som, van vid den fina sällskapstonen vid Gustaf IH:s hof, stötto

14. Karl August, svensk tronföljare (l7C8—1810).sig på den folklige kronprinsens mindre furstliga sätt att vara. Synnerligen spändt blef förhållandet mellan Karl August och den inom de högsta kretsarna tongifvande förnäma familjen Fersen. Något inflytande på regerings-•ärendena synes kronprinsen under sin korta lefnadsbanai Sverige ej utöfvat; lian bivistade visserligen statsrådsberedningens sessioner, men utan att der-vid yttra sig. »Ännu är icke min tid kommen«, skall han hafva yttrat, då Adlersparre en gång i konsetøen i en vigtig fråga bad honom om ett utlåtande. Men donna tid skulle aldrig komma, hans helsa var bruten redan före hans ankomst till Sverige, och den mindre tjenliga diet han förde var •allt annat än egnad att förbättra den. Detta i förening med hans korta och undersätsiga kroppsbygnad och pussiga ansigte hade i tid bort förbereda hans omgifning på den sorgliga händelse, som skulle inträffa.

I maj månad företog kronprinsen en resa till Skåne dels för att taga landskapets försvarsväsen i ögonsigte, dels för att sammanträffa med sin äldste broder, hertigen af Augustenborg. Opasslig redan före afresan, kände prinsen sig ännu mer illamående under färden och hördes ofta klaga öfver yrsel, hufvudvärk och maglidande. Efter några dagars sammanvaro med sin broder på Ramlösa vid Helsingborg begaf sig kronprinsen till Qvidinge hed för att åse exercisen af der förlagda trupper och ankom dit vid middagstiden <len 28 maj 1810. Efter att hafva satt sig upp på en utvald, väl inriden häst •åsåg han först en stund truppernas rörelser, men syntes kort derpå, då han skulle styra sin häst åt sidan af det exercerande mömerska husarregementet, förlora väldet öfver hästen, som satte af i sporrsträck, hvarpå han sjelf vacklade i sadeln, tappade stigbyglarna och slutligen störtade baklänges till marken. Den framskyndande sviten fann honom afdånad, och de försök, hans läkare Ross i gjorde att kalla honom till sans, ledde till intet. En half timme efter fallet var Karl August död. En blodutgjutning i hjernan, antagligen framkallad af ett föregående hjertfel, hade ändat hans lif.

Underrättelsen om olycksfallet framkallade sorg och bedröfvelse i hela landet. Redan förut hade rykten om förgiftningsförsök mot kronprinsen varit i omlopp, rykten, hvilka hade sin grund i sammanställningen af yttringarna af prinsens sjukdom och den spänning, hvari han stod till drottningen och det gamla hoipartiet. Det plötsliga dödsfallet gaf dessa ökad styrka, och så spred sig tron, att prinsen nu blifvit förgifven. För Adlersparre och revolutionsmännen af 1809 var dödsfallet det mest fruktansvärda slag, och stor var deras farhåga, att gustavianerne nu skulle begagna sig af prinsens -död till att genomföra en kontrarevolution med syfte att upphöja prins Gustaf på tronen och återföra det gustavianska partiets ledare till makten. Ett medel att förebygga detta låge i att nedsätta gustavianorne i allmänhetens tanke, och 1809 års män kunna ej heller fritagas från skulden att mot dessa riktat misstankarna att hafva vållat kronprinsens död. Synnerligt verksam vid spridandet af dessa rykten var den sämre hufvudstadspressen, hvars förnämste representant på denna tid var den illa kände pamflettisten Gre-vesmöhlen. Äfven läkarne gåfvo oförsigtigt nog näring åt dessa rykten.Efter prinsens död hade en liköppning företagits, ehuru innan någon förordning derom hunnit anlända. Den utfördes af priusens lifmedikus, Rossi, i närvaro af trenne professorer från Lund och verkstäldes, så långt ställets förhållanden medgåfvo, med all omsorg och samvetsgranhet. Det resultat, till hvilket dessa män, som alla voro anatomer, kommo, var, att prinsen träffats af ett slaganfall under ridten. Emellertid hade collegium medicum på regeringens befallning nedsändt lifmedikus Pontin och den redan nu berömde kemisten Berzelius att besörja obduktionen af kronprinsens lik, men de berättelser de lemnade gåfvo genom det tadel, som deri innehölls mot förfarandet vid den redan skedda liköppningen, ett stöd åt för-giftmngsryktena, hvilket ej heller borttogs genom livad collegium medicum yttrade i ämnet.

Allmänhetens misstankar voro riktade mot de båda grefvamo Fersen, deras syster, grefvinnan Piper, drottningen, grefve Ugglas, lifmedikus Rossi med flere, men förbittringen vände sig företrädesvis mot den för sin börd, sin

rikedom och sina legitimistiska tänkesätt bekanta fersenska slägten, synnerligen sedan en i stockholmstidningen »Nya posten» synlig fabel på vers, »Räfvame», författad icke utan talang af literatören B. J. Törneblad, tydligt utpekade grefve Axel von Fersen och grefvinnan Piper såsom kronprinsens mördare. Riksmarskalken Axel von Fersen, allmänt känd för den rol, han spelat vid hofvet i Versailles, och för sitt deltagande i den franska, konungafamiljens misslyckade flykt till Vincennes, var en aristokrat af renaste vatten, högdragen och stolt, men ridderlig, rättskaffens och ur stånd till någon mod heder och ära oförenlig handling. Grefvinnan Piper var drottningens väninna, för öfrigt "en qvick och intagande, men ränkfull och hersklysten dam, med en allt annat än oförvitlig vandel, i hvars salonger det gustavianska partiet hade sin mötesplats. Mindre än dessa båda utpekades brodern, öfverste kammarherren Fabian von Fersen, om hvilken man dock visste, att han stått i ett synnerligen ovänligt förhållande till tronföljaren.

Den 20 juni 1810 skulle Karl Augusts lik införas i Stockholm, och detta tillfälle hade massornas hemliga, ännu i dag obekanta ledare utsett till en politisk demonstration, hvilken slutade med ett ohyggligt uppträde, som till heder för vårt folk saknar motstycke i våra liäfder. Trots alla varningar intog grefve Axel von Fersen, sin pligt likmätigt, sin plats i liktåget såsom tjenstförrättande riksmarskalk, åkande i en egen, med sex hvita hästar förspänd galavagn. De upphetsade massorna vände först sin uppmärksamhet mot Rossi, hvilken dock genom en rask flykt lyckades rädda sig undan den böljande stenkastningen. Nu vände man sig mot Fersen, hvars prunkande vagn och lysande riksmarskalksskrud föreföllo mängden såsom ett afsigtligt hån mot den aflidne midt under den allmänna sorgen. Ropen: »Stenar åt Fersen! Mördare!» uppstämdes från alla håll; på Stora Nygatan flög första stenen genom hans vagn; den efterföljdes af flere andra; de höga spegelglasen i vagnen sprungo i bitar, kusken nedföll afsvimmad på gatan, och Fersen stjelf sårades i ansigtet. Yid slutet af Stora Nygatan, i närheten afRiddarhustorget, sökte han skydd mot stenregnet i ett enskildt hus, men folkhopen intränger och angriper honom i hans fristad, slitande ordensteck-nen och kläderna från hans kropp. Generaladjutanten Silf v er sparre lofvar, i förhoppning om att derigenom kunna stilla hopen, att föra Fersen i häkte till det ej långt derifrån belägna rådhuset. Dödsblek och blodig nedkommer Fersen på gatan, der han snart öfverfalles med slag af käppar och paraplyn. En behjertad man, friherre Gustaf von Duben, lyckades dock föra honom in bland leden af det på Riddarhustorget stående svea lifgardet, men kommenderande befälhafvaren befalde soldaterne, som på tvenne subalternofficerares order fält bajonett för att skydda Fersen mot den påträngande massan, att åter lägga bajonetterna på axeln. Med möda kunde Dliben föra riksmarskalken, som på detta sätt lemnades utan skydd af den beväpnade styrkan, till stadsvaktens rum på rådhuset, men äfven hit inträngde hans förföljare.

Han utsläpades på rådhusgården och kullvräktes under de svåraste misshandlingar, hvarpå en man i båtsmanskläder hoppar upp och knäcker bröstet på den olycklige, som med det samma uppgifver andan.

Riksmarskalken blef det enda förnämliga offret för do vilseledda massornas raseri denna olyckliga dag. Hans broder räddade sig inom det kungliga slottets murar, för hvilken räddning han endast hade att tacka den omständigheteny att hopen ej igenkände hans vagn. Grefvinnan Piper, som befann sig i Fersenska palatset, då underrättelsen om grefve Axel von Fersens öde träffade henne, begaf sig på aftonen, förklädd „ till mjölkförsäljerska, till Skeppsholmen, der hon

15. Minnesvården öfver Axel von , / . ^

Fersen, vid steningo i Upiand. nedsteg i en liten bat och lät ro sig under ett

ösande regn till ett herregods utanför Stockholm, hvilken fristad hon sedermera med kunglig tillåtelse utbytte mot Vaxholm.

Förvånande — för att använda det mildaste uttrvck — var mvndighe-temas beteende denna dag. Att oordningar skulle utbryta var dem ingalunda obekant, dock voro inga mått och steg tagna för att förebygga de vådliga uppträden man förutsåg. Generaladjutanten i hufvudstaden hade tvärt om fått order att afhålla de vid liktåget paraderande trupperna från att möta våld med våld, och äfvenså hade man ej åt samma trupper velat utdela ammunition. Karl XHI sjelf, som fattat misshag till den stolte Fersen, höll samma stund, likprocessionen intågade i hufvudstaden, i god ro konselj på slottet Haga. Och sålunda kunde det inträffa, att en af rikets stordignitärer

mördades några fä steg framför ett af konungens lifgarden, utan att några vapen höjdes till hans skydd. Det mörker, som ännu i dag höljer de hemligaste driffjädrama till det ohyggliga uppträdet den 20 juni 1810, torde först sent komma att skingras, men till dess torde det ock qvarstå såsom visst,att Axel von Fersens mord blef den, man vill tro, oförutsedda följden af en politik, som afsåg att genom högaristokratiens och bördsmaktens skymfande i samme Fersens person stärka den nya ordningen och göra det gustavianska partiet maktlöst vid ett stundande tronföljarval.

Massornas upphetsade lidelser voro emellertid ej lätta att hejda. Flere högt uppsatta personer blefvo på eftermiddagen den 20 juni 1810 misshandlade och skymfade, och sjelfva drottningen förolämpades på hufvudstadens gator, då hon från Haga skulle begifva sig till slottet. Det var också nu hög tid för militären att ingripa, derest ej do samhällsvådliga rörelserna skulle antaga än större utsträckning. Några gevärssalvor och ett och annat inhugg med blanka vapen af hästgardisterne på de kring slottet och på angränsande gator larmande massorna återstälde ordningen, dock ej utan uppoffring af flere menniskolif. För förebyggande af oroligheternas förnyande under följande dagar sökte man söija genom militärens förstärkande med inkallade landtregemen-ten och införandet af ett slags belägringstillstånd i hufvudstaden.

Emellertid måsto man se sig om efter en ny tronföljare. Adler-sparre önskade den aflidne kronprinsens broder, hertig Frederik Kristian af Augustenborg, i tanke, att man genom dennes val skulle kunna betrygga statshvälfnin-gen och bevara utsigten till en förening mellan Sverige och Norge.

Han lvckades förmå Karl XIII att

•r

bestämma sig för denne prins, och statsrådet biträdde äfven denna mening, med undantag af Adlercreutz, som föreslog kejsar Alexanders svåger, hertigen af Oldenburg. En tredje kandidat var konung Frederik i hemlighet sjelfve Napoléon, hvilken nu kommit till insigt om fördelen af, att ett starkt nordiskt rike bildades till motvigt mot Ryssland. Men konungens af Danmark kandidatur var allt annat än populär hos svenskarne, och ännu mindre utsigt att blifva vald hade prins Gustaf. Regeringen, som fattat sitt beslut, afsände en skrifvelse till kejsar Napoléon för att stämma honom till förmån för prinsen. Skrifvolsen sändes i trenne exemplar på olika vägar till svenska sändebudet i Paris. Den svenska regeringens val var ej i Na-poléons smak, dock förklarade han, att han ej ville lägga sig deremot.

En af kurirerne, som öfverbragte ofvan nämda skrifvelse till Paris, var löjtnanten vid Uplands regemente, friherre Karl Otto Mörner. Denne

16. Jean Baptisto (Jules) Bernadotte, prins af Ponto Corvo (I7fi4—1844).

VI af Danmark, och för honom verkadeunge officer var ingen vän af hertigens af Augustenborg kandidatur; liksom flere andra svenskar, synnerligast inom hären, önskade han till tronföljare en krigare, framför allt en fransk marskalk, öfvertygad, att Sverige genom en sådan lättast skulle vinna allians med Frankrike och hämd på Ryssland.

Af de franska marskalkarno var Bernadotte, prins af Ponte Corvo, särskildt känd i Sverige genom den beröring, hvari han kommit till sven-skarne under de sista krigen, och på denne i första rummet hade äfven Mör-ners tankar fallit. Ungdomlig, djerf och tilltagsen och på samma gång upp-fyld af önskan att gagna sitt fädernesland, hade Mörner förstått skaffa sig kurirbrickan i afsigt att i Paris på eget bevåg utse en tronföljare åt Sverige. Han uppsöker en fransk kapten La Pie, hvars bekantskap han gjort vid ett föregåendo besök i Paris, och meddelar honom sina planer, och La Pie styrker honom i hans tankar, att Bernadotte vore att föredraga framför Mac-

17. Örebro på 1780-talet.

donald, Eugéne Beauharnais med flere, som Mörner hade på förslag. Genom La Pie och den svenske generalkonsuln Signeul skaffar sig Mörner de upplysningar och den hjelp han behöfver för att sammanträffa med marskalken; han uppsöker Bernadotte och finner honom, huru förbehållsamt denne än yttrade sig om sjelfva

saken, ej obenägen för förslaget; ja, Bernadotte skyndar till och med efter samtalet med Mörner att gifva kejsaren del deraf. Na-poléon, som officielt blifvit underrättad om svenska regeringens tankar, betraktade hela saken som ett hjernspöke, men förklarade, att han ej ville inblanda sig deri. Yid Mörners sista uppvaktning (27 juni 1810) gaf Bernadotte honom tillstånd att meddela, det kejsaren ej hade något emot Bernadottes val, äfvensom att han sjelf mottoge det samma, om det fölle på honom.

Det är lätt att föreställa sig statsministern von Engeströms häpnad vidMörners berättelse om sitt förmätna tilltag i Paris. »Hvad medför ni från Paris?» frågade Engeström, då Mörner inträdde i utrikes kabinettet i Stockholm. — »Att jag förmått prinsen af Ponte Corvo att emottaga svenska kronan.» — »Huru kunde ni tala med honom derom utan att vara befullmäk-tigad?» — »Tår enda räddning är prinsen af Ponte Corvo!» — »Är ni säker, att han emottager, så att ni ej på dubbelt sätt komprometterar?» — »Åh ja, jag har här ett bref.» — »Från honom till er?« — »Nej, från mig till honom.» — »Pojke, du borde sitta, inföll Mörners frände, excellensen von Essen vid slutet af Mörners berättelse, der hvarken sol eller måne skiner på dig.»

Men Mörners förslag vann allt mer och mer bifall i landet, och det halp till intet, att han sjelf på befallning qvarhölls i Upsala, hvarigenom regerin-

18. Örebro slott.

gen ville förhindra, att han såsom ledamot af ridderskapet och adeln infunne sig vid den till Örebro utlysta urtima valriksdagen. Genom budskieknin-gar och en ströskrift »om tronföljden i Sverige» verkade han, fastän frånvarande, för sin sak, äfven bland rikets ständer, som sammanträdde den 23 juli 1810.

Emellertid föreslog regeringen hertigen af Augustenborg till tronföljare. Det hemliga utskott, som blifvit tillsatt i och för valet, godkände förslaget, och det såg sålunda mörkt ut för Mörner och hans vänner att kunna genom-drifva sin kandidat. Då infann sig i Örebro en infödd fransman vid namn Fournier, hvilken någon tid varit köpman och fransk vicekonsul i Göteborg,med instruktioner, gifna af prinsen af Ponte Corvo sjelf. Foumiers meddelanden från prinsen gjorde intryck på Engeström och hans kolleger, och riksdagsmännen påverkades af föreställningen, att Foumier vore sänd med kejsarens goda minne. Sjelfve konungen, som till en böljan visat sig obenägen för prinsens af Ponte Corvo val, ändrade åsigt. Följden blef, att det hemliga utskottet sammankallades för att delgifvas en ny proposition, denna gång om prinsens af Ponte Corvo val. Utskottet biföll; den 21 augusti 1810 föredrogs den kungliga propositionen hos riksstånden och bifölls nästan samtidigt i de tre ofrälse stånden och kort derpå äfven hos adeln. Hvad som förklarar utgången af detta sagolika val, var svenskames gamla förkärlek för Frankrike, hoppet om den väldige Napoléons vänskap och Finlands återfående som en följd deraf, äfvensom den allmänna öfvertygelsen om prinsens af Ponte Corvo fältherreegenskaper och statsmannaduglighet.

Den 26 påföljande september antogs och stadfästes den nya successionsordning, enligt hvilken prinsen af Ponte Corvo och hans manliga bröstarfvingar skulle ega rätt till den svenska tronen.

Karl Johan och Xapoléon. — Tyska och danska krigen.

Karl Johans tidigare historia. — Hans förhållande till Napoléon. — Hans ankomst till Sverige. — Hans stlllning till konungen oeh de ledande minnen. — Brytning I n t rikes politiken. — Örebro -riksdag 1812. — Karl Johan ligger grand till en ny koalition mot Kapollon. — MStet 1 Åbo. — Kapo-léons tåg till Moskva. — FSrdragen I Stockholm. — Tyska kriget. — Trachenberg. — Grossbeeren 'och Dennewitz. — Leipzig. — Krig med Danmark. — Klelfreden (1814).

Jean Baptiste (Jules) Bernadotto föddes den 26 januari 1764 — franska källor uppgifva 1763 — i ett af Frankrikes aflägsnaste landskap, det vid foten af Pyreneerna liggande Béarn. Hans vagga stod i staden Pau, bekant som den fräjdade Henri IY:s födelseort. Fadera var sakförare vid parlamentsdomstolen i Pau, men sakförarens yrke tilltalade ej sonen, som af sin eldiga håg tidigt drefs till det mer omvexlande, bullrande lifvet i falt. Bedan 1780 tog han, sina anhörige ovetande, värfning som volontär vid ett regemente. Men krigstjensten erbjöd på denna tid i Frankrike inga fram-tidsutsigter för medelklassens söner, enär adlig börd ännu var det oundgängliga vilkoret för officersgradens vinnande. Också skulle Bernadotte utan tvifvel sett sitt lif förrinna

under den andefattiga ijenstgöringen i underordnade grader, derest ej den stora franska revolutionen, som nedbröt stånds-skilnaderna i Frankrike, lemnat öppet tillfälle för den högre begåfningen att bryta sig egen väg. Och begåfning egde Bernadotte i rikaste mått. Han besatt denna snillets öfverlägsenhet, som i förening med viljans kraft ser och nedbryter hindren, och på samma gång denna hjertats medfödda godhet och den yttre personlighetens tjuskraft, som fängsla menniskoraa. Visserligen saknade han den bildning, som en klassisk uppfostran allena kan bereda,men det praktiska lifvet har icke mindre uppfostrande kraft än boken, och hans skarpa iakttagelseförmåga, hans lifliga uppfattning och rika fantasi, hans ovanliga minne och utomordentliga lätthet att kläda tanken i dess riktiga form skänkte honom tidigt en ersättning for hyad som vid hans första utträde i lifvet måhända brast honom i boklig lärdom. Befordrad till löjtnant 1791, vann han följande år, då han var anställd vid rheinarmeen under Custines befal, i striderna vid Speier och Mainz sina första krigiska lagrar. Året derpå var han redan öfverste och ådrog sig under detta och följande års talrika strider en rättvis uppmärksamhet för oförskräckthet och sinnesnärvaro. Synnerligen stort var hans välde öfver soldaterne, hvilka han beherskade ej minst genom sin lydnad bjudande gestalt och hållning och sin eldiga, öfversvallande sydfranska vältalighet. Efter slaget vid Eleurus (26 juni 1794), der han synner-

19. Staden Pau i Frankrike.

ligen utmärkte sig, blef han brigadgeneral — »för tapperhet och lysande bedrifter» stod det i fullmakten — och vid årets slut var han divisionsgeneral, en grad, som redan skräckregeringen erbjudit honom, men hvilken han då forsigtigt afböjt, väl vetande, att en upphöjd ställning under dessa partilidelsernas och medborgarmordens hemskaste tider blott var liktydig med ett steg närmare giljotinen. Hans befordringar hade emellertid fortgått med en utomordentlig snabbhet, men också kunde han på sin tjensteförteckning upptaga striderna vid Prémont och Landrecies, eröfringen af Heinsberg, slagen vid Fleurus och Jiilich, intagandet af fästet Wich och slutligen det starka Maastrichts kapitulation, vid hvilka alla tillfällen han fört sitt befäl med glänsande framgång, fastän icke sällan fienden underlägsen i truppstyrka. Den be-

Sveriges historia. VI. ?>römde Kléber, under hvilken han stred, kunde ej nog berömma hans snillrika anordningar och hans oförskräckta mod.

Men skildringen af Bernadottes bragder under revolutionskrigen tillhör Frankrikes historia, ej vår, och vi kunna derför ej här förtälja dem alla. Yi inskränka oss derför till att blott omnämna, att han deltog i 1795 års fålttåg vid Bhein, hvilket han öppnade genom flodöfvergången vid Neuwied, att han med glänsande tapperhet kämpade på platån vid Ehrenbreitstein, att han segrade vid Kaudenbach och att han eröfrade Kreuznach, hvarvid han, ledd af en mensklighetskänsla, som gör honom ännu mer heder än hans mod under striden, genom en list räddade 200 franska emigranter, hvilka såsom krigsfångar fallit i fransmännens händer, från den i lagen fastställda arkebuseringen. Under 1796 års olyckliga fälttåg i Tyskland anförde Bernadotte en afdelning af Jourdans armé och upprätthöll trots hufvudhärens motgångar genom sina många oförvägna, oftast med framgång krönta anfall mot fienden sitt rykte såsom en djerf och genialisk härförare.

Anbefald af direktorialregeringen att med en armekår öfvergå till Italien för att understödja Napoléon Bonaparte, som hade i syfte att från Italien gå mot Wien för att derigenom tvinga österrikame till fred, fick Bernadotte, efter ett mästerligt tåg öfver Alperna i böljan af året 1797, genom den vackra flodöfvergången öfver Tagliamento och eröfringen af fastet Gradisca tillfälle att visa, att soldaterne från Sambre, Maas och Bhein under hans ledning ej stodo efter kämpame från Montenotte och Arcole. Napoléon sände honom efter frodspreliminärema i Leoben till Paris med de i fälttåget eröfrade fanorna. »Denne förträfflige general, skref Bonaparte till direktorialregeringen, som har gjort sitt rykte på stranden af Bhein, är nu en af de officerare, som äro mest väsentliga för italienska armeens ära. I sen i general Bernadotte en af republikens fastaste vänner, ur stånd af princip liksom af karakter att kapitulera med frihetens fiender eller med ärans.»

Dock hade Bonaparte, då han nedskref dessa för Bernadotte så smickrande ord, hvarken tycke för Bernadotte eller för friheten. Lika litet kände sig Bernadotte dragen till den unge korsikanen. De berömda fältherrame hade träffats och funnit, att en öfverensstämmelse dom emellan var omöjlig. »Jag har sett, skall Bernadotte efter sitt

första möte med Bonaparte hafva yttrat till sin omgifhing, en ung man om sex eller sju och tjugu år, som synes vilja vara femtio. Det bådar intet godt för republiken.» »Han kände, säger Geijer i sina personalier öfver Karl Johan, att han sett Cæsar, men också hans legioner.»

Bonaparte, ej nöjd med den ära, han så hastigt förvärfvat sig i Italien, eftersträfvade ingenting mindre än att såsom Frankrikes diktator rycka högsta ledningen af dess styrelse till sig. Bernadotte åter omfattade ännu med all värme de rent republikanska ideerna, hvilka han med all sin flödande vältalighet, när tillfälle gifvits honom dertill, förfäktat till och med i klubbarna i Paris, hvaraf hågkomsten i en senare tid, då han sjelf befann sig på en tron, nog torde förefallit honom besvärande. Såsom krigsminister under detbekymmersamma året 1799, i hvilken egenskap Bernadotte inlade stora administrativa fortjenster, visade han sig äfven så obenägen att vilja medverka till en statshvälfning, att den inflytelserike Siéyes, som, ehuru sjelf president i direktorialregeringen, umgicks med planer till en statskupp, fann for rådligt att aflägsna honom från hans befattning. Kort derpå återkom Bona-parte från sin egyptiska expedition, i verkligheten en faltflykting, men om-strålad af det romantiska skimret af fabelaktiga segrar, vunna i det gamla sagolandet, och genomförde med soldaternes tillhjelp denna 18 brumaire, som gaf Frankrike konsulatet, det envåldiga kejsardömets förebådare. Bona-parte hade funnit sig föranlåten att före statshvälfningen fråga Bernadotte om hans tankar. Han svarade, att han ämnade ingenting företaga utan regeringens order, men om han erhölle sådana, ville han försvara republiken mot hvar och en, som angrepe den samma.

Bernadotte förhöll sig overksam den 18 brumaire. Medvetandet af de lysande bragder han utfört hade fylt honom med en stark sjelfkänsla, och denna gjorde det för honom motbjudande att underordna sig en man, som, ehuru sjelf sina egna bedrifters son liksom Bernadotte och de öfrige af republikens generaler, dock svingat sig dem förbi upp till maktens yttersta spets genom sin djerfva tilltagsenhet och sin ringaktning för gällande lag, och som, väl i besittning af makten, blott skulle använda den för egna sjelf-viska syften, ej för att befordra frihetens seger eller mensklighetens väl. Men så stort var Bonapartes rykte, så oerhördt det väldev han genom sitt snilles trollmakt utöfvade på sina samtida, att Frankrike, utmattadt efter den förfärliga kris det genomgått, utan motstånd böjde sig för den förmätne, öfvertygadt, att han allena var rätte mannen att gifva lugn åt det af partilidelserna upprörda samhället och att grundlägga en varaktig framtidsordning på den så dyrköpta folksuveränetetens grundval. Och sådan blef derfor ställningen, att fosterlandsvännerne blott tycktes kunna tjena sitt land under den cesariska diktaturens fana.

Sålunda böjde sig äfven Bernadotte till slut, om ock motvilligt, för den nya ordningen, och då kejsardömet upprättades, intog han en plats bland dess stordignitärer. Lättrörlig och mottaglig för vexlande ideer, som Bernadotte var, torde hans demokratiska böjelser vid denna tidpunkt fullkomligt svalnat, och ej underligt, ty sådan var trollmakten i detta glansens och bragdernas välde, att ingen, som blifvit inryckt deri, kunde undgå att taga mer eller mindre intryck deraf. Och likväl synes Bemadotto aldrig hafva trott på detta väldes varaktighet. Han hade sett marken brista under republiken, han anade, att den skulle brista äfven under kejsardömet, och han kände djupt, att frihetsandan och rätten äro starkare krafter än förtrycket och våldet. Äfven Napoléon kände det svalg, som skilde dem båda, men han brukade Bernadotte det oaktadt, mindre derför, att denne genom sitt giftermål med den rika köpmansdottern från Marseille Désirée Clary var Joseph Bonapartes svåger och följaktligen äfven kejsarens frände, än derför, att han behöfde hans militära och administrativa talanger. Han utnämdehonom 1804 till marskalk af Frankrike och gjorde honom 1806 till en af kejsardömets länsherrar, i det han upphöjde honom till furste öfver det lilla på napolitanska området liggande furstendömet Ponte Corvo. Bernadotte återgäldade de värdigheter han fått med lysande ijenster. I kriget 1805 möjliggjorde han genom sina skickliga rörelser, att kejsaren blef i stånd att tvinga den österrikiske generalen Mack till kapitulationen i Ulm, och i tre-kejsarslaget i Austerlitz satana år, der Bernadotte anförde don franska centern, genombröt han ryssames linier och utöfvade genom en djerf rörelse* oberoende af kejsarens egna anordningar, ett afgörande inflytande på slagets utgång. Sin mycket tadlade overksamhet vid Auerstädt 1806, hvartill han föranleddes af tvetydiga order från högqvarteret, godtgjorde han genom stormningen af Halle, eröfringen af Liibeck och den preussiske generalen Blii-chers derpå följande kapitulation. Det var vid denna tidpunkt han äfven tvang den lilla svenska

härafdelningen i Lauenburg (del. V, s. 368) att sträcka gevär. I följande års krig mot ryssame finna vi Bernadotte med framgång kämpa vid Mohrungen, och i det blodiga slaget vid Wagram 1809 inlade han vida större förtjenster, än kejsaren ville medgifva. Också fortfor kölden mellan kojsaren och hans marskalk allt framgent, och ofta var en fullständig brytning förestående. Yan att tillskrifva sig sjelf äran af do bragder hans fältherrar utförde, var Napoléon ytterst sparsam med beröm* men så mycket mer frikostig med tadel, och å sin sida leddes Bernadotte af sin lifliga fantasi till en misstänksamhet, som gjorde honom lika så ömtålig' för uteblifvet beröm som för klander. Helst sökte de båda sitt verksamhets« fält på så långt afstånd från hvarandra som möjligt. Så utverkade sig Berna« dotte 1802 ståthållarskapet öfver Louisiana, hvilket han dock ej kom att till« träda, 1805 utnämde honom kejsaren till guvernör i Hannover, efter freden i Tilsit förordnades han till guvernör öfver hansestädema, kort derpå ställdes han i spetsen för den här, som från Danmark 1808 skulle öfvergå till Sverige, 1809 finna vi honom i Holland och Belgien, syselsatt med anstalter för dessa länders försvar mot engelsmännen, och kort derpå förordnas han* fast mot sin vilja, att mottaga styrelsen af Kyrkostaten. Det vann Bernadotte under utförandet af alla dessa maktpåliggande uppdrag, att hans administrativa talanger, hans sinne för borgerlig ordning och fredliga värf* hans rättrådighet vid handhafvandet af makten, hans mildhet mot de under-kufvade folken beredde honom ett rykte för sann mensklighet, hvilket icke minst medverkade till hans val till Sveriges tronföljare.

Styrelsen öfver Kyrkostaten kom Bernadotte aldrig att öfvertaga, enär anbudet att blifva Sveriges tronföljare mellankom. Ogema och dröjande löste Napoléon honom från hans trohetsed såsom fransk undersåte. Man yrkade i statsrådet, att prinsen af Ponte Corvo skulle, innan trohetseden återkallades, underteckna en förbindelse att aldrig bära vapen mot Frankrike. Hellre än att underteckna en sådan, förklarade sig Bernadotte vilja afsäga sig valet. »Nå väl, res, må våra öden uppfyllas!» sade kejsaren och lät sitt yrkande förfalla. Anade Napoléon, att för detta marskalken, numera kron-prinsen af Sverige, skulle gå en annan väg än han, att de båda vägarna skulle korsa hvarandra, och att de sjelfva skulle såsom verldshistoriska motsatser mötas i en strid, på hvars utgång verldens öde skulle bero?

Med lättadt hjerta lemnade prinsen af Ponte Corvo, i slutet af september 1810, Paris för att anträda resan till sitt nya fädernesland. Yägen togs genom det då varande napoléonska vasallkonungariket Westfalen. »Jag far då ändtligen andas oberoendets luft», skall han ha yttrat i Kassel, gifvande i dessa ord ett uppriktigt uttryck åt sin glädje att ej längre vara bunden vid den kejserliga triumfvagnen. Resan fortsattes genom Danmark till Helsingör, der han inför erkebiskop Lindblom antog den evangelisk-lutherska trosbekännelsen, såsom han sjelf yttrade, mer af samvetsöfvertygelse än af politisk nödvändighet. Den 20 oktober gick han öfver sundet till Helsingborg och mottogs här af den svenske riksmarskalken jemte hofstat och ortens myndigheter. Det mottagande, han rönte under färden till Stockholm, var det ståtligaste, och då han den 2 november höll sitt högtidliga intåg i Sveriges hufvudstad, fann han i befolkningens uppriktiga glädjeyttringar omisskän-liga bevis på det förtroende, hans nya fädernesland hyste för honom. Den 5 november afgåfvo ständerna — riksdagen hade i oktober blifvit förflyttad från Örebro till Stockholm — sin hyllningsed åt honom, och vid samma tillfälle blef han, sedan han aflagt sin ed till konungen, af Karl XHI adopterad undor namn af Karl Johan.

Det intryck, kronprinsen gjorde på hvar och en, med hvilken han kom i be-

— - v—-

röring, var det fördelaktigaste, och det 20. Minnessten ofrer prinsens af Ponte Corvo , , . , -ri.. e « , landstigning vid Helsingborg 1810.

kunde ej vara annat, horegången af ryktet att genom glänsande bragder och statsmannavärf hafva väsentligen medverkat till uppförandet af det välde, för hvilket verlden nu slafviskt böjde sig, uppbar han detta rykte till det yttre på ett sätt, som öfverträffade förväntningarna. Det högburna hufvudet med det mörka lockiga håret, örnnäsan, de utpräglade anletsdragen, de stora bruna ögonen, ömsom lysande af hjertegodhet och välvilja, ömsom blixtrande af inspirationens eld, den kraftfulla gestalten, den vördnadsbjudande hållningen, den tilldragande förbindligheten i sättet att vara — allt medverkade att gifva svenskarne helbilden af en man, utrustad

med alla de yttre tecknen till en herskarbestäm-melse. Lägger man härtill de stora själsegenskaperna, den snabba uppfattningen, det säkra minnet, viljekraften, beslutsamheten, sinnesnärvaron, planmässighoten i allt hans handlande, hans rikedom på ideer och lätthet att kläda dem i ord, kan man ej förundra sig öfver, att svenskarne i den nye kronprinsen trodde sig finna en furste, vuxen det ärofulla, men svåra värfvetatt bära Gustavers och Karlars spira. Man kände ej ännu, eller man bort« såg från bristerna hos denna eljest så rikt utrustade personlighet, att hans lifliga inbillningskraft gjorde honom öfverdrifvet misstänksam, att hans syd« ländska öfverströmmande vältalighet lätt kom honom att gifva löften, som det ej alltid stod i hans makt att hålla, eller att hans häftiga lynne icke sällan kom honom att mot sin vilja förgå sig och glömma, hvad han var skyldig sig sjelf och andra. Men betänkligare var, att hans uppfostran i ett för oss främmande land och hans obekantskap med sitt nya fäderneslands språk antagligen skulle mellan honom och svenskame uppresa en skiljemur, äfvensom att han såsom stiftare af ett nytt regenthus måste blottställas för misstanken att mer se sin dynastis intressen till godo än landets. Men man bortsåg från allt detta och faste sig blott vid det stora hos honom, och så tryggade man sig vid den tanken, att Sverige nu ändtligen fått sig tillsänd den Gideon, hvars starka svärd skulle ej blott stödja det i samtidens politiska stormar, utan till och med åter upprätta det på den höjd, hvarifrån det störtat till följd af de sista årens olyckor och felsteg.

Icke utan oro hade den gamle konungen förbidat den stund, då han skulle första gången sammanträffa med den för detta republikanske generalen, numera Sveriges korade kronprins. Oron bortföll emellertid snart; den vördnadsfulla uppmärksamhet, kronprinsen städse visade konungen, kom denne senare att med jemnmod se, att regeringstömmarna togos ur han? svaga hand. Drottningens bevågenhet lyckades visserligen Karl Johan aldrig-fullkomligt vinna, men på prinsessan Sofia Albertina, Karl XIILs syster,, gjorde han med sin osökta värdighet och fina takt det bästa intryck, och: sjelfva enkedrottningen, Sofia Magdalena, Gustaf IILs gemål och Gustaf IV Adolfs olyckliga moder, kunde ej undgå att känna sig tilltalad af hans tilldragande personlighet. Med samma lätthet, som Karl Johan vann konungahuset, vann han äfven hofvet. Sjelfve defc skarpsynte, kritiske Armfelt* hvilken dock inom kort lemnade landet*, saknade anledning till anmärkningar. Väl beräknadt var Karl Johans förhållande till de olika partierna,, hvilka han synbarligen sökte samla omkring sig och stämma till endrägt. öfver allt det framfarna tycktes han vilja kasta en glömskans slöja, och till och med gustavianerne och motståndame till tronföljarvalet vann han genom sitt försonliga och förbindliga sätt. »Hans salonger vimlade också, säger en minnestecknare, af vida talrikare uppvaktande än konungens, och allt till-kännagaf, att han redan var den medelpunkt, hvaromkring alla maktens drabanter hädanefter skulle gravitera.» Stort blef naturligtvis äfven det infly-

1 Armfelt, som under de händelserika åren 1809—1810 spunnit många intriger, än til? förmån for prinsen af Augustenborg, än till förmån för prins Gustaf, fann, då han såg sig-misstänkt af den nya regeringen, för godt att inför ryske ministem i Stockholm svälja kej-sar Alexander trohetsed. Anbefald att genast lemna Sverige, begaf han sig till Ryssland. Af Alexander mottagen med mycken välvilja, upphöjdes han till rysk-finsk grofve och var någon tid president i komiteen för de finska ärendena i Petersburg. I augusti 1814 slutade han på ett landtställe i Tsarskoe-Selo sin sällsamma, skiftesrika lefhad.tande, han från forstå stunden kom att utöfva på ledningen af de allmänna angelägenheterna, synnerligen de utländska. Under större delen af året 1811, då Karl XIII till följd af sjukdom yar förhindrad att föra regeringen, förde kronprinsen äfven till namnet riksstyrelsen. I rådkammaren hade han synnerligen framstående och i statsvärf väl förfarna män vid sin sida; dock vann han snart ett stort inflytande öfver dem och kunde sålunda lätt förestafva besluten efter sin egen vilja. Förklaringsgrunden till detta inflytande, som kanske var större, än förenligt var med grundlagens anda, torde dock ej minst vara att söka i bristen på verklig sammanhållning inom konseljen. Rosenblad, Rosenstein, Gyllenborg och Adlerbeth bildade en grupp for sig, Engeström, Adlercreutz och Yrede 1 en annan, Fleming 2 och Plåten en tredje, Yetterstedt och Järta en flerde.

En annan förklaringsgrund torde vara att söka i svårigheten för en och annan att följa kronprinsens lifliga tankegång på det främmande språket och att sjelf pä ett öfvertygando sätt uttala sig på detta språk.

Det är ofvan framhållet, att Karl Johans utkörande till svensk tronföljare för-anledts af hoppet, att Sverige genom

detta val skulle komma i ett vänskapligt förhållande till Napoléon, hvaraf följden skulle blifva trygghet mot Ryssland och äfven möjligen Finlands återfående. Illa kände dock svenskarne den franske kejsaren, då de förestälde sig, att denne, som föranledt det ryska infallet i Finland 1808 och som var van att behandla dem af sina bröder och fränder, som upphöjts på troner, såsom blott vasaller, skulle låta sina känslor för Sverige påverkas af detta val; illa kände de ock Bernadotte och dennes förhållande till Napoléon, då de kunde tro, att han nu, då han kunde andas fritt, skulle sammanlänka sina intressen med Napoléons. Sverige hade betydelse för den franske kejsaren blott så till vida, som det genom att ansluta sig till kontinentalsystemet kunde skada hans dödsfiende England, och om vårt fattiga land ginge under på en sådan politik, var detta för honom fullkomligt likgiltigt. Karl Johan åter såg instinktmässigt, att det franska kejsardömet redan nått sin höjdpunkt, att tillbakagåendets tid vore i annalkande, och att hans egna personliga fördelar, med hvilka Sve-

21. Karl XIII:b orden. Instiftad 1811.

1 Generalen, grcfvo Fabian Vrede, som tagit en verksam del i tronföljarvalet 1810, hade intTädt i statsrådet i september 1810. Adlercreutz blef statsråd i maj samma år.

8 Friherre Klas Fleming, landtmarskalk vid riksdagen i Örebro 1810, blef statsråd efter riksdagens slut.riges fullkomligt sammanfölle, bjöde honom att ansluta sig till de legitima furstehusen, hvilkas stöd kunde blifva af största vigt vid den tidpunkt, då alla revolutionära troner skulle kastas öfver ända. Också närmade sig Karl Johan strax efter sin ankomst till Sverige kejsar Alexander af Ryssland, dertill företrädesvis manad af behofvet af ett stöd mot Napoléons öfverdrifna fordringar, och samtidigt närmade sig äfven Alexander, som redan nu var i spändt förhållande till Napoléon, å sin sida Karl Johan. Tanken på Finlands återeröfring fick intet insteg i prinsens hufvud; han hade ännu varit för kort tid på svensk botten för att kunna dela folkets medkänslor för det gamla brödralandet eller dess motvilja mot den trolöse grannen i öster, och han insåg för öfrigt mer än väl, att Finland, äfven om det under gynsamma förhållanden kunde återvinnas, dock i längden aldrig skulle kunna försvaras. Deremot fann han sig synnerligen tilltalad af planen att åstadkomma en förening mellan Sverige och Norge, hvilken plan redan uppgjorts i samband med Karl Augusts val. Och genomförandet af denna förening, som var af

22. Minnespenning öfver kungliga landtbrukaakademienB stiftande den 28 december 1811.

så mycken vigt för Sveriges framtida trygghet, kunde, tycktes det Karl Johan, vida lättare ske genom Rysslands och Englands medverkan än genom Frankrikes. Sålunda var riktningen af hans politik gifven: han skulle närma sig Ryssland, medverka till bildandet af en ny koalition emot Napoléon, afstå från alla tankar på Finlands återeröfring, men såsom vilkor för Sveriges deltagande i den afgörande kampen mot den franske kejsaren betinga Norge. Denna plan följde han nu med all följdriktighet, utan att låta sig hejdas af svenskarnes beundran för kejsar Napoléon och hat mot den gamle national-fienden Ryssland, ja, utan att ens låta sig afskräckas af vissheten, att han genom en sådan politik skulle väsentligen medverka till grundläggandet af tsarväldets politiska öfvermakt i Europa.

Dock kräfde de politiska förhållandena den största varsamhet från Karl Johans sida, ty för tillfället var Napoléon den starkaste, och derför måste en öppen brytning med honom undvikas, tills den politiska ställningen gjordeen sådan äfven i do svenska statsmännens ögon fullt berättigad. Också finna vi, att underhandlingar fördes under året 1811 om ett förbund mellan Sverige och Frankrike, med hvilka underhandlingar Napoléon näppeligen hade mera allvar än Karl Johan. Sjelf drog äfven den förre, oklokt nog, försorg om, att förhållandet mellan honom och den svenska regeringen blef spändt. Hvad den svenska allmänheten önskade, var förbund med Frankrike, hämd på Ryssland, men på samma gång vänskap med England och befrielse från kontinentalsystemet, hvars stränga tillämpning på ett land med Sveriges insulära läge under då varande förhållanden var det samma som dess ruin. Men Napoléon var långt ifrån att vilja medgifva någon lindring i detta system. Förbittrad öfver, att Sverige, trots freden i Paris, öfver Göteborg och andra hamnar fortsatte sin handel med England, förifrade han sig mot svenska sändebudet i Paris, statsrådet Lagorbjelke, och yrkade kort derpå genom sin minister i Stockholm, att den svenska regeringen skulle förklara England krig (13 november 1810). Sverige måste foga sig efter den väldiges vilja, men

underrättade samtidigt England, att krigsförklaringen blott vore en demonstration, förestafvad af omständigheterna och utan betydelse. Sålunda förebygdes alla vapenskiften, och den förra smyghandeln fortgick såsom förut, ostörd af de båda ländernas myndigheter, till största fordel för Sverige.

Missnöjd härmed, sökte Napoléon, genom det ena Sveriges värdighet kränkande steget efter det andra, tvinga den svenska regeringen till ett verkligt krig med England. Hans fordringar, att 2 000 svenska matroser skulle utlemnas för att bemanna franska flottan i Brest samt att fransk tullbetje-ning skulle anställas i Göteborg för att förebygga den der företrädesvis blomstrande smyghandeln, ville den svenska regeringen ej bevilja, men der-emot kunde hon ej förhindra, att svenska handelsfartyg våren 1811 upp-bragtes af franska kapare, att svenska skepp, som ingått i tyska hamnar, seqvestrerades och att deras besättningar affördes till Antwerpen och Toulon för att tvingas till tjenstgöring på Frankrikes flottor, att den franske ministern i Stockholm Alquier mot den svenska regeringen uppförde sig på ett mot all diplomatisk sedvänja synnerligen stötande sätt, och att slutligen Napoléon i januari 1812 lät en fransk armekår besätta det svenska Pommern och bortföra de der förlagda svenska trupperna. Genom denna sista våldsåtgärd hade Napoléon i sjelfva verket brutit freden med Sverige.

Knapt hade också underrättelsen om fransmännens infall i Pommern blifvit känd i Sverige, innan generaladjutanten grefve Karl Axel Lövenhjelm afsändes till Petersburg för att med kejsar Alexander, hvilken redan såg kriget mellan sig och Napoléon förestående, underhandla om ett hemligt förbund mellan Sverige och Ryssland. Den ledande grundtanken i dessa underhandlingar var Norges förening med Sverige. Till denna förening fann sig äfven kejsar Alexander föranlåten att lemna sitt medgifvande, och på denna grundval afslöts den 5 april 1812 fördraget i Petersburg. De båda makterna förbundo sig till att med en förenad här af 25 000 till 30 000 sven-skar och 15 000 till 20 000 ryssar göra en diversion på Tysklands kuster i ändamål att oroa den franska härens operationer. Kejsar Alexander utfaste sig uttryckligen att antingen medelst underhandlingar eller krigisk medverkan förskaffa Sverige besittningen af Norge och förband sig i och för detta ändamål att ställa till Sveriges förfogande den hjelphär, som blefve behöflig för eröfringen. Norges besittningstagande skulle hafva egt rum, innan Sverige deltoge i diversionen i norra Tyskland.

Fördraget skulle vara hemligt, och det blef det tills vidare; dock hade ändamålet med Lövenhjelms sändning till Petersburg ej kunnat blifva kejsar Napoléon obekant. Då en förbindelse mellan Sverige och Ryssland stred mot hans syften, skyndade han sig nu att ändra tonen mot Sverige och erbjöd genom den svenske generalkonsuln i Paris Signeul den svenska regeringen ett förbund. Sverige skulle utfärda en ny krigsförklaring mot England och angripa Ryssland med 40 000 man; deremot skulle Sverige i stället bekomma Finland. Men anbudet kom för sent, för att den svenska regeringen nu skulle kunna fästa något af-seende dervid, och lika liten framgång hade Napoléon med ett nytt, ännu fördelaktigare anbud, hvari han erbjöd Sverige ansenliga understödsmedel och utsigten att utom Finland bekomma Pommern och Mecklenburg.

Kort efter afslutandet af traktaten i Petersburg sammanträdde rikets ständer till en urtima riksdag den 13 april 1812 i Örebro, dit regeringen kallat dem för att bereda sig utvägar att kunna röra sig med större frihet i både de inre och yttre förhållandena. Landtmarskalk blef statssekreteraren Karl Lagerbring, talman i presteståndet var erkebiskop Lindblom och till talmän i borgar- och presteständen kallades H. N. Schvan och Lars Olsson. Denna riksdag har fått en sorglig betydelse i vår statsrätts historia genom de reaktionära ändringar i 1810 års tryckfrihetsförordning, som här vidtogos. Den nyförvärfvade pressfriheten hade missbrukats, och regeringen ansåg det derför vara af största vigt för sig, i synnerhet under Sveriges då varande grannlaga politiska ställning, att hafva i sin makt att^tvinga särskildt dagbladspressen till större varsamhet i uttrycken. Hon begärde derför hos riksdagen rätt för hofkansleren att inställa utgifvandet af dagblad eller periodiska skrifter, derest han funne dem vådliga för allmänna säkerheten eller förnärmande för personlig rätt. Under öfverläggningen om regeringens proposition

23. Karl XIV Johan, som kronprins (1764—1844).afgaf hof kansleren af Yetterstedt en försäkran, att denna rätt, derest den medgåfves, skulle återlemnas, »sedan den i frihetens sköte uppväxte furste* som då stod vid konungens sida, frälsat landet från inre och yttre skaknin-gar». Förledda af detta löfte, medgåfvo ständerna på

obestämd tid införandet af den så kallade indragningsmakten, hvars flitiga utöfhing i det följande skulle gifva anledning till så stor förargelse. Ärendet behandlades för öfrigt på grundlagsstridigt sätt, enär den kungliga propositionen, ehuru af grundlagS natur, framlades och bifölls vid samma riksdag, hvilket var i öppen strid mot regeringsformen. Den nya tryckfrihetsförordning, som blef en följd af denna jemte några andra mindre betydande ändringar i 1810 års förordning, är dagtecknad den 16 juli 1812.

Anledning till anmärkning gaf äfven det sätt, hvarpå man sökte lösa de finarCsiela frågorna. Den nya regeringen hade efter den föregående ärft en betydande utländsk skuld, hufvudsakligen till Holland, Brabant och Ge-nova. Oredan i rikets drätsel »borde, hette det i den kungliga propositionen till ständerna, öfvertyga om omöjligheten för Sverige att nu fullgöra sina förbindelser», hvarför regeringen föreslog, att hela skulden till Holland, Brabant och Genova skulle afskrifvas. Såsom stöd för denna märkliga proposition framhölls, att en del af den svenska skulden till utlandet motsvarades af svenska undersåtars fordringar hos den franska regeringen före det sista kriget, men att den franska regeringen förklarat dessa fordringar helt och hållet och för alltid dödade genom krigstillståndet, hvarför äfven Sverige vore berättigadt att mot Holland, Brabant och Genova, som nu voro underlagda Frankrike, använda samma förfaringssätt. Tilläggas bör i sammanhang med denna reglering, att de svenska undersåtarnes fordringar i Frankrike enligt rikets ständers beslut skulle delvis godtgöras af svenska staten. Den tredjedel af den svenska skulden, som borde gäldas, blef sedermera liqviderad af Karl Johan med de så kallade guadeloupemedlen. För hvad som återstod oguldet af den svenska skulden i utlandet anvisades de fordringar, som den franska regeringen vägrat betala. Med skäl har man anmärkt, att 1812 års riksdagsbeslut i denna fråga vitnade om en stor osäkerhet i rättsbegreppen, ty antingen hade skulden till utlandet bort gäldas hel och hållen eller ock under åberopande af krigets och vedergällningens rätt hel och hållen afskrifvas.

Mer glädjande var det beslut, ständerna fattade rörande landtförsvaret. För att stärka detta hade ständerna redan vid riksdagen 1809, såsom ofvan är omnämdt, lemnat regeringen rätt att utskrifva förstärkningsmanskap, men då denna lag våren 1811 skulle tillämpas, utbröto oroligheter flerstädes, i

24. Skilling 1812.

Med Karl XIU:s valspråk: Folkets väl min högsta lag.

synnerhet inom Skåne och Södermanland. Dessa stillades visserligen lätt' nog, i Skåne dock ej utan blodsutgjutelse; emellertid blef det af nöden att fota konskriptionsskyldigheten på bättre grunder. Nu beslöts i öfverens-stämmelse med regeringens proposition införandet af den ännu gällande be-väringslagen. Enligt denna lag skola alla manliga svenska medborgare inom åldern 20—25 år vara vämpligtiga samt kunna, fördelade i årsklasser, uppbådas att deltaga i vapenöfningar; dock var det enligt riksdagsbeslutet tillåtet för den beväringsskyldige att lega ersättningskarl i sitt ställe. Att ett krig stod för dörren, var för öfrigt för ständerna uppenbart; regeringen förklarade det rent ut, och riksdagen beviljade äfven beredvilligt den betydliga summan af sex millioner riksdalor, för den händelse kriget skulle utbryta. Ständerna åtskildes den 18 augusti 1812.

Under det riksmötet pågick, fullföljde Karl Johan med all kraft ock framgång sina stora planer. Inseende nödvändigheten af att stärka Rysslands forsvarskrafter i dess blifvande strid med Napoléon, bemedlade han freden i Bukuresjt mellan kejsar Alexander och sultanen (maj 1812) och satte derigenom den först nämde i tillfälle att på annat håll använda de ryska trupper, som förut stått mot turkarne. Samtidigt medlade han mellan Ryssland och England, hvilka makter allt sedan freden i Tilsit stått på krigsfot mot hvarandra, och följden af denna bemedling blef freden i Örebro den 18 juli 1812 mellan England å ena sidan och Ryssland och Sverige å den andra. I en hemlig artikel i denna fred lofvado England Sverige ansenliga understödsmedel. Genom dessa båda freder var i sjelfva verket hörnstenen lagd till en ny koalition mot Napoléon.

Emellertid kom det länge väntade kriget mellan Napoléon och Alexander till utbrott. Med en krigshär uppgående till en half million soldater, hopsamlade från snart sagdt alla delar af vestra och södra Europa, vände sig Napoléon i juni 1812 mot tsaren, i och med hvilkens besegrande han trodde sig kunna blifva verldsdelens herre. Under det hans venstra flank skyddades af de med honom förbundna preussarne och hans högra flank af

österrikarne, öfvergick han sjelf med sina väldiga härskaror i slutet af juni Njemen och tågade rakt mot Moskva genom det af ryssarne sjelfva utrymda och ödelagda landet. För Alexander var det af största vigt att personligen rådgöra med Karl Johan; man öfverenskom om ett möte i Åbo, och här sammanträffade äfven Sveriges kronprins och Rysslands tsar de sista dagarna af augusti. Det lider intet tvifvel, att ej Karl Johan, om han velat begagna sig af Alexanders bekymmersamma ställning, nu skulle kunnat förmå honom att återlemna det oss på ett så svekfullt sätt frånryckta Finland. Men fortfarande öfvertygad om, att ett förenadt Skandinavien, med tryggade gränser och tillfälle att i fred och ro utveckla sina inre nationela krafter, skulle bereda hans nya fädernesland vida större fördelar än återvinnandet af Finland, hvilket aldrig skulle kunna i längden försvaras mot Rysslands angrepp, afstod han från att göra några anspråk på Finland och åtnöjde sig med en förnyad borgen för besittningen af Norge såsom priset för Sveriges delta-gande i kriget mot Napoléon. Sålunda blef i det nya fordraget, som undertecknades i Åbo den 30 augusti 1812, petersburgsfördraget bekräftad t; dock ökades den hjelphär, Alexander i det förra fördraget utföst sig att ställa till Sveriges förfogande i och för Norges eröfring, till 35 000 man, och af dessa skulle en del i slutet af september och den återstående delen i slutet af november landsättas i Skåne för att kunna brukas mot Danmark. För att bereda sig och sin ätt ett skydd för framtiden mot alla gustavianska och legi-. timistiska restaurationsförsök ingick Karl Johan dessutom med tsaren ett familjfördrag, hvilket formulerades såsom en särskild hemlig artikel i det offiriela fördraget. Enligt detta förbundo sig de kontraherande parterna, i händelse någon som helst makt skulle söka störa Sveriges eller Rysslands säkerhet och lugn, att lemna hvarandra det understöd, som kunde anses nödvändigt, ett understöd, som dock ej finge öfverstiga antalet af 15 000 man. För öfrigt knöts mellan kejsaren och Karl Johan under sammanvaron i Åbo ett personligt vänskapsband, som synes hafva varit uppriktigt menadt å ömse sidor och som först mot slutet af kejsar Alexanders lefnad böljade lossna.

Det kan näppeligen förnekas, att ej fördraget i Åbo var vida fördelaktigare för Ryssland än för Sverige, enär det tillförsäkrade först nämda makt Finland och dertill Sveriges understöd mot Napoléon, under det åter Ryssland blott förband sig att medverka dertill, att Sverige finge sin ersättning för sina oerhörda förluster i det sista kriget på en tredje makts bekostnad. Också har detta fördrag länge varit underkastadt det skarpaste klander af Karl Johans många motståndare i Sverige. Dock har utgången af 1813 och 1814 års väldiga kris rättfärdigat Karl Johans i ögonen fallande eftergifven-het i Åbo, och fa torde de svenskar nu vara, som, med verklig kännedom om den politiska ställningen i Europa under denna tid, anse sig berättigade att tadla denna 1812 års förr så mycket omtvistade politik.

Emellertid torde Karl Johan personligen under de månader, som följde på mötet i Åbo, varit offer för de största bekymmer. Besittningen af Norge allena kunde komma svenskame att glömma förlusten af Finland, och den utgjorde för öfrigt ett nödvändigt vilkor för Sveriges framtida trygghet. Derfor hade äfven Karl Johan uppstält som hörnstenen i sin politik, att Norges förening med Sverige skulle vara genomförd, innan han ginge att deltaga i koalitionsstriden mot Napoléon. Rysslands bekymmersamma ställning gjordo det för kejsar Alexander hardt när omöjligt att lemna Sverige den hjelphär, hvartill han förbundit sig i de senaste fördragen. Napoléon hade fortsatt sitt tåg och inträngt i hjertat af tsarens välde. Efter de blodiga slagtnin-garna vid Smolensk och Borodino nådde han omsider tsarernes gamla hufvudstad Moskva, der gränsen likväl var satt för hans frammarsch. Men så länge han med sin hufvudhär stod i hjertat af Ryssland, så länge han med sina sidohärar hotade Petersburg, så länge måste äfven Karl Johan afstå från Rysslands medverkan i en expedition mot Danmark. Och ju längre det drog ut på tiden, ju större blef faran, att sidoinflytelser skulle inverkapå den vankelmodige Alexander och komma honom att, om ej bryta sina löften till Sverige, åtminstone jemka dem på ett sätt, som gjorde dem till tomma ord. För öfrigt var det ej nog med Rysslands garantier; Sverige behöfde sådana äfven af England, hvars subsidier voro snart sagdt oundgängliga, om Sverige skulle kunna deltaga i kriget; men de engelska statsmännen måste af hänsyn till oppositionen inom parlamentet fasthålla, att Sverige, uppgifvande sin särskilda politik, egnade sina krafter helt och hållet Åt förfäktandet af koalitionens gemensamma fördelar. Skulle England medverka till Norges förening med Sverige, skulle det vara för att belöna de tjenster, Sverige förut gjort koalitionen.

Tåget till Moskva blef ödesdigert för Napoléon. Med sina efter mördande strider och ytterst tröttande marscher

utmattade och betydligt sammansmälta trupper hade han ändtligen den 14 september 1812 hållit sitt intåg i tsarernes gamla stad. Men de förhoppningar, han satt på besittningen af Moskva, skulle snart förblekna. Den 15 september stod staden, antänd af ryssame sjelfva, i lågor, och då elden ändtligen den 21 afstannade, var mer än hälften af den stora staden lagd i aska. I fem veckor höll likväl Napoléon ut vid Moskvas rykande grushögar och ramlande murar under fruktlösa fredsunderhandlingar. Slutligen måste han dock beqväma sig till att återtåga med sina redan med en tredjedel förminskade trupper på samma ödelagda väg, på hvilken han kommit. Skildringen af detta evigt minnesvärda återtåg, hvarunder den yppersta här, som Europa dittills skådat, förgicks, mindre genom fiendens vapen än genom hunger och brist af alla slag, måste vi förbigå. Efter den ryktbara öfvergången öfver B er e si na urartade återtåget till en allmän flykt. Slutligen inträdde, för att göra eländet fullständigt, vintern med sin köld. Napoléon skyndade lik en fältflykting i all hemlighet till Paris, under det de få, som ännu återstodo af den stora armeen, med förfrusna lemmar, utsvultna och vapenlösa kastade sig in i de preussiska fästningarna.

Den stora franska armeens grufliga tillintetgörelse gaf de under Na-poléons jemhand djupt böjda folken mod att försöka bryta sina bojor. Till en böljan reste sig det länge och djupt förödmjukade Preussen för att ansluta sig till koalitionen. Först ingick den preussiske generalen York på eget bevåg stillestånd med en mot honom stående rysk här, så ingick den i det längsta tveksamme konung Friedrich Wilhelm III i Kalisj och Breslau den 27 och 28 februari 1813 förbund med Ryssland, derpå följde den preussiske konungens berömda »upprop» till sitt folk och kort derefter hans krigsförklaring mot Frankrike. Ännu var dock Napoléon trots sina oerhörda förluster långt ifrån besegrad. Stampande nya härar ur marken, beredde han sig att åter möta sina fiender, denna gång på Sachsens och Schlesiens slätter, der den afgörande striden om herraväldet i Europa skulle utkämpas.

Man befann sig redan ett godt stycke inne på året 1813, och ännu hade ej Earl Johan blifvit satt i tillfälle att företaga sitt länge tillämnade angrepppå Danmark. Både Ryssland ocli England yrkade numera, att Karl Johan forst skulle använda sin styrka på fastlandet och sedan sätta sig i besittning af Norge, och omsider måste äfven kronprinsen uppgifva sin ursprungliga plan att angripa Danmark på Själland eller i Norge och i stället bestämma sig for att öfverföra sin här på fastlandet för att angripa Danmark söder ifrån i dess tyska landskap, hvarigenom han blefve i stånd att äfven verksamt befordra koalitionens gemensamma syften på samma gång som Sveriges enskilda. Nu först lofvade den engelska regeringen sitt bistånd till föreningen med Norge. Det skedde genom fördraget i Stockholm den 3 mars 1813. England beviljade i samma fördrag Sverige en million pund sterling i subsidier och afträdde dessutom till konungen af Sverige och hans efterträdare på den svenska tronen efter successionsordningen den vestindiska ön Guadeloupe. I stället förband sig Sverige att med en här af 30 000 man, till hvilken de i petersburgs-och åbofördragen nämda ryska trupperna skulle ansluta sig, operera på fastlandet mot »de gemensamma tienderne». Kort derpå ingick Sverige ett förbund äfven med Spanien, och några dagar senare biträdde äfven Preussen genom fördraget i Stockholm den 23 april Sveriges konventioner med Ryssland och England. Preussen garanterade besittningen af Norge och förband sig att ställa en preussisk armekår under Kärl Johans befal i och för den öfver-enskomna diversionen i norra Tyskland. Härmed var Sverige oupplös-ligen fast vid koalitionen mot Napo-léon; men Karl Johan hade ock måst uppgifva sin ursprungliga ståndpunkt, enär han måste kasta sig in i kriget lyckans tärningskast Sveriges bästa stridskrafter, innan det kommit i besittning af Norge. Det mål, som så länge hägrat för hans syn, stod mer af-lägset än någonsin; redan förde det ryska sändebudet i Kjöbenhavn, furst Dolgoruki, dock, såsom man helst ville tro, med öfverskridande af sina instruktioner, tvetydiga underhandlingar med den danska regeringen, redan visade den ultralegitimistiska österrikiska regeringen, som leddes af Metter-nich, på grund af sin obenägenhet för den svenske kronprinsen, böjelse att antaga sig Danmarks sak, redan tycktes — hvad som var farligast af allt — den danske konungen Frederik Yl sjelf hafva lust att frångå sitt förbund med Napoléon och ansluta sig till koalitionen, hvilket makterna önskade,

25. Furst Mottornich (1773—1859).

i Tyskland och sålunda sätta på krigsmen hvilket, om det inträffade, sknlle göra Sveriges forening med Norgo mer än tvifvelaktig. Emellertid öfverfördes under mars, april och maj do svenska trupperna till norra Tyskland. Den 18 maj 1813 ankom kronprinsen sjelf till Stralsund. Det är lätt att föreställa sig hans oro, då han några dagar

efter sin ankomst får underrättelsen, att preussarne och ryssarne, hvilka redan den 2 maj blifvit slagna vid Gross-Görschen, å nyo blifvit besegrade vid Bautzen (21 maj 1813). De truppkontingenter fordragen tillförsäkrade honom höras deremot ej af. 1 böijan af juni träffas han af en ny sorgpost. Nedslagna efter de lidna motgångarna, ingingo nämligen Rysslands och Preussens monarker den 4 juni, utan att dessförinnan hafva meddelat sig med Sverigo eller England, enskildt stillestånd med Napoléon i Poischwitz. Kronprinsen kan ej beherska sitt missnöje och sin oro. Den tanken låg nämligen nära till hands, att stillest&ndet skulle efterföljas af separatfreder, hvari Sveriges fördelar utan tvifvel skulle blifva uppoffrade.

För att göra ett slut på all ömsesidig oro öfverenskoms mellan furstame, att de under vapenstilleståndet skulle personligen sammanträffa, och till mötesplats bestämdes slottet Trachenberg nära Breslau. Här sammanträffade äfven Karl Johan med kejsar Alexander och konung Friedrich Wilhelm den 9 juli och följande dagar. Under den personliga sammanvaron skingrades missämjan; ja, mellan Karl Johan och Alexander inträdde, sedan den förre hunnit öfvertvga sig om, att Alexander verkligen ämnade hålla sina löften till Sverige, samma innerliga förhållande, som egt rum mellan dem under de minnesvärda dagarna i Abo. Också fordrar rättvisan det erkännandet, att kejsar Alexander från denna tid ärligt gaf det diplomatiska stöd, han kunde åt Sveriges i fördragen det medgifna fordringar. Karl Johan lät emellertid sina anspråk på de förbundnes medverkan i kriget mot Danmark tills vidare hvila för att egna sina krafter åt koalitionens gemensamma syften. Slutet af de gemensamma öfverläggningarna blef en plan för krigets fortsättande, hvilken, föreslagen och utvecklad af den svenske kronprinsen, antogs såsom gällande för det följande fälttåget. Enligt denna plan, hvilken förutsatte Österrikes deltagande i koalitionen, skulle de förbundnes trupper operera fördelade i trenne armeer: en nordarmé, bestående af svenskar, preussare och ryssar under den svenske kronprinsens befal, skulle utgöra högra flygeln, en schlesisk armé, bestående af preussare och ryssar under den preussiske generalen Bliichers befal, skulle utgöra centern, och en böh-misk armé, bestående af österrikiska, preussiska och ryska trupper under den österrikiske fältmarskalken furst Schwarzenbergs befal, skulle utgöra venstra flygeln och på samma gång hufvudarmeen. De tre härarna skullo operera samtidigt på sträckningen af en halfeirkel och framtränga mot den punkt, der Napoléon befann sig. Hotades någondera hären med anfall af en öfverlägsen styrka, borde denna här forsigtigt draga sig tillbaka, under det de båda öfriga genom att angripa fransmännens flanker skulle söka tvinga dem att afstå från sitt anfall, hvarefter de förbundna härarna åter skulle intaga sin plats i den allt jemt sig hopdragande halfcirkeln.Den 10 augusti 1813 lopp stilleståndet till ända, utan att do under det samma med Napoléon förda fredsunderhandlingarna ledt till något afgörande, och vid samma tidpunkt förklarade Österrike öppet sitt tillträde till koalitionen.

Det fälttåg, som nu böljade, är ett af de märkligaste i alla tiders krigshistoria. De förbundne kunde förfoga öfver icke mindre än 600 000 man, reserver och landstorm oberäknade, och mot dessa hade Napoléon att sätta en fältarmé af, oberäknadt garnisonerna i de många af honom besatta preussiska fästningarna, 450 000 man.

De förbundne voro äfven öfverlägsna deri, att de kämpade för stora ting, for frihet och fosterland, då deremot Napoléons trupper blott stredo för krigsäran och den napoléonska despotismen. Men deremot hade Napoléon en stor fördel deri, att han, såsom ensam kommenderande, kunde gifva sina truppers rörelse all erforderlig enhet, då de förbundne åter, skilda genom olikheten i befal och nationalitet, hade svårt att bevara det nödiga sammanhanget i sina operationer. Ingen af de förbundnes härförare hade svårare ställning än den svenske kronprinsen. Han följdes af erfarna och pligttrogna svenska officerare, sådana som Stedingk, Adlercreutz, Sandels, Posse, Sköl-debrand, Gustaf Lövenhjelm med flere, och på dessa kunde han fullkomligt förlita sig, men deremot kunde han ej sätta någon större tillit till de preussiska generalerne, hvilka voro missnöjda öfver att hafva blifvit stälda under en for detta fransk marskalks befäl. Do klandrade hans synbara afsigt att, så vidt möjligt vore, spara sina svenskar för ändamål närmast berörande Sveriges egna fördelar, och de yttrade högljudt, öfverdådigt tappra, som de sjelfva voro, men utan strategiska insigter, sitt ogillande af kronprinsens omtänk-samhet och försigtigbet vid ledningen af krigsföretagen. Också söker man förgäfves i preussiska skildringar af detta fälttåg något erkännande af Karl Johans stora förljenster vid ledningen af nordarmeens rörelser, och dock kunde den mest behörige domaren af alla, Napoléon, då han 1814 inom Frankrikes egna gränser kämpade mot de

förbundnes öfvermakt, yttra till den tillfångatagne Sköldebrand: »Ingen i verlden har gjort mig så mycket ondt som eder kronprins. Tror ni, att jag utan honom skulle befunnit mig här i detta ögonblick? Jag skulle ännu varit i norra Tyskland. Det är jag, som säger eder det, och ni kan tro mig på mina ord.»

Allt närmare ryckte de förbundne mot målet för sina operationer — Na-poléons hufvudarmé i Sachsen — och allt ifrigare blef Napoléon att spränga den jernring, som hotade omsluta honom. Segerrik såsom alltid, tillbaka-trängde Napoléon sjelf den schlesiska armeen, men deremot lyckades ej hans underbefälhafvare, marskalk O u di no t, att lösa den honom förelagda uppgiften att bemäktiga sig Berlin. Yigten af den preussiska hufvudstadens försvar hade Karl Johan redan framhållit i Trachenberg; beredd på det anfall, som väntade, hade han äfven samlat sina till en början öfver höfvan utsträckta trupper på de många vägarna, som söder ifrån leda till Berlin. Den 22 augusti 1813 sammanträffade Oudinots här med nordarmeen, den 23 kom det vid byarna Blankenfelde och Gross-Beeren till strid mellan tvenno

franska armekårer och preussame under generalerne Tauentzien och Biilow. HufVudstriden utkämpades vid Gross-Beeren, som först besattes af fransmännen* men som återtogs efter ett häftigt bajonettanfall, på Karl Johans derom gifna order, af Biilow. De svenska trupperna deltogo ej i slaget med undantag af ett batteri ridande artilleri under den djerfve öfverste Cardell, hvilken med framgång besköt fransmännens venstra flank och demonterade flere af deras kanoner. Fransmännen drogo sig tillbaka utan att kunna för det infallande mörkret förföljas på sin väg genom skogar och sumptrakter.

Från Schlesien, dit Napoléon gått för att bekämpa Bliicher, återvände han för att möta den från de böhmiska bergen mot Dresden sig framvältrande sydarmeen. Den 26 och 27 augusti 1813 bekämpade han med vanlig öfverlägsenhet Schwarzenbergs här, tillfogande den ett grundligt nederlag. Men

samtidigt blefvo hans i Schlesien qvar-lemnade trupper under marskalk Mac-donald besegrade vid Katzbach af Bliicher. Förtretad öfver Oudinots motgång vid Gross-Beeren, skickade Na-poléon en ny armé mot Berlin, anförd af sjelfve Ney, »den tappraste bland de tappre». De preussiska kårchefeme anade ej syftet med Neys klokt planlagda rörelser och gåfvo kronprinsen oriktiga rapporter; men utan att låta sig vilseledas deraf, vidtog denne i rätt tid sina anordningar för ett nytt fältslag. Det levererades den 6 september vid Jiiterbogk och de sydvest derom liggande byarna Dennewitz och Gölsdorf. Äter var det Biilow och Tauentzien med de preussiska trupperna, som fingo uthärda stridens tyngd. Med en tapperhet och en uthållighet öfver allt beröm kämpade de mot Neys öfverlägsna massor om besittningen af byarna Dennewitz och Gölsdorf, som gång på gång förlorades och återtogos. Omsider måste preussame vika. Ney sjelf var redan så viss om segern, att han kunde tillropa sina soldater: »Mina barn, segern tillhör oss; inom tvenne dygn skola vi vara i Berlin.» Då infann sig Karl Johan på slagfältet med nordarmeens hufvudstyrka, 75 ryska och svenska bataljoner, i rätt tid för att rycka segern från sina forna vapenbröder. Yid anblicken af dessa betydande stridskrafter såg sig Ney nödsakad att anbefalla återtåg, men hans trupper, som sågo sig i fara att omringas af öfvermakten, grepos af panik; återtåget urartade, trots Neys altta ansträngningar, till en flykt, som ej hejdades förr, än de fullständigt sprängtla franska trupperna uppnått andra sidan af Elbe. Äfven i detta fältslag spa^-

2(3. Gobhard Lobcrecht Bliicher, furste af Wahlstadt

(1742 — 1819).rade Karl Joban, som med skäl ansåg, att Berlins forsvar i främsta rummet tillhörde preussarne, sina efter kamp längtande svenskar. Blott Cardell förunnades det tillfälle att deltaga i striden, och han begagnade sig deraf för att hölja sig med ära. Ånnu länge torde Vendes artilleriregemente med stolthet erinra sig Cardells och regementets bragd vid Dennewitz. Beordrad till den preussiska högra flygelns förstärkning, framsprängde Cardell med sitt ridande artilleri mot en af fransmännens infanterifyrkanter, med kanonservisen uppryckt mellan kanonerna, så att det hela erbjöd anblicken af en kavallerilinie. Först på 400 stegs afstånd svängde han om, afbröstande sina kanoner, och nedmejade med sina väl riktade karteschsalvor hela massor af de en kavalleristrid väntande, tätt sammanslutna fransmännen.

Allt närmare hvarandra och den franska hufvudhären ryckte de förbundne. Vid Roslau gick nordar-meen öfver Elbe, samverkande med den schlesiska, hvilken efter Yorks vackra strid vid Wartenburg äfven befann sig på

Elbes södra sida. Öf-vergången var emellertid för tidigt gjord. Napoléon hade i sinnet att med samlad makt krossa först den schlesiska armeen och sedan nord-armeen, hvadan han, följande vägen mellan Muldefloden och Elbe, riktade sin marsch mot sist nämda flod, men Karl Johan såg i tid faran. Han lät nordarmeen draga sig undan vester ut till Saale och förmådde den kamp-lystne, men oförsigtige gamle Blii-cher till samma kloka steg. Härigenom undveko de båda armeerna det mot dem väl måttade slaget, på samma gång do blefvo i stånd att från sin nya ställning skynda den böhmiska, mot Leipzig anryckande armeen till undsättning.

Från brohufvudena vid Elbe gick Napoléon tillbaka till Leipzig. Den 16 oktober 1813 stredo hans trupper med vexlande framgång söder om Leipzig med den böhmiska hären och norr om staden med Bluchers här. Det var förspelet till det väldiga drama, som skullo uppföras den adertonde. Den 17 ankom Karl Johan med nordarmeen till slagfältet, lägrande sig på det i Sveriges häfder så fräjdade Breitenfeld. Denna dag hvilado striden, men följande dag på morgonen böljade »den stora folkslagtningen» å nyo för att med ursinnigt raseri fortgå hela dagen. Död och förstörelse spredos ur mer än tusen eldgap. Det största hjeltemod visades å ömse sidor. Blodbadet blef gräsligt; det var, har man sagt, här mindre fråga om skick-

27. Karl von Cardell (17G4—1821).ligt utförda taktiska rörelser än om strid; det gälde att ömsom anfalla, ömsom försvara sig och dö, ty — så räknade de i truppantal vida öfverlägsna förbundne — »blefve förlusten lika, skulle Napoléon slutligen hafva intet q var». Han insåg det slutligen sjelf och drog, då mörkret inbröt, sina mot Leipzigs murar redan hopträngda trupper tillbaka.

Följande morgon gick Napoléon sjelf med sin huvudstyrka ur Leipzig. Betydliga truppmassor voro dock qvariemnade, och derfor förestod en ny strid, innan de förbundne kunde intränga i staden. Men oemotståndligt stormade de framåt, trots stadsportarnas kanoner, trots trädgårds- och kyrkogårdsmurarnas skottskärmar och spanska ryttare, trots den mördande muskötelden från husfönstren, och för de qvariemnade fransmännen återstod till slut ej annat än att antingen kasta sig i Elsters vågor eller att dagtinga. Äfven under dessa dagars hårda strider förstod Karl Johan att spara sina svenskar; dock ljungade Cardells åskor under sjelfva slaget, och i stormningen af Leipzig togo det svenska infanteriets detacherade jägarbataljoner en ärofull del. Adlercreutz, Lappos hjelte, ledde sjelf stormningen af en af stadsportarna; man såg honom kort derpå, i paraduniform med serafimeror-dens blå band på sin rock, på en gata i Leipzig, lugn och beslutsam midt i det mördande kulregnet från husen.

Folkslagtningen var slutad; verldsväldet hade fallit ur Napoléons händer, och den öfvermodige imperatom, som kort förut funnit Europa för trångt för sig, måste nu skynda sig undan de förföljande Senderne för att med spillrorna af sin här kunna uppnå Frankrikes egna gränser. Ty dit gick de förbundnes tåg — så var det beslutet i furstames råd — och Karl Johan måste ännu en gång lofva att undanskjuta den norska frågan och i stället i koalitionens intresse gå mot Rhein och Holland. Sålunda fick äfven nord-armeen anträda sitt tåg mot vester, men under marschen blef det mer och mer klart för den svenske kronprinsen, att frågan om Norge ej längre kunde hållas sväfvande. Reaktionens tid var inne, och vore ej föreningen mellan Sverige och Norge en gjord handling vid den tidpunkt, då Europas karta skulle omgöras efter legitimistiska grunder, skulle den ock få förblifva ogjord. Utan att fasta afseende på de allierade, som för öfrigt redan satt sig i besittning af de länder fördragen tillförsäkrade dem, gaf han sin marsch omsider en nordlig riktning och inbröt i Hannover, sedan han dessförinnan afeändt ryska och preussiska fördelningar af sin här att rensa Holland från fransmän.

Det hannoverska kurfurstendömet förklarades återstäldt, den i norra Tyskland stående franske marskalken Davoust måste draga sig tillbaka till Hamburg, och sjelf tvang Karl Johan den af danska trupper bestående garnisonen i Llibeck att uppgifva nämda stad. Derpå inbröt han med svenska, ryska och nordtyska trupper i Holstein. Vid Bornhöved öfverändakastade Sköldebrand genom ett raskt utfördt kavallerianfall en öfverlägsen afdelning danskt infanteri (7 december 1813). Snart var hela Holstein besatt utom fästningen Gltickstadt, som dock efter någon tids belägring gaf sig åt svenske generalen Boije, och derpå kom ordningen till Slesvig. Danmarks ställningblef den allra svåraste. Hela halfön höll på att öfversvämmas, från Davoust var ingen hjelp att förvänta, och det stöd, den österrikiska diplomatien gaf den danska regeringen, ramlade på grund af Alexanders beslut att, trots alla påtryckningar, stå fast vid sina löften till Karl Johan och Sverige, en trofasthet, som är ett af

de vackraste dragen i denne välvillige, men opålitlige furstes leftiad. Så måste Danmark beqväma sig till att underteckna freden i Kiel den 14 januari 1814. Konungen af Danmark afträdde här till förmån för konungen af Sverige alla sina rättigheter och anspråk på konungariket Norge, hvilket skulle »utgöra ett konungarike förenadt med Sverige». Såsom ersättning erhöll han det svenska Pommern med Riigen. Dessa länder skulle införlifvas i Danmarks rike; deremot innehåller fredsfördraget ingen liknande bestämmelse om Norge. Hvad Sverige egentligen vann i denna fred, som skulle bringa det en ersättning for Finland, var behörigheten att ingå en förening med Norge såsom ett från Danmark afsöndradt rike.

Om Norges förvandling till ett svenskt lydland eller en svensk provins innehåller freden intet.

Freden slöts emellertid, och det var hög tid. Redan hade nämligen den engelska regeringen, missnöjd med Sveriges separatpolitik, afsändt en mycket bestämd depesch till sitt sändebud vid det svenska högqvarteret med order att indraga de engelska under-stödsmedlen, derest ej den svenske kronprinsen åter ginge öfver Elbe för att operera mot Holland. Det lyckades hof kansleren af Yetterstedt att förmå det engelska sändebudet att hålla depeschen hemlig, tills fördraget hann undertecknas; hade ej detta skett, torde fredens afslutande ännu länge blifvit fördröjdt. I det tryck, Sveriges så kallade förbundne utöfvade på dess handlingsfrihet, torde man emellertid hafva att söka förnämsta förklaringsgrunden, hvarför ej Sverige i samma fred betingade sig större fördelar, såsom till exempel befrielse för Norge att deltaga i afbetalandet af den danska statsskulden eller befrielse för Sverige från den så onaturliga öresundstullen.

Åter måste Karl Johan med sina trupper marschera mot söder för att ännu en gång deltaga i kampen mot Napoléon. De förbundne öfvergingo den franska gränsen och framträngde under ständiga strider mot Paris. Svenskarne deltogo likväl ej i dessa strider. Karl Johan hade alltid afstyrkt infallet i Frankrike, till en böljan af fruktan, att det skulle kring Napoléon

28. Anders Frodrik Sköldebrand (1757 — 1834).samla hela den franska nationen och uttänja fälttåget, sedermera af farhågor for, att hans gamla fosterlands gränser i en blifvande fred skulle blifva så kringskurna, att det ej längre blefve i stånd att intaga en stormakts ställning i det europeiska statssystemet. Han lät derför sina trupper stanna i Belgien oeh reste efter de förbundnes intåg i Paris och Napoléons tronafsä-gelse sjelf allena till Paris, der han genom kejsar Alexanders bemedling lyckades försäkra sig om de förbundna makternas understöd till att bringa Norges öfverlemnande i verkställighet. Underrättelse hade nämligen ingått, att norrmännen ej ville underkasta sig freden i Kiel, utan att de under ledning af den danske ståthållaren, prins Kristian Frederik, ville återställa Norges forna sjelfständighet. Dessa oroande underrättelser påskyndade äfven Karl Johans afresa från Paris. Efter att i Bruxelles hafva upplöst nord-armeen återvände han till Sverige och gjorde i juni 1814 under befolkningens jubel sitt intåg i Stockholm. Sverige hade emellertid jemte de förbundna makterna undertecknat freden med Frankrike i Paris. Det afträdde ön Guadeloupe till Frankrike, men erhöll i stället af England något senare en ersättning af 24 millioner franc.

Föreningen med Norge.

Karl Xni:s sista tid.

Norges Ildre historia. — Dess ställning till Danmark. — Norrminnens nationalklnsla raknar. — Riksförsamlingen på Eldsvold. — Kriget. — Konventionen 1 Moss. — Förhandlingar med stortinget. — Karl XIII konung af Norge. —r Norges grundlov. — Kongressen 1 Wien. — Riksdagen 1815. — Den flnanslela ställningen. — Handelskris. — Diskonterna. — Ny urtima riksdag 1817. — Karl XIII» död, den 5 fehr. 1818.

Kort efter kielfredens afslutande utfärdade Karl Xin en proklamation till norrmännen, hvari han meddelade dem underrättelsen om Norges afträdande och utlofvade, att landet skulle komma i åtnjutande af en efter dess behof lämpad statsförfattning med egen representation och beskattningsrätt. Huru frisinnade dessa löften än voro, så kände sig dock norrmännen föga tilltalade af dem. De senast förflutna årens märkliga händelser hade höjt deras nationalkänsla och hos dem uppväckt medvetandet om den statsrättsliga ställning, som borde tillkomma ättlingarne af Olaf Tryggvessons och Harald Hård-rådes folk, och sålunda inträffade det, att samma land, som

under många mansåldrar utan motstånd funnit sig i att vara underkastadt danske konungens oinskränkta styrelsemakt, nu, då utsigt lemnades det att genom en förening med Sverige blifva delaktigt af ett fritt folks dyrbaraste rättigheter, med motvilja förkastade samma förening, enär den syntes det komma till stånd utan dess hörande och följaktligen utan hänsyn till dess fria sjelfbestäm-ningsrätt.

Norges förening med Danmark går tillbaka ända till Olaf Håkanssons och Margaretas dagar. Vid kalmarunionens upplösning förblef Norge, såsomi en föregående del af detta verk är berättadt, fortfarande förenadt med Danmark under samme konung, men likväl såsom ett sjelfständigt rike. Denna sjelfständigket blef dock snart på betänkligaste sätt inskränkt, enär det svaghets- och omyndighetstillstånd, hvari Norge befann sig efter medeltidens inbördes fejder, hansestädemas utpressningar och digerdödens folkförödelse, nödgade det att underkasta sig de danska maktegandos godtycke. Huru Danmarks regerande adel betraktade det i statsrättsligt hänseende, framgår af Kristian HI:s handfästning af år 1536, hvari det utlofvades, att Norge ej längre skulle utgöra ett eget konungarike, utan liksom Själland, Jylland och de öfriga danska landskapen »vara en ledamot af Danmarks krona till evig tid». Men ehuru Norge med anledning af denna handfastning förlorade sitt riksråd äfvensom rätten att deltaga i konungavalen, och ehuru det styrdes (efter 1572) af danska ståthållare, kallades det dock allt framgent for konungarike, och det fick behålla sin egen lagstiftning och sitt gamla samhällsskick. Och den karakter af lydrike, det nu under de närmast följande regeringarna verkligen innehade, bortföll i sjelfva verket i icke ringa grad i och med enväldets införande i Danmark 1661, ty dess öde berodde nu ej längre på Danmarks adel och riksråd, utan på envåldskonungen, till hvilken det trädde i en visserligen osjelfständig, men dock mod Danmark fullt samordnad ställning.

Att det norska folket kunde förlika sig med att stå under en främmande envåldskonung, berodde dels på de danska konungarnes milda styrelse och <iels på Norges egna sociala förhållanden. Landet pressades ej af några tunga skatter lika så litet som af något feodalt förtryck. Privilegierade samhällsklasser funnos ej. De gamla stormansätterna hade till största delen gått ut redan under inbördes krigen under medeltiden, och den från Danmark i en senare tid inflyttade adeln var allt för fåtalig för att kunna ut-öfva något större inflytande. Presterskapets politiska makt var efter reformationen, hvilken beröfvade kyrkan hennes rikedomar, synnerligen ringa, och lika liten myndighet egde städernas borgare, ehuru do ej saknade rikedom och ett visst anseende. Det fans blott en enda samhällsklass af större betydelse, nämligen böndeme, och dessa, som behandlades af den danska styrelsen med väl beräknad mildhet och som ej heller kände sig besvärade af granskapet med stora herrgårdar eller tryckta af något embetsmannavälde, saknade länge, omogna, som de sjelfva voro, för deltagandet i vården af allmänna angelägenheter, all anledning att påyrka en förändring i statsskicket eller i de rådande samfundsförhållandena.

Dock kunde ej Norge i längden förblifva oberördt af en nyare tids frihets- och nationalitetsideer. Kjøbenhavns bombardering af engelsmännen 1807 framkallade kriget mellan Danmark och England, hvilket kort derpå följdes af Danmarks krigsförklaring mot Sverige. Det långvariga örlogstill-stånd, som nu inträdde, omöjliggjorde den för Norges hela näringslif så nödvändiga handeln med England och försvårade dessutom i högsta grad förbindelserna mellan Norge och Danmark, i hvilket sist nämda land Norgesforvaltning och kreditanstalter samlats. Den naturliga följden häraf var denr att norrmännen lärdo känna alla olägenheterna af att vara beroende af en dansk konungs statskonst, hvilken mindre afsåg Norges fördelar än Danmarks, och i samband dermed böljade de lifligt känna behofvet efter rent norska inrättningar för förvaltningen och penningväsendet för att i tider af nöd göra sig oberoende af hufvudlandet. Sålunda väcktes norrmännen ur sin långvariga slummer, deras sjelfkänsla växte, och konung Frederik VI måste sjelf med eller mot sin vilja tillmötesgå deras önskningar att bekomma en egen förvaltning, i det han i augusti 1807 öfverlemnade Norges styrelse åt en interimistisk regeringskommission, hvars förman blef prins Kristian August af Augustenborg. De år denna kommission verkade — den upp-häfdes efter freden i Jönköping — var en märklig tid för landets inre utveckling. I kommissionen'satt bland andra den snillrike fosterlandsvännen Ene vold Falsen och efter dennes för tidiga död den föga mindre framstående grefve Herman Vedel-Jarlsberg, Norges främste magnat, hvilken i det konstitutionela England vunnit sin statsmannabildning, och dessa män förstodo väl bevaka sitt lands fördelar.

Provinsstvrelsen kom nu att hand-

v

hafvas af i norska förhållanden hemmastadda, infödda amtmän, hvadan em-betsmannaståndet mer och mer böljade känna sig såsom norskt. En liknande nationel stämning hade under den senaste tiden äfven fattat de större in-dustriidkarne, hvilka med anledning af den utveckling, handeln vunnit sedan midten af det förra århundradet, kommit i lifligare beröring med utlandet och derigenom fått ögonen öppna för bristerna i hemlandet. Sålunda visade sig en uppenbar afsöndringsrörelse, och denna trädde ännu skarpare i dagen, då missnöjet med Frederik VLs utrikes politik, som hotade att i grund ruinera landet, hunnit blifva allmänt. Det var nu, som tanken att förena Norge med Sverige — dock såsom ett sjelfständigt rike — vann insteg hos flere af nationens mest betydande män.

Någon större utbredning fick denna tanke likväl ej. De flesta norrmän hade vant sig att i Sverige se en fiende och delade derför Danmarks gamla ovilja mot grannlandet. De utsigter, som förefunnos att åstadkomma ett innerligare förhållande mellan den skandinaviska halföns båda folk genom den till svensk tronföljare utsedde prins Kristian August, försvunno med dennes plötsliga död. I stället lyckades den danska regeringen, hvilken kommit till insigt om den öfverhängande faran, genom att klokt nog tillmötesgå norrmännens nationela önskningar, stämma deras sinnen till Danmarks fördel. Hon mildrade sina förbud mot handeln med England och lemnade norrmännen rätt till licenthandel med detta land. Hon sökte med stora uppoffringar förse dem med spanmål. Hon tog det 1809 stiftade patriotiska selskabet for Norges vel, hvars uppgift egentligen var att stärka natio-nalandan i Norge, under sitt hägn. Hon tillfredsstälde den 2 september 1811 norrmännens länge uttalade önskningar att erhålla en egen högskola genom upprättandet af Kristianias universitet. För att göra sig norrmännen ännu mer bevågna sände konung Frederik, sedan fiendtligheterna med Sverigeå nyo böljat, i maj 1813 sin unge kusin och tronarfving, den talangfulle, fint bildade prins Kristian Frederik som ståthållare till Norge.

Allt detta bar frukt. Den nye ståthållaren, hvilken naturligtvis var lika angelägen om att bevara Norge åt Danmark som konung Frederik sjelf, gjorde sig genom sitt älskvärda umgängessätt och sin lätthet att uttrycka sig snart synnerligen omtyckt i Norge, och han drog derfor med lätthet dess främsta män till sig. Allt ovänligare blef sinnesstämningen mot Sverige, synnerligen då de fördrag blifvit offentliggjorda, i hvilka Sverige försäkrat sig om Rysslands och Englands borgen för Norges förvärfvande. Norrmännen förnummo med ovilja, att fråga var om ingenting mindre än Norges

29. Eidsvold, norr om Kristiania.

eröfring, och deras ovilja växte till den djupaste harm, då det blef bekant, att den danske konungen i freden i Kiel verkligen nödgats afträda deras fädernesland till Sverige. De ansågo, att konung Frederik väl kunde haft rätt att lösa föreningen mellan Danmark och Norge, men att han dere-mot ej egt befogenhet att utan dess eget hörande afträda Norge, likt ett vanligt landskap, till ett främmande land. Och då han nu afstått från sina anspråk på Norges krona, borde norrmännen hafva laglig rätt att sjelfva bestämma öfver sitt land.

I prins Kristian Frederik hade alla, som ifrade mot unionen med Sverige, en naturlig medelpunkt, och prinsen sjelf var beredd att göra allt för att egga motståndsandan mot Sverige och derigenom rädda Norge åt det olden-burgska huset. På Frederik YI:s öppna bref om Norges afträdande faste han intet afseende. För att lära känna stämningen i det inre af landet företog han en resa genom Gudbrandsdalen till Trondhjem, hvarunder han uppmanade befolkningen att resa sig till värn för sin sjelfständighet, och allestädes rönte han bevis på folkets motvilja mot Sverige. På återresan sammankallade han några af Norges yppersta män till ett möte på Eidsvolds jernbruk (den 16 februari 1814). Hans plan var att förklara sig såsom Norges konung, i egenskap af närmaste arftagare efter Frederik Yl, hvilken nu af-st&tt från sina anspråk, men denna plan lät han, dertill öfvertalad af professor Georg Sverdrup, falla. Mötet var ense deri, att konung Frederik oj varit berättigad att öfverlemna Norge till någon annan regent, hvaraf följde, att norrmännen nu egde befogenhet att sjelfva bestämma sitt öde. Man ansåg derför, att kielfredon ej vore bindande för Norge, och man beslöt, att prinsen tills vidare skulle

öfvertaga riksstyrelsen, äfvensom att en grund-lagsstiftande församling skulle sammankallas till Eidsvold.

I öfverensstämmelse härmed sammankallade äfvon prinsen en riksförsamling till Eidsvold. Den öppnades den 10 april och bestod af 112 medlemmar, utsedda af städerna, landsbygden, hären och flottan. Den delade sig genast i tvenne, hvarandra skarpt motsatta partier, sjelfständighets-fl ocken, som ej ville veta af någon förening med Sverige, och den svensksinnade flocken, som ifrado för, att denna förening skulle komma till stånd, under förutsättning likväl, att Norge skulle blifva ett fritt rike med ogen författning. Den förra hade till ledare utom den ofvan nämde G. Sver-<lrup sorenskriverne Kristian Magnus Falsen och Yilhelm Koren Christie, kapellanen Jonas Rein och kaptenen Peter Motzfoldt. Den senare, som blott räknade omkring 30 medlemmar och som derför snart bragtes till tystnad, räknade bland sig män sådana som Yedel-Jarlsberg, kammarherren Peder Anker, amtmannen Severin Lövenskjold, bruks-ogaren Jakob Aall, kapellanen Nikolai Vorgeland och sorenskriver Gustaf Peter Blom. På grundlagsarbetena utöfvade partisöndringen intet inflytande; också blef man snart ense om den nya författningen, vid hvars utarbetande man lade till grund ett af Magnus Falsen efter 1791 års franska konstitution och den nya svenska regeringsformen uppgjordt grundlagsutkast. Den 16 maj 1814 var grundlagen färdig och antagen. Att den skulle blifva radikalare, än kanske önskligt var, hade man kunnat förutse; emellertid var den lämpad efter Norges egendomliga samfundsförhållanden, och den kännetecknades derför af samma enkelhet som dessa. Den 17 maj blef prins Kristian Frederik vald till konung, och den 19 aflade han sin ed på författningen. Dagen derpå samlades eidsvoldsmännen för sista gången för att säga hvarandra farväl. Känslan af det betydelsefulla i det verk de gjort och det farliga i fäderneslandets ställning var lefvande hos dem alla. Räckande hvarandra händerna, bildade de en stor brödrakedja, hvarpå de under ropet: »Enige och trofaste, intill dess Dovre faller!» under djup rörelse åtskildes.

Att Sverige skulle foga sig efter den norska sjelfständighetsförklaringenoch sålunda uppgifva sina genom segerrika vapen och Pommerns afträdande förvärfvade rättigheter, var naturligen ej att vänta. Kriget stod sålunda for dörren, men för ett sådant var Norge ingalunda rustadt. Hären var visserligen ganska talrik, men ingalunda jemförlig med den svenska i öfhing, och försvarsanstalterna voro högst bristfälliga. Finanserna befunno sig till följd af stillaståendet i näringslifvet och en kort förut inträffad dansk statsbankrutt i det bedröfligasto skick, och allmänhetens offervillighet svarade för öfrigt, enligt hvad norrmännen sjelfva berättat, ingalunda mot de högtrafvande patriotiska orden. Danmark kunde trots sina medkänslor ej göra någonting för Norge, ja, konung Frederik befaldo till och med, af fruktan för stormakterna, prinsen att återvända till Danmark. Till råga på allt afgick från stormakterna, på Karl Johans derom gjorda begäran, en samfäld beskickning till Norge för att tillkännagifva deras vilja, att kielfredens bestämmelser skulle verkställas. Norges ställning var sålunda den betänkligaste, men det oaktadt ville man ej lyssna till de frisinnade medgifvanden, den svenska regeringen ännu lemnade för föreningen. Sålunda bröt kriget ut. Prins Kristian Frederik satte emellertid ej sitt hopp på do norska vapnen; han förde kriget hufvudsakligen för att vinna tid, i förhoppning, att en förändring skulle inträda i stormakternas ställning till hvarandra och till den norska frågan. Karl Johan var synnerligen misslynt med hela fälttåget Han hade velat vinna norrmännen mer genom välvilja än genom vapenmakt.

Fälttåget blef kort. Den svenska landt-hären, hvilken nu förstärkts af de från Tysk-

7 v

land hemkomna trupperna, hade sammandragits längs norska gränsen vid Strömstad, i vestra Dal och i Vermland och var fördelad i tvenne armekårer, den ena under kronprinsens befäl, den andra under befäl af H. H. von Essen, numera fältmarskalk och grefve. Den svenska flottan, som fördes af general-amiralen Puke, stod under Karl XHI:s eget högsta befäl. Essen inträngde i Tistedalen och tvang norrmännen att uppgifva sin starka ställning vid Svinesund, och general von Yegesack kringrände Fredriks-hald. Dessförinnan hade öfverste af Yirsén tvungit den vid Hvalöarna förlagda norska skärgårdsflottan att draga sig inåt Kristianiafj ord en, hvarpå det utanför Fredriksstads hamn liggandeKragerö besattes. Fredriksstads fästning dagtingade efter ett kort bombardemang den 4 augusti 1814, men deremot ville det belägrade Fredrikssteens kommendant, Ohme, tysk till börden, ej lyssna till uppfordringarna att gifva sig. Kristian Frederik, hvilken med kriget synes hafva hufvudsakligen afsett

en blott inilitärisk demonstration, drog sina trupper ideligen tillbaka, äfven der de med framgång kunnat fatta stånd,

30. Hans Henrik ron Essen (1755—1824).och sålunda gjorde svenskarne sig lätt till herrar öfver Giommens venstra strand. Der det kom till strid, kämpade norrmännen tappert; så lyckades öfver-ste Krebs i tvenne strider vid Lier och Matrand bro besegra en underlägsen svensk kår under generalmajor Gahn af Colquh o u n, hvilken från Eda skana framträngt till Lier, söder om Kongsvinger. Något större inflytande på operationerna i deras helhet utöfvade Gahns motgång ej; också vidtog Karl Johan sina anordningar for att på en gång i fronten, på sidorna och i ryggen angripa den norska hufvudstyrkan, som nu var sammandragen i trakten af Moss. Man väntade ett afgörande fältslag, men ett sådant ville man i högqvarteren helst undvika. I tanke att vinna norrmännen genom hofsamhet inledde kronprinsen underhandlingar, och dessa förde äfven till åsyftadt slut, dock först sedan Karl Johan låtit bringa Kristian Frederik den helsningen, att han skulle ställa honom inför en militärkommission, derest han ej nedlade regeringsmakten. Den 14 augusti 1814 ingicks konventionen i Moss, och här förband sig Kristian Frederik att sammankalla stortinget och, så snart detta sammanträdt, nedlägga sin konungavärdighet och lemna landet. Deremot lofvade den svenska regeringen att, i fall föreningen, antoges af stortinget, erkänna eidsvoldsgrundlagen med de förändringar, som blefve en följd af föreningen med Sverige. Ett vapenstillestånd inträdde* och svenskarne besatte på grund af konventionen Fredriksstens fästning.

Den 7 oktober sammanträdde stortinget i Kristiania. Ledamötemes antal var 80; af dem Hade ej mer än 20 tillhört den förra riksförsamlingen i Eidsvold. Kristian Frederik nedlade sin krona och afgaf till stortinget en förklaring, hvari han för sig och sina efterkommande afsade sig Norges krona. Derpå böljade förhandlingarna om föreningsvilkoren och grundlagsförändringarna. Sinnesstämningen mot svenskarne hade ej blifvit vänligare efter de senaste tilldragelserna. »Norrmännen, så skrifver Vetterstedt vid denna ' tidpunkt, sammankommo till stortinget, nästan okunniga om hvad som både i politiskt och militäriskt afseende förefallit både inom och utom deras land. Uppfödda i hat mot Sverige, hade de om dess statsbygnad hvarken sökt eller fått någon sann kännedom. Det hade alltid varit danskames och i synnerhet Kristian Frederiks bemödanden att underblåsa de gamla national-fördomarna. Prester och embetsmän, som genom eidsvoldskonstitutionen frngo vid val till representanter ett stort inflytande, hade ett eget intresse att försvara den och att uppmuntra allmänheten till ett kraftigt försvar af den frihet och sjelf-ständighet, som derigenom blifvit proklamerade.----------------------För all-

mogen hade man så länge predikat om dess egen styrka, att den nu förlitade sig derpå, synnerligen i de delar af landet, hvilka från krigsban&n voro aflägsnade. I Bergens och Trondhjems stift hade man med entusiasm omfattat tanken på ett isoleradt oberoende och valt samt befullmäktigat riksdagsmän under det vilkor, att de skulle sätta sig emot föreningen med Sverige.»

Förhandlingarna om föreningsvilkoren fördes å svenska sidan af sex dertill utsedda kommissarier, Rosenblad, Vetterstedt, Plåten, statssekre-terarne Gustaf Fredrik Yirsén och Adolf Göran Mörner samt biskop Karl von Rosenstein. Deras bufvudsyfte var att så snart som möjligt komma till en bestämd uppgörelse; norrmännens åter mindre att påskynda underhandlingarna än att framhålla Norges egenskap af ett sjelfständigt rike. Den 21 oktober 1814 skulle vapenstilleståndet gå till ända; de svenska kom-missarieme måste erinra derom äfvensom bestämdt förklara, att en förlängning af vapenhvilan ej kunde komma i fråga, derest ej föreningen beslötes innan den 20 oktobers utgång. Också fann stortinget för godt, sedan det fått full kännedom om beskaffenheten af Norges för svars väsen och om dess sorgliga finansiela ställning, att efter en långvarig öfverläggning den 20 oktober med 72 röster mot 5 besluta, att Norge skulle såsom ett sjelfständigt rike förenas med Sverige under en konung, men med bibehållande af sin egen grundlag, med de förändringar, som föreningen gjorde nödiga. Så snart dessa förändringar blifvit af stortinget beslutna, skulle .det välja Karl XIII till Norges konstitutionele konung.

Nu följde arbetena med revisionen af grundlagen. De svenska kommissarierne hade medfört ett af Karl Johan å Karl XIII:s vägnar godkändt förslag till grundlag för Norge, hvilket förslag i allt väsentligt anslöt sig till eidsvoldsförfattn ingen, men att upptaga detta förslag omedelbart till föremål för stortingets öfverläggningar, det hade varit att förringa det sken af en fri lagstiftande församling, som stortinget var så angeläget att visa. Derfor

fördes äfven underhandlingarna mellan stortinget och de svenska kom-missarierne medelbart genom en af stortinget dertill utsedd komité, och på förslag af denna komité, som stod i liflig beröring med kommissarierne, fattade stortinget nu sina beslut om grundlagsbestämmelserna. Eidvoldsför-fattningen genomgicks punkt för punkt; af dess 110 paragrafer bibehöllos 59 oförändrade; de öfrigaförändrades eller utelemnades, och några nya tillsattes. Ändtligen kom man öfverens. Den 4 november var grundlagen färdig; den antogs samma dag af de svenska kommissarierne å Karl XIILs vägnar, och

31. Gustaf Fredrik Virsén (1779—1827).

på eftermiddagen den 4 november blef Karl XIII enhälligt vald till Norges konstitutionele konung. Den 10 november aflemnade kronprinsen personligen i stortinget Karl XIILs konstitutionela ed såsom Norges konung, hvarpå samtliga stortingsledamöteme aflade sin ed åt konungen och författningen.

Enligt den sålunda antagna norska grundlagen är Norge ett sjelf-ständigt rike, förenadt med Sverige under en gemensam konung. Kronan är ärftlig i Karl Johans manliga slägt, i öfverensstämmelse med 1810 års svenska tronföljdsordning. Den verkställande makten tillhör konungen, vid hvars sida står ett ansvarigt statsråd, bestående af en statsminister och minst sju statsråd. Då konungen vistas i Sverige, förblifva statsministern och två af statsråden hos honom, och blott i deras närvaro eger han att från Sverige handlägga norska regeringsärenden, öfver livilka dock den i Norge befintliga statsrådsafdelningen, innan han besluter, skall hafva afgifvit skriftligt betänkande. Konungen eger rätt att öfver Norge sätta en vice konung eller en ståthållare. Yice konung kan blott kronprinsen eller dennes äldste son vara; till ståthållare kan konungen utse vare sig en norrman eller en svensk. Konungen har högsta befälet öfver rikets land- och sjömakt; dock får han icke utan stortingets samtycke använda linietrupperna och rodd-flottan till anfallskrig, ej heller bruka landtvärnet och öfriga norska trupper, som ej räknas till linietrupperna, utom Norges gränser. Likaledes är det

honom betaget att indraga främmande krigsfolk i Norge — utan undantag för svenskt sådant — så framt det ej är hjelptrupper mot fiendtligt anfall. Det högsta truppantal, som under fredstid kan inkallas från ettdera riket till det andra, är bestämdt till 3 000 man, och äfven dessa kunna blott indragas för kortare tid i och för gemensamma öfningsläger. Konungen har rätt att böija krig, sluta fred och ingå förbund med främmande makter, dock skall hans beslut om krig fattas i sammansatt svenskt och norskt statsråd och först sedan regeringen i Norge afgifvit sitt betänkande derom. Nationalrepresentationen utöfvas af stortinget, hvilket utses genom samfälda, men medelbara val, särskildt för städerna och särskildt för landsbygden. Stortinget sammanträder hvart tredje år i Kristiania. Det utgör till sin sammansättning egentligen blott en enda kammare. Det fördelar sig visserligen, sedan det öppnats, i tvenne kamrar, lag-tinget och odelstinget, på det sätt, att en fjerdedel af stortingsmännen insättes i lagtinget, men fördelningen iakttages blott då stortinget stiftar lag eller utöfvar sin granskande och kontrollerande verksamhet, och för öfrigt ega de båda tingen ej veto mot hvarandra. Stortinget utöfvar beskattningsrätten. Lagstiftningsrätten tillhör konungen och stortinget gemensamt, dock med en väsentlig öfvervigt på det senares sida. Mot dess beslut har konungen nämligen blott suspensivt veto, och fattas samma beslut af tro på hvarandra följande lagtima storting, blir det lag oberoende af konungens sanktion. I fråga om grundlagsändringar torde konungen dock ega absolut veto. Den 112:e paragrafen framhåller nämligen, att en grundlagsförändring aldrig får stå i strid med grundlagens principer, på grund hvaraf äfven en sådan för-

32. Norges vapen.

Krönt lejon med en yxa. Rödt fält.ändring näppeligen kan blifva lag utan konungens stadfästelse, om han till exempel finner den vara af natur att förändra grundlagens anda.

Sålunda var genom ett fordrag mellan Sveriges konung och Norges storting, så vidt på dem berodde, föreningen mellan Sverige och Norge efter stora svårigheter ändtligen åvägabragt. Det sätt, hvarpå don stora frågan blifvit löst, tilltalade ej alla svenskar, och många voro de, som, i likhet med hvad den ärlige och uppriktige Adlercreutz öppet förklarade för kronprinsen y hellre än att underhandla, skulle velat tilltala norrmännen med kanonernas språk. För Adlercreutz och de med honom liktänkande var Norge både genom kielfreden och de svenska vapnens senaste öfvervigt ett eröfradt landr och det vore följaktligen Sveriges rätt att införlifva det i det svenska

landområdet såsom en ersättning för det förlorade Finland. Att åter upphöja det till en sjelfständig stat, det vore att till förmån för det norska folket afstå från alla frukterna af de tyska och danska krigen. Äfven flere af Sveriges mest framstående statsmän ansågo, att Norges sammansmältning med Sverige vida vore att föredraga framför en förening, sådan den nu gestaltade sig, och af hvilken flere olägenheter skulle följa. Men med värme och kraft hade Karl Johan i den svenska regeringen förfäktat sin öfvcrtygelse om det farliga i cn tvungen förening, hvilken skulle medföra mer svaghet än styrka, och han hadc äfven vunnit henne för sina åsigter. Tanken på likställigheten mellan de båda rikena var för öfrigt i Sverige vida äldre än eidsvoldsförfatt-ningen. Karl Johan hade ärft den efter 1809 års män, hvilka i föreningen företrädesvis sett en trygghet mot alla rvsk-danska förbund. I fördraget med England 1813, der sist nämda makt gaf sin borgen för föreningen mellan den skandinaviska halföns båda folk, hade Sverige förbundit sig att, så långt möjligt vore, taga hänsyn till Norges lycka och frihet. I kielfreden hade konungen af Danmark afträdt Norge till konungen af Sverige, icke för att. införlifvas i detta land, utan för att utgöra ett konungarike förenadt med Sverige, och i Karl XIILs kungörelse till norrmännen efter kielfreden hade en egen representation och beskattningsrätt blifvit dem lofvade. Omöjligt är visserligen ej, att Karl Johan, då han afslöt fördraget i Åbo och freden i Kiel, tänkte sig föreningen såsom en annan, än den blef, men såsom förhållandena sedan gestaltade sig, föredrog han vida den åtminstone till formen frivilliga föreningen af den 4 november framför en aftvungen sådan med dess utsigt till tvedrägt och kif. Beskyllningen, att Karl Johan med sin politik skulle velat för framtiden bereda sig och sin ätt ett skydd i Norge mot de legitimistiska restaurationssträfvandeua, för hvilka han i verkligheten hyste en öfverdrifven fruktan, förfaller med invändningen, att Norge naturligen ej kunde bjuda honom ett säkrare skydd mot dessa än Sverige. Deremot var det för honom af största vigt att kunna för makternas nu sammanträdande kongress i Wien uppvisa föreningen såsom en afslutad handling. Insigten härom har mer än något annat varit bestämmande för hans norska politik 1814.

Hösten 1814 församlade sig Europas furstar och statsmän till don storakongressen i Wien, hvilken officielt öppnades den 1 november. Det ligger utom planen för en svensk historia att skildra, huru stormakterna vid detta ryktbara storskifte af länder och riken sletos om sina byten, eller huru den nu åter segrande dynastiska legitimiteten glömde de löften om frihet och oafhängighet, som gifvits folken under befrielsekrigen, eller huru den stora verlden under glänsande fester och lustbarheter af alla slag gaf uttryck åt sin glädje öfver att ändtligen hafva afskuddat sig bördan af ett fjerdedels sekels oro och förödmjukelser. Sveriges fördelar bevakades vid kongressen af envoyeen i Petersburg, grefve Karl Axel Lövenhjelm. Han hade i uppgift icke allenast att bekämpa alla legitimistiska bemödanden att återställa Gustaf IY Adolfs störtade ätt på den svenska tronen äfvensom att motsätta sig försöken att rubba den nu genomförda föreningen mellan Sverige och Norge, utan äfven att genomdrifva godkännande af den svenska regeringens beslut att icke öfverlemna det svenska Pommern till Danmark, förrän Sverige fått ersättning för sina kostnader för det norska fälttåget, hvilket föranledts af Danmarks presumtive tronföljare. Enligt sin instruktion hade Lövenhjelm att företrädesvis hålla sig till kejsar Alexander, i hvilken Karl Johan under denna för en nygrundad regcntätt så farliga tid såg sitt säkraste stöd; och det stödet svek ej heller — derför voro Sveriges och Karl Johans tjenster i allt för friskt minne. Den mäktige tsaren förklarade öppet sitt beslut att ej rygga sina löften till Sveriges kronprins, och mot hans be-stämdt uttalade vilja strandade alla försök att återställa den gamla ordningen i Skandinavien. Sålunda lemnade makterna, oaktadt öfriga under revolutionstiden fördrifna konungaätter nu återinsattes i sina rättigheter, och oaktadt Gustaf IV Adolfs son visst icke saknade både deltagande och försvarare, 1810 års svenska tronföljdsordning oanmärkt, och sålunda läto de äfven föreningen mellan Sverige och Norge förblifva beståndande. Men deremot mötte lösningen af den pommerska frågan stora svårigheter. Den danske konungen hade personligen infunnit sig i Wien för att, om ej återvinna Norge, åtminstone förskaffa sig det honom i kielfreden tillerkända Pommern. Han kunde i den senare frågan räkna på Österrike och England, hvilkas ministrar, furst Metternich och lord Castlereagh, ansågo, att Sverige redan fått tillräcklig ersättning för sitt deltagande i koalitionen. Dock lyckades Lövenhjelm genom kejsar Alexanders bemedling åstadkomma en fredlig uppgörelse med afseende på Pommern och skadeståndet. I tvenne särskilda fördrag i juni 1815, det ena mellan Danmark och Preussen och det andra mellan Sverige och Preussen, uppgjordes det, att Sverige skulle afträda Pommern jemte ön Riigen till Preussen mot en summa af tre

och en half millioner riksdaler preussiskt kurant (7 200 000 rdr) och, att Preussen åter skulle till Danmark afträda det lilla hertigdömet Lauenburg. För denna uppgörelse var Karl Johan så mycket mera benägen, som kejsar Alexander, i samband med frågan om Sveriges skadeståndsersättning, såsom en vänskapsgärd åt den svenske kronprinsen och såsom lösen för en dennes dotation i Polen, afskref ett af Karl XIH med anledning af fördraget i Åbo bekommet lån af en ochhalf million rubel, den så kallade rubelfonden. Då Sverige var en af do makter, som undertecknat parisfreden, kom det äfven att deltaga i makternas rådslag om de allmänna europeiska angelägenheterna. Så undertecknade Lövenhjelm förklaringen af den 13 mars 1815, hvari den från Elba återkomno Napoléon förklarades ställd utom folkrätten såsom störare af Europas fred. I det nu utbrytande kriget mot Napoléon önskade Karl Johan, för hvilken bourbonernes restauration var allt annat än behaglig, att Sverige skulle hålla sig neutralt; också förebygde waterlooslaget, att Sverige indrogs i detta krig. Sverige biträdde emellertid i december 1815 det andra parisfördraget.

Under det kongressen pågick, sammanträdde Sveriges ständer till en urtima riksdag i Stockholm den 27 februari 1815. Landtmarskalk blef öfverståthållaren grefve Karl Mörner, och talmansklubborna fördes af samma män som vid föregående riksdag. Ständerna uttryckte sin och landets tillfredsställelse med de lyckliga fälttågen och den kloka utrikes politiken, som beredt det så länge och så hårdt pröfvado riket en ärofull fred. De antogo nu de stadganden, hvilka ordnade de konstitutionela förhållandena mellan de båda rikena. Dessa stadganden utgöra föreningens grundlag, den så kallade riksakten, hvilken antogs af det norska stortinget den 31 juli 1815 och af den svenska riksdagen den 6 augusti samma år, på hvilken dag den äfven erhöll; konungens stad-fastclse. Riksakten skulle i Norge gälla såsom grundlag, men denna egenskap har den i formelt hänseende ej i Sverige, enär frågor rörande föreningen här kunna, utan att likt

vanliga grundlagsfrågor hänskjutas till en följande riksdag, afgöras vid samma riksdag, på hvilken do blifvit väckta.

Genom det egenmäktiga riksdagsbeslutet 1812 hade rikets utländska skuld blifvit betydligt minskad, om också på ett sätt, hvars laglighet väl kunde sättas i fråga. Den skuld, som återstod, var likväl ansenlig; dock forefunnos nu tillgångar till dess gäldande. I fördraget mellan Sverige och England den 3 mars 1813, der Sverige iklädde sig vigtiga både kommersiela och politiska förbindelser, hadc England afträdt ön Guadeloupe, enligt fördragets ordalydelse, »till hans maj:t konungen af Sverige och dess efterträdare på svenska tronen enligt successionsordningen af den 26 september 1810». Afträdelsen hade blifvit gjord, hette det i regeringens skrifvelse till statsutskottet, för att hålla kronprinsen »åtminstone till en del skadeslös för de förluster af dotationer och annan egendom, som han, sedan han kallades till svenska tronföljden, lidit genom det politiska system, som Sverige antog» Då Guadeloupe i första parisfreden afträddes till Frankrike, skeddo det mot en af England tillförsäkrad ersättning, och denna ersättning, hvilken

33. Dukat 1815.

1 Dessa dotationer bestodo i statsjord i Tyskland och Polen och hade jemte fursten-dömet Ponte Corvo blifvit Karl Johan förlänade af Napoleon. Efter Karl Johans ankomst

t

Sveriges historia. VI. 5England lemnade, bestämdes genom ett fördrag af den 13 augusti 1814 till 24 millioner franc. Dessa millioner betraktades af regeringen såsom konungahusets enskilda egendom, och mot denna uppfattning gjordes ingen invändning vid 1815 års riksdag. Emellertid erbjödo sig nu konungen och kronprinsen att mod guadeloupemedlen besöija afbetalningen af all rikets utländska skuld, mot det att ständerna beviljade Karl Johan och hans arfvingar efter successionsordningen en årlig summa af 200 000 riksdaler banko, bo-räknad att betäcka Karl Johan för hans lidna förluster. Ständerna mottogo med tacksamhet det gjorda anbudet, och sålunda blef riket med ens befnadt från trycket af en utländsk statsskuld af 8179 000 riksdaler banko eller, efter 1815 års kurs, nära 16 millioner kronor.

De för Pommern bekomna medlen användes dels till betalande af skulder efter det sista kriget, dels till ersättning

åt den förra kungliga familjen för hennes i Sverige innestående förmögenhet.

Svårare än att afbetala den utländska statsskulden blef det att finna utvägar att lindra den i riket rådande penningnöden och upphjelpa det hårdt

tryckta näringslif-vet. Att landets fi-nansiela tillstånd efter en så lång tid af yttre och inre skakningar ej skulle vara det bästa, var en gifven sak. Krigen 1808 och 1809 hade kostat stora summor, det förr så gifvande sillfisket hado upphört, och tillverkningen af de vanliga utförselvarorna hade under do sista åren med anledning af do politiska förhållandena i Europa ej kunnat drif-vas med någon vinst. Missförhållandet mellan det utelöpande pappersmyntet och riksbankens metalliska kassa i förening med en från 1810 fortgående inskränkning i bankens silfverutvexling hade framkallat misstroende mot pappersmyntet, hvilket åter ledde till kursens hastiga stigande och en ötver-handtagande fastighetsspekulation. Hand i hand med denna pågick äfven en öfverdrifven varuspekulation, hvilken var en följd af de gynsamma, men tillfälliga handelsförhållandena på kontinentalsystemets tid, då Sverige var nederlagsort för Englands handel med en stor del af kontinenten. Dertill kommo verkningarna af en svår missväxt 1812, som nödvändiggjorde en ansenlig spanmålsinförsel, hvilken drog stora penningsummor ur landet. Eöljden häraf och af de öfverdådiga och okloka handelsföretagen och fastighetsköpen blef

34. Riksdaler 1815.

till Sverige hade de belagts med seqvestor, och brytningen mellan Napoleon och den svenske kronprinsen gjorde alla den 6enares underhandlingar att för dem bekomma en motsvarande penningersättning fruktlösa.en allmän penningnöd, hvilken landets illa planlagda kreditanstalter ej förmådde afhjelpa. Att den rätta orsaken till penningbristen till stor del låg i de enskildes svindlande spekulationer, kunde eller ville man ej inse; man ansåg den i stället vara att söka i de senare årens handelsbalans, i en öfver-drifven lyx och i judames prejerier.

Denna uppfattning delades äfven af ständerna. På riddarhuset grundades vid denna riksdag af prosten i Sala, grefve Fredrik Bogislaus von Schverin och friherre Korfits Ludvig Stael von Holstein en riksdagsopposition, hvilken, i förstone välmenande och fosterländsk, sedermera personlig och bitter, skulle under växande betydelse fortgå under hela Karl Johans regering, och den skyndade att taga de ekonomiska förhållandena till utgångspunkt för sina anmärkningar mot regeringen. Ett särskildt utskott blef tillsatt för att utröna orsaken till den öfverklagade förlägenheten i allmänna rörelsen och utfinna medel till dennas afhjelpande, och Schverin blef dess ordförande. Utskottet fann förklaringen till den allmänna penningnöden vara att söka i den nederlagsfrihet, som beviljats England, i en öfverdrifven införsel af främmande varor och deraf framkallad handelsbalans, äfvensom i den tilltagande lyxen och smaken för öfverflödsartiklar, och föreslog såsom botemedel utvidgande af kreditanstalternas rörelse, återupplifvande af 1794 års förordning mot öfverflöd, prohibitiva författningar till skydd för näringarna, höjda tullsatser och oinskränkt rätt till bränvins-bränning. Allt detta vann ständernas bifall. Beslut fattades i syfte att stärka kreditanstalterna och sätta banken i tillfälle att lemna nya fastighetslån, i

följd hvaraf bankens sedelstock kunde ytterligare ökas med sju och en half millioner riksdaler banko utan förstärkning af dess metalliska kassa. Den till understöd för göta kanalbolag upprättade göta kanals diskont gynnades med ett ökadt kreditiv på riksbanken och ett ansenligt penninglån, dock icke utan ett häftigt motstånd. I en underdånig skrifvelse öfverläto rikets ständer åt k. maj:t »att utan några gränsers bestämmande intill' nästa riksdag med af-seende på svenska näringars uppkomst samt öfverflödets hämmande höja och sänka tullafgifterna». Denna skrifvelse jomte flere andra i samma syfte hade till följd, att regeringen, trots do insigtsfulla statssekreterarne Yirséns och

Gustaf, prins af Vasa, Gustaf IV Adolfs son (1799—1877).Mörners invändningar, utfärdade en ytterst prohibitiv tulltaxa (1816) äf-vensom forbud mot bruket af åtskilliga utländska lyxartiklar med mera.

Riksdagens och regeringens finansiela åtgärder voro mer egnado att förvärra nöden än att lindra den. Penningbristen tilltog äfven för hvar dag. Knapt hade riksdagen hunnit upplösas (9 augusti 1815), innan en kris inträffade, hvilken, närmast förorsakad af en pågående sådan i England, under slutet af året 1815 och loppet af

året 1816 föranledde en mängd betalnings-inställelser och bankrutter i Stockholm och Göteborg. Stor var regeringens oro för de enskilda kreditanstalter, som bestredo lånerörelsen i landsorten — Malmö, Göteborgs och göta kanals diskonter — hvilka sedan länge blott kunnat upprätthållas genom utomordentliga understödsåtgärder. Göteborgs diskontinriittning hade uppstått 1802, Malmö 1803 och göta kanals 1810; alla hade betydande kreditiv på riksbanken; de båda först nämda skulle lemna en del af vinsten af sin lånerörelse till riksbanken, den sist nämda, hvars intressenter voro göta kanalbolags aktieegare, skulle använda vinsten till kanalarbetenas bedrifvande. Genom oredlig och försumlig förvaltning kom Malmö diskont på obestånd 1817, och denna drog de båda andra med sig.

De bekymmersamma ekonomiska förhållandena nödgade regeringen först att inställa uppbörden af kronoutskylderna och sedan att sammankalla en ny, ur t i nu trädde i Stockholm den 20 ^

november 1817. Det var att förutse, att den gamle konungen ej skulle öfver-lefva denna riksdag. Hans helsotillstånd hado redan vid tiden för hans regeringstillträde väckt farhågor; det blef ej bättre sedan, och en envis hosta, svårighet att gå och ett oredigt uttal angåfvo, att 30. Riddarholmakyrkan i Stockholm (1822).

den ålderdomsbräcklige

Karl Xni:s krafter ej voro att bygga på. I slutet af januari 1818 måste han intaga sängen, från hvilken han ej mera uppsteg. Han afled den 5 februari nära 70 år gammal. På regeringsbesluten hade han efter Karl Johans ankomst till Sverige ej utöfvat något större inflytande.

Hans gemål, den glada och hurtiga Hedvig Elisabet Charlotta af Oldenburg följde honom till Riddarholmskyrkans grifthvalf blott fa månader derefter. Hon dog den 20 juni 1818.KARL XIV JOHAN.

1818—1844.

A

Karl Johan och ständerna. — Politiska förvecklingar (1818—1880).

Karl Johans tronbcstlgnlng. — FSrh&llandet Mil utlandet. — Den helig» alliansen. — Llqrlda-tfonafrigan. — Karl Johan och hans regeringssystem. — Hans rSdgifrare. — Oppositionen och hennes ledare. — Biksdagen 1817—1818. — Den frla pressen. — 1823 års riksdag. — Kronprins Oskars fOrmllning. — Skeppshandeln oeh desa fOlJder. — Den norsk-ryska grlnsreglerlngstraktaten 1826. — Statsrerisionen 1827. — Biksdagen 1828—1830. — Mtgnns Brahe. — Realisationen.

od stor oro afvaktade Karl Johan underrättelserna om det intrvck, tronskiftet skulle åstadkomma inom

V 1

oeh utom landet. Beställsamma tungor hade under sista tiden framburit flere angifvolser om stämp-lingar till förmån för det störtado konungahuset. Visserligen ådagalade de rättsundersökningar, som med anledning af dessa angifvelser foretogos, det öfverdrifna i dem, men Karl Johans inbillning blef dock i högsta grad upprörd. Han visste, att han, trots alla sina gunstbevis mot den högre aristokratien och all sin undfallenhet for bördsanspråken i landet, dock ej lyckats förqväfva de forna gu-stavianernes tillgifvenhet för den förra regent-ätten; det var honom väl bekant, att många fun-nos, som ifrigt bemödade sig om att undergräfva nationens tillgifvenhet för honom; han kändo det tal, som fördes i legitimisti-ska kretsar på fastlandet ora, att Karl XHI:s död skullo blifva signalen till en omhvälfning i Sverige; och allt detta kom honom att tro, att planer voro

i

uppgjorda under eggelsen af främmande inflytelser att omstörta 1810 års successionsordning. Emellertid försiggick tronombytet i allsköns lugn. Den 7 februari 1818 aflade ständerna på rikssalen sin ed till den nye konungen. I den sekund, berättar ett åsyna vitne, då den fomo franske soldaten första gången satte sig på vasatronen, lopp en elektrisk ström af ofrivillig rörelse genom den församlade mängden; det hördes, liksom den djupt hemtat andan, men eden aflades af de fyra riksståndens samtliga ledamöter på en gång samt ljudligen och

lifligt, öfver allt i riket, i landsorten så väl som i huf-vudstaden, rådde lugn, och ingenstädes, icko ens i det aristokratiska Skåne, förspordes någon tvekan att erkänna Karl XIV Johan som Sveriges konung.Den oro, Karl Johan hyste för, att de utländska hofven skulle göra invändningar mot hans tronbestigning, visade sig öfverflödig. Kejsar Alexander skyndade sig att aflåta en lyckönskningsskrifvelse till den nye svenske konungen, redan innan det officiela tillkännagifvandet om Karl Xffl:s död hunnit anlända, Louis XYLH i Frankrike erkände likaledes, om ock till stor missbelåtenhet för de franska ultrarojalisterne, den nya svenska konungaätten, och de öfriga makterna följde det af Rysslands och Frankrikes suveräner gifna föredömet. Redan i maj 1818 egde den högtidliga krön ing s-ceremonien rum i Stockholm, och den 7 september förrättades samma akt i Trondhjems gamla domkyrka, som då ej skådat någon kröning på 386 år.

Emellertid var Sveriges ställning till de främmande makterna allt annat än trygg, och förklaringen dertill ligger i den märkliga förändring, ställningen i Europa undergått under de år, som följde på det franska kejsardömets fall.

Xapoléon hade dukat under i kampen mot Europas förenade regenter och folk, men det blef de först nämde allena förunnadt att skörda segerns första frukter. Hela verldsdelen befann sig i ett både fysiskt och andligt utmattnings-tillstånd efter de båda sista årtiondenas väldiga strider, och häraf hade de kontinentala staternas regeringar begagnat sig för att i legitimitetens och den gamla ordningens intresse återtaga de löften om borgerlig frihet och nationel sjelfstän-dighet, de gifvit folken under befrielsekrigens dagar. Tillfredsstälda af medvetandet att hafva frigjort sig från Frankrikes tryckande öfvervälde, böjde sig ock folken, trots de skärande gen-kiriek min belöning. sagorna fran det fatal, som annu ej ville ofver-

gifva sin tro på idealen från både revolutionen och befrielsekrigen, utan motstånd för regeringarna, af hvilka de numera hoppades ett i bästa mening landsfaderligt regemente. Det synes äfven hafva varit furstarnes allvarliga mening att för framtiden föra en rent patri-arkalisk politik. Tre månader efter Napoléons andra tronafsägelse undertecknade Rysslands, Österrikes och Preussens suveräner det ryktbara förbund, som kallas den heliga alliansen. De höga suveränerne hade, så stod det i alliansfördraget, kommit till den innerliga öfvertygelsen, att det var nödvändigt att grunda makternas förhållande till hvarandra på religionens sanningar. Deras beslut voro derfor, att de skulle till rättesnöre för sitt handlingssätt, så väl vid sina egna rikens styrelse som i sitt förhållande till hvarandra, endast taga religionens, rättvisans, kärlekens och fredens bud. Do skulle i öfverensstämmelse dermed och med den heliga skrifts ord känna sig såsom förenade i ett kristligt brödraskap, och de skulle vid hvarje till-

37. Karl XIV Johans sigill.falle och öfver allt gifva hvarandra hjelp och bistånd, de skulle anse sig såsom sina folks och armeers fäder och styra dem i samma broderlighetens anda for att skydda religionen, freden och rättvisan. Att döma af ordalagen i denna urkund hade verlden nu att vänta en ny gyllene tidsålder. Det skulle dock snart visa sig, hvad den heliga alliansen verkligen bar inom sig. Kejsar Alexander hade sjelf författat allian sfördraget; han hade nedskrifvit det under intrycken af den mystiskt religiösa sinnesstämning, hvari han vid denna tidpunkt befann sig, och hans syfte hade utan tvifvel varit välvilligt och godt. Men faran var, att han sjelf skullo betrakta begreppen rättvisa, kärlek och fred nog ensidigt och från en rysk sjelfherskares synpunkt allena, - och att både han och öfriga suveräner under sina landsfaderliga sträfvanden för undersåtarnes välgång i främsta dessa »skulle tro på den faderliga läran, som gick ur kejsares och konungars mun, lyda såsom fromma barn och kyssa riset, som agade dem», att »folken skulle falla ned för herrens smorde, liksom dessa böjde sina knän för konungarnes konung». Och just detta inträffade. Metternich och andra af reaktionens hufvudmän, hvilka i alliansens odiplomatiska uttryck i förstone blott sett ett »meningslöst pladder», insågo snart, att ett verkligt politiskt innehåll kunde inläggas i de fromma fraserna, och att förbundet kunde utbildas till en skyddsmakt för det be-

*

stående, till en monarkisk förmur mot alla frihetssträfvanden, till en högsta myndighet öfver Europas riken och folk. Det lyckades äfven den metter-nickska statskonsten att få den heliga alliansen till allt detta. Samma dag, den andra parisfreden ingicks, förnyade do nyss nämda trenne makterna jemte England sitt gamla, men nu efter

Napoléons fall i formelt hänseende upplösta förbund, för den händelse att nya oroligheter skulle uppstå, som störde den allmänna freden, hvarjemto de öfverenskommo att då och då sammanträda til1 kongresser för att taga Europas angelägenheter i öfver-vägande. I Aachen 1818 hölls den första af dessa kongresser, och här förklarades den heliga alliansens grundsatser såsom högsta normen för den europeiska folkrätten. Härmed blef den heliga alliansens politik några år bortåt den bestämmande i Europa, och livarje land, der lugnet syntes på ett betänkligare sätt stördt, kunde derunder vara förvissadt om att få den heliga alliansen öfver sig. Men denna allians var egentligen ett förbund af

rummet skulle lägga sig vinn om, att

38. Louis XVIII, konung af Frankriko (1755—1824).stormakter, ty om ock Europas samtliga regenter — prinsen-regenten i England, påfven och sultanen allenast undantagna — i förstone ingått i den samma, så var det dock stormakterna allena, som på sina kongresser skipade lag för hela verldsdelen.

Märkligt nog skyndade flere af Europas mindre stater att sjelfhiant hän-skjuta sina tvistefrågor till stormakternas afgörande på kongressen. Så gjorde äfven Danmark, som vid denna tidpunkt låg i delo med Sverige-Norge om beloppet af Norges andel i den danska statsskulden, och härigenom kommo äfven de förenade rikena att snart lära känna den heliga alliansens tryck.

Enligt en bestämmelse i kielfreden skulle Norge i förhållande till sin

folkmängd och sina tillgångar öfvertaga en del af Danmarks statsskuld, sådan den var vid tidpunkten för Norges af-trädande. Karl XIII erkände äfven i egenskap af Norges regent denna fördragsenliga forpligtelse, och underhandlare skickades till Kjöben-havn att med den danska regeringen uppgöra liqvidation sfrågan. Men till en öfverens-stämmelse i uppfattningen af grunderna för skuldens fördelning lyckades man ej komma. Danmark fordrade, att Norge skulle till betalning öfvertaga en summa af icke mindre än sju millioner riksdaler hamburger banko och föreslog, då denna summa vida öfversteg Norges då varande tillgångar, att Sverige, som afslutat kielfreden, skulle öfvertaga en del deraf. Då ej Sverige ville lyssna till ett dylikt förslag, och då för öfrigt de norska underhandlame ville nedpruta skuldsummans belopp mer, än skäligt var, och synbarligen i detta syfte framstälde motfordringar på Danmark, såsom till exempel återställandet af Färöarna, Island och Grönland, hvilka stannat under danska kronan, så vände sig den danska regeringen gång på gång till Europas samtliga stormakter med anhållan om deras medverkan till att förmå Sverige-Norge att fullgöra sina i kielfreden åtagna förbindelser. Stormakterna togo

39. Karl XIV Johans kröning i Trondhjcms domkyrka

don 7 september 1818.äfven beredvilligt liqvidationsfrågan om hand, men stälde sig dervid på Danmarks sida. Från Aachen afläto de der församlade suveränerne hvar för sig en skrifvelse till Karl Johan, hvari de anhöllo, att han så snart som möjligt måtte bringa tvisten med Danmark till slut. Skrifvelsema* hvilka voro affattade i samma ordalag, slutade med ett för den svenske konungens sjelfkänsla sårande uttalande, att det nu tillkomme honom att icke svika suveränemes förväntningar. Med kraft tillbakavisade Karl Johan detta försök af stormaktema att göra sig till skiljedomare i en tvistefråga* som blott rörde de förenade rikena och Danmark, och i sina svar på su-veränernes skrifvelser gaf han oförstäldt uttryck åt den harm, som jäste inom honom. Så allvarsamma ord, som han nu stälde till den rysko sjelf-herskaren, hadc denne sannolikt aldrig fatt höra från någon monark. Det är Karl Johans ära att hafva vågat föra ett sådant språk; men han stod vid denna tidpunkt ännu i sin fulla kraft, han kände lifligt sin pligt att tillbakavisa hvaije angrepp mot sina folks sjelfständighet, och medvetandet af de tjenster, han gjort Europa i koalitionsstridon mot Napolöon, hade fylt honom med en berättigad sjelfkänsla.

Emellertid var det af största vigt för den svensk-norska regeringen att påskynda liqvidationsfrågans afgörande. Hon lyckades förmå det konstitutio-nela England åtaga sig att blifva skiljedomare, och hon undgick derigenom för ögonblicket makternas hotande mellankomst. Genom Englands bemedling afslöts äfven ett fördrag med Danmark den 1 september 1819, och i detta fördrag bestämdes Norges andel i den danska statsskuldon till tre millioner riksdaler hamburger banko (12 millioner kronor), hvilka skullo betalas med 300 000 riksdaler årligen

under tio år. Men dermed var frågan långt ifrån löst, ty det norska stortingets godkännande af fördraget erfordrades, och att erhålla detta var ej lätt. Stortinget sammanträdde i böljan af år 1821. Oppositionen inom det samma villo betrakta fördragets afslutande, innan stortinget blifvit hördt, såsom en olaglighet. Det särskilda utskott, som blifvit tillsatt för att utreda frågan, hemstälde, att Norge skulle öfvertaga den del af skulden, som under den närmast följande tiden förfölle till afbetalning, men att stortinget skulle uppskjuta sitt beslut med afseende på återstoden* hvilken man tänkte skulle kunna vältras på Sverige, hvars konung afslutit det af Norge aldrig erkända kielfördraget. Yisserligen blef ärendet af stortinget återförvisadt till utskottet för ny behandling, men fara var dock, att stortinget till slut skulle förkasta den gjorda öfverenskommelson med Danmark, och detta förmådde Karl Johan, som var beredd att i värsta fall tvinga stortinget till eftergift, att utfärda befallning om, att 6 000 man svenska och norska trupper skulle sammandragas till ett öfningsläger på Etterstaslätten mellan Moss och Kristiania. Till tvångsåtgärder skulle det dock ej komma. Stortingsmännen, som i det längsta velat förhala frågans slutliga afgörande* började sjelfva inse det farliga i Norges ställning, och under farhågorna för* att de genom att längre trotsa Karl Johan och stormakterna skulle sätta Norges nyförvärfvade fria författning på spel, beslöto de den 29 maj 1821 med54 röster mot 21, att skulden skulle erkännas och att Norge ensamt skulle gälda <len samma. Det var hög tid. Karl Johan, som äfven för öfrigt var missnöjd med stortinget derför, att det mot hans vilja genomdrifvit adelskapets upphäfvando i Norge, hade, redan innan underrättelsen om detta stortingets beslut hann framkomma till Stockholm, afsändt en cirkulärnot till de europeiska hofven, hvari han underrättade dessa, att han hade för afsigt att upplösa stortinget och inkalla ett nytt och att han, derest ej heller detta ville godkänna konventionen med Danmark, skulle genomföra åtskilliga förändringar i den norska grundlagen, afiseendo att upprätthålla jemvigton mellan statsmakterna och att skydda de konstitutionela formerna mot fömärmelser från den lagstiftande myndigheten.

Emellertid hade stortinget äfven beslutit att ingå till konungen med en adress om eh förlängning af betalningsterminerna från 10 till 30 år. Detta hado till följd en skarp skrifvelse från Karl Johan. »På statskonstens område, hette det häri, är förnuftet domstol i första instans; misskännes den, så gifres det en annan domstol, som dömer i sista instansen, och den böra vi alla önska att utestänga från all inblandning i Norges angelägenheter.» Nu biföll stortinget, om ej till formen, dock i allt väsentligt, konungens proposition i ämnet, och den 1 augusti erhöll detta beslut kunglig stadfastelse.

Äfven i Sverige skulle Karl Johan få göra bekantskap med en opposition, hvilken redan samlade sina krafter för att mäta sig med regeringen. Till uppkomsten af denna opposition bidrogo konungen och hans regering sjelfva i ej ringa grad. Under de första åren af sin vistelse i Sverige hade Karl Johan haft att glädja sig åt en synnerligen stor folkgunst. De ärofulla fälttågen — de första sedan ett helt århundrade, som krönt våra vapen med framgång — och den lyckliga utrikes politiken, som åter upprättat vårt anseende i Europa och fast den skandinaviska dubbelkronan på den svenske konungens hufvud, hade stegrat denna folkgunst till en nationel hänförelse. Men på hänförelsen följde enligt naturens ordning en känslornas afsvalning, och med pröfvande eftertanke gick en och annan redan nu, sedan de yttre farorna och de inre hvälfningarna syntes öfverståndna, att undersöka, hvilken borgen för framtida trygghet det närvarande hade att erbjuda. Att mycket -ej var, hvad det borde vara, framgick ur denna undersökning. Allmogen led af ekonomiskt betryck och tunga utskylder, och städernas invånare klagade öfver det afstannado näringslifvet, och hvad som gjordes för att af-hjelpa dessa missförhållanden tycktes snarare förvärra än bota det onda. De, som med någon uppmärksamhet följde de allmänna angelägenheterna — dessa voro dock ännu ej synnerligen många — kunde redan nu anmärka, att sparsamheten med anslag af allmänna medel borde vara större, att forvaltningsmaskineriet arbetade för tungt, att representationssättet vore för-åldradt, att folkbildningen, »det konstitutionela lifvets grundfäste», stode allt för lågt. Statsskicket vore visserligen konstitutionelt, men den nyvunna friheten hade hvarken inträngt i de styrandes eller de styrdes medvetande, och minst tilltalade det myndigheterna och embetsmännen, för hvilka denöfverordnades vilja hade långt större betydelse än de laga formerna, öfver de förvaltande och dömande myndigheterna hade 1809 års lagstiftare gifvit nationen en granskningsrätt i och med utfärdandet af tryckfrihetsförordningen, men denna gjordes till en blott skenbar genom indragningsmakten, hvilken regeringen, med envåldstidens trycktvång för ögonen, ej uraktlät att

flitigt använda.

Men äfven inom regentens personlighet lågo anledningar till oro, och dessa trädde med hvarje år allt tydligare i dagen. Karl Johan var, sjelf fostrad i faltlifvet, der lydnad är första lag, van att befalla; denna vana hade följt honom äfven som kronprins, och med kraft hade han under Karl XHLs namnregering genomdrifvit sin vilja icke blott i kommando- och ministeriela ärenden, utan äfven i rikets inre angelägenheter. Och hade han såsom kronprins kunnat styra utan att känna sig bunden af formerna, var det föga sannolikhet för, att han såsom konung alltid skulle ställa sig dem till efterrättelse. Den ifver, med hvilken han grep efter makten, stötte dock svenskarne i förstone mindre än den* fruktan, han hyste för stämplingar till den afsatta konungaättens förmån. Denna skuggrädsla hadc redan tidigt kommit honom att anbefalla landshöfdingarne att livar i sin ort vaka öfver det allmänna täukesättet, den hade förmått honom att anordna en hemlig polis i hufvudstaden med förgreningar i landsorterna, den hade kommit honom att medgifva utfärdandet af 1812 års förordning, som vid äfventyr af ständig landsflykt förbjöd hvarje svensk undersåte att brefvexla eller hafva någon annan gemenskap med den afsatta konungafamiljen, don kom honom slutligen att med ängslig uppmärksamhet lyssna till beställsamma lycksökares an-gifvelser, huru betydelselösa dessa merendels än visade sig vara. Att de godtyckliga åtal och rättsåtgärder, han under intrycken af sin uppjagade inbill-ningskraft lät anbefalla, jemte det för öfrigt rådande spion- och polissystemet skulle i ej ringa grad störa det goda förhållandet mellan honom och svenskarne, ligger i öppen dag.

Denna fruktan för stämplingar och komplotter utöfvade äfven i ett annat hänseende ett mindre fördelaktigt inflytande på Karl Johan. Vid sin ankomst till Sverige tyckte han sig märka, att rikets flesta betydande män tillhörde adeln; det var detta stånd, som bestämde riksdagsbesluten, dess medlemmar beklädde statsrådsembetena och alla högre militära och civila tjenster, och det var hufvudsakligen adelsmän, som genomfört statshvälfnin-gen 1809. Men till denna samhällsklass hörde äfven de så kallade gustavia-neme, hvilkas tillvaro vållade honom så mycken oro.

Det syntes honom derför af största vigt att vinna adeln, hvars betydelse han öfverskattade, på sin sida för att derigenom förekomma alla befarade omstörtningsförsök till förmån för det förra konungahuset. Och samma privilegierade klass, som på ärftliga företrädesrättigheter grundade sin betydelse, kunde äfven bereda honom ett stöd mot möjligen uppkommande demokratiska rörelser nedifrån.

Sålunda gynnade Karl Johan under hela sin regering adeln öfver höfvan, och ur dess led utsåg han icke blott sin egen närmaste omgifning, utan äfvennästan uteslutande alla högre embetsmän, hvarigenom han i sjelfva verket gjorde till en död bokstaf regeringsformens föreskrift, att konungen skulle vid alla befordringar endast fösta afseende på do sökandes förtjenst och skicklighet, men icke på deras börd.

Man hadc väntat, att en man, som sjelf utgått ur folkets led och som vunnit sina första lagrar såsom republikan under kampen för en nyare tids ideer, skulle, sjelf vorden regent, befordra sitt lands utveckling i frisinnad riktning, men detta blef långt ifrån fallet. Karl Johan hvsto visserligen all aktning för den besvurna grundlagen, men erinringarna från hans forna fädernesland, der eftergifterna åt folkmakten slutligen ledt till tronens omstörtande och partilidelsernas frigörande från snart sagdt alla moraliska och sociala band, hade betagit honom all lust att genom nya frisinnade inrättningar öka den folkmakt, do nya grundlagarna skapat i Sverige. Förglömmas må ej heller, att han vid sin ankomst till sitt nya fädernesland ej längre var ung, hvadan han också aldrig lärde sig dess språk, och detta gjorde det för honom omöjligt att till alla delar sätta sig in i Sveriges alla förhållanden, hvadan följden blef, såsom en af hans forna rådgifvare nyligen yttrat, att han ej kunde med tillförlitlighet döma om företrädet hos de nya inrättningar, man ville sätta i stället för do gamla, om hvilka han i allmänhet hade en hög tanke. Dertill kom trycket af den tunga reaktionära luft, som efter 1815 lägrade sig öfver Europa. Det fans visserligen en tid, det var efter kongressen i Aachen, då Karl Johan hvälfde i sitt hufvud planen att såsom en motvigt mot de kontinentala stormakterna upprätta ett förbund af Europas konstitutionela stater, men han fattade denna plan mindre af kärlek till konstitutionalismen än af missnöje med stormakternas sjelf-tagna interventionsrätt, och han frånträdde den, då han i den böljande oppositionen trodde sig so förebuden till de

omstörtningssträfvanden, som framträdde i södra och mellersta Europa, och i det följande stälde äfven han sig* på monarkernes sida under deras kamp för konungamakten mot folkmakten. Att bevara det bestående från alla väsentliga rubbningar blef sålunda det kännetecknande draget i Karl Johans regeringssystem, hvad den inre politiken beträffar.

Konungens obenägenhet för omfattande reformer delados af hans ministrar. Karl Johan bibehöll sin företrädares rådgifvare, och vi återfinna sålunda i hans konselj justitiestatsministern Gyllenborg, utrikesministern Engc-ström, statsråden Rosenblad och Fleming och hofkansleren Vetterstedt, hvilken sist nämde vid den ålderstigne Engeströms afskedstagande 1824 blef utrikesminister. Vrede hade utgått ur statsrådet redan 1812, Adlerbeth hade nedlagt sitt embeto 1815, och Adlercreutz och generalamiralen Puke, äfven-ledes en kort tid statsråd, hade aflidit sist nämda år. I de afgångnes ställe hade inkallats landtmarskalken vid 1812 års riksdag Karl Lagerbring, statssekreteraren Adolf Göran Mörncr, genorallöjtnanten Anders Fredrik Skölde-brand och konteramiralen, sedermera generalamiralen Olof Rudolf Ceder-ström. Lagerbring var on duglig embetsman af den gamla skolan, vilje-kraftig och karaktersfast, för öfrigt en varm vän af centralisationssystemet och en ifrig förkämpe för en stark regering, hvadan han äfven 1812 ansägs hafva understödt de maktutvidgningsförsök, som yttrade sig i genomförandet af indragningsmakten. Mörner, en af 1809 års män och desslikes en af kommissarierne i Norge 1814, hade öfvergått från den liberala sidan till den konservativa* men denna hans öfvergång var en följd, mindre af hans förändrade samhällsställning än af hans öfvertygelse, för hvilken han alltid kraftigt kämpade, stundom kansko med nog mycken hetta. Sköldebrand, som vid sitt namn föst hågkomsten af den vackra fäktningen vid Bornhöved, var en lärd man, vän af poesi och konst, men mindre intresserad af statssaker. Cederström hade i yngre åren gjort sig känd som en skicklig och tilltagsen sjöman, hade 1808 synnerligen utmärkt sig för raskhet vid återtagandet af det af ryssarne besatta Gotland, men hans hufvud var, såsom han sjelf yttrat, icke för planer och kontraplaner, utan för att segla och släs på sjön, och det var sålunda mot sin egen verkliga böjelse, han inkallades i statsrådet. Genom sina konungska grundsatser och sin eftergifvenhet för den högsta viljan vann han likväl, och det i högre grad än någon annan vid denna tidpunkt, Karl Johans synnerliga förtroende och ynnest, men det sidoinflytando han ansägs utöfva ådrog honom hans embetsbröders ovilja, och hans obekantskap med den civila förvaltningen och likgiltighet för de konstitutionela formerna skulle i sinom tid vålla hans oförd och fall. Yid Lagerbrings frånfälle 1822 kallades till hans efterträdare tillförordnade presidenten i krigskollegiet Karl Axel Löv en hjelm, i det föregående känd som en skicklig diplomat, fyndig och talför, hvars strängt konservativa åsigter en långvarig vistelse vid kejsar Alexanders hof ingalunda bidragit att förminska. Yid Flemings utträde ur statsrådet 1824 intogs hans plats af Gustaf Fredrik Yirsén. Statssekreterare vid en föregående tidpunkt, hade Yirsén då genom ränker blifvit undanträngd från föredragningen vid konungens rådsbord och mot sin vilja insatts såsom president i statskontoret; nu återkallad i konseljen, kundo han genom sina omfattande insigter i forvaltningsmaskineriets alla delar och sin ovanliga arbetsförmåga med lätthet fördunkla de embetsbröder, genom hvilkas bemödanden han förra gången måst lemna rådsbordet.

Åf do förra statssekreterarno stod den nitiske Nils von Rosenstein ännu någon tid qvar, till stor båtnad för ecklesiastikärendena, inom hvilket område lifaktigheton var synnerligt stor under Karl Johans första regeringstid. Efter Rosensteins slutliga afgång 1822 öfvertogs hans embete af kanslirådet, sedermera biskopen i Kalmar, Anders Karlsson af Kullberg. Af öfriga statssekreterare må särskildt nämnas statssekreteraren för finansärondena Karl af Klintberg, efter hvars förflyttning till presideniskapet i kammarkollegiet finansportföljen öfvertogs af den erfarne, kunnige finnen Karl David Skog-man. Generaladjutant för armeen var sedan 1815 generallöjtnant Magnus Fredrik Björnstjerna, hvilken förvärfvat sig sina militära lagrar i 1808,1818 och 1814 års fälttåg, och hvilken längre fram äfven gjorde sig känd såsom författare af flere statsekonomiska och politiska skrifter *.

Visserligen voro dessa män i allmänhet värda all aktning, men det kunde med skäl sättas i fråga, om flere af dem, såsom uppfostrade i enväldets skola, verkligen lemnade någon trygghet för, att ej regentens personlighet vid de allmänna ärendenas behandling trädde grundlagen för nära. Det fordrades for öfrigt en icke ringa grad af karaktersfasthet för att med kraft kunna förfakta en mening, som den liflige, lätt upplågande konungen ej delade. »Man verkar ej, bekände Plåten vid 1823 års riksdag, lika lätt på den hjelte, som slog Europas förste krigare vid

Dennewitz och vid Saales stränder till jorden, som på den konung, hvars namnstämpel sattes under besluten, när så erfordrades.»

Att under sådana förhållanden den redan vid 1815 års riksdag framträdande oppositionen skulle erhålla allt flere näringsämnen och följaktligen vinna allt mera styrka, var en gifven sak. Denna opposition visade sig i början af Karl Johans regering företrädesvis på riddarhuset, der den hade till ledare först friherre Staél von Holstein och prosten grefve Schverin och sedermera öfversten friherre Anckarsvärd. Af dessa män hafva do två sist nämda för alltid fäst sina namn i historien om vårt konstitutionela statslifs utveckling.

Fredrik Bogislaus von Schverin, född 1764 och son af riksrådet grefve J. F. von Schverin, hade börjat sin bana som militär och vid 13 års ålder inskrifvits som kornett vid ett kavalleriregemente. Men begäret efter att snart vinna en mera oberoende ställning än den, hvar-till krigstjensten i fredstid gaf utsigt, förmådde honom att tidigt utbyta uniformsrocken mot kaftanen, och efter en vid Göttingen i hast vunnen magistergrad blef för detta kornetten, numera kunglig hofpredikanten, knapt tjugufyra-årig, utnämd till kyrkoherde i Sala indrägtiga pastorat. Ehuru »oförvitlig» i sitt nya embete, synes dock Schverin under de närmast följande årtiondena hafva nedlagt sin ovanliga handlingskraft och verksamhetslust mindre på de pastorala

1 Engeström, Rosenblad, Fleming, Vrede, Vetterstedt, Lagerbring, Cederström, Yirsén, Sköldcbrand och Bjömstjema, af hvilka flertalet tillhörde yngre eller nyadlade ätter, voro vid denna tidpunkt eller blcfvo i det följande efter hand, liksom Anckarsvärd, Stedingk, Essen, Sandels, Adlercreutz, Plåten, Adlersparrc och G. Lagerbjelke, upphöjda i grofligt stånd.

40. Fredrik Bogialaus von Schverin (1764—1834).göromålen än på landthush&llningen. Han skall hafva omskapat sin prest-gård till en mönstergård för alla landtbrukare och trädgårdsodlare i hela trakten; men då verket var fullbordadt, tröttnade han dervid, ty hans lust låg i arbetet sjelft, ej i dess frukter. Han vände sig nu åt literaturen, sär-skildt den historiska, och kastade sig derpå, sedan 1812 års riksdag, hvijken han bivistat, väckt hans lust för det offentliga lifvet, med en brinnande håg på politiska och nationalekonomiska studier. Särskildt väckte Englands statsförfattning och samfundslif hans synnerliga uppmärksamhet; dess parlamentariska förhandlingar studerado han i de minsta enskildheter, och då 1815 års riksdag öppnades, stod han färdig att bilda en parlamentarisk opposition efter engelskt mönster. Att Sveriges förhållanden ej voro likartade med Englands, eller att ideen om en ministör och opposition i modern mening ej var förenlig med våra grundlagar, som ej kände någon ministerstyrelse och som åt konungens rådgifvare anvisade att råda och ej att regera, ville ej Schve-rin inse, öfvertvgad, som han var, att både konung och folk skulle vinna derpå, om statsrådet an toge karakteren af en verklig ministör, och om i samband dermed en aktningsbjudando opposition bildades, hvarigenom en väg skulle banas för en grundlig öfverlägg-ning i alla vigtigare frågor mellan konungens rådgifvare och folkombuden.

Erforderliga egenskaper för att blifva en betydande parlamentarisk personlighet saknade han ej. Han hade en stor beläsenhet, en välljudande stämma, en reslig figur och en aktning bjudande hållning, och då dertill kom, att han med lätthet yttrade sig oförberedd, att han alltid talade rakt på saken och att han väl förstod att gifva öfvertygelsens kraft åt sina ord, bör det ej förvåna, att han från riksdagsbänken kundo utöfva ett för den tiden exempellöst inflytande. Yid 1815 och 1817 års riksdagar stod hans anseende högst; under 1823 års riksdag drog han sig mer och mer tillbaka från oppositionen, hvilken redan böljade visa ett mer demokratiskt skaplynne, än öfver-ensstämmande var med Schverins i grund och botten aristokratisk-rojalistiska åsigter. Under den senare perioden af sitt offentliga lif närmade han sig till och med regeringen i förhoppning att vinna henne för en myntreglering, hvars genomförande var hans »præterea censeo».

Ansågs Schverin i sin opposition lojal, oegennyttig och välmenande, så har man ej lika allmänt velat tillerkänna Mherre Karl Henrik Anckarsvärd

41. Karl Henrik Anckarsvärd (1782—1865).dessa egenskaper. Uppburen af hela det liberala Sverige, hvars malsman han var, då han med sin eldiga vältalighet kämpade, vare sig för en strängare hushållning med allmänna medel eller en utvidgad tryckfrihet eller en förbättrad nationalrepresentation, betraktades han åter af de

konservative som »en på oppositionens haf väderdrifven aristokrat», och hans häftiga, skicklighetens gränser väl äfven stundom öfverskridande angrepp på regeringen sades vara framkallade mindre af någon verklig kärlek till landets politiska utveckling och framåtskridande än af ett såradt högmod och ett omättligt begär efter att väcka uppseende. Visst är, att Anckarsvärd, ehuru sjelf son af en adlad fader — Mikael Cossva, adlad, baron och slutligen grcfve Anckarsvärd — till böjelse, lefnadsvanor och umgängesforbindelser var aristokrat mer

än do fleste, och att de demokratiska ideer, han förfäktade i teorien, ingalunda öfverensstämde med de despo-tiska åsigter, han för egen del helst tillämpade i praktiken. Vi känna don del, han tagit i 1809 års stats-hvälfning. Belönad härför med öf-verstegraden, ehuru blott 28 är gammal, deltog han derpå såsom rege-mentsbefälhafvare i 1813 års fälttåg. Ogillande Sveriges då varande utrikes politik, var han djorf nog att i ett enskildt bref till kronprinsen Karl Johan, med hvars synnerliga bevågenhet han dittills hugnats, i skarpa ordalag uttala detta sitt ogillande. Följden blef, att han fick befallning att taga afsked och resa hem till Sverige. Dermed var hans på lysande utsigter rika bana i statens tjonst med ens ändad. Nu kastade han sig i stället med lif och själ in i det parlamentariska lifvet, der han gjorde sitt inträde vid 1817— 1818 års riksdag. Karl Johans onåd och hans egen trotsiga natur manade honom att intaga sin plats i oppositionen. Hans eldiga vältalighet och klangfulla röst, hans manligt sköna gestalt och förnäma hållning fängslade genast den allmänna uppmärksamheten vid hans person, och trots det, att innehållet i hans tal ej alltid var gediget, hans klander mot regeringen ej alltid befogadt, och trots det, att hans opposition oftast var af negativ art, väx to hans anseende ofantligt, och sålunda kundo han, då Schverin från-träddo chefskapet öfvor oppositionen, öfvertaga det samma.

Äfven till bondeståndet hade oppositionen spridt sig. Här framträdde Anders Danielsson från Elfsborgs län såsom hennes ledare. Ett skarpt

42. Anders Danielsson från Elfsborgs län

(1784—1839).hufvud, en fyndig talg&fva, en stor, men med klokhet parad frimodighet utmärkte denne i 1809 års bondestånd fostrade folkrepresentant. Hvilket anseende han åtnjöt hos Sveriges allmoge, framgår af de många härad — slutligen tjugusju — han representerade vid riksdagarna. Upphäfvandet af skråtvånget, en förökad näringsfrihet, förenkling af forvaltningsmaskineriet, sparsamhet med ponninganslagen, grundskatternas försvinnande, én förändrad nationalrepresentation och en förbättrad folkundervisning — derom handlade hans talrika och vidlyftiga anföranden och motioner, hvUka dock understundom genom sin rika fraseologi röjde ett främmande biträde.

Mindre utmanande än Anders Danielsson och hans meningsfränder, en Longberg, Rutberg med flere, var den hofsamme, kristligt fromme Nils Månsson från Skumparp i Skåne, »en man af folket och för folket», såsom det lika sant som vackert står på hans grafsten, en äkta danneman i gammaldags stil, till hvars inspirerade, alltid naturliga och osökta anföranden hela Stockholm med förtjusning lyssnade, då det hunnit tröttna på »den ljudande malmen i oppositionens och den klingande bjellran i ministerialismens retorik».

Ej under således, att Karl XIV Johans första riksdagar företedde ett helt annat skaplynne än de närmast föregående. Yid riksdagen 1817—

1818, den böljades den 20 november 1817 och afslutades den 21 juli 1818, föste oppositionen inom adeln och bondeståndet tidt 4>ch ofta uppmärksamheten på de af styrelsens åtgärder, som ansågos mindre lämpliga eller egenmäktiga. Landtmar-skalksstafven fördes denna gång af presidenten i krigskollegiet J. A. Sandels, talman i preståndet var den gamle erkebiskop Lindblom, i borgarståndet fördes ordet af stockholmsborg-mästaren Karl Fredrik Landberg, i bondeståndet af Lars Olsson. För att bemöta Anckarsvärds yrkande, att ministeren skulle framlägga en så kallad statshushållningsplan, kände sig regeringens främsta män böra framträda, hvilket tydligt nog visade, hvilken betydelse man tillerkände hans anmärkningar. Inom sjelfva det regeringsvänliga preståndet framträdde prosten Mattias Stenhammar med ett memorial, som afhandlade frågan: »Hvilka mått och steg skola rikets ständer vidtaga för att göra sina beslut aktade?» Sin egentligen konstitutionela märkvärdighet fick dock denna riksdag der-igenom, att ständerna nu tycktes vilja på fullt allvar begagna sig af de kon-

43. Nils Månsson från Skumparp i Sk&no

(1776—1837).

stroller öfver styrelsen, den nya grundlagen lagt i konstitutionsutskottets och ständernas händer. Under riksdagarna 1810 och 1812 hade inga anmärkningar framstälts mot konungens rådgifvare, och några missförhållanden, som 1815 års riksdags konstitutionsutskott ansett sig höra anmärka, voro af min-dre väsentlig art! Men 1818 framstälde icke blott enskilda riksdagsmän inom stånden, utan äfven konstitutions- och statsutskotten flere anmärkningar, och en af dessa, framställd af Anckarsvärd mot konungens gunstlings Cederström, hade den allvarsamma följden, att konstitutionsutskottet beslöt, att Cederström skulle ställas inför riksrätt, af hvilken han blott med knapp nöd frikändes. Icke mindre betänkligt för de styrande var, att böndeme nu kommit till fullt medvetande om sin betydelse inom representationen. De* hade dittills genom sin af regeringen tillsatte sekreterare hållits i ett visst förmynderskap, men »de menlösa tiderna» voro nu förbi, hvilket Anders Danielsson äfven i ståndets sista plenum med trotsig öppenhet förklarade.

De utvägar, som af regering och riksdag uttänktes för att förbättra penningväsendet, hvars brydsamma ställning varit hufvudorsaken till ständernas sammankallande, ledde ej till det åsyftade målet. Många röster höjdes till förmån för en myntreglering, i likhet med hvad som skedde 1777 och 1803. En sådan skulle nu äfven kunnat genomföras utan större svårigheter, men Karl Johan, som önskade undvika hvaije ackord mellan riksbanken och dess 8edelinnehafvare, ville ej lyssna till några förslag i denna riktning. Anseende, att sedelvärdet skulle kunna efter hand förbättras genom inverkan på vexel-rörelsen från det allmännas sida och genom användandet af tjenliga kontroller, hade han vidtagit flere åtgärder för att »styra» den i ständig stegring* stadda vexelkursen och för detta ändamål äfven personligen uppoffrat ansenliga summor, trots de befogade föreställningar om det gagnlösa i ett sådant förfarande, som gjordes honom af den tidens yppersta finansierer, en Järta och en Yirsén. Men äfven ständerna ansågo, att alla tankar på en realisation borde för tillfallet lemnas å sido. Man beslöt i stället att tilla vidare stänga banken för all utvexling af silfver, att bibehålla den i rörelsen utelöpande sedelmassan till oförändradt belopp, att till regeringens förfogande ställa en summa af 500 000 piaster (omkring 1 900 000 kronor), som skulle användas till att förhindra sedelmyntets försämring, med mera. Till understöd åt de tryckta näringarna äfvensom åt åtskilliga allmänna arbeten anslogos stora summor. Vidare beslöts, att de enskilda bankrutterade diskonterna, hvilkas utredning staten öfvertog, skulle upphäfvas. Synnerligen liflig var striden om understöd till det stora, men, vida mer än beräknadt var, kostsamma nationalverket Göta kanal. Det lyckades omsider den outtröttlige Plåten och hans icke mindre outtröttlige medhjelpare, kommersrådet Berndt Harder Santesson, »på hvilkens skuldror den tyngsta bördan af kanalbolagets ekonomiska bekymmer ej sällan hvilade», att äfven vid denna riksdag betrygga arbetets fortsättning. Bolaget erhöll fortfarande ett årligt anslag af 300 000 riksdaler banko, och arbetskassans skuld på öfver en million till kanaldiskonten, hvars utredning ständerna åtogo sig, skulle af-skrifvas, dock mot vilkor, att bolagets oktroj till diskontrörelse utan ersättning förfölle.

Den oppositionela ställning, flere af riksdagsmännen intagit under denna riksdag, befordrade i hög grad den politiska lifaktigheten i landet. Denna visade sig närmast i uppkomsten af en politisk tidningsliteratur, som synbarligen sträfvade att bringa alla på dagordningen stående vigtigare samhällsfrågor under offentlig pröfning. Hätskhet och bitterhet lågo i förstone ej i den ton, den nya pressen antog, och den skilde sig häri på ett fördelaktigt sätt från sin föregångare, den från 1810, hvilken, frigjord från presstvånget, gått öfver till ett ohejdadt sjelfsvåld och derigenom äfven dragit öfver sig 1812 års indragningsmakt, för hvars tunga slag den snart dukade under. Den nya pressen vände sig ej mot regentens person, men deremot underlät den icke att granska de styrelseåtgärder den kungjorde, och med synnerlig ifver sökte den bekämpa den rådande godtyckligheten inom lagskipningen och förvaltningen. Don uppväckte emellertid härigenom ett lifligt missnöje hos den vid alla anmärkningar nedifrån ovana embetsmannaklassen, hvars främsta män beklädde statsråds- och hofkanslersembetena, och i indragningsmakten hade denna ett medel att hämnas pressens angrepp, hvilket ej heller lemnades obegagnadi Men huru ofta de politiska dagbladen än indrogos, sä förmådde styrelsen derigenom

ingalunda hämma yttrandefriheten och granskningslusten, hvilken senare tvärt om syntes blifva allt större. Anmärkaren, utgifven af romanförfattaren Fredrik Cederborgh, Anmärkarne, hvilken tidning under det nya namnet Argus förvärfvade sig en stor ryktbarhet och som utgafs af Cederborghs medarbetare, auditören Georg Scheutz i förening med den »grundlige», sjelfkäre magister Johan Johansson, samt den synnerligen talangfullt redigerade Stockholms courier, utgifven af brödeme Johan Peter och Sven Lorens Theorell, voro banbrytarne för den fria tidningspressen i Sverige.

Tack vare dagbladen, följde äfven den stora allmänheten med vida större - uppmärksamhet än vanligt förhandlingarna vid den till den 15 januari 1823 utlysta riksdagen, den första lagtima efter 1809. Till landtmarskalk kallades en af rikets herrar, grefve Karl de Geer, och den nye erkebiskQpen Karl von Rosenstein, H. N. Schvan och Anders Jansson Hyckert förde ordet i preste-, borgar- och bondestånden. Regeringen väntade en ännu lifligare opposition bland ständerna än vid föregående riksdag, och hon hade derfor, i syfte att oskadliggöra den farligaste af sina motståndare, Anckarsvärd, låtit anbefalla åtal mot honom för majestätsbrott. Anckarsvärd hade i en klagoskrift öfver ett i hans tanke olagligt kasserande af några munderings-persedlar, hvilka han i egenskap af rusthållaro haft att aflemna, kallat några styrelseåtgärder landsförderfliga. I öfverensstämmelse med den uppfattning, som blef allt mer och mer vanlig hos de styrande vid denna tid, enligt hvilken man betraktade anmärkningar mot regeringshandlingar såsom lastande konungens gemingar, yrkade den allmänne åklagaren å Anckarsvärd lifvets förlust. Rättegången, som fortgick äfven efter riksdagens böljan,

slutade dermed, att den anklagade frikändes i allt hufvudsakligt, och han kunde nu, uppburen af pressen såsom en yttrandefrihetens martyr, med än större styrka angripa regeringen. Allmän uppmärksamhet ådrogo sig hans sammandrabbningar med Platen, Vetterstedt, Gustaf Lagerbjelke, A. G. Mörner, K. A. Lövenhjelm, Björnstjerna med flere af regeringens män, hvarunder han kraftigt understöddes af Schverin, den qvicke öfverstlöjtnant Johan Gustaf Hierta, grefvarne Klas Fredrik Horn och Karl Fredrik Posse samt kanslirådet Jakob August von Hartmansdorff, hvilken sist nämde, sedermera känd såsom konservatismens främste banerförare, nu gjorde sin riksdagsdebut i det liberalt-aristokratiska partiets led. Till riddarhusoppositionen räknades för öfrigt de båda läkarne, professorerne Per Gustaf Cedersköld och Eberhard Zakarias Munck af Rosensköld, grefve David Frölich, med flere. Oppositionen hade nu vunnit mark äfven i borgarståndet, som röjde starka liberala syften, utom då fråga var om lindringar i näringstvånget och skråväsendet, då ståndet segt fasthöll vid det bestående.

I sin berättelse till ständerna om hvad sig inom rikets styrelse sedan senaste riksdag tilldragit kunde regeringen framlägga flere vigtiga styrelseåtgärder, som vitnade ganska fördelaktigt om hennes verksamhet. Den nya, vallinska psalmboken var utarbetad och stadfäst (1819), elementarläroverken hade erhållit en ny reglering, för helsovårdens förbättrande voro flere åtgärder vidtagna, en ny hofrätt hade blifvit inrättad i Kristianstad for Skåne och Bleking (1820), ett särskildt system hade blifvit uppgjordt for det inre försvaret (centralförsvaret) och i samband dermed hade en fästning (Karlsborg) 1819 börjat uppföras på Vanäs udde vid Vettern såsom hufvuddepôt för armeens förråd. Men detta var ej nog för att tillfredsställa ständerna. Oppositionen fäste sig vid regeringens fiendtlighet mot yttrandefriheten, vid långsamheten i behandlingen af allmänna ärenden äfvensom vid de stegrade omkostnaderna för förvaltningen och försvarsväsendet. Konungens person blef nu liksom tillförne fredad för anfall, men deremot framstäldes af enskilda riksdagsmän och vederbörande utskott en mängd anmärkningar mot hans rådgifvare. Äfven nu liksom 1818 blef en af dessa, statssekreteraren för krigsärendena B. K. Qviding, ställd för riksrätt, men frikänd. De anmärkningar, konstitutionsutskottet efter granskningen af statsrådsprotokollen anmälde i sitt så kallade dechargebetänkande, fingo vid pröfningen i stånden förfalla, men öfverläggningarna vitnade dock derom, att ständerna ej vidare ämnade låta grundlagens bestämmelser om den ministeriela ansvarigheten blifva en död bokstaf.

I konstitutionelt hänseende fick denna riksdag en viss betydelse derigenom, att ständerna nu tillkämpade åt sina revisorer rätt till en något vidsträcktare granskning af statsverket, än förut varit dem medgifven. För öfrigt antogos nu tvenne vigtiga förslag till grundlagsförändringar, nämligen att omröstningarna inom utskotten skulle ske per capita och icke ståndsvis, samt att högskolorna och vetenskapsakademien skulle ega representationsrätt vid riksdagarna, i presteståndet. För en reglering af styrelseverken gjordes vig-tiga förberedelser, och det för

detta ändamål af riksdagen tillsatta särskilda utskottet afgaf i ämnet ett synnerligen förtjenstfullt betänkande, hvars huf-vudtanke var, att rättsfrågor skulle afskiljas från de förvaltande verken och att i spetsen för hvaije förvaltningsgren skulle sättas en chef, som deijemte vore föredragande för konungen och statsrådet. Ständerna öfverlemnade frågan till k. maj:t med anhållan, att han ville till verkställighet befordra de delar af utskottets förslag, som kunde finnas ledande till förenkling af styrelsen och inskränkning i embetsmännens antal. Slutet blef åtskilliga förordningar om rättsfrågors skiljande från förvaltningen och tillsättandet af flere komiteer för reglering af embetsverken. I frågor rörande tullagstiftningen och näringsfriheten röjde 1823 års riksdag en vida mindre sträng uppfattning än de föregående. I syfto både att öka tullinkomsterna och att hämma det vidt utsträckta lurendrejeriet begärde ständerna, att de många införselförbuden skulle borttagas ur tulltaxan, och i fråga om näringsfriheten

44. Minnespenning öfver öppnandet at Göta kanal på vestgötalinicn. * Förenade. År 1822 den 23 och 24 september.

uttalade man sig, trots borgarståndets invändningar, för skråembetenas upp-häfvande och en utvidgad handtvorksftihet.

En af regeringen tillsatt finanskomité, hvilken bland sina medlemmar äfven räknade de båda finansmännen Yirsén och tillförordnade statssekreteraren K. D. Skogman, hado under framhållande af de bedröfliga följderna af osäkerheten i myntvärdet förordat en efter då varande sedelvärde svarande myntbestämning. Härpå ville ej ständerna ännu ingå af misstroende till bankens förmåga att motstå den påtryckning, som skulle blifva en följd af dess öppnande för silfverutvexling; men i stället beslöt man att öka bankens grundfond genom silfverinköp. Dessutom beslöts, att den dittills rådande sekretessen i fråga om bankens ställning skulle upphöra, hvaijemte riksdagen, i syfte att derigenom afhjelpa förlägenheten i den allmänna rörelsen, framlade ett förslag till lag för privatbanker, hvilket förslag ligger till grund förföljande års vigtiga förordning om inrättandet af enskilda banker eller diskonter. De begärda anslagen till Göta kanal, hvars vestgötalinie nu var fulländad, beviljades, dock ej utan lifliga strider. Den i så många afseenden märkliga riksdagen afslutades den 22 december 1823.

Oppositionens hållning vid denna riksdag gjorde ett allt annat än godt intryck på Karl Johan; dock kunde han fortfarande personligen glädja sig åt allmänhetens oskrymtade tillgifvenhet. Huru lifligt det svenska folket deltog i sitt nya konungahus’ väl, visade den oskrymtade hyllning, hvarmed det • helsade kronprinsen Oskars unga brud välkommen till hennes nya fädernesland. Med sin gemål Eugenia Bernhardina Desideria Clary, dotter till en rik köpman i Marseille och svägerska till Napoléon I:s broder Joseph Bonaparte, hade Karl Johan 1 blott ett enda barn, denne son, född i Paris den 4 juli 1799. I januari 1811 hade den unge arffursten jemte sin moder ankommit till Stockholm. Desideria stannade likyäl ej länge i Sverige. Då hvarken hofvet eller klimatet tilltalade henne, återvände hon .redan sommarn samma år till Paris, hvars glada, skiftande salongslif mäktigt drog henne till sig. Myndig förklarad 1817; blef hertigen af Södermanland — detta var prins Oskars titel såsom arffurste — kronprins 1818, och samma år fick han sitt första embete, i det han utnämdes till Upsala högskolas kansler. Yåren 1822 företog han en längre resa till Tyskland och Italien och knöt derunder det löftesrika band, som skulle förena honom för lifvet med den ädlaste af furstinnor. I november 1822 firade han nämligen i Eichstädt sin förlofning med Josefina Maximiliana Eugenia (Napoleona), äldsta dottern till Napoléon I:s adoptivson, prins Eugéne Beauharnais, hertig af Leuchtenberg, och prinsessan Augusta Amalia af Baiern. Följande sommar anlände den

1 itten Bernadotte.

Karl XIY Johan (Jean Baptisto Jules Bernadotte), f. 26 jan. 1764. f 8 mars 1844, g. 16 aug. 1798 m. Eugenia Bernhardina Desideria Clary, f. 8 nov. 1781,

t 17 dec. 1860.

Josef Frans Oskar I, f. 4 juli 1799, t 8 juli 1859, g. 19 juni 1823 m. Josefina Maximiliana Eugenia af Leuchtenberg, f. 14 mars 1807, t 7 juni 1876.

Karl XV Ludvig Eugen, Frans Gustaf Oskar II Fre- Charlotta E u- Nikolaus August, her-

f. B maj 1826,1 18 sept. Oskar, hertig drik, f. 21 jan. genia Augu- tig af Dalarna, f. 24 aug.

1872, g. 19 juni 1850 af Upland, f. 1829, g. 6 juni sta Amalia Al- 1831, f 4 mars 1873, g.

m. Vilhelmina Fredrika 18 juni 1827, 1857 m. Sofia bertina, f. 24 16 april 1864 m. Te-

Alexandra AnnaLovisa t 24 sept. VilhelminaMa- april 1830. res i a Amalia Karolina

af Nederländerna, f. 5. 1852. riana Henriet- Josefina Antoinetta af

aug. 1828, f 30 mars ta af Nassau, f. Sachsen-Altenburg, f. 21

1871. 9 juli 1836. dec. 1836.

,_________i__________________________ J____.

Lovisa Josefina Karl Oskar Vil- Oskar Gustaf Oskar Karl Oskar Karl Eugen Na-

Eugenia, f. 31 okt. helm Fredrik, Adolf, hertig August, her- Vilhelm, her- poleonNiko-

1851, g. 28 juli hertig af Söder- af Vermland, tig af Got- tig af Vester- laus, hertig af

1869 m. Kristian manland, f. 14 Sveriges och land, f. 15 götland, f. 27 Nerike, f. 1

Frederik Vilhelm dec. 1852, 1 13 Norges kron- nov. 1859. febr. 1861. aug. 1865.

Karl, kronprins af mars 1854. prins, f. 16

Danmark. juni 1858.s>* ,

i • v •

1 \AX:5«i^ ‘ _ 9

':-. A-V

sköna sextonåriga bruden till Stockholm. Hon åtföljdes af drottning Desideria, hvilken nu plötsligen efter 12 års skilsmässa från de sina boslutit återvända till Sverige. Den 13 juni 1823, på hvilken dag den lilla festliga eskader, som vid Liibeck afhemtat de båda furstinnorna, under allmänhetens jubel ankom till Stockholm och landade vid Biskopsudden, var för hela hufvudstaden en högtidsdag, som sent skall förglömmas. Sjelfva oppositionstidningen Argus syntes hänförd. »Ändtligen förkunnade, så skildrar tidningen mottagandet, kanonernas dån, att det väntade ögonblicket var inne. Konungen och kronprinsen stodo på stranden för att mottaga sina höga gemåler. På ena sidan ädel höghet och ungdomlig hjeltekraft, på den andra mildt majestät och intagande oskuld, och rundt omkring ett tillgifvet folk, som med fria med bor-

gares ouppmanade hyllning helsade de ankommande och hänryckt njöt af de mottagandes rörelse, under jubelrop och fröjdeskott från kust till kust, från stäf till stäf; och allt detta i nordens ljusa sommarafton, mild och klar som allas känsla!» Den 19 juni försiggick i Storkyrkan den högtidliga vigselakten.

Sveriges förhållande till utlandet, aom, under det striden om liqvida-tionsfrågan pågick, varit mindre godt, böljade åter blifva tillfredsställande, då plötsligen 1825, till en del genom den svenska regeringens eget förvållande, nya politiska förvecklingar inträffade, som beredde de styrande icke ringa bekymmer. Ännu var den heliga alliansen den bestämmande i Europa, fastän England redan brutit med dess grundsatser. Fastlandsstormaktema hade på kongresserna i Troppau, Laibach och Yerona fullföljt sin inbland-ningspolitik till förmån för legitimiteten och den stadgade ordningen, och på deras uppdrag hade Österrike med vapenmakt undertryckt en resning i Italien och Frankrike företagit en väpnad intervention i det upproriska Spanien. Men till de affallna spanska kolonierna på andra sidan Atlanten sträckte sig ej Alexanders och Metternichs inflytande. England, som nu styrdes af Canning, hvars valspråk var »politisk och religiös frihet öfver hela verlden», stälde sig öppet på koloniernas sida, då det i januari 1825 erkände flere af dem såsom sjelfständiga stater. Att ej andra af Europas regeringar skulle följa detta af England gifna föredöme och derigenom understödja länder, som voro

upproriska mot sin egen öfverhet, låg naturligen i den heliga alliansens intresse.

45. Drottning Eugenia Bernhardina Desideria

(1781—1800).

Vid denna tidpunkt hade den svenska regeringen låtit inleda sig i underhandlingar med ett engelskt bankirhus, som uppgafs vara den sydamerikanska fristaten Columbias ombud, om att försälja ett par äldre örlogs-fiartyg ur den svenska flottan. För den blifvande köpesumman ämnade man låta bygga nya och bättre fartyg. Med hänsyn till de utländska makterna behandlades saken med all försigtighet: det hette, att fartygen skulle försäljas för en handelsexpedition till Ostindien, och för öfrigt fann regeringen det rådligt för att lättare hemlighålla och påskynda försäljningen, att denna ej skulle på vanligt sätt uppgöras af förvaltningen af sjöärendena, utan af generalamiralen, statsrådet Cederström ensam. Köpet afslöts genom

det engelska handelshusets ombud, huset Michaelson & Benedicks i

åm'*' ' W - ^V. * > » ' _ T. Wm X 1 z'

rn • »IT •. - I.» Æ + _

Stockholm. Linieskeppet Tapper-heten och fregatten af Chapman försåldes sålunda på, som det tycktes, för den svenska staten synnerligen fördelaktiga vilkor (mars 1825), och de båda skeppen afgingo äfven under en svensk sjöofficers befal och med svenskt manskap såsom besättning till Cartagena för att sedan mötas af vidriga öden. Emellertid hade huset Michaelson & Benedicks såsom ombud för ett annat engelskt handelsbolag, hvilket åter uppgafs vara kommissionär för regeringen i Mejico, gjort ännu ett anbud på ytterligare trenne svenska örlogsfartyg. Äfven denna affar syntes förmånlig och blef derfor äfven afsluten på samma sätt som den föregående, fastän statsrådets ledamöter, med undantag af Cederström, nu tillstyrkte, att förvaltningens af sjöärendena utlåtande först måtte infordras.

Att en afyttring af så många bland kronans fartyg skulle undgå de främmande regeringarnas uppmärksamhet, var näppeligen att vänta. Också skyndade sig det spanska sändebudet i Stockholm att göra föreställningar mot de vidtagna åtgärderna och yrkade köpets återgång, alldenstund antagligt vore, att skeppen vore afsedda att förstärka de upproriska koloniernas sjörustningar. Härvid fäste don svenska regeringen mindre uppmärksamhet; men då äfven ryske ministern i Stockholm, general van Suchtelen, uppträdde, understödd af Frankrikes, Österrikes och Preussens sändebud, för att förhindra de sist sålda skeppens afgång till sin bestämmelseort, böljade saken, som sålunda kommit i diplomaternes händer, blifva bekymmersam. På

46. Josefina Haximiliana Eugenia, som kron*

prinsessa

(1807—1876).Suchtelens i hofsamma ordalag framstälda anhållan, att man måtte utfinna ett medel att återkalla den senare skeppshandeln, fann äfven Karl Johan för godt att svara, att han ville gå den ryske kejsarens önskningar till möte, men med vilkor af ersättning af Spanien för det skadestånd, köpame hade rätt att fordra, derest den svenska kronan häfde köpet. Men härpå följde efter någon tid en depesch med kejsar Alexanders svar, hvilken muntligen meddelades då varande hofkansleren Schulzenheim i ordalag, som knapt lem-nade Sverige annat val än det mellan köpets återgång eller krig. Depeschen gjorde på Karl Johan, hvilken då befann sig i Kristiania, ett djupt intryck. Fast besluten att ej tåla någon kränkning af Sveriges ära och oberoende, vägrade han Suchtelen begärd audiens mot annat vilkor, än att denne under samtalet helt och hållet lemnade den ryska depeschen å sido. Emellertid väckte det engelska sändebudet förslag, att man skulle förmå de engelska köpame att sjelfva begära köpets återgång, och härför tycktes äfven Karl Johan vara benägen, hvarför äfven befallning afgick till Karlskrona, att skeppen ej finge afsegla. Men vid sin återkomst till Stockholm hade han, retad af de krigs-hotelser, den ryska beskickningen låtit undfalla sig, ändrat tankar. I stats-rådssammanträdet den 29 oktober förklarade han såsom sin åsigt, att skeppen borde afgå, och han understöddes häri af Cederström. Men utrikesministern Yetterstedt och de öfriga statsråden voro af motsatt tanke. Det kunde ej bestridas, att fartygen

vore krigsskepp, ämnade att deltaga i koloniernas strid med Spanien, och för en fejd med de kontinentala stormaktema ville ej statsråden åtaga sig ansvaret. Det kom till ett stormigt uppträde; men statsråden voro denna gång orubbliga i sin åsigt, och slutligen måste konungen gifva vika. Beslutet blef, att det senaste köpet skulle återgå, »på köpames begäran» skulle det heta, äfvensom att dessa sist nämde i öfrigt skulle erhålla ersättning för den omkostnad, de haft i och för skeppens utrustning. Sålunda måste regeringen beqväma sig till att ej blott afstå från de med skeppshandeln åsyftade stora finansiela fördelarna, utan äfven utbetala en betydlig ersättningssumma, hvilken i det följande fast-ställdes till 480 000 riksdaler banko; hon måste vidare utsätta sig för obehaget af stränga efterräkningar från riksdagens revisorers och ständernas sida, och hvad som var värst af allt, hon kunde vid allt detta ej undgå att känna, att den förödmjukelse, Sverige lidit genom den olyckliga handeln, skulle i hög grad nedsätta henne sjelf i den svenska allmänhetens ögon.

Kort efter det skeppshandelsfrågan fått sin lösning, afled kejsar Alexander plötsligen (1 december 1825). Karl Johan kände sig djupt gripen, ty de senare årens förvecklingar, hvilka han tillskref det gammalryska inflytandet i tsarens kabinett, hade ej kunnat ur hans minne utplåna hågkomsten af den gamla vänskapen. Alexanders död synes emellertid hafva inträffat i en for de förenade rikena behaglig tid, ty de oroligheter, tronskiftet framkallade i Ryssland, i förening med den nye tsaren Nikolaus’ önskan att fa rikta sin uppmärksamhet odelad på den orientaliska frågan, gjorde den ryska regeringenfor den närmaste tiden angelägen om att ställa sig i ett godt förhållande till grannstaterna. Närmaste följden häraf var den, att de underhandlingar,

hvilka just nu pågingo om en reglering af den norska Finmarkens gräns mot Ryssland, kunde bringas till slut. Frågan gälde visserligen i främsta rummet Norge, men medelbart berörde hon äfven Sverige, enär det i händelse af en politisk sammanstötning mellan Norge och Ryssland ej kunnat undgå att indragas deri. Förevändningar för en sammanstötning fattades ej Ryssland. De obestämda gränsförhållandena och lappames nomadiska vanor gåfvo nämligen lätt anledningar till förvecklingar, hvilka, väl dragna under diplomatien, kunde gifva uppslag till strider, der ej längre statsrätten, utan bajonetten fälde utslaget. Underhandlingarna rörde sig om det så kallade fællesdistriktet eller landsträckan från Bugöfjord på Yarangerfjords södra sida till midten af Fiskerön. Distriktet kallades fælles (gemensamt) med anledning deraf, att både ryska och norska undersåtar sedan gamla tider der-städes haft rätt att vistas för idkande af fiske och för betande af sina renar. Ursprungligen tillhörde besittningsrätten till hela området Norge. Under 1300-talet innehade detta rike lands-högheten öfver hela Kolahalfön, och ännu i böljan af 1600-talet betalade munkame och borgarne i den lilla, då nyligen anlagda staden Kola skatt till Norges krona. Men Norges rätt fick under tidernas lopp vika för föreställningen om en gemensam besittningsrätt, och så ryckte ryssarne förnämligast genom kyrkors uppbyggande och lapparnes kristnande allt mer af fællesdistriktet till sig. Under åren 1824 och 1825 pågingo underhandlingarna om en delning, och 1826 (14 maj) kom det omsider till ett fördrag, som undertecknades i Petersburg. Hvad af området ännu var »fælles», blef här deladt på det sätt, att landet öster om Pasviks och Jakobs elfvar jemte •ett litet område omkring det grekiskt-katolska Boris Glebs kapell vesterom Pasviks elf tilldelades Ryssland. Delningen var ingalunda till fördel för Norge, som fick föga mer än tredjedelen af det hela. Traktaten hade likvisst kunnat blifva ännu ofördelaktigare för Norge, enär de ryska ombuden under förhandlingarnas gång framstält vida större anspråk. Att Ryssland ej heller lemnade dessa ur sigte, och att det sålunda blott för tillfället funnit sig föranlåtet att nedsätta sina fordringar på ytterligare områdesutvidgning i den norska Finmarken, skola vi få se i det följande.

47. Nikolaus I, tsar af Ryssland (1796—1855).Genom bestämmelsen, att revisioner af statsverkets räkenskaper skulle företagas mellan riksdagarna af dertill af ständerna utsedda ombud, hade 1809 års lagstiftare velat ej blott fullt trygga riksdagens beskattningsrätt, utan äfven häfda »den offentlighetens grundsats, som är oskiljaktig från hvaije verkligen fritt samhällsskick». Dittills hade dessa granskningar aflupit utan anmärkningsvärdare förhållanden; men den 1827 sammanträdande statsrevisionen fick en särskild betydelse derigenom, att den gjordes till ett partivapen åt oppositionen. Till revisorer hade flere af oppositionens främsta män, såsom Anckarsvärd och Anders Danielsson, blifvit utsedda. Ordförande var Georg Adlersparre, numera grefve, excellens och serafimerriddare, hvilken, sedan han 1824 lemnat landshöfdingsplatsen i Mariestad, tillbragt de följande åren i privatlifvets lugn på sitt Tusculum, Gustafsvik i Yermland. Hans samarbete med Anckarsvärd,

hvilken senare vid revisionen uppträdde med en stötande hänsynslöshet, blef ej lyckligt; det slutade äfven med öppen brytning Noch fiendskap emellan båda. Emellertid voro de båda revolutions-männen ense deri, att revisionen ej blott borde sträcka sig till de tvenne år, den rätteligen borde omfatta, utan äfven till en senare tids handlingar, ty blott derigenom kunde man komma i tillfälle att bedöma den invecklade skeppshandelsfrågan i hennes helhet. Härtill ville ej regeringen, på tillstyrkan, såsom det troddes, af Yirsén, lemna sitt samtycke, och sålunda måste äfven revisorerne i saknad af fullständiga handlingar inskränka sig till några antydningar om det från den stadgade ordningen afvikande sätt, hvarpå skeppshandeln blifvit uppgjord. Men desto strängare nagelforo revisorerne vid granskningen af de förvaltningsåtgärder, hvilkas pröfvande ansågs ligga inom deras befogenhet. Stort uppseende väckte deras angrepp mot Yirsén; Det af giftiga hänsyftningar öfverfulla uttalande, Adlersparre, som sedan länge var afvogt stämd mot Virsén, riktade mot statskontoret, hvars chef denne en lång tid varit, ett uttalande, som för öfrigt visade sig helt och hållet obefogadt, säges hafva grämt Yirsén ända derhän, att hans kort derpå följande död deraf skall hafva påskyndats. I Yirsén förlorade konseljen sin kanske mest framstående medlem, en statsman, hvilken sjelfve Karl Johan, som visst ej älskade att hafva framstående förmågor vid sin sida, kallade »konseljens ångmaskin». Genom sin sällsporda duglighet, sitt skarpa omdöme och sin redbara karakter, hvilken ej ens statsrevisorernes misstankar kunnat fläcka, hade Yirsén, ehuru han genom en sträf yta stötte många ifrån sig, från ett ringa hem i unga år, liksom sin kort förut bortgångne broder, den aktade amiralen Karl Johan af Yirsén, svingat sig upp till samhällets högsta platser, och det tomrum, han lemnade efter sig i konseljen, blef ej heller lätt att fylla. Yetterstedt klagade, att konseljen förlorat sitt yppersta stöd.

Med sina många skarpa anmärkningar mot statsmedlens förvaltning och dervid tillämpade styrelsegnlndsatser hade revisorerne betydligt öfverskjutit sitt mål. Det visade sig äfven, att den följande år sammanträdande riksdagen

S(4 november 1828—19 mars 1830) ingalunda var hågad att nagelfara med samma stränghet som revisorerne. Karl de Geer var åter landtmarskalk, och talmansklubborna fördes af erkebiskop Rosenstein, borgmästaren i Sundsvall Jonas Ullberg och Johan Olsson Longberg. I sjelfra verket var regeringen, som i tid vidtagit sina anordningar för det parlamentariska fälttåget, vida starkare vid riksdagen, än man kunnat vänta. Orsaken dertill torde förnämligast vara att söka dori, att oppositionen, ehuru hon tilltagit i styrka inom alla stånden, saknade en i allo lämplig ledare. Schverin egnade sig numera uteslutande åt myntfrågan, och Anckarsvärd intog oaktadt all sia

48. Karl XIV Johan i sitt arbetsrum £ Stockholms slott.

styrka i ordskiftet en allt för negativ ställning, för att han skulle kunnat framlägga ett bestämdt program till ledning för sitt parti. Deremot erhöllo de ministeriele en skicklig ledare i Yirséns skyddling och efterträdare, friherre Karl Johan af Nordin, hvilken jemte öfversten grefve Per Gustaf af Ugglas och för detta borgarståndstalmannen H. N. Sch van nu inkallades i statsrådet. Tilltagsen och beslutsam och deijemte fyndig och förslagen, med vidsträckta förbindelser icke blott inom adeln, utan äfven inom preste-och borgarstånden, utöfvade Nordin, nu på en gång statsråd och tillförordnad öfverståthållare i Stockholm, ett stort inflytande på riksdagens gång.Men den egentlige »riksdagsministern» var dock icke Nordin, ntan konungens förklarade gunstling och hängifho tjenare, grefve Magnus Brahe, hvars ridderliga tänkesätt och förbindliga väsen voro synnerligen egnade att vinna menniskorria. Ättling af »rikets första grefveätt, hade Brahe redan i unga år kommit att intaga en framstående plats inom hofvet och de aristokratiska kretsarna, och detta i förening med hans personliga älskvärdhet och ädla hållning gjorde, att Karl Johan tidigt fäste en större uppmärksamhet vid honom än den, hvartill Brahes egenskaper för öfrigt berättigade. Det låg, som vi visat, i Karl Johans politik att i den gamla adeln söka ett stöd för sig och sin ätt, och så gjorde han rikets förste ädling till sin förtrogne, liksom ville han i honom bereda sig en underpant på aristokratiens trohet, och å sin sida egnade sig Brahe åt sin konungs sak med en sjelfupp-offrande hängifvenhet, som söker sin like. Dock fann äfven Brahe sin belöning. Han hade en till dyrkan gränsande vördnad för makten, och nu fick han sjelf dela sin herres makt.

Långt innan han blef riksmarskalk, var han den egentliga rörelseprincipen för hela hofvet; han var, sedan Björn-stjema vid donna tid blifvit förflyttad till envoyé i London, generaladjutant för armeen och konungens rådgifvare

i kommandomål, men hans enskilda föredragningar i den kungliga sängkammaren, der Karl Johan tillbragte större delen af dygnet, inskränkte sig ingalunda till det militära området allena; han var det organ, medelst hvilket man bäst kunde nalkas konungen; han var utdolaren iaf maktens ynnestbevis, och på mottagningarna i hans salonger i nordvestra flygeln af slottet trängdes alla, som fikade efter em-beten, titlar och band. Att det stora inflytande, gunstlingen ansågs utöfva bredvid do officiela rådgifvare, som grundlagen stält vid konungens sida, skulle med åren framkalla ett stort missnöje hos alla sant konstitutionele, är lätt förklarligt. Så kom den tid, då man talade om »brahevälde», »kamarilla» och »sängkammarinflytande». Det sades, att Brahe till förmån för börden eller de förnäma förbindelserna utskiftade ej blott hofvets, utan äfven statens embeten och areställen, och förnekas kan ej, att mången medelmåtta haft honom att tacka för sin fortkomst; men å andra sidan kan ej heller förnekas, att Brahe såsom generaladjutant för armeen uträttat mycket godt, att han personligen var i hög grad välmenande och godhjertad, och att han

49. Magnus Brahe (1790—1844).icke med vett och vilja sökt missbruka sitt inflytande. Som skuggan följer kroppen, så följde Magnus Brahe Karl Johan ända till slutet; under den se-nares sista sjukdom lemnade han nästan aldrig sin plats vid hans säng, och då den gamle konungens lifslåga omsider utslocknade, slocknade några få månader derefter äfven gunstlingens.

De många stormlöpningarna mot konungens rådgifvare med anledning af skeppshandeln ledde till ringa påföljd. Det anmärktes, att de i grundlagen stadgade formerna icke blifvit iakttagna, i det regeringen gått förvaltningen af sjöärendena förbi och i stället uppdragit köpets uppgörande åt en stats-rådsledamot ensam, att Cederström, för att bereda det svenska handelshuset en försäljningsprovision, i köparens exemplar af kontrakten medgifvit en betydande afvikelse från statens kontraktsexemplar, att slutligen nationens ära

och sjelfständighet förnärmats genom köpets upphäfvande, på samma gång statens medel förskingrats. Konstitutionsutskottet visade sig med anledning af den politiska karakter frågan fått synnerligt undseende; dock fann det sig föranlåtet att framställa en anmälan enligt 107:e paragrafen i regeringsformen mot Cederström, som var den mest blottstälde af alla statsråden, och en dylik mot samtliga konungens rådgifvare, som deltagit i beslutet om skeppshandeln l. Samtliga riksstånden läto emellertid denna senare anmälan förfalla, och de tre ofrälse stånden lika så utskottets anmälan mot Cederström, enär man fann det obehöfligt att yrka hans skiljande från statsrådet, alldenstund han redan nedlagt sitt statsrådsembete. I sjelfva verket var den förr så mäktige generalamiralens storhet grundskjuten; den olyckliga utgången af skeppshandeln hade beröfvat honom Karl Johans ynnest, och han hade måst draga sig tillbaka till det enskilda lifvet, förnekad af den regering han velat tjona och följd af den stora allmänhetens helt visst obe-

50. Magnus Fredrik Ferdinand Björnstjeroa

(1779—1847).

1 Paragrafen 107 i regeringsformen har följande lydelse: »Skulle konstitutionsutskottet anmärka, att statsrådets ledamöter samfäldt eller en eller flere af dem uti deras rådslag om allmänna mått och steg icke iakttagit rikets sannskyldiga nytta, eller att någon statssekreterare icke med oväld, nit, skicklighet och drift sitt förtroendeembete utöfvat, ege då utskottet att sådant tillkännagifva för riksens ständer, hvilka, om de finna rikets väl det kräfta, kunna hos konungen skriftligen anmäla deras önskan, att han ville ur statsrådet och ifrån embetet skilja den eller dem, emot hvilka anmärkning blifvit gjord.»fogade misstanke att i egennyttig afsigt hafva befrämjat den misslyckade handeln.

Denna riksdags vigtigaste angelägenhet var emellertid ej dechargefrågan, utan myntfrågan. Ständerna hade nu ändtligen, tack vare Schverins och andras oförtrutna bearbetningar i tal och skrift, kommit till insigt om nödvändigheten af en ny realisation. Också hade vexelkurson sedan 1808 stigit från 544 skilling banko mot en riksdaler hamburger banko till 130 skilling bankol. Ett forslag till myntbestämningslag antogs, enligt hvilket bankosedlarnas in-vexlingspris i ungefärlig öfverensstämmelse med då gällande kurs bestämdes till 2J riksdaler mot en riksdaler specie i silfver. Dessutom uppdrogs det åt bankofullmäktige att, sedan genom fortsatta silfverinköp en viss proportion mellan bankens metalliska valuta och sedelstock blifvit vunnen, senast vid 1831

års slut göra hemställan hos k. maj:t om bestämmandet af tiden, då silfverutvexlingen skulle taga sin början. Ehuru myntbestämnings-lagen i sjelfva verket blott var en bekräftelse af det verkligen bestående, var dock Karl Johan i hög grad obenägen för den samma, enär han ansåg, att sedelvärdet kunde genom småningom minskad tvångskurs amorteringsvis återbringas till pari med silfver. Också var det för att öfvervinna denna hans obenägenhet,* som ständerna nu antogo till hvilande ett förslag att ändra den 72:a paragrafen i regeringsformen, hvilken ställer riksbanken uteslutande under rikets ständers egen 51 Baltgar Bogislaus von Plåtens graf vid Motala, garanti och vård, derhän, att riksbanken skulle stå under konungens och rikets ständers gemensamma garanti. Karl Johan lemnade äfven på öfvertalning af då varande landt-marskalken, den inflytelserike magnaten Karl de Geer, och på tillstyrkan af samtliga statsråden omsider sitt bifall, och sålunda stadfästes lagen angående myntbestämningen jemte en särskild, med några senare ändringar ännu gällande lag för rikets ständers bank den 1 mars 1830.

Fyrståndsrepresentationen fick vid denna riksdag medgifva inrymmandet af ett nytt element, i det ett sedan förra riksdagen hvilande förslag, att bergsbrukens idkare skulle erhålla rättighet att inom sig utse fem fullmäktige till borgarståndet, nu blef lag. På anslag var riksdagen ganska frikostig, ehuru reservationer deremot, synnerligen från bondeståndets sida, ej uteblefvo. Göta kanal fick ännu en gång, dock med vissa vilkor, komma i åtnjutande

1 En riksdaler hamborger banko höll 1£ skilling banko mindre än den svenska silfver-riksdalem.

af ständernas' understöd; — det blef likväl sista gången, ty kanalen, som varit sju riksdagars trätofrö, fullbordades 1832. Plåten fick ej upplefva kanal-liniens högtidliga öppnande för trafiken (26 september 1832); han hvilade sedan snart trenne år i den af almar och popplar skuggade graf, han sjelf låtit åt sig inviga vid Motala, »vid de böljor sjelf han diktat — vid den strand han sjelf har bygt».

Liberalismens framsteg (1830—1840). — Norge (1818—1844).

JallrerolutloneB 1830. — Aftonbladet och Lan Hlerta. — Riksdagen 1834. — Koleran. — •»Rabulistperioden». — Det Undebergska målet. — Tldnlngslndragnlngarna. — Geljers »affiall». — Crnsenstolpe. — 1838 Års Mindelser. — Nikolaus’ besök. — Pressen. — Konungens resa till Norge.

— De srenska rlksst&thällarne 1 Norge. — Karl Johan oeh stortinget. — Den 17 maj. — B. B. ros Plåten och »torreelaget». — Bondeoppositionen. — Unionskomiteen. — 1839 års storting. — Karl Johan återreser till Srerlge. — Koalitionen. — Regeringens konsermtlsm.

Få månader efter riksdagens ofslutande inträffade julirevolutionen i Frankrike. Den halsstarriga bourbonska regeringens okloka försök att genom de så kallade juliordonnanserna inskränka tryckfriheten och ändra vallagen j för att derigenom bryta konstitutionalismen i Frankrike och återställa den gamla ordningen hade till följd den bourbonska tronens omstörtande och det orléanska borgarkonungadömets upprättande. Revolutionen väckte genklang i hela Europa, icke blott der, hvarest folken ännu trycktes under despotismens ok, utan snart sagdt allestädes, der behofvet efter friare statsfoimer gjort sig känbart. Och sålunda blef revolutionen flerstädes signalen till väldiga folkrörelser. Belgien sökte frigöra sig från den tvungna och onaturliga föreningen med Holland, det styckade, men ännu trots de förfärliga såren ej helt och hållet förblödda Polen reste sig för att bryta sina förhatliga bojor, och i mellersta Italien slogo upprorets lågor högt upp mot påfvestolen. Re-formvännerne i England fingo nya krafter, och frukten af deras ansträngningar blef 1832 års reformbill, hvilken, huru obetydlig den än kan förefalla, dock sprängde en fruktansvärd bresch i det engelska aristokratväldets grundmurar. Äfven i Tyskland framkallade julirevolutionen stora rörelser, ja, dess verkningar kundo till och med skönjas på andra sidan Atlanten — i Brasilien. Allestädes, der medkänsla fans för mensklighetens framåtskridande, kändes hvälfningen i Frankrike såsom en frihetens triumf öfver den reaktion, som under den nu upplösta heliga alliansens välmaktsdagar känts så tryckande.

Sverige blef visserligen mindre berördt af julirevolutionens efterdyningar än de flesta andra länder, dock följdes äfven här folkrörelserna med den lif- ; ligaste medkänsla, och äfven här kände sig de liberale manade till kraftiga agitationer till förmån för förändringar inom grundlagarna och förvaltningen. Tillsammans med den högt aktade

häradshöfdingen Johan Gabriel Richert — en rättslärd, som förvärfvat sig ett af de främsta rummen i den svenska lagkunskapens häfder och hvars ord på sin tid gälde som orakel inom den rättsvetenskapliga och politiska veriden — offentliggjorde K. H. Anckarsvärd kort efter riksdagens slut ett forslag till nationalrepresentation, grundande sig på principen af samfälda val och uppställande ett tvåkammarsystem efter norskt mönster. Det ökade deltagande för allmänna angelägenheter, som julirevolutionen väckte äfven i Sverige, vände sig i främsta rummet åt representationsfrågan, och det richert-anckarsvärdska förslaget väckte derför eii stor uppmärksamhet och gaf till och med anledning till en omfattande reformrörelse med underdåniga petitioner i mängd, hvilka af Anckarsvärd personligen öfver-lemnades till Karl Johan, dock utan annan påföljd än att summariskt läggas till handlingarna.

Emellertid afhandlades representationsfrågan med all lifaktighet inom pressen. Denna, som under de sista åren förlorat i styrka, blef förstärkt med nya publicistiska organ af starkt liberal färg och vann derigenom ökad kraft och betydelse. I slutet af år 1830 utkom första numret af opposi-tionstidningen Aftonbladet. Ut-gifvaren var den unge bergsnotarien och bokförläggaren, sedermera indu-striidkaren och grosshan dian den Lars Johan Hierta, hvilken nu trädde i främsta lodet bland liberalismens banerförare i Sverige. Han hade gjort till sin uppgift, enligt hvad han sjelf förklarat, att bekämpa »sido-inflytandet» hos konungen, att uppvisa de konstitutionela och representativa inrättningarnas skenlif och slapphet och att göra den i grundlagen tillåtna offentligheten af de allmänna ärendena till en verklighet — och visst är, att ingen periodisk skrift i högre grad än hans Aftonblad bidragit till, att den konstitutionalism, som lagstiftarne velat inlägga i våra grundlagar, kommit till full tillämpning. Men Hiertas uppgift var långt vidsträcktare än denna. Hatare af alla fördomar och missbruk, kämpade han i sin tidning, med en ihärdighet och en seghet, som skola väcka efterveridens beundran, i mer än tjugu år med qvickhetens och skämtets vapen mot godtyckligheten inom förvaltningen, mot barbariet inom lagstiftningen och mot missbruken inom lagskipningen, och den dittills exempellösa spridning, hans lättlästa, men på samma gång affärsmässigt planlagda och för den stora allmänheten beräknade tidning erhöll, gjorde hans angrepp farliga. För alla .stora kulturfrågor, för folkupplysning och utsträckt religionsfrihet, för erkän-*

52. Lars Johan Hierta (1801—1872).nandet af den svagares rätt, för qvinnans emancipation, för näringsfrihet ocb en tidsenligare tullagstiftning stred han, så länge han lefde, vare sig i tidningens spalter eller från riksdagsbänken, med oförtröttadt nit. För pressens sjelfständiga ställning inom samfundslifvet har ingen verkat i högre grad än han. Emellertid måste skarpa anmärkningar göras mot det sätt, hvarpå Hierta sökte bereda seger åt sina i allmänhet nog mycket demokratiska ideer. Hans framställning var ofta afsigtligt vilseledande, hans skämt ej sällan hänsynslöst och groft, och det öfvordrifna smicker, hvarmed han sökte vinna den stora massan, så till vida skadligt, som det gaf näring åt hennes onda lidelser.

En mindre ryktbar, men lika oförtruten och vida mer ridderlig förkämpe för de frisinnade åsigtorna var Vilhelm Fredrik Dalman, under hvars ledning den gamla annonstidningen Dagligt allehanda förvandlades till en oppositionstidning, dock i strängt konstitutionel anda. Representationssättets ombildning och ståndsfördelningens uppkäfvande blef nu den frisinnade pressens hufvudsyfte. Men do konservative hade äfven sina organ. Den s& kallade historiska skolan, till hvilken konservatismens literära storheter sam-manslutit sig och hvilken med sin förkärlek för do gamla samhäUsinrättnin-garna hyste en stor obenägenhet för alla mer genomgripande reformer, uraktlåt ej att med de stora förmågor, som stodo henne till buds — en Geijer, en Palmblad, en Atterbom, en Järta, en HartmansdorffJ, en B. von Bes k ov med flere — inom literaturen bekämpa de nya ideerna, och inom pressen stredo Askelöf, Vallmark, Lindgren och G. Lagerbjelke oförtrutet för den gamla ordningen. Emellertid vunno de liberala åsigtema allt mera mark inom det allmänna tänkesättet. Under det de konservativa tidningarna räknade allt färre och fårre läsare, gick Aftonbladet ut i för hvaije år allt större upplagor, och i ett tal i sjelfva Vexiö domkyrka kunde den aftonbladsfiendtlige Tegnér låta undfalla sig de bittra orden, att sist nämda tidning blifvit det svenska folkets Bibel.

Hos konungen framkallade julirevolutionen och de derpå följande hvälf-ningama i det öfriga Europa så mycket

större farhågor, som han, med erfarenheterna från den stora revolutionen för ögonen, i allmänhet hyste en afgjord fruktan för alla folkrörelser. Förhållandet mellan honom och den nya franska regeringen blef synnerligen spändt; i stället slöt han sig ännu närmare än tillförne till Rysslands envåldsherskare Nikolaus, till stor sorg för svenskarne, som nu med det lifligaste deltagande följde polackarnes samtidigt pågående olyckliga frihetskamp mot sina ryska förtryckare (1830—1831). Icke mindre stötte Karl Johan svenskame genom sin mer och mer öppet visade obenägenhet för alla mer omfattande reformer. Att intet stöd från tronen skulle gifvas iframe för en representationsförändring, hvilken oppositionen redan började betrakta som en lifsfråga för nationen, blef uppenbart af konungens trontal vid 1834 års riksdag, hvari landet erinrades, att det

1 Både Järta och Hartmansdorff hade öfrergått till den konservativa sidan.stod i förbindelse till de fyra riksstånden »för sin bibehållna tillvarelse och for beståndet af sitt namn».

Ej under således, att den nya riksdagen kom att erhålla ett helt annat skaplynne än sin föregångare. Ständerna hade åter kallats till en urtima riksdag, hvilken öppnades den 30 januari 1834. Landtmarskalk var nu den forne gustavianen Jakob de la Gardie, och Rosenstein, Ullberg och Long-berg voro liksom vid föregående riksdag talmän hos ofrälse stånden. Borgarståndet, der bruksrepresentanterne nu gjorde sitt inträde med oppositionsmännen Tore Petré och Jonas Yærn i spetsen, var afgjordt oppositionelt, och det samma var förhållandet med det af Anders Danielsson och hans framstående medkämpe Hans Jansson från Elfsborgs län styrda bondeståndet. Presteståndet, hvilket glänste med namnen Rosenstein, Vingård, Tegnér, Franzén, Vallin,

Grubbe, Agardh, Poppius1 och Heurlin, räknado för öfrigt bland stiftsombuden flere med ganska sjelf-ständig hållning, såsom prostarne E.

S. ödmann, K. E. Hallström,

Nils Åstrand, A. Lignell och den bekante skalden, stockholmskommi-nistem K. F. Dahlgren. Inom adeln utgjorde oppositionen ännu minoritet, men en minoritet, som gaf majoriteten föga efter i styrka. Också röjde riksdagsförhandlingarna stor lif-aktighet. I statsutskottet, der den i tal och hållning imponerande, hersk-lystne Petré funnit en sig fullt jem-bördig motståndare i den icke mindre inflytelserike, liflige domprosten Kristofer Isak Heurlin, utkämpades häftiga strider, och i ståndens plena gjordes skarpa anmärkningar mot regeringens afvoghet mot yttrandefriheten, hennes likgiltighet för reformer, hennes underlåtenhet att bringa verkställighet åt ständernas önskningar, hennes försök att kringgå grundlagarna, hennes partiskhet vid befordringar, med mera. Det vore nu, yttrade den vältalige, af koleran i unga år skördade grefve Otto Cronhjelm, som de efterlängtade reformerna borde ske, nu, medan den gamle hjeltekonungen ännu lefde, »vid hvars auktoritet det svenska folket borde trygt kunna förlita sig, om det lika trygt visste, att konungen vore upplyst om folkets tillstånd och verkliga behof».

Det var det hvilande förslaget till en ändring af den 72:a paragrafen i

53. Johan Toro Petré (1793—1853).

1 Poppius var ombud för vetenskapsakademien.regeringsformen, som förmått regeringen att sammankalla ständerna. Åtgärder, som ständerna beslutit skulle föregå riksbankens öppnande till ut-vexling af silfver, hade ej ännu af bankofullmäktige hunnit företagas, och regeringen hade på grund deraf ej heller gifvit verkställighet åt myntbestäm-ningslagen, ja, hon hoppades till och med att, innan denna verkställighet gåf-ves, på riksdagen först kunna genomdrifva den föreslagna grundlagsändringen, enligt hvilken riksbanken skulle stå under både konungens och ständernas garanti. Också aflät regeringen, innan det hvilande grundlagsförslaget blifvit afgjordt, och följaktligen innan konungen hade någon grundlagsenlig rätt att deltaga i banklagstiftningen, till ständerna en proposition om stiftandet af en ny lag för banken, hvilken skulle blifva af civillags natur, hvarigenom konungen skulle komma att deltaga i lagstiftningen för banken. Den kungliga propositionen betraktades af allmänheten som ett försök att. i annan ordning, än grundlagen bjöd, åvägabringa en grundlagsändring, hvadan den äfven framkallade ett stort missnöje, och hardt nära var, att kontrasignanten Skogman fått en anmälan enligt 107:e paragrafen regeringsformen, hvarom Y. F. Dalman framstält yrkande. Det hvilande förslaget att ändra »72-an» antogs af adeln och presteståndet, dock med ringa majoritet, men föll i borgar- och bondestånden, och sålunda

blef ständernas beslut om silfverutvex-lingen kungjordt, utan att regeringen dessförinnan lyckats genomdrifva den önskade grundlagsändringen l.

Representationsfrågan framkallade vidlyftiga öfverläggningar. Icke mindre än nio motioner rörande denna fråga hade under riksdagen inkommit till konstitutionsutskottet. Af dessa har den af grefve Karl Gustaf Spens framlemnade vunnit en särskild betydelse derigenom, att den lagts till grund för 1862 års förordningar om kommunalstyrelse och landsting. Återupplif-vandet af do urgamla kommunälinrättningarna, återinförandet af landskapstingen och dessas konstituerande till valförsamlingar för utseende af riksdagsmän var det beaktansvärda innehållet i Spens’ motion, hvilken likväl lika litet som någon af de öfriga för tillfallet ledde till någon påföljd. Der-emot förklarades nu såsom hvilande till nästa riksdag en föreslagen omdaning af statsrådet, afseende införandet af så kallad departementalstyrelse.

Riksdagen afslutades den 27 maj 1835. Under ständernas samvaro hade den fruktansvärda, länge väntade kolerafarsoten, som från Ryssland spridt sig öfver det öfriga Europa, under loppet af året 1834 äfven hemsökt Sverige och skördat många offer, synnerligen i Jönköping och Stockholm, fastän den på det hela var mindre olycksbringande här än i de flesta andra länder.

Spänningen mellan de konservative och de liberale blef under de p& riksdagen närmast följande åren — den så kallade »rabulistperioden» — ännu skarpare än tillförne, och orsaken dertill låg icke minst i regeringens bemödanden att genom tidningsindragningar, åtal och andra förföljelser för-

1 Enligt den kungliga kungörelsen af den 10 september tog silfverutvexlingen, i öfverens-stämmelse med ständernas derom fattade beslut, sin början den 1 oktober 1834. Realisationen lyckades öfver förväntan.qväfva oppositionspressen. Dessa bemödanden retade blott till nya, ännu häftigare angrepp från pressens sida, hvilka numera riktades, icke blott mot hvad som kallades »systemet», utan mot den gamle, i grund och botten varm-hjertade och välmenande, men af sin omgifhing vilseledde konungen personligen. Under 1834 års riksdag hade regeringen oklokt'nog låtit anställa ett åtal för majestätsbrott mot en af pressens mera bekanta medlemmar, kapten Anders Lindeberg, och utgången af detta åtal hade bort varna henne från att fortgå på samma väg. Lindeberg hade gång efter annan ingått till konungen med begäran att i Stockholm få upprätta en enskild teater och deri sökt visa, att den kungliga teaterns då varande monopol å do offentliga skådespelen i Stockholm vore grundlagsvidrigt. Hans begäran afslogs, och i förtrytelsen deröfver inlemnade Lindeberg i mars 1834 till justitieombudsmannen en skrift, hvari han i starka och straffvärda ordalag an-gaf bevekelsegrunderna till de afslag han fatt, dervid framhållande, att det vore till konungens vinning, som det då rådande teatermonopol, öfver hvilket han besvärade sig, upprätthölls.

Lindeberg åtalades för majestätsförbrytelse och dömdes af hofrätten, sig till straff och androm till varnagel, att mista lifvet genom halshuggning.

Högsta domstolen stadfäste hofrättens dom, men med tillagd benådning af lifsstraffet till tre års fästning. Men Lindeberg afvisade benådningen och yrkade att få veta dagen för exekutionen, förklarande, att han »andligen» vore beredd att dö när som helst, och att hans hufvud, fallet för bilan, skulle blifva gagneligare för fäderneslandet än sittande på hans skuldror». Regeringen kom i det största bryderi; att afrätta Lindeberg, derpå hade man naturligen aldrig tänkt, och nåd vägrade den dömde mottaga. Slutligen fann man dock en utväg att draga sig ur det kinkiga spelet. Karl Johan utfärdade på den 24:e årsdagen af sin första ankomst till Sverige en allmän amnesti för alla för statsförbrytelser dömda personer — inalles tre — och således öppnades fängelseportarna snart nog för den tredskande, nu ryktbar vordne Lindeberg. Den så hemskt böljade högmålssaken hade slutat med en fars.

Af indragningsmakten gjordes det vidsträcktaste bruk, synnerligen under de tider, Hartmansdorff förvaltade hofkanslersembetet (1837—1838). Under åren 1835—1838 blef till exempel Aftonbladet indraget fjorton gånger, och

54. Jakob August von Hartmansdorff (1792 — 1856).det understundom för ringa anmärkningar nog; men detta förföljelsesystem halp till intet, enär Hierta funnit en utväg att i legda ansvaringars namn skaffa sig

tillståndsbevis att utgifva flere tidningar, hvadan han omedelbart efter hvarje indragning kunde utgifva ett nytt Aftonblad, blott med förändradt ordningsnummerl.

Under alla dessa tidningsindragningar, som då och då omvexlade med officiela åtal, pågick den väldigaste pennstrid mellan de båda politiska lägren. Nya tidningar uppkommo och gåfvo ökad fart åt striden, och »i broschyrer urladdade sig å ömse sidor de politiska molnen, när tidningsspalterna ej räckte till för vredens åskor eller undersökningarnas bredd». Striden antog mer och mer en personlig karakter; man täflade i att förkättra hvarandra,

och tonen blef allt gröfre och gröfre. Kom så det i pressens tidböcker så märkliga året 1838. Det var nu, som den store Geijer, hvilken länge känt sig vacklande i sin konservatism, framträdde med sitt »Literatur-blad», hvari han med ädel öppenhet och oförfäradt mod bröt med den historiska skolan, hvars mest fräjdade representant han varit. Oerhördt var det uppseende hans »affall» väckte. Förkättrad af forna meningsfränder, helsad med jubel af alla liberale, hade Geijer ändtligen funnit sig sjelf och återvunnit inre harmoni, och en friskare luft spred sig omedelbart derpå, icke blott till det af romantik och tysk filosofi hardt när förqväfda Upsala, utan till alla delar af landet. »Ultraismen» var sprängd.

Men tidningsindragningama och åtalen fortforo det oaktadt och trots missnöjet i landet. Detta fick ny näring i den högmålsprocess, regeringen oklokt nog lät anställa mot för detta assessorn Magnus Jakob Crusen-stolpe. Denne talangfulle skriftställare hade i förstone såsom regeringens man utgifvit en konservativ och lojal tidning, Fäderneslandet, men hans tidning betraktades som ett »kamarillans» organ, och det med den samma afsedda ändamålet att vägleda den allmänna menitfgen i regeringsvanlig riktning förfelades helt och hållet. Crusenstolpe, som fann det ekonomiska

1 Aftonbladet bar vid sitt första uppträdande namnet Aftonbladet i Stockholm, hvilket namn med anledning af de täta indragningarna och ombytena af ansvariga utgifvare ideligen förändrades. Det sista Aftonblad, som utgafs, medan Hierta ännu var tidningens egare, bar namnet Det tjugondes jette Aftonbladet.

55. Erik Gustaf Geijer (1788—1847).understöd, han erhöll från Karl Johans och Brahes sida, vida mindre, än hans egna stora penningbehof kräfde, måste upphöra med sin tidning. Seende sin framtid på embetsmannabanan förstörd, sitt namn utsatt för oppositionspressens hån, sin förmögenhet ruinerad oeh betraktande sig sjolf af de makt-egande, hvilka han sökt tjena, behandlad som en utkramad citron, greps han af en gränslös förbittring och invigde hela sitt återstående lif åt hämden. I sin sirliga, fint skurna, nu i hatets etter doppade penna hade han ett fruk-tansvärdt anfallsvapen, och så utslungade han sina »Skildringar ur dagens historia», hvilka, till hälften politiska tillfällighetsskrifter, till hälften smäde-skrifter, men hållna i det vackraste språk, öfverflödade af de giftigaste anspelningar mot de maktegande. De mottogos af allmänheten med den största begärlighet, och det var derför att vänta, att författaren förr eller senare skulle nås af myndigheternas arm. I det andra häftet af sina år 1838 böljade »Ställningar och förhållanden» hade Crusenstolpe klandrat en officersutnämning, hvarvid en äldre officer blifvit förbigången af en yngre. Enligt den officiela tidningen hade den i fråga varando utnämningen skett på en söndag, och detta gaf Crusenstolpe anledning att yttra, att »konseljen» begått sab-batsbrott och sålunda »brutit snart sagdt mot både Guds och verldslig och konstitutionel lag». Yttrandet, ehuru uttryckligen fäldt om konseljen, betraktades såsom lastande konungen och hans gerningar, och Crusenstolpe stäldes under åtal för majestätsbrott. Målet hänvisades till svea hofrätt, der den anklagade i egenskap af adelsman egde privilegieradt forum. Trots ett både till form och innehåll utmärkt försvar blef Crusenstolpe af vederbörande jury 1 förklarad skyldig, hvarpå han af hofrätten dömdes till tre års fästning på Vaxholm. Denna utgång af målet väckte stort missnöje i landet, till och med bland regeringens män, och i hufvudstaden bragtes sinnena i verklig jäsning. Då hofrättens utslag afkunnades (19 juni 1838), uppstämde massan, utan afseende på den aktning, man var skyldig domstolen, i sjelfva hofrättens hus ljudande hurrarop för »fästningsfången», och qvällen följande dag inslogos fönstren i den våning, som beboddes af justitiekansleren Nerman, hvilken embetsman genom den gunst, i hvilken

56. Magnas Jakob Crusenstolpo (l 795—1865).

1 Jury i tryckfrihetsmål hade införts vid 1815 års riksdag.han stod hos Karl Johan, och det stränga nit, han visade

i embetsförvalb-ningen, ådragit sig både afund och hat. Folkskockningar och oordningar egde rum på gatorna, och detta förmådde Karl Johan att natten mellan den 20 och 21 juni 1838 sammandraga garnisonen och beordra trupper och artilleri till slottets bevakning, hvaijemte kanoner och hästgardister utplanterades på gatorna och torgen, och kanonjollar uppkommenderades på strömmen. Stockholm befann sig under de följande dagarna i ett verkligt belägringstillstånd. Den omtyckte öfverståthållaren friherre Sprengtporten, som trodde sig kunna stilla oroligheterna genom foglighet och som ogillade militärens ingripande, nedlade, då han såg sig sakna konungens förtroende, sitt embete och

lemnade hufvudstaden — »i onådens. mörka skugga och popularitetens ljusa glans».

Karl Johan var i högsta grad uppbragt, och detta var så mycket mindre underligt, som oroligheterna inträffade samtidigt med det Rysslands tronföljare,storfursten Alexander gjorde honom ett besök. Yi hafva ofvan berättat, hvilket vänskapligt förhållande efter tsar Alexanders bortgång inträdt mellan de svenska och ryska hofven. Angelägen om att vid förverkligandet af sina planer i orienten hafva fria händer i norden, hade Nikolaus ej uraktlåtit något for att smickra Karl Johan y och å sin sida kände sig denne senare mäktigt dragen till den ryske tsaren, i hvars väldiga makt och konservativa skaplynne han såg Europas säkraste stöd mot alla våldsammare folkrörelser. Furst Mensjikofs ambassad till Stockholm 1834 och det ärofulla mottagande denne der rönte, hvilket allmänheten stälde i samband med något nytt politiskt föreningsband mellan Ryssland och Sverige, visade hela veriden, hvilken vänskap nu rådde mellan tsaren och den svenske konungen. Visserligen hade svenskarnes gamla na-tionalhat mot Ryssland långt ifrån mildrats — ty ännu voro minnena af den moskovitiska statskonsten 1808 och Finlands smärtsamma lösslitande från Sverige 1809 allt för färska, och det hårdhändta sätt, hvarpå det polska upproret undertryckts, hade gjutit ny olja på elden — men detta syntes på intet sätt grumla den tillfredsställelse, Karl Johan erfor af tsarens förbindliga tillmötesgående. Vänskapen tycktes tvärt om blifva allt innerligare, och kronan sattes på verket, då tsaren bebådade, att storfursten-tronföljaren skullo göra den svenske konungen ett besök. Den 11 juni 1838 anlände äfven stor-

57. Jakob Vilhelm Sprengtporten (1794—1875).fursten till Stockholm. Fartyget landade utanför den svenska konungabor-gens fönster; en person skyndar storfurstens svit förbi upp till slottet och inträder oanmäld i Earl Johans kabinett. Det var tsaren sjelf, som till Karl Johans och Brahes fullständiga öfverraskning velat gifva detta stora bevis på sin vänskapliga sinnesstämning. Karl Johan var synbarligen smickrad. Tsaren återvände redan natten mellan den 12 och 13, men tronföljaren stannade* qvar något längre och blef derigenom vitne till de kort derpå inträffande* »crusenstolpiaderna» i den svenska hufvudstaden. Och storfursten gick, så har man sagt, helt lugn omkring på Stockholms gator den 21 juni 1838, då slottet såg ut som en fästning och Karl XIILs torg som ett fältläger.

Men jäsningen i sinnena fortfor, och då Crusenstolpe den 19 juli skulla afforas till Vaxholm, inträffade folkskockningar och stormiga uppträden utanför Stadshuset, der han hölls, inspärrad. Fönsterrutor inslogos, dörrposter och fönsterkarmar angrepos, och nu tillkallades militär. I Peter Myndes backa och Mariegränd gåfvo soldaterne eld, då tro personer dödades och flere sårades. Emellertid affördes Crusenstolpe till Vaxholm, hvarifrån han, numera riksbekant och farligare än någonsin, i nya häften af sina »Ställningar och förhållanden» blottade det förhållande, hvari han fordom stätt till Karl Johan och Brahe. I hufvudstaden fortfor oron under hela sommarn och hösten 1838, och det gick så långt, att hvaije sansad fosterlandsvän kunde med Geijer klaga öfver pöbelns öfverhandtagande väldighet inom det gamla, hittills dermed obekanta Sverige. De täta inhugg, hästgardister och dragoner gjorde på folkmassorna, och de många grofva maktmissbruk, polismyndigheterna läto komma sig till last, voro äfven allt annat än egnado att återställa lugnet. Att pressen under allt detta skulle föra det häftigaste språk, var en gifven sak. Sturzen-Bocker (Orvar Odd) utsände en retsam »sabel-sång» för de braheska dragonerne och en hjeltedikt om den »rasande Roland», och å sin sida blefvo de konservatives organ »rabulistliteraturen» ej svaret skyldiga. I sjelfva verket uppfördo sig den svenska tidningspressen vid denna tidpunkt, som om den icke känt första vilkoren för laglig ordning. Omsider fann dock regeringen, att hon gått för långt. Hartmansdorffs förflyttning till tillförordnad landshöfding i Kalmar (november 1838) betecknar vändpunkten i indragningsmaktens och presstvångets historia.

Obehagligt berörd af gatuuppträdena i hufvudstaden och pressens smä-delser, kanske äfven af känslan att hafva tillerkänt »crusenstolpiadema» större •betydelse, än de verkligen hade, afreste Karl Johan vid slutet af år 1838 till Kristiania efter att hafva lemnat riksstyrelsen i Sverigo åt en tillförordnad regering under kronprinsen Oskars ordförandeskap. Äfven i Norge hado Karl Johan haft mycket motstånd att bekämpa, och spänningen mellan regeringen och stortinget hade tidtals varit af bekymmersammasto art. Dock var den gamle konungen personligen kanske ännu mer vördad i Norge än i Sverige, och under sina uppehåll i det först nämda riket fick han också sjelf röna talrika bevis på norrmännens kärlek och tillgifvenhet. Deremot vann hans regering ingalunda det erkännande den fortjente, och för föreningenmed Sverige, hvilken dock skänkt norrmännen ett fritt folks ställning i Europa, visade sig dessa i förstone allt annat än tacksamma.

Orsaken till norrmännens afvoghet mot föreningen under hennes första tidskifte är ingalunda att söka i missgrepp från Sveriges eller den norska regeringens sida. Att riksståthållarembetet, hvilket enligt grundloven kunde innehafvas af en svensk man, i förstone endast anförtroddes svenskar, kunde, då man tog hänsyn till händelserna 1814, knappast väcka något missnöje. De män, som beklädde detta vigtiga embete, voro också vuxna sitt grann-laga värf att vara på en gång den svensk-norske konungens ställföreträdare och den norska regeringens förmän. Den förste riksståthållaren var H. H. von Essen (1814—1816), och både han och hans efterträdare, öfverståt-

hållaren i Stockholm, den enkle och okonstlade grefve Karl Mörner (1816—1818), tillvunno sig norrmännens aktning och förtroende i hög grad. Dock var den uppgift, dessa båda män förelagt sig, jemförelsovis lätt; de hade nämligen inskränkt sig till att vara den norska regeringens tolk hos konungen, och de hade för öfrigt vid handläggningen af Norges inre regeringsårenden i allmänhet rättat sig efter de norska statsråden, hvilkas mest forfarne och inflytelserike medlem på denna tid var finansministern Yedel-Jarlsberg. Men detta tillfredsstälde ej Karl Johan och oj heller den nye ståthållaren J. A. Sandels (1818—1827). Också finna vi, att Sandels förbehöll för sig sjelf såsom konungens ställföreträdare det afgörande inflytandet på Norges inre angelägenheter. Likväl vann han det oaktadt ett större erkännande af norrmännen än sina företrädare. Föregången af ryktet om sina glänsande vapenbragder i Savolaks obygder och vid Elbes stränder, mottogs han vid sin ankomst till Norge med all uppmärksamhet, och hans djorfvä beslutsamhet, hans orubbliga lugn och hans ovanliga förmåga att draga men-niskor till sig beredde honom ett stort inflytande, som växte i samma mån, man mer allmänt kom till insigt om hans sträfvan att aflägsna allt, som kundo framkalla missförstånd så väl mellan konung och folk som mellan Sverige och Norge.

Emellertid inträffade just under Sandels' ståthållarskap de första allvarsamma sammanstötningarna mellan det norska folket och dess regering. De första åron efter föreningens ingående hade varit synnerligen bekymmer-

58. Karl Mörnor (1755—1821).samma, särskildt med anledning af den ekonomiska ställningen och de oredor inom penningväsendet, hvilka blefvo en följd af kriget och skilsmässan från Danmark. Dertill kommo de ökade statsutgifter, Korges nya ställning såsom sjelfständig stat kräfde. Upprättandet af Norges bank 1816, hvars grundfond likväl blott kunde åstadkommas genom tvungna sammanskott, tycktes ej kunna afbjelpa förlägenheten. Följden häraf blef ett växande missnöje, och detta vändes genom den radikala tidningen »Nationalbladets» bemödanden förnämligast mot styrelsen och föreningen, hvilken senare, misshaglig för en stor del af det norska folket allt ifrån begynnelsen, nu fick skulden för allt ondt. Kom så slutligen konventionen med Danmark om utbetalandet af de tre millionerna, hvartill Norges andel i den danska statsskulden bestämdes. Att amorteringen af denna summa skulle komma att kräfva stora offer, var uppenbart; också blef missnöjet hos Nationalbladets patrioter synnerligen stort, och det var blott Karl Johans fasta hållning vid 1821 års storting och farhågorna för en våldsam förändring af den norska grundloven, som förmådde stortingsmännen att godkänna konventionen och afstå från förhoppningarna att vältra hela skulden öfver på Sverige.

Deremot veko ej norrmännen en hårsmån tillbaka, då de trodde sig böra häfda sin nyvunna sjelfständighet mot befarade »amalgamationssträfvanden» från Sveriges sida, eller då de ville värna och i demokratisk riktning vidare utbilda sitt unga statsskick. Och häri voro de i sin goda rätt. Deras ömtålighet för allt, som kunde innebära ett tillbakasättande af Norges likställighet med Sverige, gick ofta nog till det löjliga; men deras konservatism, då

det gälde att stå fast vid den grundlag, af hvilken de, tack vare de mest gynsamma omständigheter, kommit i besittning, kan väl näppeligen ogillas af någon folkfrihetens vän. Emellertid kunde slitningar mellan stortinget och Karl Johan ej undvikas. Först gälde det att pröfva beskaffenheten af konungens suspensiva veto. Tvenne storting i rad hade beslutit upphäf-vandet af adelskapet, men utan att derpå hafva kunnat erhålla konungens stadfastelse. Adelsinrättningen hade ingen nationel grundval i Norge; de få adliga ätter, som funnos, voro af ett yngre och främmande ursprung, och i ett land med Norges demokratiska anda och statsskick var en med ärftliga företrädesrättigheter förlänad adel en oformlighet. Karl Johan åter såg frågan från en annan synpunkt. Långt ifrån att upphäfva adelskapet ville han tvärt om bereda sig den i grundloven honom betagna rätten att genom upp-höjelser i adligt stånd vid sig fasta inflytelserika män, och för öfrigt syntes honom en stadfästelse af stortingets beslut synnerligen vådlig vid denna tidpunkt, då den heliga alliansen med misstänksamma ögon följde hvaije yttring af folkviljan i demokratisk riktning, i hvilket land en sådan än framträdde. Men inga föreställningar från hans sida hjelpte, och 1821 års storting antog, kort förr än frågan om liqvidationen fick sin lösning, de föregående stortingens beslut, hvilket sålunda blef lag. Deremot afslogo följande storting alla de upprepade propositioner om grundlagsändringar, konungen framstälde i syfte att bereda konungamakten ökad styrka. Den vigtigasteaf dessa propositioner var den om absolut veto för konungon i lagstiftningsfrågor, men till en så väsentlig förstärkning af kronans företrädesrättigheter var intet bifall från stortingets sida att vänta. Men oaktadt allt det kraftiga motstånd, stortinget gjorde mot konungen, då fråga var om grundlagsförändringar eller grundlagstolkningar, visade det sig honom sjelf personligen synnerligen tillgiftet, och de skarpa ord, som ofta faldes mot styrelsen under riksdagsförhandlingarna på andra sidan Kölen, hörde här i allmänhet till undantagen. I förstone var det äfven embetsmännen, som här voro do tongifvande. öfverlägsna böndome inom tinget både i antal och i betydelse, gåfvo de gemenligen en hofsam form åt de allmänna förhandlingarna trots all skärpa i sak.

Omsider började dock det goda personliga förhållandet mellan konungen och stortinget att rubbas. Anledningen dertill gaf firandet af den 17 majT eidsvoldsförfattningens årsdag. Att norrmännen skulle betrakta denna dag såsom en nationel högtidsdag, hade ej bort väcka någon förvåning; det var nämligon på denna dag, den fria författning blifvit kungjord, utan hvilken de aldrig skulle förvärfvat sig grundloven af den 4 november, och från den dagen förskref sig i verkligheten. Norges tillvaro såsom sjelfständig stat. Men Karl Johan såg i detta firande ett uttryck för en mot sig och mot' Sverige fiendtlig sinnesstämning; det var enligt hans tanke ej från den 17 maj, som Norges lycka daterade sig, utan från den 4 november, och ett framhållande af den 17 maj innebure för öfrigt en hyllning af prins Kristian Frederik och ett underkännande af hvad han sjelf gjort för Norges frihet. Sandels gjordo hvad han kunde för att mildra konungens motvilja mot firandet af denna dag, men det hjelpte ej. Då inträffade det den 4 november 1827, att en teaterdirektör, svensk till börden, på den så kallade nationalteatern i Kristiania uppförde en pjes, kallad »Fredsfesten eller föreningen». Man kände förut, att stycket var i estetiskt hänseende underhaltigt, och frestelsen att begagna tillfallet till en meningsyttring mot den 4 november till förmån för den 17 maj blef Kristianias ungdom för stor. Följden blef hvisslingar, stampningar och oljud, som fortforo hela skådespelet igenom, med ett ord, det blef en teaterskandal. Underrättelsen härom nådde snart Stockholm, konungen blef uppbragt, och då Sandels uraktlåtit att inberätta hvad som förefallit, vände sig missnöjet i främsta rummet mot honom, hvadan äfven Sandels nu nedlade sitt embete.

Riksståthållarskapet uppdrogs i stället åt grefve B. B. von Plåten. Yalet blef olyckligt både för Karl Johan och Plåten sjelf. Plåten hade varit en af de förste, som omfattat tanken på den skandinaviska halföns förening; med lif och själ hade han sedan verkat för genomförandet af samma förening, och få voro de svenskar, som vid denna tidpunkt hade en större kärlek till Norge och dess folk än han. Men Plåten delade konungens tankar om den 17 maj, och detta försvagade genast hans ställning i Norge. Och då han dessutom ingalunda dolde sin uppfattning, att hans uppgift vore att fastare hopdraga föreningsbanden mellan det norska brödra-folket och svenskame, gaf han ökad näring åt norrmännens farhågor för amalgamationsplanema. Personligen var Plåten till följd af en viss lynnets sträfhet ej danad att vinna främlingar; han saknade helt och hållet Sandels* förmåga att draga menniskor till sig, och den oböjliga envishet, som var det utmärkande draget i hans karakter och tack vare hvilken han kunnat genomdrifva Göta kanals anläggande, hindrade honom här att göra de eftergifter, ställningens

egendomliga beskaffenhet understundom kräfde. Och då han, likvisst på tillstyrkan af norska myndigheter, den 17 maj 1829 medgaf användandet af militärmakt för att rödja Kristiania torg rent från de bullrande folkskaror, som denna dag under rop och oordningar hopat sig der och på angränsande gator, växte missnöjet med honom till den största förbittring. I sjelfva verket medförde »torveslaget» — så kallades det i sig sjelft obetydliga uppträdet denna dag — de vigtigaste politiska följder. Striden om den 17 maj hade i norrmännens ögon fått en nationel betydelse. »De sabelslag och kolfstötar, säger en norsk historieskrifvare, som i den ljusa majnatten utdelades af soldaterne på Kristiania torg, kändes af hvarje norrman som en förnärmelse mot hela folket, och den förbittring, som deraf blef följden, icke allenast afskar för beständigt hvaije utsigt till ett varaktigt närmande mellan de båda folken, så vida detta skulle bero på medgifvande från norsk sida, utan framkallade också för en längre tid en stark ovilja mot det land, i hvars intresse man trodde, att de högsta myndigheterna hade handlat.» Platon dog innan årets slut, misskänd af norrmännen, som ansågo honom som en personifikation af »det svenska amalgamationspartiet», och deras ovilja mot honom lade sig ej förr än långt efter hans död; men med hans bortgång voro också det svenska riksståt-hållarskapets dagar i Norge räknade. Att så var, insåg Karl Johan, och när detta embete följande gång tillsattes, blef det med norrmannen Vedel-Jarls-berg (1836—1840).

Under 1830-talet antog stortingets opposition ett helt annat skaplynno. Den missriktade norskhetsifvem, som genom myndigheternas olyckliga försök att motsätta sig firandet af eidsvoldsdagen, erhållit så mycken näring, visade sig allt kraftigare. På det literära området »bröt nu dämrings-striden 1 lös, en strid, som närmast gälde Norges frigörelse från Danmarks andliga öfverherskap, och på det politiska området framträdde en nydanad bondeopposition med öppet syfte att undantränga embetsmännen och drifva de demokratiska, rent norska elementen inom samhällsskicket till deras yttersta spets. Tonen i stortingets förhandlingar blef nu en annan, ty den förra hofsamheten i framställningssättet försvann, och i stället trädde en viss råhet i uttrycken, hvilken hade sin motsvarighet i den samtida pressens kränkande tillmälen mot alla i politiskt afseende olika tänkande. Ett ideligt prutande på alla anslag, ständig kamp för skattenedsättning, öppet visad

1 Så kallad med anledning af J. S. C. Velhavens stridsdikt »Norges damring» (Norges

gryning).likgiltighet för regeringens bemödanden att befordra landets inre utveckling, trotsig envishet att afslå hvaije kunglig proposition om grundlagsändringar, äfven då dessa voro fullt befogade, och att tvärt om i oförändradt skick antaga allt, hvartill konungen vid föregående tillfällen vägrat sin stadfästelse — detta var det kännetecknande för 1833 och 1836 års af böndeme beher-skade storting. Sist nämda års storting visade till och med den ogrann-lagenheten att förkasta de kungliga grundlagsändringsförslagen utan att dessförinnan hafva hänvisat dem till vederbörligt utskott. Att Earl Johan begagnade sig af sin grundlagsenliga rätt och upplöste detta storting, hade närmast till följd, att tinget stalde statsministern Lövenskjold, som tillstyrkt det kungliga beslutet härom, under åtal för riksrätt.

Det urtima stortinget 1836—1837 ställdo de unionela frågorna på dagordningen. Stortinget 1827 hade framhållit Norges saknad af konstitutionela garantier vid behandlingen af diplomatiska angelägenheter, och Mensjikofs sändning till Stockholm 1834, med hvilken man satte i samband frågan om en rysk-svensk-norsk allians, gaf de norska statsråden med Paul Kristian Holst i spetsen anledning att å nyo framställa detta ämne. Nu aflät stortinget en adress till konungen med anhållan om bestämmelser med afseende på de diplomatiska ärendenas behöriga behandling, och i samma adress fram-höllos äfven frågorna om unionsflaggan, om det norska riksvapnet och dess anbringande på svenska mynt och embetssigill äfvensom om den kungliga titulaturen. Denna adress hade äfven till följd, att Karl Johan under sin vistelse i Kristiania denna gång i januari 1839 uppdrog åt en svensk-norsk komité att taga i öfvervägande så väl dessa frågor — den om titulaturen dock undantagen — som ock den för norrmännen mindre behagliga frågan om den grund, enligt hvilken de båda rikena skulle bidraga till gemensamma utgifter och gemensamt försvar, och samma komité erhöll sedermera i december 1843 på egen hemställan sitt uppdrag utvidgadt till en revision af riksakten i dess helhet. Emellertid ledde denna komités arbeten ej till något afgörande i Karl Johans tid.

Stortinget 1839 öppnades af Karl Johan sjelf. Det stora inflytande, som han alltid utöfvade genom sin aktning

bjudande personlighet, förnekade sig ej heller denna gång. Fastän stortinget äfven nu afslog hans propositioner om grundlagsändringar, syntes dock förhållandet mellan detta och konungen blifvit vida bättre än under de senast förflutna åren, och norrmännen täflade på alla håll att visa den gamle konungen sin vördnad och tillgifvenhet. Den långa tid, Karl Johan denna gång tillbragte i Norge, lär varit den behagligaste, han tillbragt i detta rike. Han qvarstannade i Norge ända till midten af maj, då han återvände till Sverige, der ett oväder nu som bäst drog sig samman öfver både honom och hans rådgifvare.

Riksdag stundade, och det var att förutse, att oppositionen nu med ökad styrka skulle angripa regeringen och »systemet». Underliga rykten voro i omlopp. K. H. Anckarsvärd, numera grefve efter sin faders död, samlade våren 1839 hos sig flere af riddarhusoppositionens och pressens.män till öfverläggningar om hvad göras borde vid stundande riksdag, och i dessa öfverläggningar deltog en och annan med regeringen missnöjd för detta förtroendeembetsman. Detta gaf anledning till talet, att en koalition blifvit uppgjord mellan några af regeringssystemets forna försvarare och oppositionen i syfte att förmå den gamle konungen att öfverlåta styrelsen till den allmänt omtyckte kronprinsen Oskar. Det var i samband härmed, den bekante Johansson i tidningen »Freja» framkom med sitt odödligvordna:

»Med koalition

hvad är intention?

Jo, abdikation!»

ett »mästarord», i och med hvilket den sjelfkäre tidningsmannen trodde sig afslöja den fruktansvärdaste af komplotter. Såsom ledare för koalitionen uppgafs friherre af Nordin. Denne var ej längre statsråd. Det stora inflytande, han en tid. bortåt utöfvat inom regeringen, hade tagit ett plötsligt slut, och redan 1831 hade han förflyttats till president i bergskollegiet. Han * hade på denna plats ådagalagt stor duglighet, och om stiftandet af »bruksegames hypoteksforening» hade han inlagt stor förtjenst. Men af missnöje med styrelsen tog han 1839 afsked och ansågs nu ämna på oppositionel väg söka återvinna dot politiska inflytande, hans ärelystna sinne eftertraktade. Det uppgifves, att han vid denna tid träget samarbetade med friherrame Sprengtporten, Hugo Hamilton, V. F. Tersmeden, grefvarne D. Frölich och Jakob Hamilton, brödeme K. H. och August Anckarsvärd, Gustaf och Lars Hierta, Lindeberg med flere, och att sjelfve kronprinsen hölls underrättad om deras sammankomster. Men att den så kallade koalitionens män skulle ända der-hän hafva misskänt det storslagna i Karl Johans karakter, att de verkligen kunnat tilltro sig att genom ett mer eller mindre hänsynslöst uppträdande vid riksdagen förmå den gamle, men ännu spänstige och viljestarke hjelte-konungen till en sådan svaghet som en aftvungen tronafsägelse, eller att de kunnat så misstaga sig om det svenska folkets i grund och botten konungska tänkesätt, att de fattat förhoppning om dess stöd vid en opposition med' ofvan angifna syftemål, torde knappast vara att antaga. Äfven koalitionen förutan skulle 1840 års riksdag kännetecknats af en obeveklig och följdriktig opposition, ty så allmänt var missnöjet med det rådande regeringssystemet, att en regeringsvänlig riksdag nu var otänkbar.

Hvad alla, som vid denna tid ifrade för framåtskridande, yrkade, var en fullständig förändring af styrelsens anda. »Allenastyrandet» och »sido-inflytandet» voro visserligen företrädesvis den radikala pressens slagord, men att förmå den gamle konungen att icke blott på sätt regeringsformen föreskrefve inhemta de underrättelser och råd, hans lagliga rådgifvare hade att afgifva, utan äfven tillsluta öronen för oansvariga personer, hvilka vid sina råd ej återhöllos af någon känsla af kommande ansvar, derefter sträf-vade alla sant konstitutionele. Först af allt borde dock den då varande konseljen rensas från alla de odugliga beståndsdelar den innehöll, ty blott<lerigenom kunde den komma i besittning af både konungs och folks förtroende. Men en förändring af konseljen var ej att vänta utan en stark

59. Karl XIV Johan till häst.

påtryckning af ständerna, och den allmänna insigten om nödvändigheten häraf stälde på riksdagsoppositionens sida icke blott de missnöjde på sam-ballets höjder och reformifrarne af yttersta venstern, utan äfven många

andra, hvilka, ehuru ogillande pohtiska ränker, dock med ögonen fasta på statens verkliga behof funno enda medlet att genomföra samhällsnyttiga förbättringar bestå uti att genom minskade anslag och en allvarsam räfst med de då varande rådgifvame tvinga regeringen till eftergifter för allmänhetens önskningar.

För dessa önskningar hade regeringen äfven hittills visat en anmärkningsvärd likgiltighet. En förbättrad nationalrepresentation, nya civil- och brottmålslagar, reformer inom förvaltningen, lämpliga författningar rörande handeln och näringarna, allt detta påyrkades ideligen, men inom intet af dessa områden var, med den kännedom, man hade om regeringens obenägenhet för alla mer betydande nydaningar, något kraftigare initiativ från hennes sida att vänta. Synnerligen betecknande för regeringen var den ställning, hon intagit till de stora lagfrågorna. Redan 1810 hade ständerna aflåtit en underdånig anhållan om tillsättande af en komité af lagkunniga män för att utarbeta ett fullständigt förslag till ett nytt lagverk. En komité blef äfven tillsatt och stäldes under då varande justitiestatsministem Gyllenborgs ordförandeskap. Komiteen, hvilken inom sig räknade flere framstående rättslärde — bland andra J. G. Richert — hade vid början af riksdagen 1823 utarbetat sitt förslag till en ny civillag, och 1832 utgafs hennes förslag till en ny kriminallag på trycket. Men gamle Rosenblad var nu justitie-statsminister och såsom sådan högsta domstolens ordförande — dessutom tidtals den ende lagfame af konungens råd — och de frisinnade grundsatser, hvarpå komiterade grundat sina förslag, voro ej i hans smak. Följden blef den, att granskningen af lagkomiteens arbeten möttes af sådana hinder både i högsta domstolen och statsrådet, att, då ständerna 1834 sammanträdde, blott civillagförslaget kunde till dem öfverlemnas, dock utan kunglig proposition i ämnet, hvarigenom ständerna sålunda höllos i fullständig okunnighet om regeringens egna åsigter rörande denna vigtiga fråga, och ännu 1840, då ständerna åter sammanträdde, hade den slutliga granskningen af de båda lagförslagen icke kunnat medhinnas. Och samma afsigt-liga benägenhet att undanskjuta de vigtigaste ärenden från dagordningen röjde regeringen äfven på andra områden. Allt starkare framträdde fordringarna, att orepresenterade medborgarklasser skulle inrymmas i riksdagen och att fyrståndsfördelningen skulle upphöra, men för en ombildning af riksdagen var regeringen ej benägen. På fyrståpdsfördelningen satte Karl Johan personligen ett synnerligt högt värde. Han såg nämligen i de fyra stånden målsmännen för landets vigtigaste andliga och materiela sträfvanden, och i de tunga formerna för riksdagens verksamhet fann han ett skydd mot alla mer brådstörtado beslut, och det kunde sålunda ej förvåna, att hans trontal vid den nya riksdagens öppnande ej innehöll något annat om representationsreformen än frasen, att ständernas förslag i detta hänseende skulle öfver-vägas »med all den sorgfallighet, som pröfinngen af ett så vigtigt ämne påkallade». Ringa var äfven det intresse, regeringen visade för näringslag-*

Sverige* historia. VI. 8stiftningen. Ständernas frisinnade uttalanden vid 1823 års riksdag till förmån för näringsfriheten ledde till intet, hvadan äfven näringarna under hela Karl Johans regeringstid i allmänhet voro underkastade det gamla öfver-klagade tvånget. Rörande bergshandteringen hade dock flere författningar på sista tiden utkommit, åsyftande att frigöra denna af båda statsmakterna synnerligen omhuldade näringsgren från hämmande band. Inom tullagstiftningen, der regeringens uppfattning bestämdes af Rosenblad och statsrådet Poppius, hvilka båda vidhöllo det gamla föreställningssättet om näringarnas behof af skydd mot utländsk täflan, stod regeringen i det längsta qvar på den gamla ståndpunkten, och ännu så sent som 1834 tillsatte hon en tull-komitö med öfvervägande protektionistisk färg för att i dess utlåtande söka ett stöd mot det fria varuutbytets vänner, och hon lyckades äfven under riksdagen samma år förmå ständerna, hvilka redan 1823 uttalat sig för ut- och införselförbudens upphäfvande, att frångå sina förra åsigter. Emellertid böljade man mer allmänt i landet komma till insigt om nödvändigheten af en mer frisinnad tullagstiftning, och till och med regeringen visade sig nu vilja frångå sin förra uppfattning i detta hänseende. Så tillsatte hon 1839 en ny tullkomité, denna gång af frihandelsvänlig färg — bland ledamöterne befunno sig presidenten Skogman, generaltulldirektören Arvid Posse och tulldistriktchefen O. I. Fåhræus — och slutet blef, att regeringen i sin skrifvelse till 1840 års riksdag nu godkände komiterades åsigt, att grundsatsen af oinskränkt handelsfrihet borde ligga till grund för en blifvande tulltaxa, och att i följd deraf alla in- och utförselförbud borde förfalla.

Visade sig regeringen i tullfrågan vilja uppmärksamma tidens kraf, så bibehöll hon deremot i de flesta andra sin gamla ståndpunkt Att under sådana förhållanden allmänhotens förtroende till henne skulle vara rubbadt, var en

gifven sak. Detta insågs också af regeringens jnän och uttalades äfven. »Folket älskar konungen, så yttrade till Brahe landshöfdingen i Linköping K. O. Palmstjerna, hvars konservatism ingen lär sätta i tvifvel, och önskar intet hellre än att understödja regeringen, men det fordrar äfven | till gengäld, att hon främjar dess intressen, att hon förblifver rättvis och opartisk och att hon förmår att genom egen vigt hålla sig qvar i en tagen i

riktning och i ett system, som ansetts tjenligt. Man har förmärkt eUer, j

hvilket kommer på ett ut, trott sig märka, att regeringen förlorat marken; man har böljat betvifla dess rättvisa, och man vill ej uttala sig öfver dess opartiskhet. Nationen är i spänd väntan på hvad konungen skall företaga; vågskålens jemvigt är rubbad, och om konungen icke gör något för att få |

den att luta åt sin sida, är det att frukta, att den faller åt andra sidan, om |

nämligen det inom riksdagen kommer att visa sig män, nog skarpsinniga och nog verksamma att draga fördel af det förlorade ögonblicket.» >Biksdagen 1840—1841. — Karl XIY Johans slsta tid (1840—1844).

Konugeas ridgtfrare. — Riksdagen 1840—1841. — Oppositionens styrka. — Hemmantalsrftntan. — Departementalstyrelse oek mlnlstérfOrlndrlng. — Den nya ministerens svaghet. — Hartmansdorff oeh Vingård. — Borgar- och bondeståndens vBxande betydelse. — Deehargefrlgan. — Partiel minl-stérfMndring. — Kabinettskassan. — Representationsfrlgan. — Folkskoleandervlsnlngen. — Iter-bllek på riksdagen 1840—1841. — Karl Johans slsta tid. — Skandinavismen. — Konnngens regerlngs-Jabllenm oeh ddd. — Iterbllck på Karl XIY Johan och hans regering.

•

De rådgifvare, som under det första tidskiftet af Karl Johans regering haft säte och stämma vid rådsbordet, hadc alla, med undantag af den snart 82-årige excellensen Rosenblad, vid denna tidpunkt antingen redan skördats af döden eller dragit sig undan till det enskilda lifvets lugn. Gyllenborg hade aflidit 1829, då Rosenblad efter honom blef justitiestatsminister. Schvan hade äfven bortryckts af döden samma år, Nordin och Ugglas hade utträdt ur statsrådet 1831, Yetterstedt afled 1837, Karl Lövenhjelm nedlade sitt embete 1839. Andra hade kommit i stället och redan åter afgått: så Gustaf Lagerbjelke, som 1831 åter inträdt i statsrådet, hvarifrån han 1810 mot sin vilja blifvit aflägsnad, och som afled 1837, så presidenten i kommerskollegiet Gabriel Poppius, hvilken tog afsked 1836, så presidenten i statskontoret, grefve Erik Reinhold Adelsvärd, hvilken dog i januari 1840 kort efter ständernas sammanträdande. Vid böljan af 1840 års riksdag utgjordes statsrådet af justitiestatsministern Rosenblad, utrikes statsministern, förre envoyeen, friherre Gustaf Nils Algernon Adolf Stjerneld, statsråden, förre general-tolldirektören, friherre Gustaf Fredrik Åkerlij elm, förra justitierådet, grefve Karl Gustaf Hård, förre landshöfdingen friherre Karl Henrik Gyllen-haal, förre hofkansleren, friherre David von Schulzenheim, och vice amiralen, friherre Johan Lagerbjelke. Ett statsrådsembete var obesatt. Tillförordnad hofkansler var, sedan statssekreteraren Hartmansdorff aflägsnats, kabinettssekreteraren Albrekt Elof Ihre. Af do fyra statssekreterarne voro tre tillförordnade, hvaribland statssekreteraren för ecklesiastikärendena, den nu till biskop i Visby utnämde domprosten Heurlin. Generaladjutant för armeen var fortfarande Magnus Brahe. Justitiekansler och föredragande i justitieärenden var Klas Ulrik Nerman. Af dessa voro Rosenblad, Gyllen-haal och Nerman de mest misshagliga och följaktligen de, som den allmänna rösten högljuddast fordrade skulle aflägsnas från rådgifvarkallet. Men mot statsrådet i dess helhet gjordes de vanliga anmärkningarna: det hade visat en öfver höfvan stor likgiltighet för de af riksdagen påyrkade förbättringarna inom samhällsskicket, det hade ej hållit grundlagarna i tillbörlig helgd, .det hade vid sina strider med pressen nu såsom tillförne sökt skydd bakom det oansvariga majestätet, och för öfrigt saknade dess ledamöter do framståendo statsmannaegenskaper och det mod, som fordrades, för att de skulle kunna bereda eftertryck åt sina råd och aktning för sigj sjelfva.

Den 14 januari 1840 sammanträdde ständerna till lagtima riksdag. Till landtmarskalk utnämdes landshöfdingen i Linköping, friherre Karl OttoPalmstjerna; sjelfskrifven talman i presteståndct var den nyss utnämde orkebiskopen Karl Frodrik af Yingård, till vice talman i samma stånd förordnades biskopen i Linköping Johan Jakob Hedrén, och till talmän i borgar- och bondestånden utnämdes handelsborgmästaren i Stockholm Gustaf

Holm och bergsmannen Anders Eriksson från Karlskoga i Örebro län. Såsom det varit att förutse, utgjorde de regeringsvänlige mindretalet inom ständerna. Detta blef uppenbart redan vid utskottstillsättningen, ty oppositionen segrade dervid icko blott i borgar- och bondestånden, utan äfven inom adeln. Sålunda kom konstitutionsutskottet att inom sig räkna oppositionsmännen K. H. Anckarsvärd, Tore Potrö, K. F. Værn d. ä., Hans Jansson, Nfls Persson från Södermanlands län, J. J. Rutberg från Norrbottens län, med flere, och statsutskottet K. F. Horn, J. Y. Sprengtporten, A.

Anckarsvärd, grosshandlanden Frans Schartau, Bengt Gudmundsson från Hallands län, Sven Heurlin från Kronobergs län, med flere. Ordförande i konstitutionsutskottet blef K. H. Anckarsvärd och i statsutskottet Horn. Äfven öfriga utskott erhöllo till ordförande kända oppositionsmän; sålunda blef koalitionens ledare, Nordin, ordförande i bankoutskottet. I det af Yingård och Heurlin ledda presteståndet var det konservativa elementet visserligen det öfvervägande; dock egde ; ståndet i de fräjdade professorerne Geijer och Johan Henrik Thomander tvenne af liberalismens allra främste, och bland stiftsombuden in-togo flere nu liksom vid riksdagen 1834 en ganska sjelfständig ställning. Också förmådde don frisinnade sidan inom ståndet att i de förnämsta utskotten insätta sina främsta män. Så insattes Ödmann, Hallström och Geijer i konstitutionsutskottet, Thomander i statsutskottet. Sålunda utvisa preste-ståndots utskottsval vid donna riksdag långt ifrån den ensidighet, som kännetecknade dem under de sista ståndsriksdagarna, hvarunder plats i tili exempel konstitutionsutskottet näppeligen lemnades någon af den frisinnade sidans män.

Ej blott utskottstillsättningen, äfven beskaffenheten af de vid riksdagens början framstälda motionerna var egnad att väcka all uppmärksamhet. Så väckte friherre Nordin och grefve Anckarsvärd i särskilda motioner förslag om upphäfvando af hemmantalsräntan, hvilken motionärerne ansågo vara af bevillnings natur, hvadan rikets ständer enligt 57:e paragrafen regerings-

60.

Karl Otto Palrastjorna (1790 — 1878).formen hade att om Ijenne ensamma besluta1. Men Anckarsvärd gick ännu längre än Nordin. I flere motioner yrkade han nämligen, att all uppbörd af allmänna bevillningen efter första artikeln i bevillningsförordningen jemte flere andra bevillningsafgifter genast skulle inställas, derest konungen vägrade sitt samtycke till hemmantalsräntans upphörande, öfverläggningen med anledning af dessa motioner blef på riddarhuset den allra lifligaste. I en utförlig granskning af de framstälda motionerna visade presidenten Jakob Ceder-ström, Hartmansdorff, kammarjunkaren Leonard Fredrik Rääf, kommersrådet Bernhard Rosenblad med flere af den högra sidans män, att de ifrågavarande garderna måste anses som ordinarie inkomster för statsverket, och att de sålunda ej kunde hänföras till de bevillningar, som enligt 59:o paragrafen i regeringsformen vid hvarje riksdag af ständerna beviljas, hvadan de ej heller kunde upphäfvas utan båda statsmakternas beslut, och att för öfrigt Anckar-svärds motioner om inställandet af bevillningsuppbörden, hvarmed han af-såge att tvinga konungen gtt mot sin vilja bifalla hemmantalsräntans upp-häfvande, vore grundlagsvidriga. Att de i denna ränta ingående gärderna voro oskiljaktigt förenade med jordens förvärf genom laga fång, att staten genom deras upphäfvande skulle förlora den säkraste af sina inkomster, att vidare inga andra vunne derpå än hemmanens då varande egare, enär vid första köp hemmansvärdet kommo att höjas i samma mån, som grundskatterna blifvit nedsatta — allt detta, som i senare tider så ofta framhållits mot grundskatternas afskrifvande, framstäldes nu med all styrka af nyss nämda talare. Och då äfven de hofsammo inom oppositionen ville i dessa frågor häfda konungens rätt, blef slutet, att motionerna om hemmantalsräntans upphäfvande visserligen remitterades till statsutskottet, men att samma remiss förvägrades de öfriga motionerna. Statsutskottet afstyrkte sedan, huru oppositionelt det än var, de till det samma remitterade motionerna, hvarpå * de äfven afslogos i samtliga stånden. Sålunda vann försöket att beröfva konungen hans rätt att vägra stadfastelse på ett beslut om indragning af statsverkets ordinarie inkomster intet understöd hos 1840 års eljest så illa anskrifna riksdag, ej ens hos bondeståndet, och dermed förfelade äfven motionärerne sitt syfte att genom ett beslut om en grundskatteafskrifning, hvartill Karl Johan aldrig skulle hafva\ gifvit sitt samtycke, framkalla en ohjelplig brytning emellan honom och riksdagen. »Koalitionen» hade missräknat sig på sin styrka och lidit ett grundligt nederlag, och hennes ledare insågo det äfven mer än väl. Nordin »fick podager» och deltog oj vidare offentligen i

riksdagens förhandlingar, och Anckarsvärd, som nu utan anledning återtog ett af honom utarbotadt förslag till en ny statsreglering med bland annat betydliga nedsättningar för konungens hofhållning och ministerstaten, såg sig från denna tidpunkt ej längre stå i spetsen för något politiskt parti.

Den seger, regeringen vunnit i frågan om hcmmantalsräntan, kunde

1 Hemmantalsräntan innefattade flere i äldro tider beviljade gärder, såsom landtågs-garden, bygnadshjelpen, boskapspenningama med flere. Ursprungligen beviljade för tillfälliga beliof, hade dessa under årens lopp öfvergått till stående skatter.likväl ej rädda henne. Utskottstillsättningen och det digra anmärknings-memorial, konstitutionsutskottet som bäst höll på att utarbeta, utöfvade en allt för stark påtryckning på de gamla statsråden, för att de skulle känna sig hågade att qvarstanna på sina platser. Deras afgång fick för öfrigt ett ganska naturligt utseende derigenom, att den ställdes i samband med antagandet af det sedan förra riksdagen hvilande förslaget till en ombildning af statsrådet. Enligt detta förslag skullo statsrådet hädanefter bestå af tio ledamöter, af hvilka sju vore chefer för hvar sitt statsdopartement samt tre konsultativa utan departement, hvaremot åter hofkanslers- och statssekre-terarembetona skulle upphöra. Förslaget vann alla fyra ståndens bifall, och konungen tillkännagaf äfven, huru obenägen han än var för det samma, redan i mars 1840, att han skulle gifva sin stadfästelse derpå. Emellertid blef det af nöden att vid valen af de nya rådgifvarne fasta ett synnerligt af-seende på den rådande stämningen inom stånden. Sedan Rosenblad afgått i böljan af februari, var utrikesministern, excellensen Stjerneld konseljens främste man. Stjerneld hade fått sin statsmannabildning i England, vid hvars hof han varit svensk minister, och ansågs derför ega sant konstitutio-nela åsigter, hvadan han äfven af pressen betecknades såsom värdig att bistå konungen med råd med afseende på den nya ministerens bildande. Att frisinnade beståndsdelar måste inrymmas i den nya konseljen, insåg äfven Karl Johan, men för en parlamentarisk ministör hade han ingen böjelse, och det ingick ej heller i hans afsigt att gifva sin konselj den helgjutenhet, som allena kunde bereda den någon styrka. Utgående derifrån, att man borde taga hänsyn icke blott till de frisinnade beståndsdelarna af riksdagen, utan äfven till de återhållande, bestämde man sig alltså för en blott partiel ministérförändring.

Till Rosenblads efterträdare utsågs den 28 mars generaltulldirektören, grefve Arvid Fosse, en, såsom det ansågs, erfaren embetsman med särskildt i tullfrågor frisinnade grundsatser. I samma konselj blof Gyllenhaal förflyttad från sitt statsrådsembete till generaltulldirektörsbefattningen, såsom hvars innehafvare han framdeles vann en föga afundsvärd ryktbarhet. Till statsråd utnämdes generallöjtnanten, friherre Gustaf Albrekt Bror Ceder-ström, den siste riddaren af svärdsordens stora kors, vunnet i spetsen för de mörnerska husarerne vid Bomhö ved, och tulldistriktchofen Olof Immanuel Fåhræus, känd genom sitt ledamotskap i 1839 års frihandelsvänliga tullags-komité. Den af oppositionspressen mer än alla andra förkättrade Nerman nämdes till landshöfding i Kalmar, på hvilken plats han sedermera vann allmänt erkännande för duglighet och kraft. Men att den sålunda hoplappade ministeren var för svag för att kunna intaga en fast ställning gent emot riksdagen, skulle snart visa sig. Hos konungen fann den intet stöd. Karl Johan ville styra sjelf och fördrog icke ens skenet af att synas rätta sig efter konseljens önskningar. De nya statsråden och de af de gamla, som bestämt sig för att qvarstå i konseljen, hade emellertid öfveronskommit om ett frisinnadt regeringsprogram, hvars hufvudpunkter voro folkskole-väsendets ordnande, ombildning af representationen, införandet af kommunal-styrelse, upphäfvandet af skråväsendet, en ökad handels- och näringsfrihet, äfvensom inrymmande åt riksdagen af ett större inflytande på den ekonomiska lagstiftningen, men ringa torde utsigterna hafva varit att förmå den gamle koihmgen att godkänna ett sådant program, helst som han ej tog intryck af sina ansvariga rådgifvare, utan af ett under bildning varande reaktionärt riksdagsparti, hvars ledare voro den maktlystne erkebiskop Yingård och konservatismens oförfärade förkämpe Hartmansdorff.

Först den 16 maj 1840 gaf konungen sin stadfästelse på det af ständerna antagna förslaget om statsrådets ombildning. I samband dermed företogs samma dag konseljens personalreglering. Till departementschefer förordnades: för justitiedepartementet excellensen Posse, för utrikes departementet excellensen Stjemeld, för landtförsvarsdepartementet friherre Cederström, för sjöförsvarsdepartementet friherre Lagerbjelke, för civildepartementet statsrådet Fåhræus, för finansdepartementet tills vidare nvutnämda statsrådet, förre landshöfdin-gen i Karlstad Johan Didrik af Vingård, för ecklesiastikdepartementet förre tillförordnade

hofkansleren Ihro. Af dessa synes Cederström hvarken förr eller senare hafva spelat någon politisk rol, och i den finansportföljen ingalunda vuxne Vingårds utnämning trodde man sig se broderns, erke-biskopens, finger. Åkerhjelm och Hård erhöllo afsked, Schulzenheim utnäm-des till president i bergskollegiet. Statssekreterame Grip och Hartmansdorff erhöllo afsked, Heurlin tillträdde sitt ombete såsom biskop i Visby, och tillförordnade statssekreterarne Munthe och Ulfsparre återgingo till sina förra befattningar. Generaladjutantsbefattningarna förenades med chefskapen för landt- och sjöförsvarsdepartementen, hvarigenom sålunda grefve Magnus Brahe kom att nedlägga den kommandostaf, han så länge burit. För att i händelse af förfall för justitiestatsministem ega en »lagfaren» inom konseljen att tillgå utnämdes följande månad häradshöfdingen Karl Peter Törnebladh till konsultativt statsråd. Tvenne statsrådsembeten blefvo tills vidare obesatta. Att ständerna afslogo den kungliga propositionen om pension för Grip och Hartmajisdorff och till och med för Åkerhjelm, hvilken sist nämde ansetts för den verksammaste bland statsråden, ådagalade till fullo, huru illa omtyckt den förra rådkammaren blifvit.

Ständerna kände sig ingalunda tillfredsstälda med tillsättningen af denna ministér, hvilken dock var den första efter 1809, som kommit till stånd genom deras påtryckning. I sjelfva verket var den nybildade ministeren allt annat än egnad att utöfva något inflytande vare sig på konungen eller på riksdagen. Ofullständig allt ifrån begynnelsen och utan att inom sig ega någon medlem med erkändt öfverlägsna statsmannaegenskaper, misstrodd af konungen i följd af de liberala element, den inrymt i sig, misstrodd af de frisinnade inom riksdagen i följd af dess konservativa beståndsdelar, nödgades den, svag och vacklande, som den var, afstå från alla förhoppningar vare sig att vinna konungens öra eller att afväija oppositionens utfall, hvadan den också snart måste se ledningen af de regeringsvänlige inom riksdagenöfvergå från sig till Hartmansdorff och Vingård. Också kommo dessa båda djerfva och oböjliga män att spela en betydande rol vid 1840 års riksdag. Den stora ovilja, Hartmansdorff ådragit sig som hofkansler, fördunklade ej hans anseende bland do konservative, och hans grundliga kunskaper, hans fasta, alltid på den ärligaste öfvertygelse grundade åsigter, hans styrka i bevisningen, den orubbliga följdriktigheten i alla hans göranden och låtanden, hans sjelfbeherskning äfven under de hetsigaste meningsstrider och, först af allt, hans oförfärade mod att, när helst det gälde, ställa sig främst i breschen vid oppositionens stormlöpningar, allt detta gjorde honom vid denna riksdag, vid hvilken regeringens egna ledamöter stodo nedslagna och handfallna, till do konservatives främste man på riddarhuset. Och hvad Hartmansdorff var inom adeln, det var den kraftfulle Vingård inom preste-

ståndet, en prelat, om hvilken en aktad statsman från Karl Johans dagar nyligen skrifvit, »att han skulle kunnat blifva Sveriges Richelieu, om våra förhållanden vid denna tid motsvarat Frankrikes på Richelieus tid». Sålunda bjödo Hartmansdorff och Vingård oppositionen djerft spetsen, understödda inom adeln af Palmstjerna, generalmajoren J. P. Lefrön, friherre Ludvig Boije, L. F. Rääf, med flere, inom preståndet af Heurlin ocb Hedrön, inom borgarståndet af den duglige norrköpingsborgmästaren Lagergren och göteborgsrepresentanten Olof Vijk. Dock måste Hartmansdorff och Vingård, för att med någon framgång kunna bekämpa oppositionen, sjelfva i viss grad träda i opposition mot regeringen sjelf. Denna hade satt förändringar inom närings- och tullagstiftningen på sitt program. Detta gaf Hartmansdorff och Vingård anledning att bilda en ny koalition af skyddssystemets många målsmän inom riksdagen, hvarför ock Vingård frångick sina förra frihandelsvänliga åsigter, och de lyckades härigenom i icke ringa grad stärka de konservativa flockarna med icke så få öfverlöparo från det regeringsfiendtliga lägret. Följden af denna manöver blef bland annat den, att riksdagen förkastade regeringens förslag, att förbudssystemet inom tullagstiftningen skulle upphöra.

På borgar- och bondeståndens flertal utöfvade likväl denna koalition intet inflytande. Petrö, K. F. Værn och Schartau bestämde egenmäktigt omröstningarna i det radikala borgarståndet, och Hans Jansson, Sven Heurlin, med flere, ledde med tillhjelp af L. J. Hierta, G. Hierta, Dalman och

61. Karl Fredrik af Vingård (1781—1851).andra af pressens män det vid denna riksdag mer än vanligt svårhandterliga bondeståndet, och under riksdagens senare skede blef det företrädesvis dessa båda stånd, som skördade frukterna af den nordin-anckarsvärdska koalitionens, utsäde.

Konstitutions- och statsutskotten nagelforo under hela riksdagen på det noggrannaste med både den afgångna

regeringen och den nya. Den 2 juni 1840* aflät konstitutionsutskottet sitt anmärkningsmemorial med anledning af granskningen af statsrådets protokoll. Det blef af skarpaste slag. De afgångna och de från förra konseljen ännu qvarstående rådgifvarne ständes, för öfverträ* delser af grundlag eller allmän lag eller för underlåtenhet att förhindra så* dana öfverträdelser, i 31 särskilda mål under åtal för riksrätt enligt 106:a paragrafen regeringsformen, och deijemte anmäldes icke mindre än 72 an* märkningar efter 107:e paragrafen regeringsformen mot samma rådgifvara för det sätt, hvarpå de utöfvat sina förtroendeembeten. Äfven konungen skonades ej; ty ehuru till formen riktade mot statsråden, gälde dock flera af dessa anmärkningar konungen personligen. Genomläsningen af de många anmärkningspunkterna gör ett pinsamt intryck, ty den skadelystna ifvem att uppspåra äfven de obetydligaste anledningar till anmärkningar röjer sig-i dem omisskänligt, och biskop Tegnér kunde derför i sitt anförande rörande utskottets dechargebetänkande, hvilket han kallade »en klandersjukans och splitets riksakt», icke utan skäl uttala, att utskottets ledamöter snarare upp* trädt som partisinnets än grundlagens och sanningens ordförande. Att många af de gjorda anmärkningarna voro fullt befogade, att det senast följda re* geringssystemet åsyftat allt annat än att stadga ett konstitutionelt regerings* sätt i riket, att pröfningen af de vigtiga, på dagordningen stående lagförslagen blifvit onödigtvis fördröjd, att rådgifvarne ej med tillbörlig kraft pro* testerat mot konungens personliga uppfattning af grundlagen, då denna befunnits vilseledd, att de med ett ord ej »med nit, skicklighet och drift», omfattat sitt förtroendekall — allt detta och mycket annat af hvad som anmärkts var sant, men man hade dock kunnat hoppas, att de gamla ministrar-nes afskedstagando och departementalstyrelsens införande, hvarigenom re* geringen sjelf visat sig hafva insett nödvändigheten af ett mera konstitutionelt styrelsesätt, skulle hafva gjort utskottet mera försonligt stämdt.

Efter heta strider i stånden blef betänkandet omsider hos adeln och presteståndet lagdt till handlingarna. Borgar- och bondestånden deremot återförvisade betänkandet med anledning af dess formela beskaffenhet till utskottet, hvilket dock derpå i ett förnyadt memorial af den 28 augusti förklarade sig icke anse någon anmälan efter 107:e paragrafen vidare påkallad,, enär de fleste af de rådgifvare, mot hvilka anmärkningar riktats, redan af-g&tt ur konungens råd l.

Den nyo justitiestatsministerns ställning blef ej länge hållbar. Utan att

1 Äfven riksrättsatalen ledde till intet. Domen åfkunnades forst den 2 juli 1842. Åtalen ogillades, »och de anklagade gingo samtliga utur den hotande faran lika oskadado-aom de tre visa männen, hvilka den babyloniske tyrannen lät kasta i en brinnande ugn».finna något tillmötesgående hos oppositionen, angripen af skyddssystemets målsmän för sina åsigter i tullfrågorna och deijemte misstrodd af konungen, hvilken af den konservativa pressen blifvit bibragt den tron, att justitie-statsministern sträfvade efter ett förherskande inflytande inom regeringen, såg sig Posse urståndsatt att uträtta något. Regeringens nederlag vid några för henne vigtiga omröstningar öfver anslagsfrågor i förstärkt statsutskott i juli 1840 föranledde både Posse och Stjerneld, under hvilkas ledning den nya ministeren bildats, att begära afsked. Stjerneld, hvilken jemte alla den förra konseljens ledamöter var ständ under åtal för riksrätt, fick tjenstfrihet, och hans embete uppdrogs tills vidare åt Ihre, i hvars ställe ecklesiastikdepartementet anförtroddes åt professorn i Upsala, filosofen Samuel Grubbe. Svårare var

Sådan var nämligen redan den politiska ställningen, och så svag och ringaktad var nu ministeren, att ingen af landets mera framstående män kunde förmås att ställa sig i spetsen för den samma. Flere tillfrågades, men alla vägrade. Bland de tillfrågade var äfven Richert. Ingenting betecknar ställningen bättre än hans svar pä civilministerns förfrågan, om han ville mottaga stats-ministersembetet. »Jag har ej, heter det deri, don förmätenhoten att tilltro mig, att jag kan stå upprätt, der andra falla eller böjas. Yore tiden och omständigheterna sådana, att man finge följa sin inre kallelse och gå framåt, det vill säga, att frågan vore om att handla med verklig kärlok för utbildandet af frihet och förkofran i politiskt, intellektuelt och materielt hänseende, då kunde jag möjligtvis vara en icke alldeles obrukbar medarbetare, ty jag vet, hvad suncfi förnuft och fast vilja betyda för det godas sak; men när man till framskridandet känner ingen annan drift än fruktan för vådorna af ett allt for ihärdigt stillastående, vådor, dem man söker väja genom ett hälft steg framåt och ett helt åt sidan, men helst genom tidsutdrägt, så anser jag det vara bättre för folk med mina tänkesätt att hålla sig på afstånd.»

Först i januari 1841 kunde justitiestatsministersembetet tillsättas, då den ålderstigne Törnebladh blef justitiestatsminister. I hans ställe utnämdes justitierådet, friherre Otto Yilhelm Stael von Holstein till statsråd. Kort förut hade generallöjtnanten, grofve Axel Otto Mörneri Cederströms ställe öfvertagit landtförsvarsdepartementet.

det att finna en efterträdare åt Posse.

62. Johan Gabriel Richort (1784—1864).Reaktionära inflytelser hade kommit Karl Johan på den tanken att upplösa den ohandterliga riksdagen, men hans rådgifvares välgrundade afstyr-kanden förmådde honom att afstå derifrån. Hvad som i främsta rummet gjort konungen benägen att upplösa riksdagen, var hans farhågor för kabi-nettskassan, ur hvilken utgifterna för rikets representation i utlandet be-striddes. Redan i början af 1820-talet hade man till följd af de dryga diplomatiska utgifterna böljat öfverskrida den uppgjorda utgiftsstaten för denna kassa, och den sålunda uppkomna bristen betäcktes genom förskott från följande års inkomster. Härmed hade man fortsatt år efter år under förhoppning att småningom kunna fylla bristen genom den så kallade kolonialfondon eller barthélemyfonden, det vill säga inkomsterna från ön St. Barthélemy, hvilka blifvit skiida från statsverket och stälts till konungens förfogande. Till följd dels af stridigheter emellan England och Amerika, dels af de spanska koloniernas sjelfständighetskrig hade ön tidtals haft en stor betydelse som transito-ort, och på grund deraf hade inkomsterna från ön äfven betydligt öfverstigit utgifterna, men då England sedermera öppnade sina kolonialhanmar för amerikanska fartyg, hade St. Barthélemys transitorörelse upphört och öns tullinkomster på samma gång. Då kabinettskassans utgifter emellertid fort-gingo till samma belopp, och den inkomstkälla, som legat i St. Barthélemys tullintägter, sinat ut, växte bristen för hvaije år, så att den slutligen från 97 000 riksdaler banko 1823 vid 1836 års slut stigit till ett belopp af omkring en million riksdaler banko. I stället för att genom en ärlig förklaring till ständerna söka få bristen afhjelpt dolde regeringen den samma omsorgsfullt. År 1836 hade man likväl för att bereda kabinettskassan erforderlig försträckning måst å barthélemyfonden upptaga ett lån å 50 000 pund sterling, hvarför konungen och kronprinsen personligen iklädt sig löftesansvarighet. Detta lån trodde man sig kunna genom en strängare hushållning med kabinettskassans medel småningom amortera. Sedan Stjerneld öfvertagit utrikes ärendena hade ock betydliga af betalningar skett; likväl var det, om dessa afbetalningar skulle fortgå, af största vigt, att ständernas anslag till ministerstaten och utrikes departementets extra utgiftsmedel utginge oförminskade.

Att kabinettskassan var behäftad med en brist, kände man sedan 1839 års statsrevision, och friherre Nordin uraktlät ej att nu för sina politiska vänner lemna ytterligare upplysningar derom. För att bereda sig full visshet om, huru det verkligen förhöll sig med denna skuldsättning, tillstyrkte statsutskottet bifall till en af K. F.Værn föreslagen betydande minskning af anslaget till ministerstaten. Borgarr och bondestånden godkände den-föreslagna anslagsnedsättningen, adeln och presteståndet afslogo den, och då ständerna sålunda stannat vid olika beslut, kom frågan till omröstning i förstärkt statsutskott, der borgar- och bondeståndens mening segrade.

Emellertid hade statsutskottet låtit förstå, att intet hinder mötte att vid en blifvande extra statsreglering taga frågan om särskildt anslag åt kabinettskassan till extra utgifter i öfvervägande. Då likväl statsutskottet i sitt utlåtande rörande den extra statsregleringen icke med ett enda ord vidrördedetta ämne, måste k. maj:t i en särskild skrifvelse (31 december 1840) uppmana utskottet att taga frågan i öfvervägande, och i samband dermed lemnade nu utskottet ett sammandrag af kabinettskassans räkenskaper, af hvilket framgick, att skulden uppgick till 776 000 riksdaler banko. Utskottet ansåg likväl ej de lemnade upplysningarna vara tillfyllest och fann sig på grund deraf ej heller kunna foreslå några medel till skuldens betalande *. Utskottets uppfattning gillades af borgar- och bondestånden; deremot beslöto adeln och presteståndet att anvisa ett årligt anslag till skuldens afbetalande af 100 000 riksdaler intill nästa riksdag. Sålunda stodo åter två stånd mot två, och det slutliga afgörandet tillkom följaktligen förstärkt statsutskott. Stora ansträngningar gjordes både från regeringens och oppositionens sida att bringa omröstningen till en önskad utgång; ger\om Brahe utdelades — så har en af Karl Johans förtroendemän uppgifvit — till och med penningsummor för att vinna bondeståndets ledamöter för anslaget, och å sin sida sökte oppositionen genom hotelser af flere slag inverka på de borgarståndsledamöter, som tycktes vilja frigöra sig från hennes ledning. 1 sjelfva verket hade kabinettskåssefrågan redan vunnit en elakartad

rvktbarhot. Att skulden tillkommit i annan ord-

v

ning, än grundlagen bjöd, var uppenbart för hvar man, men dessutom var den öfvertvgelsen ganska allmän, att den föranledts af utgifter, som ej alltid blifvit gjorda i statens verkliga tjenst. Också var jäsningen i sinnena, hvilken pressen gjorde allt sitt för att underblåsa, synnerligen stor, då ändtligen den 18 maj 1841 frågan kom till slutligt afgörande i förstärkt statsutskott. Med 66 röster mot 51 segrade borgar- och bondeståndets mening, hvadan riksdagen sålunda lemnat kabinettskassan åt sitt öde. Följden häraf blef den, att Karl Johan och kronprinsen, sedermera Oskar I, som iklädt sig borgen för största delen af skulden, fingo, ehuru sjelfva oansvariga, af egna tillgångar betala hvar enda skilling af denna skuld. Den, hvilken ansvaret för kabinettskassans balans egentligen bort drabba, var utrikes statsministern Yetterstedt, under hvars embetsförvaltning skulden blifvit gjord, men då han aflidit redan 1837, måste det mot honom väckta åtalet inför riksrätt förfalla. Ständernas behandling af den ytterst grannlaga kabinettskassefrågan fick sålunda färgen af en meningsyttring af skarpaste slag mot den gamle konungen personligen.

Riksdagen röjde sitt radikala skaplynne icke minst i representationsfrågan. Denna stod allt sedan 1834 främst på dagordningen och var nu riksdagens lifsfråga. En mängd till innehållet synnerligen vexlande motioner hade* framlagts i ämnet, dock lade konstitutionsutskottet, hvilket vid denna riksdag hade till sekreterare den lärdo professorn Per Erik Bergfalk, ingen af dessa till grund för sitt eget utförliga och grundliga betänkande öfver representationens ombildning. Fyrståndsfördelningens och sjelfskrifven-

1 Åtta af utskottets ledamöter anmiildo likväl sin reservation mot beslutet. Bland dessa var äfven ordföranden grefve Horn, hvilken under denna riksdag öppet skilde sig från oppositionen, inom hvilken han dittills intagit en synnerligen bemärkt och framstående plats.hetens upphörande, samfalda, men dock medelbara val efter graderad röstskala, census för fastighetsegare och yrkosidkare såsom vilkor för valrätt, gemensamma valdistrikt för stad och land, enkammarsystem efter norskt mönster och riksdags sammanträdande hvartannat år — detta var liufvud-innehållet i utskottets eget förslag, som framlemnades till ständerna den 1 * september 1840. Men till ett så radikalt förslag ville ej ständerna lemna sitt samtycke, och vid dess föredragning i stånden antogs den samfalda valprincipen blott af bondeståndet. Do tre öfnga stånden uttalade sig visserligen för den sjelfskrifna personliga riksdagsmannarättens upphäfvande äfven-som för inrymmande i representationen af dittills orepresenterade medborgar-klasser, men de fasthöllo vid, att valen till riksdagsman bordo ske stånds-eller klassvis, ja, preseståndot yrkade, att svenska folket fortfarande skulle vid riksdagarna representeras af riksstånd. Emellertid segrade till allmänhetens förvåning grundsatsen om allmänna val vid omröstningen i förstärkt konstitutionsutskott.

Med anledning af ståndens aterremisser måste dock konstitutionsutskottet i vissa punkter förändra sitt ursprungliga förslag. Så föreslog det nu, att riksdagen skulle bestå af två kamrar, den första (den yngre) med 175 riksdagsmän, utsedda enligt vallagen, och den andra (den äldre) af 75 ledamöter, utsedda af första kammaren för en tid af tre riksdagar. Städerna skulle bilda särskilda från landet afsöndrado valkretsar. Oaktadt både adeln och preste-och borgarstånden förklarade detta sålunda förändrade förslag oantagligt och blott bondeståndet i hufvudsak gillade det samma, blef det dock vid votering i förstärkt konstitutionsutskott den 15 juni 1841 med 47 röster mot 32 antaget att hvila för grundlagsenlig behandling vid nästa riksdag. Att utgången af omröstningen blef denna, kan endast förklaras deraf, att de liberales ledare funno det politiskt klokt att med frångående af egna meningsskiljaktigheter förklara förslaget hvilande, icke för att genomdrifva det samma vid nästa riksdag, hvartill ingen utsigt förofans, utan för att fortfarande hålla ifvern för representationsförändringen vaken i landet.

Det icke minst minnesvärda från 1840 års riksdag är ständernas beslut rörande folkskoleundervisningen. På detta område kunde regering och riksdag enas, och följden blef en samverkan af oberäkneligt inflytande på hela det svenska folkets framtid. Folkundervisningen stod ännu mycket lågt; fasta skolor funnos väl, men de voro allt för fåtaliga för behofvot, och do egdo för öfrigt ingen lagligen tryggad tillvaro. Men vigten af en fast folkskoleorganisation var nu allmänt insedd, och med anledning af ständernas uttalanden vid 1834 års riksdag

hade regeringen, på föredragning af Heurlin, nu för riksdagen framlagt ett förslag till allmänna stadganden om folkundervisningen, åsyftande dels att höja lärarbildningen genom grundandet af seminarier, dels att göra undervisningen allmän genom inrättandet af minst en skola i hvaije socken. Begeringens förslag antogs, och sålunda kunde regeringen utfärda 1842 års stadga, i och med hvilken folkbildningen i* Sverige

inträdde i ett helt nvtt skede.

*Ständerna hemförlofvades först den 16 juni 1841 efter sjutton månaders sammanvaro.

I svenska riksdagarnas historia bildar den nu skildrade riksdagen, den utan tvifvel vigtigaste under hela Karl Johans regering, en epok, och detta har äfven manat oss till en utförligare teckning af den samma. Aldrig sedan 1809 hade Sveriges folkombud framhållit sina fordringar med en sådan be- * stämdhet som nu, aldrig sedan frihetstidens dagar hade den andra statsmakten så låtit regeringen känna sin styrka. Och oppositionen hade denna gång ej åtnöjt sig med att angripa regeringen allena, hon hade vändt sig mot konungen personligen, liksom hade hon i honom sett förnämsta hindret för de förändringar inom författning och förvaltning, som voro dagens lösen. Den hänsynslöshet, med hvilken hon gick tillväga, kan ej försvaras, ty tacksamheten för allt det goda, Karl Johan verkligen beredt Sverige, hade bort afhålla henne från att nu, »då 77 år hunnit blekna hans hjessa — såsom en af riddarhusets unga talare uttryckte sig — och då den forna kraften förminskats, liksom uti fabeln trampa på det gamla lejonet». Men till försvar för samma opposition kan det sägas, att landet trots de 31 år, som förgått sedan 1809, ej ännu kommit i besittning af ett verkligt konstitutionelt regemente i anda och sanning, och att på styrkan af hennes angrepp allena berodde, om det gamla oefterrättlighetstillståndet skulle fortfara, eller om en förändring till det bättre vore att hoppas. Att angreppen på konungens råd-gifvare, som voro vana att söka skydd bakom det oansvariga majestätet, ej ledde till målet, hade man haft god tid att erfara: det återstod att pröfva, om konungen skulle vara känsligare för angrepp mot sig personligen. Men företer 1840 års riksdag en öppen brytning mellan konungen och representationen, så visar den oss ock en splittring inom ständerna sjelfva. De tider voro nu för alltid förbi, då riddarhusets och presteståndets konservativa flertal bestämde riksdagsbesluten i öfverensstämmelse med regeringens anvisning; riddarhuset befann sig under riksdagen i ett slags upplösningstillstånd, och riksdagens ledning hade derigenom ryckts ur dess och regeringens händer af den väl sammanhållna oppositionen i borgar- och bondestånden, hvilka båda stånd från och med denna riksdag kommo att utöfva ett synnerligen mäktigt inflytande på de allmänna ärendenas behandling. Men riksdagen 1840 betecknar äfven slutet på den långvariga striden emellan oppositionen och regeringen. Ett stillestånd inträdde för återstoden af Karl Johans regering, och då ständerna nästa gång sammanträdde, möttes de af en regering med helt andra grundsatser, och dermed hade äfven det kon-stitutionela lifvet i Sverige inträdt i ett helt nytt skede.

Den tid, som närmast följde på 1840—1841 års riksdag, var för Karl

Johan en lugn tid. De nyss så upprörda politiska lidelserna saktade sig,

pressen syselsatte sig mer med sina inbördes strider än med regeringen,

och hos den stora allmänheten vaknade åter kärleken till konungen till nytt

lif. Också torde Karl Johans regering under de följande åren äfven hafva

undergått någon förändring. Departementalstyrelsen kunde nämligen ej

• •undgå att i någon mån minska det öfverklagade »allenastyrandet». Dock visado do nya statsrådsutnämningarna i december 1842 och jånuari 1843,. genom hvilka statsrådet ändtligen gjordes fulltaligt, att konungen vid valet af sina rådgifvare fortfarande ej fäste synnerligt afseende vid de liberales önskningar. Ihre, som nu slutligen nämdes till utrikes statsminister efter Stjerneld, och den nye finansministern Sven Abraham Munthe voro visserligen män med sansad t frisinnade åsigter, men presidenten i göta hof-rätt Lars Herman Gyllen haal, hvilken kallades att efterträda den gamle Törnebladh såsom justitiestatsminister, hörde ej till det liberala partiet, och i Heurlin, som fick öfvertaga ecklesiastikportföljen efter Grubbe, erhöll den konservativa sidan inom statsrådet en betydande förstärkning. Till samma sida hörde äfven generallöjtnanten, friherre Karl Arvid Lovisin, hvilken efter Mörner blef chef för landtför-svarsdepartementetl.

Förhållandet till de utländska makterna hadc, allt sedan skepps-handelsfrågan fått sin lösning, varit det bästa, och ingen förändring inträdde deri under Karl Johans sista tid. En mängd handelsfördrag, grundade på ömsesidighetsgrundsatsen, är det företrädesvis minnesvärda på detta område. Att svenskarne ej delade konungens förkärlek för Ryssland, beredde ej, såsom vi sett, Karl Johan några bekymmer; deremot såg han ej utan oro det yngre slägtots böjelser för den nu framträdande nordiska enhetstanken eller skandinavismen. Medvetandet om do nordiska folkens stamförvandtskap och gemensamma mål hadc först vaknat till lif i Danmark, der farhågorna för en stundande strid om Slesvig manade till en närmare sammanslutning mellan de tre skandinaviska rikena. Den egentliga härden för en-hetstankarna blef Kjöbenhavns högskola. Med anledning af en anmälan om utgifvandet af ett danskt veckoblad, »Nordisk ugeskrift», hvars syfte skulle vara att bearbeta meningarna i Danmark, Sverige och Norge i skandinavisk riktning, lät Karl Johan redan 1837 Yetterstedt i en rundskrifvelse till de svensk-norska beskickningarna vid do utländska hofven framhålla den svenske konungens personliga obenägenhet för hvaije förändring i de nordiska staternas ställning till hvarandra. Ännu mer obenägen för den nya rörelsen

1 Vingård och Grubbe qvarstannado inom konseljen såsom konsultativa statsråd, den först nämde dock blott till i december 1843.

G3. Kristofer Isak Heurlin (1786—1860).var Kristian YIII af Danmark, hvilken för länge sedan afsvurit de frisinnade grundsatserna från sin ståthållartid i Norge 1814, oeh hvilken nu satte de skandinaviska böjelserna i sitt rike i samband med sitt folks mer och mer lifligt uttalade önskningar att blifva delaktigt af ett friare statsskick. Det oaktadt böljade Kjöbenhavns och Lunds studenter vid slutet af 1830-talct genom ömsesidiga gästbesök närma sig hvarandra, och så kommo nordens naturforskare på tanken at£genom regelbundet återkommande möten söka vinna on ömsesidig samverkan vid sina vetenskapliga arbeten. Det första natur-forskarmötet hölls i Göteborg 1839 under biskop Agardhs ordförandeskap, tio år efter det Tegnér vid magisterpromotionen i Lund 1829 helsat Oehlenschläger med de profetiska orden:

»Söndringens tid är förbi (oeh den borde ej funnits i andens fria oändliira verld)-------•

År 1843 höllo Kjöbenhavns, Lunds och Upsala studenter i Up-sala sin första stora förbrödrings-fest, och härmed voro de första stegen tagna till en närmare förbindelse mellan do stambeslägtade nordiska folken.

Stor var den glädje, Karl Johan fick erfara, då hans 25-åriga regeringsjubileum ingick, en högtid både för honom och hans folk. Den 5 februari 1818 hade han blifvit konung, och den 5 februari 1843 hade han sålunda regerat ett jQerdedels århundrade. Jemförelsen mellan det efter långvariga olyckliga krig och inre hvälfningar utmattade Sverige, hvars ledning den forne franske marskalken mottagit under en af fruktansvärda politiska stormar upprörd tid, och det Sverige, som efter en tretioårig fred hunnit bota de gamla såren och som nu, lifskraftigt och starkt genom en oafbruten andlig och materiel förkofran, intog en aktad plats bland de europeiska staterna, låg nära till hands för hvar och en, som med en af partilidelser oförvillad blick ville se tillbaka på den tid, som gått. Den personliga förtjenst, den gamle konungen, trots allt, hvad man om hans regering kunde hafva att anmärka, dock inlagt om Sveriges och Norges nu varande lycka, kunde ej förnekas, och så gjorde vördnaden för de ädelt uppburna 80 åren och beundran för en bana snart sagdt utan motsvarighet i häfderna sitt till för att af konungens jubileum göra ett jubileum för Sveriges folk och land. Den 5 februari 1843 var en söndag och blef en kyrkans tack-

04. Kristian VIII, konung af Danmark

(1786—1848).sägelsedag, den 6 februari 1843 åter blef det borgerliga samhällets jubelfest. Den uppriktiga hyllning, Stockholms borgerskap visade den åldrige landsfadern, då denne aftonen den 6, omgifven af hela sin familj, bivistade den till hans ära anordnade balen på börsen, gjorde på honom det djupaste intryck: det var försoningen för 1840 och 1841, och sjelf ansåg han den dagen som den lyckligaste i sin lefnad, lyckligare till och med än den segerdag, på hvilken han inryckte i Leipzig, »ty nu hade intet blod flujtit, inga sorgens tårar gjutits och inga forna landsmäns lidanden fördystrat glädjen».

Karl Johan stod vid slutet af sin bana. Hans själskrafter voro obrutna och hans kroppskrafter ännu i den höga

ålderdomen så ovanliga, att han vid ett lustläger på Ladugårdsgärdet sommarn 1843 kunde sitta flere timmar till häst. Regeringsärendena följde han fortfarande med samma uppmärksamhet som tillförne. Skönjbara voro dock tecknen, att han närmade sig gränsen för den långa tid, som blifvit honom beskärd.

Den forna häftigheten i lynuet hade börjat märkbart lägga sig, be-hofvet af hvila blef allt större, och sjelf visade han sig sällan utom sin sängkammare eller angränsande salong. Hösten 1843 började man tala om inträffade svindelanfall.

Men ännu vid 1844 års ingång syntes den gamle konungen själs-spänstig och lifskraftig.

Då underrättades allmänheten plötsligen den 26 januari 1844, Karl Johans födelsedag, genom en läkarbulletin, att konungen på morgonen samma dag häftigt insjuknat. Den 1 februari fick kronprinsen förordnande att sköta regeringen. Kort derpå började spår af kallbrand visa sig i den ena foten, nu aftogo krafterna märkbart, yrsel inträdde, morgonen den 8 mars föll Karl Johan i död ssömnen, och klockan half 4 e. m. samma dag ändades hans skiftesrika lefnad.

Skiftesrik för visso hade denna lefnad varit, och sjelf kunde Karl Johan på sin sista sjuksäng med all sanning under vädjan till häfderna yttra de orden, att ingen fylt en bana liknande hans. Född i borgerligt stånd vid en tidpunkt, då adlig börd var ett oundgängligt vilkor för hvar och en, som ville komma till makt och äreställen, hade han, sedan den stora revolutionen nedbrutit ståndsskilnadema, genom sin rika begåfning och sina glänsande

65. Slutvärnet på fästningen Karlsborg, grundlagd under Karl XIV

Johans regering.bragder från simpel man i ledet banat sig fram till en plats bland samtidens stora härförare. I yngre åren varmt tillgifven revolutionen, för hvars ideer han kämpat med lif pch lust, måste äfven han liksom sina öfriga landsmän, om ock motvilligt, böja sig för den väldige imperatorn, som så mästerligt förstod länka alla revolutionens krafter vid sin segervagn. Ännu några år, och den napoléonske marskalken leder från trappstegen till en tron, till hvilken han kallats af ett främmande folks fria val, icke blott ett urgammalt rikes öden, utan en hel europeisk koalition, hvars syfte just är att omstörta det på revolutionär botten grundade kejsarvälde, bland hvars stödjepelare han räknats. Det bernadotteska huset står upprätt, då det napoléonska störtar under spillrorna af det ramlande verldsväldet, ja, hvad märkligare är, det står upprätt till och med då, när den på hela linien segrande reaktionen

66. Rosendals slott å Djurgården (Stockholm), hvarest Karl Johan ofta vistades.

sätter yxan till roten till allt, som ej hvilar på gammal grund. Och då Karl Johan går ur tiden efter en mer än tjugufemårig fridsäll regering, kan han åt barn och barnbarn, utan farhågor för framtiden, lemna två kronor i obestrid t arf.

Och hur mäktigt har han icke ingripit i sitt nya fäderneslands öden! Han förde dess härar till seger och gaf det en aktad ställning bland de europeiska staterna, han tryggade genom sitt personliga anseende hos Europas monarker den ordning, det gifvit sig 1809, och det på en tid, då allt annat, som uppförts under revolutionära inflytelser, störtade samman; han skänkte det slutligen föreningen med Norge, hvilken, om ock tadlad af mången, likväl var ett oundgängligt vilkor för den skandinaviska halföns trygghet. Sjelfen krigets son, återgaf han Sverige freden, och under en lång regering förstod han genom en klok, men alltid värdig statskonst bevara den samma och satte derigenom sina båda riken i stånd att genom andlig och materiel för-kofran bota de refvor, den långa ofreden gjort i deras välstånd. Det var i befordrandet af denna fredliga utveckling, han satte Sveriges uppgift Den skandinaviska halföns gränser voro af naturen bestämda, de borde enligt hans tanke aldrig öfverskridas, »men att önska verlden lugn och befara alla haf med sina kölar», detta vore Sveriges kallelse. Och Sverige gick raskt framåt under hans segersälla spira; det kunde bringa reda i sitt förvirrade penningväsen, det förbättrade sina samfårdsmedel, det utvidgade sin handel, det fördubblade alstren af sin industri, det blef i tillfälle att egna all omsorg åt sitt högre och lägre undervisningsväsen, och det såg sin vetenskapliga

!TmP j m \ , L V VJ > l-, . W* WiA

67. Karl XIV Johans likrum i Stockholms slott.

och vittra odling under en Berzelius', en Geijers, en Tegnérs med fleres skapande händer vinna en blomstring, större än någonsin tillförne. Den öfversigt af Sveriges inre utveckling sedan 1809, som kommer att afsluta denna del, skall ådagalägga, huru mycket verkligen blifvit uträttadt på detta område under Karl XIV Johans regering.

Emellertid visar oss det föregående, att mycket af hvad som uträttades under denna regering åstadkoms ej genom henne, utan trots henne. För statsskickets utbildning i sant konstitutionel riktning, för myntrealisationens genomförande, för lättnaderna inom handels- och näringslifvet, för förändringarna inom lagstiftningen står Sverige i skuld mindre till Karl Johans regering än till sina ständer och sin tidningspress. Det var nämligen dessa,som togo initiativen i alla vigtigare frågor, och mot de begärda nydaningarna satte Karl Johans regering vanligen det fastaste motstånd. Med afseende på Sveriges inre samhällsutveckling har denna sålunda i flere hänseenden en negativ betydelse. Och ej underligt; den forne franske marskalken kände ej de säregna förhållandena i det land, han kallats att styra,

han förstod ej dess ^ språk och blef derige-

' •• :T' " "'1/'-... V "i nom urståndsatt att

, , _' ‘ ^ J omedelbart göra sigför-

--/ vissad om dess önsk-

: S= ningar och behof, och

de rådgifvare, till hvil-ka han grundlagsenligt hade att vända sig, saknade både mod och förmåga att göra hvad dem ålåg. Förbises må ej heller, att Karl Johan, som genomlefvat den franska revolutionens alla skeden och vexlingar, hade en allt för rik erfarenhet af, hvart for långt gångna eftergifter for folkmakten kunde leda, för att han ej såsom regent skulle med misstroende betrakta de nydaningar de frisinnade påyrkade, helst som dessa icke sällan fram-stälde sina fordringar i ett pockande språk, kanske ofta äfven utan att noga hafva öfver-vägt, om de med hänsyn till för handen varande förhållanden vore berättigade eller ej.

Lika så får man ej lemna ur sigte, att de första åren af Karl Johans regeringstid kännetecknades af en allmän europeisk reaktion, från hvars inflytelse ingen samtida regering kunde frigöra sig. Sålunda blir det förklarligt, att den forne republikanen, vorden konung, föredrog det bestående,

68. Riddarholmakyrkan i Stockholm, p& 1860-talet.om hvilket han bibragts en hög tanke, framför det nya, som var oförsökt. Men härigenom kom äfven hans regering att ofta nog föras i strid med hans folks önskningar, och detta framkallade den häftiga opposition från ständer och tidningspress, som blifvit så kännetecknande för detta tidskifte

Genom sitt okloka utöfvande af indragningsmakten åstadkom regeringen blott, att pressens anfall blefvo ännu häftigare. Vi hafva sett, huru dessa anfall, som i förstone blott riktats mot misshagliga regeringsåtgärder, slutligen vändes mot don gamle konungen personligen. Karl Johan led djupt häraf, ty han kände, att den kärlek, hvarmod Sveriges folk i förstone omfattat honom, genom pressens ideliga bearbetningar på tänkesättet skulle öfvergå till köld och afvog-het. Detta smärtade honom så mycket mer, som folkets rlek var för honom ett be-f, och som han trodde sig

med otack belönad af svenskarne, för hvilka han velat vara en landets fader i bästa mening. Ingen furste kunde nämligen vara mer välvilligt stämd mot sina undersåtar än han; godheten var ett af

hufvuddragen i hans skaplynne, och om äfven de blixtrande ögonen röjde den lydnad bjudande herskaren, så röjde det vänliga leendet den

för likars väl deltagande men-

Karl XlV Johans staty i Stockholm.

Aftäckt 1854.

niskan. Hans goda hjerta förnekade sig sällan. Hastigt uppbrusande, förifrade han sig lätt; men var han snar att öfverila sig, var han ock lika snar att godtgöra. Ehuru af naturen i hög grad sparsam, var han dock alltid redo att bistå, der kjelp behöfdes, och ansenliga voro de penningsummor, som han ur egna medel utanordnat för allmänna ändamål. Det öfverlägsna och storslagna i hans personlighet har ingen kunnat förneka, och utan tvifvel skall historien, som vid sina domslut hvarken tager hänsyn till smickret eller smädelserna, säga om honom, trots de många lätt i ögonen fallande svagheterna, att han gjort sig väl fortjent om Sverige.OSKAR I.

1844—1859.

Frisinuade lagstiftiingsgrundsatser. — Inverkningar af februarirevolutionen (1848).

Karakteristik. — Konung Oskars första regeringshandlingar — Vniousva|inet och unionsflaggan.

— Ministérftträudring. — Riksdagen 1S44—IS45. — Regeringens liberalism. — Kiksdagen 1S47—184S.

— Den franska februarirevolutionen orh hennes följder. — Marsdagarna i Stockholm. — Ministerförändring. — Regeringens representationsförslag. — Skandinavismen. — Danska kriget och fordraget i Malmö.

irl sin faders död var Oskar I redan 45 år

gammal; dock hade han tagit en vida mindre

del i de allmänna ärendena, än man kunnat vänta af en furste, som under en så lång följd af

år varit tvenne rikens tronföljare. Förklaringen är att söka deri, att den gamle konungen, som för öfrigt helst ville styra sjelf, ej hade fullt förtroende för kronprinsen, hvars åsigter i flere hänseenden ej öfverensstämde med det då rådande regeringssystemet. Emellertid hade Oskar redan 1824 varit vice konung i Norge, hvilket förtroendeuppdrag äfven lemnades honom 1833; han hade vanligen varit ordförande i de regeringar,

som under Karl Johans besök i Norge förde riksstyrelsen i Sverige, och under faderns sista sjukdom hade han, med tillämpning af ett af Sveriges riksdag och Norges storting 1818 fattadt beslut, regerat öfver de förenade rikena med full konungslig makt De långa tider, hvarunder han varit aflägsnad från reger in gsärendena, hade han egnat åt allvarliga studier, och han hade derigenom på flere områden kunnat forvärfva sig en de minsta enskildheter omfattande sakkunskap. Åtskilliga af honom författade militära skrifter vitnade om hans insigter inom krigsväsendet, en hans afhandling om spanmålslagarna visade hans bekantskap med nationalekonomiens läror, en följd uppsatser om folkundervisningen röjde hans studier i undervisningsväsendet, och hans 1840 utgifna, på flere språk öfversatta arbete »Om straff och straffanstalters lade i dagen icke mindre hans kännedom om de nyare åsigterna rörande strafflagstiftningen och fång-vårdsväsendet än hans milda, menniskovänliga, för de vilseförde ömmande hjertelag. Med synnerlig förkärlek hade han idkat de sköna konsterna; i yngre år förde han penseln med all framgång, och på musikens område visade han genom flere lyckliga tonsättningar en konstnärlig begåfning af mindre vanlig art.

Sällan har en furste vid sin tronbestigning i så hög grad mötts af sitt folks förtroende som Oskar I. Och han fortjente det äfven, ty samvetsgrann, som han var, gick han att fullgöra sina höga pligter med liflig känsla af hvad hans konungakall af honom kräfde och med fast beslut att egna sin ovanliga arbetsförmåga och sina rika kunskaper odelade åt arbetet för undersåtarnes väl. Under den långa tid, han såsom kronprins stått bredvid tronen, hadc han haft talrika tillfällen att iakttaga både den föregående styrelsens missgrepp och det berättigade i många af landets önskningar, och det var sålunda att hoppas, att han sjelf* sedan han nu kommit till makten, skulle bruka den samma till att genomföra de nydaningar, som voro dagens lösen, och derigenom hafva den feberaktiga oro, som varit utmärkande för det allmänna lifvet.

Hans första regeringstid skulle äfven bekräfta, att han gjort till sin uppgift att förbättra lagarna, att befrämja

bildningen och att lossa de band, som tryckte handel och näringar. Dock synes han hafva haft sin uppmärksamhet fäst mer på enskildheterna än på det hela, och om han skulle fortgå i frisinnad riktning äfven då, när det gälde rubb- „

ä i l i i.- i , . . , 70. Konung Oskar I

liingar på det politiska området, torde (1799—1859)

väl för de mer skarpsynte hafva varit tvifvelaktigt nog. I sjelfva verket var Oskar I mer en den begrundande eftertankens och den fina beräkningens än en handlingens man. Den kinkiga ställning, han såsom tronföljare intagit under Karl Johans sista tid, ställd, som han var, mellan den misstänksamme fadern och oppositionen, hade vant honom vid en synnerligen stor varsamhet och försigtighet; också visade han sig i det afgörande beslutets ögonblick ofta dröjande och tveksam, och i denna obeslutsarahet ligger väl äfven i viss grad förklaringen på den brist på följdriktighet, som utmärker hans regering. Om sin kungliga myndighet var han synnerligen mån, ty med all sin känslighet för det hos allmänheten för dagen rådande tänkesättet, var han fullt ut lika autokratiskt sinnad som fadern, och han torde ej heller kunna fritagas från anklagelsen att vid fat-tandet af sina regeringsbeslut understundom hafva gått sina konstitutionela råd gi fvare förbi.

Den nye konungens första regeringshandlingar voro väl egnade att vinna bifall, och det icke mindre i Norge än i Sverige. Redan under Karl Johans sista sjukdom hade de norska statsråden hos kronprinsen framhållit norrmännens lifliga önskningar att få likställigheten mellan de förenade rikena fullt häfdad med afseende på det norska riksvapnet och unionsflaggan, och med anledning deraf måste äfven, sedan regentombytet försiggått, unionskomiteen 8kyndsamligen afgifva yttrande rörande dessa ämnen, hvarpå kort derpå följde de kungliga påbuden om ett förändradt unionsvapen för Sverige och Norge samt om en ny örlogs- och handelsfiagga för hvartdera riket1, tlpp-häfvandet af det sedan 1812 i Sverige gällande förbudet mot all gemenskap med den förra konungaätten visade, att Oskar I ej delade sin företrädares skuggrädsla för det störtade furstehuset och dess vänner. Men ett vida märkligare tidstecken voro de under året 1844 inträffade statsråds-ombytena. De mer konservativa beståndsdelarna i Karl Johans statsråd aflägsnades, så att blott cheferne för utrikes, civil-och finansdepartementen jemte konsultativa statsrådet Stael von Holstein qvarstodo. I de afgå-endes ställe inträdde såsom just i tiestatsmi nister förre statssekreteraren, friherre Johan Nordenfalk2, såsom chef för landtförsvarsdepartementet generallöjtnanten, friherre Gustaf Abraham Peyron, såsom chef för sjöförsvarsdepartementet konteramiralen, friherre Karl August Burkard Gyllengranat och såsom konsultativt statsråd justitiekansleren Arvid Faxe, alla sansadt frisinnade män. Synnerlig uppmärksamhet väckte utnämningarna af bruksegaren Jonas Værn till konsultativt statsråd och af riddarhussekreteraren, förre majoren Fredrik Otto Silfverstolpe till Heurlins efterträdare S3m ecklesiastikminister, enär den först nämde i borgarståndet vid 1834 års riksdag vid Tore Petrés sida tagit en betydande del i oppositionen mot Karl Johan och den senare med anledning af sin föregående militära bana och sina sjelfstäudiga fri-

1 Örlogsllaggan hadc dittills varit gemensam för båda rikena.

1 Nordenfalk hade före sin utnämning till justitiestatsminister en kort tid varit konsultativt statsråd.

71. Oskar I:s sigill.

Med konungens valspråk: Rätt och sanning.sinnade åsigter svårligen skulle kunna kos det konservativa presteståndet vinna det förtroende, hvilket den ansågs böra ega, som vid konungens rådsbord hade att föra kyrkans och undervisningsväsendets talan. Værns och Silfverstolpes för alla öfverraskande och för denna tidpunkt ovanliga upp-höjelse från en jemförelsevis ringa samhällsställning till statens högsta em-beten vitnade fördelaktigt om konungens fördomsfrihet, men kunde ej undgå att obehagligt beröra de högre kretsarna, hvilka dittills betraktat statsråds-embetena såsom ett bördens eller den höga samhällsställningens privilegium.

I maj 1844 utfärdades kallelse till ständerna att sammanträda till urtima riksdag, hvilken konungen öppnade den 20 juli. Hos adeln fördes vid denna riksdag ordet af excellensen Posse, hos de tre öfriga stånden af Vingård, Holm och förre oppositionsledaren i bondeståndet Hans Jansson. Den förra oppositionen syntes tillfredsstäld,

men helt annat var förhållandet med det gamla hofvets anhängare och i allmänhet med de konservative, hvilka under den 1841 till president i kammarrätten befordrade Hartmansdorffs samt Palmstjernas och Vingårds ledning beredde sig till att med all kraft bekämpa den nya ordningen.

Farhågorna för, att det sedan förra riksdagen hvilande representationsförslaget skulle erhålla konungens stadfastelse, derest det blcfve antaget af ständerna, hade förmått förslagets motståndare inom adeln att i talrik mängd infinna sig vid riksdagen, och följden blef äfven den, att valen till de vigtigaste utskotten

utföllo i öfvervägande konservativ •

riktning. Afven hos presteståndet hade representationsförslagets motståndare, såsom det var att förutse, öfverhanden, och sålunda kunde det ej förvåna, att förslaget, då den afgörando striden utkämpades, förkastades i båda de första stånden, och att det blott kunde tillvinna sig bifall afborgar-och bondestånden. Regeringen hade under öfverläggningarna visat sig neutral; dock uttalade Nordenfalk under öfverläggningcn på riddarhuset såsom sin och de öfriga statsrådens innerliga öfvertygelse, att hvilken utgång dagens fråga än erhölle, så utgjorde representationssättets förbättring ett ämne af den fosterländska vigt, att frågan derom numera ej kunde falla.

Emellertid antogo ständerna flere från förra riksdagen hvilande förslag till vigtiga enstaka grundlagsändringar, såsom att riksdagarna skulle återkomma hvart tredje år, att säteriegarne skulle inrymmas i bondeståndet och

72. Drottning Jo9efioa (1807 — 1876).att indragningsmakten skulle upphäfvas, och på alla dessa beslut gaf konungen sin stadfåstelse.

Vi hafva ornnämt det lifiiga deltagande, hvilket konungen personligen visade for brottmålslagstiftningen och fångvårdsväsendet. Redan vid 1840 års riksdag, då ett betydande anslag beviljades till uppförande af fängelser efter det så kallade cellsystemet, hade han personligen inverkat på ständernas beslut i ämnet. År 1841 hade, på riksdagens derom framstälda anhållan, en lagberedning blifvit tillsatt för att granska och afgifva yttranden öfver den förra lagkomiteens förslag till civil- och brottmålslag äfvensom öfver andra frågor, som stodo i samband med fullbordandet af ett nytt lagverk, och i öfver-

73. Konung Oskar I jemte kronprinsen Karl och arfprinsen Gustaf (1844).

ensstämmelse med den nya lagberedningens förslag framlades nu för ständerna kungliga framställningar om antagandet af en ny strafflag äfvensom om en lag om verkställighet af fängelsestraff. Dessa framställningar väckte allvarsamt motstånd från de konservatives sida, mindre måhända för de nya åsigter de uttalade än för »den riktning till ett friare statsskick», med hvilken de ansågos stå i samband; också blefvo de föreslagna lagförändringarna nu blott antagna till sina hufvudgrunder. Under följande riksdagar blefvo visserligen flere vigtiga delar af den föreslagna strafflagen antagna, men en fullständig förändring af strafflagstiftningen kunde ej åvägabringas i Oskar I:s regeringstid.Den frisinnade, på menskliget och rättvisa grundade uppfattning, Oskar I visade genom sin nitälskan for en förändring af brottmålslagstiftningen, röjde han äfven genom sin i maj 1845 gifna stadfästelse på riksdagens genom tre stånd fattade beslut om en förändring i arfslagarna, enligt hvilken syster skulle ärfva lika med broder. Dittills hade delningsgrunden vid arf varit skiljaktig för olika stånd. Så åtnjöts från Johan III:s tid lika arfsrätt af presterskapet, och af städernas ofrälse invånare från utfärdandet af 1618 års stadslag, men för adelns och landsbygdens invånare gälde landsrätten, enligt hvilken broder ärfde dubbelt mot syster. Motståndet mot reformen, hvilken var en af de märkligaste under Oskar I:s regering, hade varit ganska starkt, helst som man fruktade, att en tilltagande jordstyckning skulle blifva den naturliga följden af den samma, och äfven inom högsta domstolen och statsrådet hade meningarna om den nya lagens ändamålsenlighet varit synnerligen delade. Adeln, som fruktade att genom den lika arfsrättens införande förlora det fastaste stödet för sin ekonomiska maktställning, hade under åberopande af sina privilegier afslagit den samma och bragtes nu genom konungens stadfästelse af ofrälse ståndens beslut i ett märkbart spändt förhållande till konungen.

Deremot var konung Oskar sjelf under den tid, som följde närmast på 1844—1845 års riksdag — ständerna hemförlofvades den 24 maj 1845 — synnerligen uppburen af landet i dess helhet. Visserligen tyckte en och annan vensterman sig redan nu kunna märka ett vacklande i hans hållning eller en viss benägenhet att tillegna sig

den uppfattning, som delades af dem, hvilkas politiska färg i det följande betecknades såsom »den grå», men den stora allmänheten, som redan lärt känna hans nit för landets förkofran, omfattade honom med kärlek och förtroende, helst som den lifaktighet och det raska framåtskridande, som nu visade sig inom snart sagdt alla grenar af förvaltningen och lagstiftningen, bjert afstucko mot stillaståendet i Karl Johans dagar.

Lifligast visade sig regeringens verksamhet på lagstiftningens område. Redan i januari 1845 tillförordnades en ny lagberedning i och för pröfvandet af de uppgjorda förslagen till en förbättrad civillag och rättegångsordning, och inom krigs- och sjöväsendets, undervisningsverkets, kyrkoväsendets och tullagstiftningens områden utarbetades genom dertill förordnade komiteer eller genom vederbörande statsdepartement förslag till nya lagar och reglementen. Författningarna af år 1846 angående kolhaudeln, stångjernssmidet och den gröfre jernförädlingen medgåfvo en utsträckt frihet åt bergshand-teringen, och samma års fabriks- och handtverksordningar samt handelsordning, hvarigenom de mest i ögonen fallande skrankorna mellan stad och land bortföllo, voro ett betydande steg framåt mot näringslagstiftningens mål — arbetets frihet. Med anledning af en redan i äldre tider påyrkad förändring i beskattningsväsendet äfvensom för uppbörds- och redogörelseverkets ordnande tillsattes 1846 en så kallad skatteförenklingskomité, hvars främste manvar den insigtsfulle, frisinnade kameralisten, landshöfdingen Anders Peter Sandström, adlad Sandströmer.

Mindre intresserad tycktes regeringen vara för en tidsenlig lösning af representationsfrågan. Enligt ständernas begäran tillsattes i början af år 1846 en komité för att fullständigt utveckla grunderna för nationalrepresentationens ombildning. Under det lifliga strider i pressen pågingo emellan förfäktarne af klassvalen å ena sidan och förkämparne för de allmänna valen å den andra, utförde komiteen sitt arbete, och slutet blef ett representationsförslag med tvåkammarsystem, valcensus och graderad röstskala, för öfrigt bygdt på grundsatsen af samfälda val, dock med den väsentliga inskränkningen, att konungen sjelf skulle ega att utnämna en tredjedel af första kammarens ledamöter för lifstid, hvaremot dock två tredjedelar skulle utses af

särskilda länsnämder. Förslaget framlades visserligen för rikets ständer, som den 15 november 1847 åter sammanträdde till riksdag, men utan att regeringen sjelf väckte någon proposition i ämnet. Också blef det samma vid föredragningen i ståndens plena i december 1847 utan nämnvärd öfverläggning lagdt till handlingarna.

Landtmarskalksstafven fördes vid denna riksdag af presidenten i kammarkollegiet, grefve Gustaf Adolf Sparre och, efter dennes utnämning till justitiestatsminister, af den 34-årige stabschefen hos kronprinsen Karl, grefve Henning Ludvig Hugo Hamilton, hvilken nu började den glänsande politiska bana, hvars plötsliga slut våra dagar be-vitnat Talmännen voro de samma

Med skäl kunde konung Oskar vänta, att de »folkvalda» stånden nu liksom 1844 skulle med tacksamhet och förtroende omfatta både honom och hans regering. Men detta blef långt ifrån fallet. De radikale — och det var dessa, som beherskade omröstningarna i borgar- och bondestånden — hade väntat vida mer af den frisinnade konungen, än de fått, och kände sig ingalunda tillfredsstälda af reformerna på kriminal- och civillagstiftningens eller den ekonomiska lagstiftningens område allena. Det var omfattande politiska nydaningar, framför allt en fullständig omskapning af riksdagsordningen, man från denna sida fordrade, och då regeringen syntes likgiltig härför, började äfven hennes folkgunst på ett betänkligt sätt blekna. Och anmärk-

74. Anders Peter Sandströmer (1804—1857).

som vid föregående riksdag.ningsvärdt är, att de konservativa flertalen inom adeln och prestestån-det under riksdagens fortgång i plena och utskott vida mindre strängt nagelforo med regeringens propositioner och den tillökning i statsutgifter, som dermed stod i samband, än borgar- och bondestånden, på hvilkas medverkan konungen företrädesvis räknat, ja* då frågan om statsrådens decharge kom före i riksdagen, gick bondeståndet ända derhän, att det beslöt en hemställan till konungen enligt 107:de paragrafen regeringsformen om de flesta statsrådens entledigande, och det oaktadt dessa konungens rådgifvare gjort sig synnerligen väl förtjenta af allt erkännande, särskildt från det frisinnade partiets sida. Under sådana förhållanden blef regeringens ställning synnerligen svår. Statsi$dets främste man, excellensen Arvid Fosse, hvilken efter Nordenfalks 1846 timade död för andra gången beklädde justitiestatsministers-embetet, saknade äfven den själsspänstighet och

karaktersfasthet, som voro oundgängliga på hans vigtiga plats, och allt detta vållade, att konungen sjelf, som fattat misstroende till sina rådgifvaie, närmade sig de konservative, hvilka han 1844 stött ifrån sig.

Vid denna tidpunkt inträffade den franska februarirevolutionen (22—24 februari 1848) och konung Louis Philippes fall. Underrättelsen härom kom oförmodad t för de allra fleste. Visserligen hade en och annan mer framsynt förutsett, att en politisk och borgerlig omstörtning skulle blifva den slutliga följden af de många då varande missförhållandena i Frankrike, men i allmänhet hade icke ens reformrörelsernas ledare i detta land kun- & nat föreställa sig, att julikonungadömet stod på så svaga fötter, och ännu mindre hade de tänkt sig, att deras strid med regeringen skulle leda till en så beskaffad omstörtning af hela samhällsskicket, att alla segerns frukter uteslutande till-

föllo revolutionsmännen af yttersta venstern. Men från Frankrike vältrade sig revolutionens vågor med utomordentlig hastighet öfver södra och mellersta Europa ända till Rysslands gränser, der den väldige tsar Nikolaus' dundrande halt ändtligen tvang dem att stanna. Redan före de franska februaridagarna hade sicilianerne börjat resa sig; nu spred sig upproret kring hela den italienska halfön, och i Tyskland liksom Italien reste sig massorna för att störta det metternichska systemet och tillkämpa sig nationel enhet, sjelfstyrelse och sociala reformer.

De snabbt på hvarandra följande budskapen om folkrörelserna i Frankrike, Italien och Tyskland förvirrade för en tid både den svenska regeringen och allmänheten. Dock förefunnos ej här de missförhållanden, som ledt till februari- och marsdagarna på fastlandet. Nationel enhet hade det svenska folket egt sedan urminnes tider, de mest i ögonen fallande skrankorna mellan

75. Sankt Olafsorden. Stiftad 1847.de olika samhällsklasserna hade efter hand nedbrutits allt ifrån Karl XI:s tid, statshvälfningen 1809 hade återgifvit oss vår urgamla, för en tid förlorade fria statsförfattning och stält den på fasta grundvalar, och efter riksdagen 1840 och regen tomby tet 1844 var det näppeligen att frukta, att ej regeringen äfven till andan skulle tillämpa de styrelsegrundsatser, som öfverensstämde med statsskicket och allmänhetens önskningar. Men ehuru en våldsam omstörtning af gällande lagar eller ett öppet trots mot regeringens myndighet ej var att befara från det laglydiga svenska folkets sida, kunde man dock förutse, ej blott att de krafter, som inom nationen verkade för statsskickets utbildning i frisinnad riktning, skulle genom tilldragelserna på fastlandet vinna ökad styrka, utan äfven att en viss oro och upphetsning skulle visa sig i dp större städerna i de kroppsarbetande folkklassernas sinne. Detta inträffade äfven, och derfor kan det sägas, att äfven gamla Sveriges kuster nåddes af en och annan dyning efter de revolutionära stormarna i söder.

Och sådan var ställningen, att konung Oskar fann sig föranlåten, på tillstyrkan, säges det, af Posse, att för riksdagens konstitutionsutskott uttala j sin önskan, att ett representationsförslag måtte vid denna riksdag förklaras j

hvilande till grundlagsenlig behandling. Ett par veckor senare, den 18 mars 1848, i

sammanträdde »reformvännernes sällskap», en förening, som bildats af riksdagsmän och andra för saken intresserade, med syfte att verka för en ny riksdagsordning, till en »reformbankett» i de la Croix’ salong vid Brunke-bergstorg. Banketten bi vistades af flere hundra personer, och åtskilliga tal höllos med ty åtföljande politiska skålar — allt likväl i hofsam ton. Men utanför festlokalen och utan samband med de i festen deltagande samlade sig, ditlockade af anslag på husknutarna, betydande folkmassor. Hvad det I egentliga syftet med folkskockningarna var, torde varit obekant för de fleste, i men i näringsfriheten, en föreslagen ny tulltaxa, representationsreformen och det en trosartikel blifna talet om kroppsarbetarnes betryckta ställning funnos för folk uppviglare tillräckligt med upphetsande ämnen, och så kom det till , skrål och oväsen och längre fram på qvällen, då skarornas kosa blifvit riktad mot Storkyrkobrinken, der den hatade Hartmansdorff bodde, till fönster-inslagning hos denne och andra misshagliga personer. De civila och militära ,

myndigheterna mottogos med stenkastning, och deras bemödanden att på fredlig väg återställa ordningen ledde till intet, ja, icke ens konungens eget personliga uppträdande medförde någon lugnande verkan på de larmande

skarorna. Folkskockningarna fortsattes följande dag, och nu först fann den till lifvet hotade, men det oaktadt till det yttersta modige Hartmansdorff för godt att under förklädnad lemna sin boning och söka en fristad i ett annat hus. Kort förut hade han stolt yttrat till öfverståthållaren Sprengtporten, som kommit för att erbjuda honom sitt personliga skydd: »Då svensk lag icke förmår skydda mig, vill jag icke hafva dess maktlösa vårdare att tacka för min räddning.» Nu ändtligen fattade äfven konungen i statsrådet beslut att möta våld med våld. Trupperna fingo befallning att ingripa med vapenmakt; för deras mot Stadssmedjegatan och Vesterlånggatan riktade gevärs-salvor stupade flere, icke blott bland de stenkastande orostiftarne, utan beklagligen äfven bland den fredliga befolkningen, och andra gator rensades af afdelningar af hästgardet. Men först den 20 kunde freden återställas på gatorna, och ännu flere dagar senare oroades sinnena i hufvudstaden af »försåtliga rykten, upprorsproklamationer och falskt alarm».

De beklagansvärda »marsoroligheterna» i Stockholm, hvilka for öfrigt synas hafva blifvit anstiftade utan bestämdt mål och utan plan, fingo en icke ringa betydelse genom sina politiska följder. Från handtverksbefolk-ningens sida hade under gatuoväsendet i hufvudstaden rop höjts mot en friare tullagstiftning, hvarom regeringen framstält proposition hos riksdagen, och detta förmådde konung Oskar att uttala som sin önskan, att tullfrågan måtte behandlas i konservativ riktning, hvilket äfven ledde dertill, att den gamla tulltaxan med ty åtföljande förbudsbestämmel8er kom att bibehållas. Men ännu märkligare var, att konung Oskar nu fann tiden inne för regeringen att sjelf för ständerna framlägga ett förslag till en ny riksdagsordning. Den 10 april 1848 blefvo samtliga statsråden, med undantag af inrikesministern Johan Fredrik Fåhræus, hvilken 1847 efterträdt sin tvillingbroder, den till landshöf-ding i Göteborg förflyttade högt fortjente O. I. Fåhræus, entledigade, och samma dag blef en ny minister bildad med synnerligen brokig färg.

Justitiestatsministern, förre landt-marskalken G. A. Sparre omfattade konservativa åsigter, men finansministern Sandströmer deremot intog en synnerligen frisinnad ställning, och till samma sida räknades äfven ecklesiastikministern, förre professorn i Lund Paul Genberg, hvilken förvärfvat sig sitt lätt vunna politiska rykte under öfverläggningama i reformsällskapet, hvars styrelse han tillhörde, samt det konsultativa statsrådet, för detta artillerilöjtnanten Johan August Gripen-stedt, hvilken, befryndad med bröderne Anckarsvärd, först såsom frisinnad riddarhu8talare fäst allmänhetens uppmärksamhet på sig. Nära de tre sist närnde stodo de konsultativa statsråden, förre expeditionschefen Nils Fredrik Vallensteen och revisionssekreteraren Klas Efraim Giinther. Utrikes statsministern Stjerneld — nu utrikesminister för andra gången — chefen för landtförsvarsdepartementet, generaladjutanten Karl Ludvig von Hohen-hausen och chefen för sjöförsvarsdepartementet, öfversten i flottans konstruktionskår Johan Fredrik Ehrenstam visade åter en stark dragning

76. Olof Immanuel F&hraeus (född 1796).mot höger. Den nya ministeren måste på konungens befallning genast utarbeta ett förslag till riksdagsordning, och redan den 1 maj 1848 kunde detta öfverlemnas till ständerna. Det kungliga förslaget var mera frisinnadt än representationskomiteens, med hvilket det för öfrigt hade en stor likhet; det var liksom detta bygdt på grundsatsen, att all sjelfskrifvenhet skulle upphöra och att riksdagsmännen skulle utses genom samfälda val; det upp-stälde vidare tvenne kamrar, valcensus och en mängd olika klasser för valrätt och valbarhet; men det skilde sig från det sist nämda förslaget bland annat deri, att det bestämde, att första kammarens ledamöter skulle alla utses genom valnämder i länen. I den skrifvelse, hvarmed förslaget ledsag-gades, förklarades öppet, att konungen funnit sig af sin pligt uppmanad att låta utarbeta det samma för att fortskynda representationsfrågans afgörande

och »derigenom söka förekomma söndring inom landet och tillvägabringa den endrägt, som ensamt kan mot yttre fiender och inre oro gifva staten styrka till lugn utveckling och förkofran».

Förslaget tillfredsstälde h varken de radikale eller de konservative. De först nämde, som hade sina organ i borgar- och bondestånden, i den liberala pressen, med Aftonbladet i spetsen, och i reformföreningar både i hufvudstaden och landsorten, ansågo det kungliga förslaget allt för begränsadt genom de valklasser det bestämde och för öfrigt allt för svårfattligt, och de sist nämde, som fasthöllo vid klassvalsgrundsat-sen, ville ingalunda utbyta hvad man hade mot en riksdagsordning, bygd på grundsatsen af samfälda val. Emellertid blef förslaget vid

omröstning i konstitutionsutskottet med två rösters öfvervigt förklaradt hvilande till grundlagsenlig behandling vid nästa riksdag.

Under riksdagens fortgång och efter den samma — ständerna åtskildes den 24 oktober 1848 — drogs den allmänna uppmärksamheten i icke ringa grad från de inre reformstridema till de utländska förhållandena. En stor del af verldsdelen befann sig i en fullständig förvirring. Flerstädes rasade kriget, och dess åskor närmade sig äfven Sverige. Nationalitetsgrundsatsen, århundradets stora politiska grundsats, som nu som bäst eldade itali-enarne till kamp mot främlingsväldet och förtrycket, som kallat det tyska folkets ombud till ett rikspariament i Frankfurt att strida om grunderna för

77. Johan Fredrik Fåhraeua (1796 — 1865).det gemensamma fäderneslandets enhet, som väpnade tsjeker och madjarer mot deras förtryckare och som var på god väg att i grund sönderspränga hela det habsburg-lothringska slägtväldet, hade äfven i de nordiska gränslanden Holstein och Slesvig funnit en väl beredd mark för hvälfningar och omstörtpingar.

Det slesvig-holsteinska rörelsepartiet, hvilket hade till mål att skilja icke blott det tyska Holstein, utan äfven det trots alla gamla förbindelser med Holstein ursprungligen danska Slesvig från Danmark och att i stället skapa ett sjelfständigt Slesvig-Holstein under den augustenborgska linien af den olden-burgska ätten, bragte hertigdömena till resning, och den af berlinerdemokra-tien för tillfället helt och hållet beherskade konung Friedrich Wilhelm IV af Preussen äfvensom det i Frankfurt församlade så kallade vorparlamentet an-togo sig dess sak. Dermed var kriget i gång. Den slesvig-holsteinska upprorshären trängde, förstärkt med preussiska och andra tyska förbundstrupper, efter den häftiga striden vid Slesvig (23 april 1848) de underlägsna danskarne till Dybböl och Als. Men man åtnöjde sig ej härmed. Under befäl af general Wrangel inryckte de preussiska och slesvig-holsteinska trupperna i Jylland; dock måste Wrangel strax derpå med anledning af en hotande rysk not till hofvet i Berlin och en liknande till samma hof från konung Oskar i Sverige hufvudstupa draga sig ur Jylland.

Underrättelsen om slaget vid Slesvig väckte en allmän rörelse i Sverige och Norge. Skandinavismen hade efter de danska studenternes besök i Up-sala 1843 tilltagit i styrka, och det andra stora studenttåget till Köpenhamn 1845, hvari äfven Kristianias studenter deltogo och hvarvid den vältalige dansken Orla Lehmann förmådde den lätt hänförda universitetsungdomen till löftet att med lif och blod försvara Slesvig åt norden, hade fått en öf-vervägande politisk karakter. Men från högskolorna utbreddes känslan af de nordiska folkens stamfrändskap i allt vidsträcktare kretsar, och då nu budskapen ingingo om danskarnes ojemna strid mot den tyska öfvermakten, stämdes hastigt hela den offentliga meningen i Sverige och Norge för Danmarks sak. Flere hundra svenska och norska ynglingar strömmade efter hand till den danska danebrogen, och redan i den ärofulla striden vid Dybböl

den 5 juni 1848 gåfvo flere af dem sitt lif för den nordiska enhetstanken.

Konung Oskar insåg genast, att Danmarks sak var hela nordens. Också dröjde han ej, sedan han dock först blifvit förvissad om det ryska kabinettets hållning, att på den danske konungen Frederik VII:s begäran om bistånd bispringa Danmark. I en kabinettet i Berlin meddelad not förklarade han, att han, utan att vilja inblanda sig i fråga om Slesvig, skulle, derest de tyska trupperna inträngde äfven i andra danska provinser, skicka en armekår till Fyen eller någon af de andra danska öarna för att i förening

med de danska trupperna, dock endast försvarsvis, motsätta sig det tyska

anfallet. Sedan derefter den svenska riksdagen och det norska stortinget, det sist nämda dertill ledt icke minst af föredömet från Sverige, beviljat

erforderliga penningmedel, sammandrogs i början af sommarn 1848 en be-

8v eviges historia. VI. 10tydande svensk-norsk armekår i Skåne under general Lefréns befäl, hvaraf omkring 5000 man under general Karl Gustaf Lövenhjelm öfverfördes till Fyen för att vara till hands, derest tyskarne införle i Jylland. Men Jylland blef ej angripet, och de svenska trupperna på Fyen kommo sålunda ej att deltaga i den egentliga striden. Emellertid lyckades konung Oskar, som begifvit sig till Skåne, efter långvariga och invecklade underhandlingar, i Malmö den 26 augusti 1848 bemedla en sju månaders vapenhvila emellan

Danmark och Preussen-Tyskland, hvarpå de svenska trupperna tillbaka-drogos från Fyen.

På våren 1849 började fiendtligheterna å nyo. De ledde till en rad motgångar för danskarne, och stor var förstämningen i Danmark, då slutligen

det glänsande utfallet från det belägrade Fredericia (6 juli) beredde slesvig-holsteinarne ett fullständigt nederlag. På denna seger följde ett nytt stillestånd (10 juli), hvarunder Sydslesvig skulle hållas besatt af preussiska och Nordslesvig af neutrala svensk-norska trupper. Stilleståndet följdes ett år senare af freden i Berlin (2 juli 1850). Övad Danmark egentligen vann genom denna med Tyskland ingångna fred, var en försäkran derom, att Preussen ej skulle' hindra det från att kufva upproret i Slesvig; också kunde danskarne nu efter general Kroghs stora seger vid Isted (25 juli) återställa sitt välde i Slesvig, hvarpå sedermera i början af 1851 en österrikisk styrka inträngde i Hol-stein och ändade upprorspartiets regemente i detta land. Men dermed voro förhållandena emellan hertig-dömena och Danmark ingalunda ordnade. Slutligen måste konung Frederik för att tillfredsställa de tyska stormakterna i början af år 1852 förklara, att han skulle gifva alla sina stater en helstatsförfattning och att Slesvig icke 9kulle införlifvas med konungadömet, men på samma gång förklarade han äfven, att förbindelsen mellan Slesvig och Holstein skulle upphäfvas.

Från Slesvig bade de svensk-norska trupperna återkallats efter freden i Berlin, men på diplomatisk väg fortfor konung Oskar att gifva Danmark sitt stöd, hvadan han äfven biträdde stormakternas förklaring i London (2 augusti 1850) om upprätthållandet af den danska statens helhet och tvenne år senare lon don protokollet af den 8 maj 1852, der prins Kristian af

78. Frederik VII, konung af Danmark (1808—1863).Gliicksburg erkändes som den barnlöse Frederik VII:s efterträdare både i konungariket och i hertigdömena.

Reaktion. — Novembertraktaten och Oskar I:s sista tid.

AllnXn europeisk reaktion. — Konung Oskars förändrade styrelsegrundsatser. — Hans sjukdom.

— Riksdagen 1853—1854. — BrtfnYinslagstiftningen, jernvSgarna och tullagstiftningen. — Det orien-tsliska kriget. — No vem b ert rak täten. — MinistirförXndring. — I.an dets blomstrande inre utveckling.

— Riksdagen 1856—1858. — Kronprinsen Karl regent. — Konung Oskars sista sjukdom och död, de* 8 juli 1859.

De revolutionära lidelserna på Europas fastland hade uttömt sina krafter, men dermed var äfven reaktionens tid inne. I Frankrike bekämpade prins Louis Napoléon, vorden republikens president, icke utan framgång ultrademo-kraterne från 1848, på italienames enhets- och frihetssträfvanden gjorde slaget vid Novara tills vidare ett slut, i . Ungarn, som nyss genljudit af jubelropen öfver Görgeis och Klapkas segrar, qväfdes madjarernes frihetsglöd i blod, och i Tyskland sprängdes qvarlefvorna af det bullersamma riksparla-mentet med vapenmakt Det nyss sönderfallna, men nu fastare än någonsin tillförne hopfogade Österrike stod, sedan Preussen med förödmjukelserna från Olmiitz fått böta för sina enhetsplaner, fullrustadt att bekämpa alla tyska frihets- och nationalitetssträfvanden. Men vida mäktigare än Österrike var det af 1848 års revolutioner oberörda Ryssland. Oinskränkt förfogande öfver sin jättestats alla hjelpkällor, framträdde tsar Nikolaus, sedan han med ord och handling befrämjat Österrikes segrar, öppet som den gamla ordningens och den oinskränkta furstemaktens främste målsman i Europa. Och denne väldige sjelfherskare var det, som nu påtryckte det tidskifte, som följde på 1848 och 1849 års folkrörelser, dess frihetsfiendtliga stämpel.

Sverige kunde ej förblifva helt och hållet oberördt af denna reaktion. Det visade sig redan vid den nya riksdag, som sammanträdde den 15 november 1850. Landtmarskalk var förre justitiestatsministern Gyllenhaal, talman i presteståndet var Vingård — det blef sista gången — talman i borgarståndet var Olof Vijk, och i bondeståndet fördes ordet af Nils Persson från Kronobergs län. Här skulle nu det sedan 1848 hvilande kungliga representationsförslaget afgöras. Dess öde var lätt att förutse. Bland de frisinnade voro meningarna om dess ändamålsenlighet mycket delade, och de mer radikale, för hvilka det ej syntes frisinnadt nog, hade i pressen och på reformmöten häftigt angripit det samma, ja, på ett allmänt reformmöte i Örebro sommarn 1850 hade de oklokt

nog till och med uppsatt ett motförslag. För öfrigt uppbars det kungliga förslaget ej ens af regeringen sjelf. Visserligen förordades det samma på riddarhuset med värme och kraft af Sand-strömer, Giinther och Gripenstedt, men å andra sidan ansågs det visst, att konungen sjelf ej skulle sörja öfver dess fall. Också uttalades det öppet af de konservative, att dess tillkomst »måste betraktas endast som medel attför tillfället besvärja den storm, hvilken, uppväxande med de europeiska upproren, hotande sträckt sina verkningar öfver till Sverige». Och sålunda kunde förslaget, hvilket, såsom J. G. Schvan uttryckte sig i borgarståndet, blott varit »en gärd af fruktan», »en koncession åt marstilldragelserna 1848», endast tillvinna sig bifall i sist nämda stånd; i de tre öfriga stånden blef det med betydande röstöfvervigt förkastadt Emellertid fram-stäldes af enskilda personer flere förslag till en ny riksdagsordning, och ett af dessa, framlagdt af sedermera talmannen i första kammaren, grefve Gustaf Lagerbjelke, för öfrigt ett lappverk af gammal och ny stånds-ordning, blef genom omröstning i förstärkt konstitutionsutskott hvilande till nästa riksdag.

Att något kungligt representationsförslag ej vidare skulle framläggas i Oskar I:s regeringstid, förklarade konungen sjelf i sitt sluttal till ständerna vid riksdagens upplösning den 4 september 1851, der han yttrade, att fäderneslandet af dem hädanefter väntade den vidare utvecklingen af den för dess framtid så maktpåliggande frågan. Med konung Oskar I:s liberalism var det nu förbi. »Sviken i sina förhoppningar på framstegspartiets understöd, dolde han icke, att han fann en återgång i regeringsgrundsatserna vara af omständigheterna påtvingad. Med sina frisinnade åsigter hade han stött ifrån sig de konservativa grundsatsernas anhängare, som allt tillförne varit regeringsmaktens pålitligaste vänner, men utan understöd af något parti kunde ingen regering bestå.» I öfverensstämmelse med dessa ombytta regeringsgrundsatser stodo ock åtskilliga förändringar inom statsrådet Den märkligaste af dessa torde hafva varit den duglige finansministern Sandströmers afgång i början af 1851, framkallad af meningsskiljaktigheter angående det vigtiga förslaget att förvandla alla skattepersedlar till penningränta, ett förslag, som i Sandströmer, den förra skatteförenklingskomiteens ordförande, hade sin ifrigaste förfäktare. Vid riksdagens slut afgick äfven Gunther, och följande är förflyttades Genberg till biskop i Kalmar. Äfven sjöförsvarsdepartementet fick vid denna tidpunkt en ny chef. Efter Ehrenstams 1849 inträffade död hade för detta premierlöjtnanten vid flottan, grefve Baltsar von Plåten blifvit sjöminister, men redan i början af året 1852 fann sig Plåten, då han såg sin uppfattning om sjöförsvarets byggande på kust- och skär-gårdsförsvar hvarken delas af regering eller riksdag, föranlåten att afgå, då till hans efterträdare nämdes konteramiralen Karl Hans Ulner. Genom K. 0. Palm8tjernas utnämning till finansminister, det i Sveriges riksdags-historia välbekanta hofrättsrådet, grefve Karl Göran Detlof Mörners utnämning till konsultativt statsråd och domprosten i Lund Henrik Reuter-dahls utnämning till ecklesiastikminister voro de konservativa regeringsgrundsatserna förherskande i konungens statsråd. Konungen sjelf, hvilken i allmänhet satte föga förtroende till den rådgifvarinrättning, grundlagen satt vid hans sida, omfattade mer och mer »alleuastyrandets» grundsatser, fastän han ej kunde undgå att taga intryck af män, så sjelfständiga och dugliga som en Palmstjerna och en Gripenstedt. Synnerligen betecknande för hansståndpunkt vid denna tid var hans sträfvan att fä tryckfrihetsförordningens egenskap af grundlag upphäfd, hvarom älven proposition, kontrasignerad af Sparre, afiäts till 1853 års riksdag, en proposition, som naturligen föll, dock torst vid följande riksdag, såsom en konservativ minnestecknare yttrar, »till följd af alla tidningarnas samstämmiga olåt».

o

Aret 1852 var för konung Oskar ett bekymmersamt år. Länge lidande af en svag helsa, angreps han våren detta år af en lefversjukdom, som nödgade honom att uppsöka en utländsk brunnsort och öfverlemna styrelsen öf-ver de båda rikena åt en af de svenska och norska statsråden sammansatt interimsregering. Med någorlunda återstäld helsa återvände han till sina riken och ankom till Kristiania i september 1852, men här träffades han af det hårdaste slag, i det hans andre son, den för sitt blida väsen allmänt älskade, estetiskt bildade prins Gustaf, hertig af Upland, efter en kort sjukdom den 24 september här plötsligt bortrycktes af nervfeber. Sorgen öfver denna förlust bröt å nyo konungens helsa; återkommen till Stockholm, insjuknade han i tyfus, och först i april 1853 kunde han efter en sjukdom, som fört honom till grafvens brädd, återtaga riksstyrelsen. De forna krafterna återvann han aldrig.

Hösten 1853 samman trädde rikets ständer åter till en lagtima riksdag, som öppnades den 21 november. Ordet hos riksstånden fördes af landshöfdingen, grefve Henning Ha-milton, den nye erkebiskopen Hans Olof Holmström, borgmästaren P.

J. Lagergren och den konservative riksdagsfullmäktigen Nils Strind- 79‘ Upl,Ba

lund. Det sedan föregående riksdag

hvilande lagerbjelkeska representationsförslaget förkastades i tre stånd; för öfrigt trädde under denna riksdag de politiska frågorna mer och mer i bakgrunden, till stor båtnad för de många vigtiga lag- och ekonomiska frågor, hvilka nu förelågo till behandling.

En af de vigtigaste bland dessa var bränvinslagstiftningen. Verkningarna af den i all synnerhet från Gustaf III:s tid tilltagande dryckenskapslasten, hvilken i väsentlig grad befordrades af husbehofsbränningen och spritdryckernas prisbillighet, voro allt för synbara, för att de ej skulle ådraga sig statsmakternas uppmärksamhet. Från början af 1830-talet hade talrika nykterhetsföreningar och nykterhetssällskap uppstått i landet med syfte att kraftigt motverka det onda. Dock var motståndet ej ringa, helst som mångenjordbrukare lefde i den öfvertygelsen, att husbehofsbränningen vore till icke ringa fördel för boskapsskötseln och åkerbruket Häraf läto nykterhetsvän-nerne sig emellertid ej afskräckas, och med öfvertygelsens kraft uppvisade ädelsinnade fosterlandsvänner, såsom den snillrike, varmhjertade kyrkoherden, sedermera domprosten Per Yieselgren, den ansedde läkaren Magnus Huss, den aktade gamle sjömannen, öfverste Otto Julius Hagelstam, i tal eller skrift det förderfliga inflytande, bränvinets missbruk utöfvade på det svenska folkets både sedliga och fysiska krafter och ekonomiska välstånd. Så var tiden omsider mogen for en genomgripande förändring af hela brän-vinslagstiftningen. Trots bondeståndets ihärdiga motstånd genomdrefs nu på grund af en kunglig proposition i ämnet, att husbehofsbränningen skulle af-skaffas och brän vinsbränn ingen förvandlas till en fabriksnäring med hög till-

verkningsskatt. Genom detta beslut har icke blott brän vinssuperiet i väsentlig grad inskränkts, utan äfven en inkomstkälla vunnits, som blifvit af största vigt för landets följande materiela utveckling.

Den under så lång tid på dagordningen stående frågan om grundskatternas förenkling, det vill säga omsättningen af de i ordinarie räntan ingående många naturapresta-tionerna till ett färre antal, äfvonsom frågan om sättet för dessas utgörande vunno nu sin lösning. Införandet af det likformiga postportot, antagandet af ett nytt myntsystem och tillämpningen af decimalsystemet på mått och vigt, hvarom allt författningar utfärdades i det följande, äro äfven minnesvärda nydaningar från denna riksdag.

Epokgörande har 1853—1854 års riksdag varit med afseende på tullagstiftningen. Allt ifrån 1823, då ständerna uttalade sig mot de dittills gällande prohibitiva grundsatserna — dock utan att se sin uppfattning delad af regeringen — hade åsigterna hos regering och ständer ideligen vexlat till förmån än for skyddssystemet och än för ett friare tullsystem. Nu hade man emellertid mer och mer allmänt börjat komma till insigt om, huru hämmande det dittills tillämpade förbuds- och skyddssystemet varit för rikets handel, sjöfart och industriela utveckling i allmänhet, och detta förmådde äfven regeringen, ehuru då varande finansministern Palmstjerna visst icke ansåg Sverige böra frångå skyddstullsystemet, att föreslå betydande lindringar i tullsatserna och upphäfvandet af en mängd förbud. Ständerna gingo än

80. Nils Strindlund (1792 — 1872).längre, dertill föranledda icke minst af det inflytande, den i dessa ämnen synnerligen hemmastadde Schvan utöfvade. Ehuru de ännu på långt när ej vågade taga steget fullt ut, föreslogo de dock nu upphäfvandet af de flesta in- och utförselförbuden äfvensom tullvärdenas jemkning i närmare öfver-ensstämmelse med varornas verkliga värden, och i och med den i enlighet med dessa grundsatser nu uppgjorda tulltaxan, hvilken skulle gälla från 1855 års ingång, kan Sverige sägas hafva öfvergått till det friare haudels-och tullsystem, som i en följande finansminister, Gripenstedt, fick en så snillrik och ihärdig befrämjare.

Af icke mindre betydelse har denna riksdag varit för samfärdseln. Redan 1852 hade regeringen på Palmstjernas föredragning beslutit anläggningen af elektro-magnetiska telegraflinier, hvilka efter hand utsträcktes till alla

delar af landet. Nu kom ordningen till jernvägarna. Först sent hade man kommit till öfver-tygelsen om möjligheten af jernvä-gars anläggande i ett land med så gles befolkning och så ringa kapitalstyrka som Sverige. Äran att hafva omstämt den allmänna meningen till förmån för de nya samfärds-medlens införande tillhör i första rummet majoren, sedermera öfver-8ten, grefve Adolf Eugen yon Rosen, på hvars anhållan äfven 1848 års riksdag beviljade ett bolag, som bildades för anläggandet af en jern-väg mellan Örebro och Hults lastage-plats vid Venern, en räntegaranti.

Sedan man frångått planen att öfver-lemna jernvägarnas besörjande åt engelska entreprenörer eller bolag, blef det nu med anledning af en kunglig proposition fastställdt såsom grundsats, att alla stambanor hädanefter skulle anläggas och utföras genom statens omedelbara försorg, och i samband härmed anslogos fem millioner riksdaler banko till påbörjandet af tvenne stambanor, af hvilka den ena skulle sammanbinda Göteborg och Stockholm och den andra från Malmö sträcka sig till stranden af Vettern. Härmed hade den svenska staten omsider inträdt på jernbanesystemet, men på samma gång äfven på det fonderade statslånesystemet, ty utan lån utom eller inom riket mot fonderade räntebärande statsobligationer kunde de för jernvägs-byggnaderna erforderliga medlen ej anskaffas.

En utmärkt ledare af jernvägsarbetena fann man i den kraftfulle organisatören, öfversten Nils Ericson, en broder till den till Amerika öfver-

81. Nils Ericson (1802 — 1870).flyttade John Ericsson, propellerns, kalorikmaskinens och monitorernas fräjdade uppfinnare.

Äfven inom lagstiftningens historia intager denna riksdag ett märkligt rum, i det den, sedan den nu med afseende på lagverket inträdt på de »par-tiela reformernas väg», till konungens stadfästelse öfverlemnade vigtiga delar af en ny brottmålslag.

Ständerna åtskildes först den 5 december 1854.

Under riksdagens fortgång hade krigets åska åter närmat sig Sverige. Denna gång var det den stora orientaliska frågan, som satte Europa i brand, och Sveriges regering och folk kunde så mycket mindre undgå att med spänd uppmärksamhet följa krigslyckans vexlingar, som fäderneslandets egen politiska ställning icke så oväsentligen berodde på krigets utgång. Ryssland

var nämligen vid denna tidpunkt den farligaste af grannar. Tsarväldet stod på höjden af sin makt, och Europas utmattning efter 1848 års stora kris gaf kejsar Nikolaus de bästa förhoppningar om, att ingen europeisk stat skulle kunna motsätta sig honom, derest han nu satte Rysslands gamla erobringsplaner i verket. Först hade han haft sina blickar fästa på Norges ishafskust, och i samband dermed hade han begagnat sig af de gamla tvisterna om den nomadiska lappbefolkningens betes- och fiskerätt på ömse sidor om gränsen till att framkalla en spänning mellan sig och den svensk-norska regeringen. Under de vidlyftiga underhandlingar, som fördes i Stockholm 1851 mellan Ryssland och Norge rörande fin-marksfrågan, framträdde de ryska ombuden med fordran, att, i vederlag för de norska lapparnes af ålder brukade renlafsbeten vintertiden på den rysk-finska sidan om gränsen \ rätt måtte beviljas Rysslands finska undersåtar till fiske vid den norska kusten af Varangerfjord, äfvensom att ett område vid samma fjord måtte anvisas dem till att uppföra hus på till eget bruk. Detta innebar i sjelfva verket, att en del af Norges område vid den fiskrika, isfria, med goda naturliga hamnar försedda Varangerljord skulle öfverlemnas åt Ryssland att bebyggas, och på en sådan fordran kunde de norska fullmäktige naturligen så

1 Ett vederlag för dessa beten åtnjöto Rysslands finska lappar deri, att de sommartiden fingo draga till det norska Ishafvets stränder, der ej myggen och värmen såsom på högfjällen vid denna årstid besvärade deras renar.

82. John Ericsson (född 1803).mycket mindre ingå, som den uppenbart syftade att föra Ryssland ytterligare ett steg framåt emot Vesterhafvet, förutom det, att den stred mot 1826 års gränsfördrag och ett dess tillägg, petersburgsprotokoliet af 1834. På denna norrmännens berättigade vägran strandade underhandlingarna, och nu lät Ryssland spärra sin gräns för de norska lapparne med deras renhjordar. Detta förmådde naturligen den norska

regeringen att äfven anbefalla en gränsspärrning. Att lapparne, huru vana de än voro att liksom villebrådet jagas från fjäll till fjäll, skulle lida outsägligt af denna hänsynslösa statskonst, ligger i öppen dag.

Men med detta slut på gränstvisterna skulle tsaren näppeligen nöjt sig, derest ej de latinska och grekiska religionsbekännarnes tvister i Palestina, för hvilka han såsom den grekisk-katolska kyrkans skyddsherre i orienten ej kunde vara likgiltig, afledt hans uppmärksamhet från norden. Balkanhalfön med dess Dardaneller och Bospor erbjöd den ryska statskonsten vida större lockelse än den fattiga norska Finmarken med dess torskfiske och renlafsmar-ker, och sålunda slapp den svensk-norska regeringen undan med ett blott »gif akt», hvilket hon ock i det följande vederbörligen måste uppmärksamma.

Retad af den hållning, Turkiet under påverkan af Frankrike, hvilket såsom latinernes skyddsherre förde dessas talan, intog till stridigheterna i Palestina, framkom tsaren med sin förmätna fordran att erhålla skyddsrätt öfver alla grekiska kristne i Turkiet (1853). Sultanens vägran att ingå härpå föranledde kriget, i hvilket de förbundna vestmakterna Frankrike och England (mars 1854) och sedermera äfven Sardinien stälde sig på Turkiets sida. Kriget utkämpades förnämligast på halfön Krim, kring den starkt befästa örlogshamnen Sebastopol, om hvars besittning man stred å ömse sidor med en hårdnackenhet utan like.

Lifligt var det deltagande, med hvilket man i Sverige följde vexlingarna i detta krig, och allt efter som underrättelserna ingingo om slagen vid Alma och Inkerman, om tsar Nikolaus’ död, om Alexander D:s tronbestigning, om Malakofs stormning och södra Sebastopols slutliga fall, tyckte man sig andas allt mera fritt, och det var, som om man kände, att den friska vestan-vinden skingrat det reaktionära qvalm, hvari man lefvat allt sedan 1850. Men vida större än det deltagande, med hvilket man följde striderna på den tauriska halfön, var den uppmärksamhet, man fäste vid de förbundnes storartade sjöexpeditioner till Östersjön och Finska viken 1854 och 1855, af hvilka dock Bomar8unds eröfring och de rysk-finska hamnarnas och kusternas blockad voro de enda frukterna; ty vid anblicken af de många engelska och franska tredäckame låg den tanken nära till hands, att Sverige skulle kunna indragas i detta krig, och de, som då voro unga, kunde ej undgå att känna, att hjertat klappade hastigare, att blodet pulserade raskare vid utsigten, att de svenska fanorna möjligen ännu en gång skulle fladdra från kusterna på andra sidan Ålands hat

Redan innan vestmakterna atiätit sitt ultimatum till hofvet i Petersburg, hade konung Oskar skyndat att utfärda de förenade rikenas neutralitetsför-klaring (december 1853). Sveriges riksdag och Norges storting beviljade beredvilligt de för neutralitetens »värdiga upprätthållande* fordrade betydliga summorna, hvadan äfven en truppstyrka kunde öfversändas till det i strategiskt hänseende så vigtiga Gotland, en svensk-norsk eskader utrustas och fästningarnas besättningar förstärkas. "Men under krigets fortgång närmade sig konung Oskar vestmakterna mer och mer i syfte att bringa ett förbund till stånd för att derigenom bereda sig trygghet mot de ryska inkräktnings-försöken vid V arangerljord och på samma gång kunna visa verlden, att familjfördraget i Åbo af år 1812 ej längre, såsom man både inom och utom Sverige ännu förestälde sig, utöfvade något inflytande på de förenade rikenas regering. Att han vid sina underhandlingar med kejsar Napoléon använde

oansvariga redskap och sålunda gick sina officiela organ förbi, torde i förening med minnet af Karl Johans ryssvän liga statskonst hos vestmak-ternas regeringar hafva minskat förtroendet till hans meddelanden; också kom den traktat han eftersträfvade först så sent till stånd som den 21 november 1855, då Sebastopol fallit och kejsar Napoléon redan var betänkt på fred. Till ordalydelsen är den så kallade novembertraktaten af helt och hållet defensiv art Konungen af Sverige och Norge förband sig att icke afstå till Ryssland eller låta detta land besätta någon del af de områden, som äro underlagda kronorna Sverige och Norge, och han förband sig vidare att icke heller afstå någon rätt till bete eller fiske på de förenade rikenas områden eller vid deras kuster. Skulle åter förslag i sådan syftning göras af Ryssland, så förbundo sig Frankrikes och Englands regenter att lemna konungen af Sverige och Norge tillräckliga stridskrafter till lands och vatten att motstå Rysslands anspråk eller angrepp. I verkligheten syftade dock traktaten och rundskrifvelsen derom till de europeiska hofven — båda skrifna af sedermera utrikesministern Mand erström — vida längre, och detta undgick ej heller Ryssland. Men då konung Oskar ingick detta mot Ryssland riktade fördrag med hänsyn till krigets fortsättande och utsträckning, synas

vestmakterna hufvudsakligen hafva ingått det samma för att vid de blifvande fredsunderhandlingarna ega ett ytterligare medel att förmå Ryssland till eftergifter. De vunno sitt syfte, och redan den 30 mars 1856 undertecknades freden i Paris.

1 v

A > '»2

83. Napoléon III, fransmännens kejsare (1808—1873).En förklaring af Ryssland, att det icke ämnade uppbygga det raserade B om ar sund, var det enda i fredsslutet, som berörde Sveriges intressen. Konung Oskar hade sålunda blifvit fullständigt vilseledd, och den svenska regeringen kom nu till följd af fördraget i en svår ställning till Ryssland, hvilken helt visst blifvit ännu svårare, derest tsar Nikolaus lefvat, och derest ej det ryska sändebudet i Stockholm Dasjkof gjort allt sitt till för att undanrödja de för handen varande stötestenarna mellan de båda hofven. Emellertid blef konung Oskars statskonst från denna tid allt mer skandinavisk; han förklarade Eider för nordens naturliga gräns mot söder och erbjöd konung Frederik VII ett försvarsförbund på denna grundval. Med Danmark ingicks äfven nu en öfverenskommelse om den för Sverige så onaturliga öresundstullens aflösning (mars 1857).

Den friska »vestan», som under krimkriget skingrat reaktionens dimma i Europa och närmast bragte nationalitets- och frihandelsgrundsatser-na under Napoleon III:s hägn till heder i vår verldsdel, utöfvade äfven ett visst inflytande på konung Oskars regering, hvilket tydligast visade sig i de nu inträffande ministerombytena. Generalmajoren, grefve Adolf Fredrik Nils Gyldenstolpes utnämning till chef för landtförsvars-departementet (1853) och teologie professorn i Upsala Lars Anton An-jous utnämning till ecklesiastikminister efter Reuterdahl, som 1855 utbytt taburetten mot biskopsstolen i Lund, åstadkommo näppeligen någon förändring i styrelsegrundsatserna.

Men utnämningen af Gripenstedt till finansminister, af Gunther till justitie-statsminister, af envoyeen i Kjöben-havn, friherre Elias Lagerheim till utrikesminister, af revisionssekreteraren Ludvig Teodor Almqvist till inrikesminister och vice häradshöfdingen, friherre Kurt Gustaf af Ugglas till konsultativt statsråd, hvilka utnämningar alla egde rum 1856, inneburo, att det »allenasty rande», man sagt känneteckna den förra ministerens tid, nu vore på väg att lemna rum för en styrelse, mer öfverensstämmande med grundlagens anda.

I ekonomiskt hänseende beredde konung Oskars neutralitet under vest-makternas kamp med Ryssland de förenade rikena de största fördelar, enär deras handel och sjöfart genom samma neutralitet erhöllo en synnerligen vidgad verksamhet. De förbättrade samfärdsmedlen, penningväsendets ut-

84. Alexander II, tsar af Rvssland (1818 — 1881).veckling, lindringarna inom handels- och näringslagstiftningen, jordbrukets förkofran och en god årsväxt befordrade framstegen på näringslifvets område ännu mer. Också var det lysande målningar, regeringen kunde lemna 1856 års ständer öfver Sveriges inre materiela utveckling. Spanmålsutför-seln hade från 300000 tunnor, i konung Oskars första regeringstid, 1855 stigit till 1700000 tunnor. Fabriksröreisens alster hade från 25 millioners värde 1845 år 1855 stigit till mer än dubbelt eller till 52 millioner. Handelsflottan hade från 73000 lästers drägtighet under midten af Karl Johans regering vid 1855 års utgång att uppvisa en sådan af 126000 läster. Utrikes handeln hade, sades det, på ett årtionde utvecklat sig lika raskt som fordom på ett århundrade. Också kunde Gripenstedt, då han under de minnesvärda öfverläggningarna på rid-darhuset sommarn 1857 försvarade det fonderade statsskuldssy-stem, på hvilket man måste grunda byggandet af stambanorna, bevisa, att Sverige redan vore mäktigt att för byggandet af sina jernvägar bära en skuld af 110 millioner, och det var ingalunda en blott »blomstermålning», då han förklarade, att »så väl landets kapitaltillväxt som dess nä-ringslif i alla riktningar visat en utveckling i blomstring, sorn icke vore med någon föregående tid hos oss jemförlig och som ej heller proportionaliter af något annat land i Europa öfverträffats». »Hvilket hårdt ord, säger en minnestecknare, för dem, som i skråtvång, skyddstullar, export- och importförbud sett höjden af lycka för landet och nu profeterat dess ruin!»

Och hand i hand med det ökade ekonomiska välståndet gick den andliga odlingens utveckling. It konster och

vetenskaper skänktes all omvårdnad, fastän de stora snillenas tid tycktes vara förbi, elementarläroverken och tillämpningsskolorna befunno sig i en rask utveckling, och de nybildade folkskolorna utbredde bildning och upplysning i de vidsträcktaste kretsar. För att realbildningen skulle utvecklas vid elementarläroverken i jembredd med den fortfarande, af regering och ständer på bästa sätt omhuldade humanistiska, sökte man sörja genom 1856 års i öfverensstämmelse med riksdagens önskningar affattade skolstadga, hvilken emellertid på grund af en följande riksdags uttalanden väsentligen förändrades genom skolstadgan af 1859.

85. Johan August Gripenstedt (1813 — 1874).Den långvariga riksdagen 1856—1858, vid hvilken ordet hos riksstånden fördes af Henning Hamilton, den nyutnämde erkebiskopen Reuterdahl, borgmästaren i Jönköping Gustaf Ferdinand Asker och Nils Strindlund, öppnades den 23 oktober 1856. Rikets blomstrande inre tillstånd hade satt regeringen i tillfälle att kunna för ständerna framlägga en plan till ett fullständigt jernbanesystem, upptagande icke mindre än fem stambanor och en sammanbindningsbana. Anslagssummor till alla dessa banor blefvo visserligen ej beviljade, dock anslogo ständerna nära 20 millioner riksdaler riksmynt till fortsättande af arbetena på den vestra och den södra stambanan, hvilken summa skulle genom riksgäldskontorets försorg upplåuas vare sig inom eller utom landet. Jernvägsfrågan och särskildt frågan om den vestra stambanans sträckning norr eller söder om Mälaren framkallade de häftigaste strider, och af dessa har riksdagen fått sitt egentliga skaplynne. Men äfven på andra

jfl R e .i'-i.11 , u t~* K O 5 U,| T "1 9 SJ jp il-i J J Ni.;□i h $ 'J□i u :-ii□□

86. »Rikssalen» & Drottningholm med portratt af Oskar I:s samtida regenter.

områden har denna riksdag varit af synnerlig betydelse. De steg, man ej velat fullt uttaga inom tullagstiftningen vid 1853—1854 års riksdag, uttogos nu. Ur den nya tulltaxan uteslötos alla ut- och införselförbud, de allra flesta lefnadsfömödenheterna befriades från tull, och tulltarifferna för utförseln mellan Sverige och främmande länder återbragtes i allmänhet till sin ursprungliga finansiela betydelse. Äran af de förändrade bestämmelserna med afseende på tullagstiftningen och beskattningen af handeln, hvarigenom man hoppades öppna en väg för ytterligare utvidgade handelsförhållanden och en ökad industriel verksamhet, tillkommer i främsta rummet finansministern Gripenstedt, men ett stort inflytande på riksdagens beslut utöfvade äfven borgarstånd srepresentanter ne, de ifriga fribandelsvännerne Schvan och Per Murén, äfvensom en före riksdagen arbetande tullkomité, hvars sekreterare var sedermera generaltulldirektören Nils Axel Gustafsson Bennicb.Flere vigtiga lagförändringar, såsom qvinnas rätt att vid 25 års ålder blifva myndig, husagans afskaffande och religionsfrihetens utsträckning genom upphäfvandet af 1726 års konventikelplakat i dess gamla form utgöra äfven minnesvärda beslut från denna riksdag.

Under ständernas sammanvaro inträffade plötsligen 1857 års svåra penningkris, hvilken, hemsökande flere delar af Europa, äfven nådde Sverige. De vidtomfattande industriela företag, hvari svenska affärsmän låtit inleda sig af de föregående årens ovanligt rika penningtillgång, i förening med den under sista tiden i hög grad tilltagande öfverspekulationen vållade nu en allmän penningförlägenhet, som hotade med stora olyckor. Genom upptagandet af ett utländskt statslån sökte regering och ständer bereda affärsmännen erforderlig tillökning i forlagskapital; dock torde utan Gripenstedts beslutsamma ingripande till den hårdt ansatta skånska bankens understöd och den kreditförening, som bildats i hufvudstaden af Schartau och andra stockholmska penningmän, en mängd af landets handelsfirmor och penninganstalter ej kunnat räddas undan en ögonblicklig ruin.

Riksdagen upplöstes först den 10 mars 1858. Konung Oskar förde då ej längre sjelf regeringen. Sedan lång tid tillbaka hade man tyckt sig hos honom förmärka en ofta påkommande plötslig tankspriddhet; under loppet af 1857 började själsverksamheten mer och mer aftaga; »endast med mattade sinnen liksom ur ett växande fjerran kunde han följa sina planers utveckling», och slutligen blef kropps- och själsförslappningen sådan, att han måste anförtro riksstyrelsen åt annan hand. Den 25 september 1857 öfverlemnades styrelsen öfver de förenade rikena med full konungslig makt åt kronprinsen Karl. Från denna tid var konung Oskars lefnad blott ett långsamt afty-nande. Den 8 juli 1859 kom förlossningens stund.

Hans ädla gemål drottning Josefina, som med aldrig tröttnande omsorger stått honom bi till det sista, öfverlefde

honom i sjutton år. Hon afled den 7 juni 1876, efter att då hafva sett gemål, trenne söner och en sonson bortgå före sig till bernadotteska ättens nya grafkor i Riddarholmskyrkan. Hennes sällsynta dygder, hennes upphöjda personlighet och icke minst hennes undergifvenhet vid de stora sorger, som drabbade henne, hade i rikaste mått beredt henne brödrafolkens vördnad och kärlek.

Äfven drottning Desideria öfverlefde konung Oskar. Hon dog den 17 december 1860, nära åttio år gammal.

/KARL XV.

1859—1872.

Reformer inom lagstiftningen.

Karakteristik. — Karl XV:s rådgifvare. — Riksdagen 1859—1860. -— Förhållandet till Norge. — Kommunallagarna. — Riksdagen 1862—1868. — Det knngliga representationsförslaget.

edan i nära tvenne år hade Karl XY med full konungslig makt och myndighet fört regeringen i de förenade rikena, innan han genom konung Oskars död kallades att bestiga deras troner. Om andan i hans politiska tänkesätt var man kanske i förstone ej fullt viss, hvadan man ej heller trodde sig kunna förutse, i hvilken riktning hans regering skulle gå. Han var vid sitt regeringstillträde ännu ung och eldig, och den yrando lefnadslusten och den sydländska litligheten i hans väsen kunde väl gifva anledning till farhågor, att han mången gång skulle fästa sig mer vid utansidan af tingen än vid deras kärna, eller att han skulle låta sig bestämmas mer af stundens ingifvelse än af mogen eftertanke. Men dessa farhågor skingrades snart »Land skall med lag byggas» blef det vackra, ur Uplandslagen hemtade valspråk han antog, och den sant konstitutionela tanke, som låg uttalad deri, lemnade han sällan ur sigte. Han hade lyckan att finna de bästa rådgifvare, och åt dessa öfverlemnade han — dermed brytande med plägseden i hans faders tid — styrelsens enskildheter, förbehållande för sig sjelf att följa de allmänna angelägenheterna i det hela. Dessa rådgifvare skänkte han äfven sitt kraftiga stöd, på samma gång han sjelf stälde sig öfver partierna, och på deras framställningar uppoffrade han ej sällan, om ock understundom kanske först efter en inre kamp, sina egna böjelser och tycken, då han fann fosterlandets väl och sin egen konungsliga pligt det bjuda. Och detta sant konstitutionela sinnelag visade han icke mindre genom den beredvillighet, med hvilken han tillmötesgick sina folks önskningar. »Då konung och folk, så yttrade han i sitt första trontal, gå hand i hand, kunna de med den högstes bistånd lugnt motse kommande tider»; också bragte han det derhän, att det kunnat med sanning sägas, atthans och hans folks hjertan slogo i samklang med hvarandra. Det gamla talet om »allenastyrande» var sålunda ändad t, men sjelf vann Karl XV sina folks odelade kärlek. Också hafva få konungar varit så folkkära som han. Den manligt sköna gestalten, den osökta flärdfria hållningen, det hugstora, för allt ädelt i lifvet och konsten öppna sinnet, det vänsälla, äkta svenska hjertelaget — allt detta förklarar den sympatiska makt, han egde öfver hvar och en, hög eller låg, med hvilken han kom i personlig beröring. Och för de goda sidorna bortsåg man gerna från felen och svagheterna, hvilka han eljest sjelf, sorglös som han var, näppeligen gjorde sig möda att dölja

Hans mångsidiga begåfning var odlad genom en omsorgsfull uppfostran, och det konstnärliga sinne, han ärft efter konung Oskar, röjde sig i den

smak, hvarmed han omdanade sitt sommarslott Ulriksdal till ett slags konstmuseum, och ännu mer i de målningar, han med rask pensel framstälde på duken. Motiven till dessa målningar äro hemtade ur nordens natur, och nordisk är vanligen äfven andan i de poetiska skapelser, i hvilka han, synnerligen i yngre åren, gaf uttryck åt sin känslostämning. Sedan den 19 juni 1850 var han förmäld med prinsessan Lovisa af Nederländerna, en ättling af det gamla fräjdade oraniska furstehuset.

Redan under regentskapet hade ministeren blifvit till största delen omdanad. Så hade Ulner, Gunther, Lagerheim, Gyldenstolpe, Mörner och Ugglas afgått under åren 1857 och 1858, och i deras ställe hade nämts till chef för sjöförsvarsdepartementet kommendörkaptenen Karl Magnus Ehnemark, till justitie-statsminister presidenten i göta hofrätt, friherre Louis de Ge er, till utrikes statsminister envoyeen i Paris, friherre Kristofer Rutger Ludvig Manderström, till chef för landtförsvarsdepartementet generalmajoren Johan Magnus Björnstjerna och till

konsultativa statsråd grefve Henning Hamilton och häradshöfding Henrik Gerhard Lagerstråle. Efter Anjous afgång i början af år 1859 öfverlemnades ecklesiastikportföljen åt Hamilton, i hvars ställe professorn i matematik i Upsala, Karl Johan Malmsten utnämdes till konsultativt statsråd. Nya förändringar inträffade i det följande, i det Hamilton och Almqvist afgingo 1860, Vallensteen 1861 och Björnstjerna och Ehnemark 1862, i hvilkas ställe justitierådet Karl

87. Konung Karl XV (1826 — 1872).Johan Thyselius kallades till ecklesiastikminister, Lagerstråle till civilminister, generalmajor Karl Magnus Thulstrup till konsultativt statsråd, generalmajor Alexander Fabian Reuterskö̈ld till krigsminister och grefve B. von Plåten för andra gången till sjöminister. Till konsultativt statsråd efter Lagerstråle nämdes expeditionschefen Henrik Vilhelm Bredberg, och till ecklesiastikminister efter Thyselius, som lemnade konseljen 1863, kallades professorn i Upsala, häfdatecknaren Fredrik Ferdinand Carlson. Vid sist nämda tidpunkt fannos sålunda af Oskar I:s rådgifvare inga qvar i statsrådet mer än Gripenstedt och Plåten, af hvilka den sist nämde dock ej innehaft sitt statsrådsembete under konung Oskars senare regeringstid. De många statsrådsombytena förändrade ej den prägel, konseljen en gång fått. Genomträngda af det konstitutionela statsskickets anda, med liflig känsla af rådgifvarkallets ansvar och starka genom medvetandet om sin inbördes enighet, ledde de öfver-lägsna män, som vid Karl XV :s tronbestigning stodo vid hans sida, bestämdt och säkert hans regering in i de konstitutionela hjulspåren, och det mäktiga inflytande, en de Geer och en Gripenstedt utöfvade, verkade, att hon ej heller sedermera gick derur. En mer likartad minister än den degeer-gripenstedtska hade Sverige dittills aldrig skådat; också uppbars den af konungs och folks odelade förtroende, och den blef derigenom satt i stånd att verka så på vårt lands politiska, sociala och ekonomiska utveckling, att man kunnat gifva den namnet »den bästa af ministerer».

Den 24 oktober 1859 mötte Karl XV Sveriges ständer första gången såsom konung. Landtmarskalksstafven fördes åter af excellensen Sparre, talmän i preste- och borgarstånden voro samma män som 1856, och i bondeståndet fördes ordet af talmannen från 1850 års riksdag, Nils Persson.

Den brännande frågan vid denna riksdag var den norska. Konung Oskar hade städse sökt häfda Norges likställighet med Sverige, och i samband dermed hade han bemödat sig om att undanrödja allt, som kunde in-gifva norrmännen misstro mot föreningen; men trots detta lyckades han ej i sina sträfvanden att gifva föreningen mer verkligt innehåll. Ett förslag till en ny riksakt, som utarbetats af den i Karl Johans tid tillsatta unionskomiteen, hade han funnit allt för genomgripande, för att han skulle kunnat framlägga

88. Karl XV:s sigill.

Med konungens valspr&k: Land skall med lag byggas.det för riksförsamlingarna, men han hade i stället hoppats på en närmare sammanslutning mellan de båda folken på krigsväsendets, handelns och rättsväsendets områden. Dock blefvo de förslag, som under 1850-talet fram-ställdes till ordnande af handels- och rättsförhållandena mellan de båda rikena, tillbakavisade af stortinget, och med den gamla frågan om hvartdera rikets bidrag till det gemensamma försvaret kunde man ej heller komma till rätta.

Norrmännens obenägenhet att tillmötesgå bemödandena från Sveriges sida att ordna de unionela frågorna kunde ej undgå att väcka missnöje i Sverige, och detta fick ett uttryck i gamle K. H. Anckarsvärds motion om en revision af föreningsfördraget »till de båda folkens mera ömsesidiga belåtenhet». Men ännu större blef missnöjet i Sverige, då stortinget några veckor senare med 100 röster mot 2 antog det sedan ett föregående storting hvilande förslaget att upphäfva riksståthållarembetet och i samband dermed äfven det stadgande i Norges grundlov, som berättigade konungen att till detta embete äfven

nämna en svensk. Om ståthållar-skapet stadgade visserligen riksakten omedelbart ingenting, och norrmännen kunde på grund deraf äfven

betrakta frågan som en rent norsk

grundlagsfråga, öfver hvilken blott

de hade att besluta, men på den svenska sidan ansåg man, att det fattade beslutet berörde Sveriges rätt i dess förhållande till Norge och att det på grund deraf äfven vore af unionel betydelse och följaktligen icke kunde utan samtycke från Sveriges on ^ . f . sida stadfästas. Af denna uppfattning

89. Drottmog Lovisa . ^ . .fjf . n°

(1828—1871). gjorde sig \. k. Dalman till en tolk,

i det han på riddarhuset (december 1859) framlade en motion om, att ständerna måtte bos konungen anhålla, att han, innan han meddelade sitt svar i anledning af stortingets beslut om ståthållarskapets upphäfvande, ville, efter en utredning af det statsrättsliga förhållandet i frågan, underställa den samma ståndernas pröfning. Synnerligen häftiga blefvo de öfverläggningar, hvartill denna motion föranledde, och stor blef upphetsningen i sinnena, och det på båda sidor om Kölen. Den svenska riksdagen stannade omsider i beslutet att anhålla hos konungen, att han ville föranstalta om en revision af unionsförhållandena och framlägga förslag till ett nytt förenings fördrag, äfvensom att han först i samband dermed ville till pröfning upptaga frågan om ståthållarskapet. Då menings-skiljaktigheterna äfven sträckte sig till de båda rikenas statsråd, beroddetvisternas slitande på konungen personligen. Den klokhet och oväld, konung Karl nu lade i dagen, förtjenar allt erkännande.

Genom hans vägran i norskt statsråd att stadfästa stortingets beslut om ståthållarskapet och hans kort derpå i svenskt statsråd lemnade förklaring, att revi8ion8frågan borde tills vidare undanskjutas, vans för ögonblicket tid, och dermed kunde en svårare brytning förekommas, i det upphetsningen

å ömse sidor hann lägga

sig.

Dock var nödvän-

digheten att skingra den oklarhet, som rådde med afseende på de unionela frågorna, uppenbar.

Mindre hetsiga, men vida mer välsignelse-bringande blefvo öfverläggningarna i riksstånden om de många frågor rörande lagstiftningen och den allmänna hushållningen, som förelågo. Så fattade ständerna på grund af kungliga propositioner eller vederbörande komitebetänkanden beslut om religionsfrihetens utvidgande i närmare öfverensstämmelse med grundlagens anda, om rättighet för svenska judar att förvärfva och besitta fast egendom i riket, om

90. Vasaorden.

ForUndrad form; jfr del. V, s. 231.

91. Ulriksdals slott i Upland, nära Stockholm.

partiela förändringar af brottmålslagarna, om inrättandet af en allmän hypoteksbank, om ett inhemskt fondsystem, med mera, och följden häraf blef enmängd kungliga förordningar, alla vitnande om regeringens upplysta nitälskan för landets framåtskridande. För fortsättning af statens jernvägsbyg-nader beviljades icke mindre än 25 millioner riksdaler riksmynt.

På intet område har dock denna riksdag åstadkommit vigtigare nydaningar än på den kommunala lagstiftningens. Den kommunala sjelfsty-relsen är urgammal i vårt land; dock hade den, i samma mån statslifvet

92. Ulriksdal, stora trappuppgången.

vann en högre utveckling och centralisationen inom förvaltningen hann genomföras, under århundradenas lopp mer och mer försvagats, så att fara varit, att den helt och hållet skulle gå förlorad. Emellertid var nu tiden inne för statsmakterna att gjuta nytt lif i de gamla formerna eller rättare att så omdana dessa former, att de kunde framkalla och lemna utrymme för en sjelfverksamhet, kraftig nog att gagna kommunernas och derigenom äfven medelbart hela samhällets bästa. Allt ifrån 1823 års riksdag hade fråganom ordnandet af kommunalväsendet varit föremål för ständernas öfverlägg-ningar, och resultatet blef omsider en skrifvelse till Karl Johan, som ledde till

1843 års författning om sockenstämmor och kyrkoråd. Under de senare riksdagarna stod frågan om en kommunalstyrelse äfven för länen på dagordningen, och slutligen anhöll 1856—1858 års riksdag hos konungen, att ett förslag till representation för länen eller landsting måtte utarbetas och att i samband dermed författningarna om menighetsstyrelse på landet och i städerna måtte öfverses. Nu framlades äfven för ständerna af särskilda komi-

J] ly l-Ttjjr;

' t* ' /*t i L i Jr' * i| .1 . ik • r fifflar rii k Ti ril(1 iå] Lxä eajvUji Sfi'iJ MT Ä. • IJfl Tjm

93. Ulriksdal, riddarsalen.

teer uppgjorda förslag i dessa ämnen, hvarpå, sedan dessa förslag blifvit af riksdagen granskade, k. maj:t i enlighet med ständernas önskningar utfärdade de vigtiga förordningarna om kommunalstyrelse på landet^ om kommunalstyrelse i stad, om kyrkostämma samt kyrkoråd och skolråd, äfvensom om landsting — alla dagtecknade den 21 mars 1862. Genom dessa lagar bragtes det svenska folket åter till att vänja sig vid sjelfetyrelse och sjelfverksamket, och med den nyvaknade kommunalandan var en ny häfstång vunnen för fosterlandets framåtskridande i välstånd. Men med de nya kommunala inrättningarna var äfven en bas funnen för en ny-daning af riksdagen, ock käraf begagnade sig äfven regeringen, i det kon bygde det förslag till en ny riksdagsordning, som hon utarbetade för att framläggas för nästa riksdag, på den kommunala rösträtten och landstingen, hvilka sist nämda gjordes till valnämder för riksdagens första kammare.

Den gamla frågan om representationsreformen hade åter framträdt i förgrunden efter att under de senare åren hafva skjutits åt sidan för andra vigtiga samhällsfrågor. Man hade äfven under de senaste riksdagarna afstått från förhoppningarna att kunna genomdrifva en fullständig förändring af representationen, och man hade i stället beträdt »de partiela reformernas» väg, eller, med andra ord, man hade genom förbättringar af vissa delar af

94. Ulriksdal, drottning Lovisas större salong.

den öfverklagade gamla riksdagsordningen sökt afbjelpa en och annan af de mest i ögonen fallande bristerna. Så hade man vid riksdagen 1856—1858 gjort den väsentliga förändringen i borgarståndets sammansättning, att valrätten och valbarheten i detta stånd utsträcktes från »borgare* till *öfriga idkare af yrken, som till borgerliga näringar räknas», äfvensom till städernas husegare, hvarigenom borgarståndet i sjelfva verket upphörde att vara ett privilegieradt riksstånd. Följderna af denna förändring dröjde ej att visa sig. Ledarne af den gamla borgarståndsmajoriteten, göteborgsrådmannen Albert Vilhelm Björck, Murén, Schvan, grosshandlanden Karl Fredrik Værn d. y., med flere, erhöllo i de nyvalda borgarståndsrepresentanterne adelsmannen L. J. Hierta, auditören August Blanche, med flere, en bety-dande förstärkning af nya krafter, och från en af dessa nya ledamöter — Blanche, säges det — utgick i riksdagens sista timme tanken på att genom en adress till regeringen från borgar- och bondestånden framkalla ett kungligt förslag till en ny riksdagsordning.

Planen bedrefs i förstone i största tysthet, framlades så för borgar- och bondestånden, och slutet blef, att de framstälda adressförslagen godkändes och öfverlemnades till regeringen. I samband härmed bildades en reformkomité för att bearbeta tänkesättet i landet för frågan, och knapt var riksdagen afslutad — den 30 oktober 1860 — innan äfven en den allra lifligaste reformrörelse uppstod i hela landet med den påföljd, att komiteen i början af år 1862

95. Stockholms slott, pelarsalen.

kunde till justitiestatsministem öfverlemna till konungen stälda petitioner i frågan, undertecknade af bortåt 38000 svenska medborgare.

Nu fann äfven regeringen tiden inne för sig att taga ett initiativ till den stora frågans lösning. Vid den nya lagtima riksdag, som öppnades den 23 oktober 1862, vid hvilken landshöfdingen, grefve Gustaf Lagerbjelke, erke-biskop Reuterdahl, grosshandlanden J. G. Schvan och riksdagsfullmäktigen Nils Larsson i Tullus från Jemtlands län förde ordet hos riksstånden, framlade äfven regeringen ett förslag till ny riksdagsordning. Utförligt fram-stälde

justitiestatsministem de Geer, som utarbetat det samma, i statsrådsprotokollet den 5 januari 1863 skälen för dess framläggande. Grundvalenför den gamla representationen vore ej längre förenlig med de nu varande samhällsförhållandena; hela samhällsklasser voro utestängda från representa* tionen, »ehuru deras deltagande deri påkallades af dennas eget ändamål»; de två högre ståndens politiska vigt försvagades mer och mer af sjelfva tidsandan, under det att de två andra förstärktes genom att i sig upptaga nya element, hvilka åter voro oförenliga med grunden för de två högres representationsrätt »Den sannolika följden häraf blefve, att en öfvervägande del af representationens makt utan motsvarande ansvar småningom öfverginge till dessa sist nämda och att dermed den i sitt inre upplösta ståndsförfatt-ningen af sig sjelf sammanstörtade. Beskaffenheten af den nya representa-tionsform, som i denna händelse kunde komma att träda i stället för den

96. Stockholms slott, förra taflegalleriet.

gamla, berodde af omständigheter, som låge utom den menskliga beräkningen; och lätteligen skulle dervid en strid om representationsreformen kunna förvandla sig till en strid om statsförfattningen. En sådan fara borde i tid afvärjas, och enda sättet syntes vara att, innan den nu varande författningen sönderfölle, bereda väg för en annan representationsform, som bättre motsvarade samhällets behof.»

Det nu framlagda förslaget upphäfde sjelfskrifvenheten och ståndsfördel-ningen och fastställde samfälda val, årliga riksdagar och tvåkammarsystem. Ledamöterne i första kammaren skulle utses för en tid af nio år af landstingen och, i de stora städerna, af stadsfullmäktige. Valbara voro de, somuppnått 35 år och antingen egde fastighet till 80000 riksdalers taxeringsvärde eller ock skattade för 4000 riksdalers inkomst Andra kammarens ledamöter skulle deremot väljas för blott tre år; de skulle utses för landsbygden, en för hvarje domsaga, så vida ej hennes folkmängd öfverstege 40000 invånare, i hvilket fall hon skulle delas i två valkretsar, och för städerna en för hvarje 10000-tal invånare. Väljande och valbar till andra kammaren vore man blott i den kommun, der man vore bosatt, och valrätt tillkomme en hvar i kommunens allmänna angelägenheter röstberättigad man, hvilken antingen eger fast egendom till ett taxeringsvärde af minst 1000 riksdaler eller för minst fem år arrenderar jordbruksfastighet till minst 6000 riks-

97. Stockholms slott, »Hvita hafvet».

dalers taxeringsvärde eller ock skattar för minst 800 riksdalers inkomst. Ledamöterne i andra kammaren erhålla arvoden, hvilka deremot ej tillkomma dem i den första. Statsråd kunna, äfven om de ej äro riksdagsmän, i hvilken kammare som helst deltaga i öfverläggningarna. För riksdags beslut fordras båda kamrarnas bifall, så framt ej frågan är om statsregleringen och bevill-ningen, banken eller riksgäldskontoret, i hvilka fall besluten afgöras medelst gemensamma omröstningar mellan kamrarna samfäldt. Lagtima riksdag sammanträder hvarje år den 15 januari och kan ej, så framt ej konungen upplöser den för att påbjuda nya val, utan egen begäran åtskiljas förr än efterfyra månader. Urtima riksdag kan konungen sammankalla och åtskilja, när han så finner lämpligt.

Regeringsformen lemnades orörd i den nya riksdagsordningen utom i de delar, som sammanhängde med representationsreformen. Dock gjordes en och annan ändring. Kommunalförfattningarna, på hvilka den nya riksdagsordningen i vissa delar stödde sig, undandrogos från den ekonomiska lagstiftningens område och erhöllo civillags natur, hvadan de sålunda ej skulle kunna ändras utan af konung och riksdag gemensamt. 1 kyrkolags-frågor fastställdes en tredje lagstiftande makt jemte konungen och riksdagen, nämligen kyrkomötet. Behofvet af en särskild representation för den sven-

98. Stockholms slott, lilla matsalen.

ska kyrkan hade länge varit kändt, och på denna riksdag hade äfven framlagts en kunglig proposition om ett allmänt kyrkomöte. Efter åtskilliga jemkningar blef denna äfven antagen, hvadan den kungliga förordningen om allmänt kyrkomöte utfärdades den 16 november 1863. Enligt denna förordning och de vid 1862—1863 års riksdag föreslagna förändringarna i regeringsformen hade kyrkomötet, som skulle bestå af till hälften prester och till hälften lekmän, icke blott initiativ i kyrkliga mål, utan äfven veto mot både konung och riksdag i kyrkolagsfrågor äfvensom i frågor om förändring af presterskapets privilegier. De nya kommunallagarna,

förordningen om kyrkomötet och den föreslagna riksdagsordningen stodo sålunda i nära in-bördes samband; berörande samhällets sjelfva grundformer, kommunen, kyrkan och staten, stödde och fullständigade de hvarandra.

Representationsförslaget mottogs med stor tillfredsställelse i landet. Borgar- och bondestånden uttalade sig för det samma; inom de högre stånden voro meningarna delade; emellertid blef förslaget förklaradt hvilande till nästa riksdag.

Flere vigtiga lagfrågor fingo under denna riksdag sin lösning. Regeringen hade framlagt proposition om en ny fullständig strafflag med mildrade straffbestämmelser och med utrymme lemnadt åt domaren att lämpa straffen efter förmildrande eller försvårande omständigheteter. Propositionen antogs, dock med flere förändringar, i öfverensstämmelse med hvilka den nya strafflagen äfven af konungen utfärdades den 16 februari 1864. En ny konkurslag och en ny sjölag äro äfven frukter af denna riksdag. Inom näringslagstiftningen uttalades nu den grundsatsen, att hvarje man eller qvinna, som uppnått myndig ålder, skulle ega att på landet så väl som i städerna ut-öfva hvilket yrke som helst, hvadan äfven regeringen den 18 juni 1864 kunde utfärda förordningen om en utvidgad näringsfrihet.

För fortsättande af statens stambanor an-

slogos nära 28 millioner riksdaler, hvarförutan lån lemnades till enskilda jernvägsbygnader till ett belopp af omkring nio och en half millioner. Riksdagen afslutades den 8 december 1863.

99. Stockholms slott, böarum.

Utrikes politiken och den sista st&ndsriksdagen.

Den polska frågan. — Den danska frågan. — Det dansk t-tyska kriget. — Förslaget till ny förenlngsakt. — Franska handelstraktaten. — Riksdagen 1865—1866 och den nya riksdagsordningens antagande.

Under riksdagens fortgång hade de yttre politiska frågorna mer och mer framträdt i förgrunden. Napoleon III intog nu, sedan Ryssland genom krim-kriget blifvit tillbakaträngdt från sin framskjutna ställning, första platsen imakternas råd, och han begagnade sig deraf till att stärka Frankrikes maktställning och sin egen »prestige». Han gjorde början med att införa den dittills så mycket förkättrade nationalitetsgrundsatsen såsom en bestämmande faktor inom diplomatien, och sjelf ingrep han äfven allestädes, der nationeia rörelser förmärktes, synbarligen i syfte att leda dem i den riktning, som bäst öfverensstämde med hans egen och Frankrikes fördel. Så förband han sig med det uppåtsträfvande Sardinien till att utestänga Österrike från Italien, i tanke att derigenom bereda sig sjelf och Frankrike högsta inflytandet i detta den romaniska stammens moderland. Men grymt missräknade sig kejsar Napoléon denna gång; de nationeia strömningar, för hvilka slagen vid Magenta och Solferino öppnat dammarna, kunde ej hejdas genom freden i

Villafranca (juli 1859); så reste sig italienarne allmänt för att göra till en sanning den franske kejsarens stolta ord »ett fritt Italien till det Adriatiska hafvet»; och så blef största delen af halfön ett enadt konungarike, Napoléon och de europeiska stormakterna förutan. Men den lyckliga utgången af italienarnes frihetsrörelser gåfvo polackarne mod att i sin ordning resa sig mot sina herrar, och sålunda blef Europa ännu en gång vitne till en förtviflad mellan detta arma folk och dess förtryckare (1863). Denna gång gick nationalitetsgrundsatsen ej segrande ur striden; kampen var för ojemn, friskarorna i de polska skogarna skingrades efter hand, och Napoléon III:s försök att genom ett diplomatiskt fälttåg till Polens förmån inverka på Ryssland ledde till intet, då Preussen förband sig med Ryssland och de engelska och österrikiska regeringarna saknade lust att för Polens skull kasta sig in i ett krig. Så fick Ryssland fria händer att gifva det för dess fötter liggande, blödande Polen nådestöten.

Frihetsrörelserna på Europas fastland återverkade så till vida på Sverige, som de gjorde den politiska lifaktigheten här vida större än tillförne. Under början af 1860-talet var denna i sanning synnerligen stor. Man inskränkte sig nu ingalunda till de inre frågorna, huru betydelsefulla dessa än voro, utan man följde äfven de allmänna europeiska angelägenheterna med en uppmärksamhet, som trodde man, att Sverige ännu vore mäktigt att bestämma verlds-delens öde. Den känslosamme, med en äkta skaldenatur begåfvade August

100. August Blancbe (1811 — 18C8).Blanche är, har man sagt, inkarnationen af hela denna rörelsetid. Det var nu, den från England härstammande, i sig sjelf så vackra, men från militä-risk synpunkt opraktiska tanken på en frivillig folkbeväpning omplanterades på svensk mark, ansades och bar frukt i en mängd öfver hela landet utbredda skarpskytteföreningar, för hvilkas verksamhet regeringen sjelf faststälde vissa hufvudgrunder (1861). Men inskränkte sig skarpskytteföreningarna till att öfva sig i vapnens bruk och derigenom bereda sig till fosterlandets försvar i farans stund, så gingo pressens män och en och annan af svenska folkets lagstiftare ännu längre. Ledda af sin varma medkänsla för de för sin frihet kämpande folken, yrkade de, att den svenska regeringen skulle öppet framträda för att med sin diplomati medverka till dessa folks frigörelse. Så väcktes i mars 1863 tvenne motioner, den ena på riddar-huset och den andra (af A. Y. Björck) i borgarståndet, att ständerna måtte hos k. maj:t anhålla om dess regerings diplomatiska samverkan med andra makter, som garanterat wien-traktaten, till konungariket Polens återupprättande. Regeringens ställning blef svår nog, helst som den nu åter uppdykande slesvig-holstein-ska frågan manade henne till att bevara det goda förhållandet till Ryssland, hvilket åter den svenska allmänheten genom polskvänliga demonstrationer af alla slag, krigiska tidningsartiklar, ja, till och med genom penningsändningar till det polska upprorets ledare, gjorde allt för att rubba. Tack vare regeringens klokhet, Manderströms taktfulla hållning och ständernas sunda omdöme blefvo emellertid de båda motionerna förkastade.

Men vida närmare än Polen och Italien stod oss Danmark, hvilket nu befann sig i den farligaste politiska kris. Det hade under de år, som förgått sedan 1852, ej lyckats den danska regeringen att på ett tillfredsställande sätt ordna förhållandena mellan hertigdömena Slesvig och Holstein och konungariket. Tyskarne blandade sig ideligen i Danmarks inre angelägenheter, och sjelfva voro danskarne splittrade i partier. Omsider bestämde sig Frederik YII:s regering för att öfvergifva den så kallade helstatspolitiken, det vill säga att uppoffra förbindelsen med Holstein och Lauenburg och i stället närmare förbinda det ursprungligen danska Slesvig med Danmark. Genom det så kallade marepatentet (30 mars 1863) frånskilde hon de rent tyska länderna från

101. Kristofer Rutger Ludvig Manderströin

(1806 — 1873).den öfriga monarkien, med hvilken åter Slesvig fortfarande blef förenadt enligt förut gällande författning. Denna afsondringspolitik var i full öfverens-stämmelse med de svenska och norska skandinavernes önskningar, och den understöddes äfven af den svenska diplomatien och i främsta rummet af Karl XV sjelf, hvilken, ledd af sina skandinaviska känslor och sin vänskap för Frederik VII, fullföljde sin faders skandinaviska politik. Sommarn 1863 sammanträffade de båda nordiska konungarne på lustslottet Skodsborg på Själland och på Bäckaskog i Skåne, och på deras personliga initiativ bedrefvos derpå mellan de svensk-norska och danska kabinetten, med den svenske ministern i Kjöbenhavn, Henning Hamilton, såsom mellanhand, underhandlingar om ett försvarsförbund på eidergränsens grundval. Men under det dessa pågingo, utarbetade den danska regeringen ett förslag till en gemensam grundlagi för Danmark och Slesvig, uppenbarligen dermed åsyftande Slesvigs införlifvande med Danmark, hvilket deremot stred mot konung Frederiks försäkran till de tyska stormakterna 1852.

Den nya grundlagen, novemberförfattningen, antogs af den danska representationen; men två dagar senare afled plötsligen Frederik VII (15 november 1863),innan han hunnit gifva den samma sin stadfästelse. Den folklige konungens död var ett hårdt slag för Danmark. Slesvig-holstei-narne, som stödde sig på en del tyska stater, kunde nu, londonprotokollet till trots, framdraga den gamla tvisten om tronföljden i hertigdömena, men ännu betänkligare blef det, då den nye danske konungen Kristian IX, gifvande efter för ministerens påtryckning och kjöbenhavnarnes stormande fordringar, undertecknade novemberförfattningen, ty nu fingo de tyska stormakterna en på visst sätt befogad anledning att gripa in. Förklarande för den tyska förbundsdagen, att de på grund af förhandlingarna med Danmark 1852 togo i sin hand att göra Slesvigs och Tysklands rätt gällande mot Danmark (14 januari 1864), läto de preussiska och österrikiska regeringarna sina trupper öfvergå Eider.

Den svensk-norska regeringen kom i den brydsammaste ställning. Visserligen hvilade det tilltänkta försvarsförbundet i icke ringa grad på det personliga vänskapsförhållandet emellan Karl XV och Frederik VII,

och någon rättslig forpligtelse att söka skydda Danmark för följderna af novemberför-författningeii8 utfärdande hade Sverige ej, men å andra sidan var den ställning,

102. Biickaskog i Skåne.det intagit vid underhandlingarna, allt för framskjuten, för att ett återtåg skulle låta sig verkställas utan svårighet, helst som den i allmänhet skandinaviskt sinnade svenska pressen, med det af August Sohlman redigerade Aftonbladet i spetsen, gjorde allt sitt till för att omöjliggöra ett sådant Men för ett krig med två stormakter var Sverige för svagt, och på någon samverkan från öfriga makter, som undertecknat londonprotokollet, var ej att vänta. Återtåget måste således ske, och det var företrädesvis Gripenstedts öfvertygande skäl och fasta hållning, som förmådde Karl XV att uttaga de pinsamma stegen. Sin regerings ståndpunkt augaf han sedan vid riksdagens afslutande den 8 december 1863. »Det må icke af oss begäras, att vi i rättvisans vågskål skola lägga jemväl vårt svärd utan att beräkna, huru vida ändamålet kan vinnas med de medel, som stå oss till buds.» Men hvad han sjelf personligen kände, det har han utsagt i dessa verser:

t

»O, Svea, slumra dina barn i sjelfviskhetens falska garn, som tidens klokskap spinner?

Det smärtans rop från bröder går, månn’ det ditt öra icke hinner, raånn' det ditt hjerta mer ej når?»

Några hundra svenska och norska frivillige skyndade sig nu liksom 1848 och 1849 att ställa sig under de danska fanorna. Der de fingo strida, såsom vid Dybböl och på Als, gjorde de heder åt norden; men deras hjelp blef ock den enda, brödrarikena bragte det stambeslägtade Danmark i dess fruktansvärda kamp mot öfvermakten. Den svenska tidningspressens häftiga angrepp mot regeringen för hennes försigtiga statskonst beredde lika så litet som fön-sterinslagningarna hos Manderström, Gripenstedt, med flere, i mars 1864 Danmark något gagn.

Och äfven öfriga makter, som borgat för Danmarks helhet, höllo sig overksamma. Napoléon, hvilken för öfrigt kände sina händer bundna af den olycksaliga mejikanska expeditionen, afvisade i harmen öfver, att England förut afböjt hans förslag om en allmän europeisk kongress, nu i sin ordning Englands förslag om en inblandning till Danmarks förmån. Utan samverkan med kejsar Napoléon ville den palmerston-russellska whigregeringen i England ej gå framåt i denna sak, och Ryssland var med anledning af den polska frågan för tillfället Preussens och Österrikes vän. Emellertid kunde Karl XV ej uthärda tanken på att hafva lemnat Danmark utan stöd i dess strid för

103. Kristian IX, konung af Danmark

(född 1818).104. Stockholm, 8 ed t från mälarsidan. Frän 1860-talet.en sak, som var hela nordens. Han erbjöd Kristian IX på enskild väg ett förbund, afseende att för framtiden närmare förena de tre nordiska rikena till ett statsförbund med samfäld utrikes politik och gemensamt försvar, ja, till och med gemensam tronföljd. Förbundet skulle emellertid icke omfatta de delar af den danska monarkien, som ingingo eller kunde komma att ingå i tyska förbundet; i stället skulle Sverige-Norge med all makt söka förhindra, att den danska delen af Slesvig rycktes från Danmark. Men förslaget föll, då Danmarks ledande statsman, Monrad, var oklok nog att vilja fasthålla vid helstatstanken, och följden blef den, att danskarne ensamma fingo fortsätta sin ojemna strid. Den slutades för Danmark genom freden i Wien (30 oktober 1864) med förlusten af Holstein, Lauenburg och största delen af Slesvig.

Skandinavismen hade erhållit ett fruktansvärdt slag, och det var ej lätt att häfva den förstämning, som inträdt i sinnena med anledning af Danmarks

105. Indnstrintställningens bygnad i Stockholm 1866.

olyckor. Karl XV gjorde dock allt sitt till för att bryta den samma, och han fick äfven 1866 den glädjen att sammanföra Sverige, Norge och Danmark till ett fredligt verk af stor betydelse — det var till den skandinaviska industri- och konstutställningen i Stockholm, som öppnades af drottning Lovisa i juni nyss nämda år. Till Danmarks nya konungahus trädde Karl XV i ett innerligt personligt förhållande, i det han några år senare den 28 juli 1869 förmälde sin enda dotter Lovisa med den danske kronprinsen Frederik1.

1 Karl XV:s ende son, Karl Oskar Vilhelm Fredrik, hertig af Södermanland, född den 14 december 1852, afled redan den 13 mars 1854.

Sveriges historia. VI.Konung Karls plan att i politiskt hänseende närmare förbinda de förenade rikena och Danmark hade emellertid ej lyckats, och lika liten framgång hade han i sina sträfvanden att på ett tillfredsställande sätt ordna de unionela förhållandena mellan Sverige och Norge. Sedan upphetsningen i sinnena med anledning af tilldragelserna 1859 och 1860 hunnit lägga sig, hade konung Karl omsider funnit tiden vara inne att företaga den föreslagna granskningen af foreningsfordraget, hvadan han äfven i februari 1865 tillsatte en komité af svenska och norska män för att utarbeta ett nytt förslag till för-eningsakt på grundvalen af båda rikenas likställighet och hvartderas fulla rätt till sjelfbestämmelse i alla ärenden, hvilka icke voro unionela. Komiteen fullgjorde sitt uppdrag, men dess foreningsforslag förkastades af 1871 års storting, på yrkanden af stortingspresidenten J. Sverdrup, förra statsrådet K. Motzfeldt med flere, med förkrossande röstöfvervigt, hvarpå det äfven förkastades af den svenska riksdagen samma åt. Det ligger ett visst vemod i

de ord, hvarmed Karl XV vid den svenska riksdagens afslutande berörde detta ämne: »Hvad nu icke

lyckats skall måhända en gång framdeles, sedan folken under en lifligare beröring lärt att med större förtroende möta hvarandra, utan svårighet ernås.» Dock visade det sätt, hvarpå man 1864 i båda rikena firade föreningens femtioåriga jubileum, att föreningen slagit djupa rötter i de båda folkens Dationela medvetande, och den jernbana, som förenar de båda rikenas hufvudstäder och som öppnades redan i Karl XV:s lifstid, torde väl kunna anses verka lika kraftigt för föreningens syftemål som några nya unionela lagbestämmelser.

106. Lovisa, Karl XV:s dotter, gift med Frederik, Ståthållarfrågan löstes ej heller i Karl kronprins af Danmark (fodd issi). XV:s tid. Det var först sedan Oskar

II bestigit tronen, som kunglig stadfästelse gafs, och det i norskt statsråd, på det norska stortingets förnyade beslut om ståthållarembetets afskaffande (1873).

I de ekonomiska och lagfrågorna intog Karl XV:s regering allt jemt samma frisinnade ståndpunkt. Särskildt visade sig detta i handels- och tullagstiftningen. Frihandelsidéerna hade mer och mer vuxit i styrka i Europa, i synnerhet sedan Napoleon III, under inflytande af engelsmannen Cobden och fransmannen Chevalier, 1860 ingått ett handelsfördrag med England och deri fullständigt brutit med skyddssystemet. Genom nya fördrag indrogos allt flere stater i hans frihandelssystem, och äfven Sverige slöt sig till det samma genom sin med Frankrike den 14 februari 1865 ingångnahandels- och sjöfartstraktat. Hårdt kalfatrades det ingångna fördraget på riksdagen 1865—1866, och det både från konstitutionel och finansiel synpunkt, men med glänsande skicklighet förstod Gripenstedt, hvars väg sades gå öfver »grusade näringar», försvara hvad som blifvit gjordt, och traktaten godkändes trots de väldiga krafter inom riksdagen och pressen, som nu, februari 1866, bekämpade både traktat och regering.

Då striderna om den franska handelstraktaten började i riksstånden, var representationsfrågan redan afgjord. I oktober 1865 hade ständerna sam-manträdt till den riksdag, som skulle blifva deras sista. Lagerbjelke, Reu-terdahl, Sch van och Nils Larsson förde äfven nu ordet i stånden. »Det är ett högt anspråk, yttrade konungen vid riksdagens öppnande den 24 oktober, att en bestående representation skall, med full frihet i vilja och handling, sjelf på en annan öfverflytta det ärofulla uppdraget att föra ett folks talan Jag tänker derför högt om eder, då jag uttalar mitt hopp, att I skolen antaga detta förslag, i hvars framgång jag ser en ökad trygghet för samhällets lugna utveckling.» Det förtroende, regeringen satte till de gamla riksståndens högsinthet att nu gifva efter för tidens och rättvisans kraf och frivilligt nedlägga sina dyrbara rättigheter såsom Sveriges lagstiftare, skulle ej heller svikas. Stor var emellertid oron i landet för representationsförslagets öde. Redan fore riksdagens sammanträdande hade man genom reformmöten och adresser sökt verka för den stora frågan; nu, ju närmare man kom dagarna för afgörandet, växte rörelsen till en meningsstorm af den mest omfattande art. Broschyrer och tidningsartiklar utslungades i oafbru-ten följd, från landsorten afsändes talrika deputationer för att hos justitiestatsministern uttala folkets önskningar, och i hufvud8taden blef sinnesstämningen sådan, att regeringen fann sig föranlåten att inkalla trupper från landsorterna för att i händelse af behof kunna upprätthålla ordningen

och skydda riksdagsmännens handlings- och yttrandefrihet.

Den 4 december 1865 föredrogs det kungliga förslaget i riksstånden. Bön-deme antogo det samma som en man utan omröstning, och borgarståndet gaf sitt bifall med 60 röster mot 5. Bland presterne var flertalet mot förslaget; dock ville de ledande bland dem ej åtaga sig ansvaret för dess förkastande, hvadan äfven ståndet, trots gensagorna från den frisinnade sidan, fattade beslutet att uppskjuta sitt afgörande, tills frågans utgång på riddarhuset blifvit känd.

Wr"

107. Frederik, kronprins af Danmark

(född 1843).Afgörandet berodde sålunda på ridderskapet och adeln. I fyra dagar (4—7 december 1865) pågingo öfverläggningarna på riddarhuset Med öfvertygande kraft försvarade de Geer, Gripenstedt och mångfaldiga andra representationsförändringen såsom betingad af tidens kraf och landets önskningar, och med lika mycken styrka sökte den motsatta sidan med Henning Hamilton och K. G. D. Mörner i spetsen uppvisa de svaga sidorna hos det kungliga förslaget och faran af dess antagande. Högstämdare språk och ädlare tankar hafva väl aldrig försports inom dessa minnesrika väggar, som dock så ofta genljudit af de vältaligaste röster, än nu, då striden gälde ej blott adelns och samtliga ståndens vara eller icke vara, utan riktningen af fäderneslandets politiska utveckling för all framtid. Med 361 röster mot 294 nedlade ridder-skapet och adeln frivilligt sin personliga sjelfskrifvenhet och representations-

108. Stortingsbygnaden i Kristiania.

rätt vid den svenska riksdagen. Med jubel emottogs underrättelsen om denna utgång i hufvudstaden, som befunnit sig i den ängsligaste spänning, och från hufvudstaden spred sig jublet öfver allt Sveriges land.

Nu var ordningen oafvisligen kommen till presteståndet. Äfven här hade öfverläggningarna pågått i flere dagar med all den grundlighet och sakkännedom, som voro utmärkande för detta stånds offentliga förhandlingar. På utgången kunde man dock ej vara tvifvelaktig; då presteståndet gjort sitt beslut beroende af adelns, hade det i sjelfva verket ej annat val än att följa dess föredöme och antaga förslaget Det skedde den 8 december. Att ej omröstning begärdes, berodde, såsom en af reservanterne yttrade, ej på fruktan för nederlag, utan på fruktan för seger.Den 22 juni 1866 hemförlofvades ständerna — för alltid, och samma dag är den nya riksdagsordningen dagtecknad.

De nya riksdagarna, försvarsfrågan och grandskatterna.

Landtmannftpftrtiet. — Försvarsfrågan. — Grundskatterna. — Karl XV:s sjnkdom och död, den 18 sept 1872.

Med den nya riksdagsordningens antagande börjar ett nytt skede i Sveriges historia. Statsskicket hade visserligen ej undergått någon förändring, ty regeringsformen hade lemnats orörd, utom i de punkter, som stodo i samband med riksdagsordningen, men det var dock en naturlig följd af representationens omdaning, att statsmakternas ställning till hvarandra ej längre kunde vara den samma som förut Mot mäktiga klass- och partiintressen hade regeringen förr haft ett stöd i sjelfva fyrståndsfördelningen, hvilken, hur medeltidsartad hon för öfrigt än var, dock upprätthöll jem-vigten mellan de olika samhällsklasserna; men ett lika kraftigt sådant var ej att vänta hos den nya riksdagen med blott två kamrar, hvilka i anslagsfrågor till och med uppgingo i en enda. För att ej sålunda jem-vigten skulle rubbas, borde regeringens egen återhållande kraft vara större än tillförne, men detta blef ingalunda fallet; ty då riksdagen hade att årligen sammanträda med befogenhet att bestämma inkomst- och utgifts-staten för hvarje år i sänder, hade den derigenom satts i tillfälle att med budgeten såsom vapen tränga regeringsmakten vida närmare in på lifvet än tillförne. Bestämmelsen, att statsråden skulle ega att deltaga i kamrarnas förhandlingar, gaf äfven en icke ringa öfvervigt åt riksdagens sida, ty skulle statsrådets ledamöter kunna utöfva något större inflytande på kamrarnas beslut, erfordrades, att de egde dessas fulla förtroende; men härigenom nödgades också konungen vid valet af rådgifvare att mer än förr fästa afseende på det stöd, dessa personligen kunde påräkna hos folkombuden. Också har riksdagens inflytande från år 1867 varit i ständig tillväxt, Detta har äfven hos mången framkallat farhågor för ett så kalladt parlamentariskt styrelsesätt efter

utländskt mönster, hvilket dock strider mot andan af Sveriges grundlagar. Huru vida detta skall förebyggas eller ej, det beror på regeringens egen fasthet ochförmåga af initiativ, det beror vidare på den första kammarens motståndskraft mot den andra, men i främsta rummet beror det dock på folkombudens fosterlandskärlek, heder och sunda omdöme; ty på dem, liksom på det svenska folkets nationalanda och sedliga kraft i allmänhet, bygde dock lagstiftame ytterst sitt verk.

Den första riksdagen efter den nya riksdagsordningen öppnades den 19 januari 1867. Till första kammaren hade landstingen skickat orternas yppersta män; också bar kammaren, hvilken till talman fick landtmarskalken från den sista ståndsriksdagen, Lagerbjelke, i viss grad prägeln af en folkvald pärs-kammare. I andra kammaren, der biskopen i Karlstads stift Anton Niklas Sundberg förde talmansklubban, var, såsom man väntat, det gamla bondeståndet representeradt talrikare än någon annan samhällsklass. Också kom

110. Riddarhuset i Stockholm, stora salen.

det första verkligt lifskraftiga politiska parti, som bildades inom riksdagen, landtmannapartiet, att företrädesvis bestå af representanter för de mindre jordbrukarne, äfven om det från andra håll, icke minst från de adliga gods-egarnes klass, drog till sig icke så få rekryter. Stiftare af detta parti är godsegaren, grefve Arvid Rutger Posse, under den sista ståndsriksdagen en af representationsreformens motståndare, sedan Sveriges statsminister. I spetsen för partiet stälde sig utom grefve Posse godsegaren Emil Key och henmiansegarne Karl Ifvarsson och Liss Olof Larsson. Sparsamhet med anslag, förenklingar i förvaltningen och framför allt försvars- och skattefrågornas lösning på ett sätt, som tillfredsställer jordbrukarnes anspråk på en jemnare fördelning af skattebördorna, är partiets mål. Mot detta mål har detockså riksdag efter riksdag framgått med ständigt växande styrka och utan hänsyn till motpartiet — den löst sammanhållna, utan bestämdt program kämpande så kallade intelligensen; men med all sin sparsamhetsifver har dock landtmannapartiet visat sig hafva öppen blick för den andliga odhngens kraf på materielt understöd, hvadan det ock med prisvärd frikostighet beviljat betydande anslag för främjandet af vetenskaper och allmän bildning.

Då det af mäktiga gemensamma syften och en fast partidisciplin sammanhållna landtmannapartiet utgjorde andra kammarens flertal, blir det förklarligt, att försöken att ordna försvarsväsendet på grundvalen af det på jorden hvilande

111. Riksdagshuset & Ridderholmen i Stockholm.

indelningsverket skulle stranda. Försvarsfrågan var nu, till följd af de kraftiga väckelser, som lågo i 1866 års händelser i Tyskland, dagens brännande fråga, och personligen nitälskade Karl XY för denna frågas tillfredsställande lösning, så mycket mer, som han deri såg enda tryggheten för Sveriges framtida bestånd. Men redan vid 1867 års riksdag började det köpslående, som gör historien om försvarsfrågans behandling så sorglig, ty redan nu framstäldes en »lindring» eller »aflösning» af de på rot- och rusthållarne hvilande besvären såsom en förutsättning för ett fullständigt ordnande af rikets försvarsväsen. Regeringen framlade äfven vid 1869 års riksdag ett förslag till en ombildning af försvarsväsendet, deri åtskilliga lin-dringar voro rust- och rothållame medgifna. Forslaget, som var utarbetadt af en komité under ledning af den nye krigsministern, generalmajor Gustaf Rudolf Abelin, var bygdt på den af 1867 års riksdag uttalade grundsatsen, att hären skulle bestå af stam och beväring; det bibehöll den indelta armeen såsom stamtrupp, men den hufvudsakliga stridsstyrkan satte det i bevaringen, hvadan äfven värnpligten skulle utsträckas, förberedande militäröfningar i hemorterna införas och de allmänna beväringsöfhingarna fastställas till 60 dagar i stället för de dittills stadgade 30. Men förslaget fann ej bifall. Att den allmänna värnpligten är en medborgerlig skyldighet, som står oberoende af indelningsverket, ville ej den andra kammarens flertal inse, hvadan det äfven, förskansande sig bakom knektekontrakten, förklarade såsom ett oeftergifligt vilkor för hvarje utsträckning af värnpligten, att större lindringar än de erbjudna medgåfves.

£3T- * ' • S 5*8 VdÉ*»

112. Norrbro och Stockholms slott.

Och samma öde hade äfven statsrådet Abelins andra bärordningsförslag, hvilket var bygdt på samma grunder som det första och hvilket framlades för 1871 års lagtima riksdag, medan den väldiga fransk-tyska striden pågick och medan krigslågan på fastlandet sålunda ännu ej kunde anses begränsad. Fruktlösa voro de varma, ofta högstämda ord, hvarmed utom Abelin flere af den då varande regeringens ledamöter — justitiestatsministern Axel Gustaf Adlercreutz, civilministern Per Axel Bergström, ecklesiastikministern Gunnar Vennerberg — varnade mot att vid åtagandet af en utsträckt värnpligt fästa oantagliga vilkor, hvarigenom den fosterländska frågan åter skulle undanskjutas. Visserligen blef förslaget till värnpligtslag i alla hufvudsakliga delar gilladt af båda kamrarna, men då den andra kammaren viddetta förslags antagande fäste som vilkor, att indelningsverket skulle upphöra efter femton år, hvilket åter regeringen ej ville godkänna, föll den vigtiga frågan äfven nu.

Och ännu en gång skulle konung Karl fä se sina redliga bemödanden att ordna försvaret stranda. Han kallade representationen till en urtima riksdag hösten 1871 och framlade ett nytt af Abelin utarbetadt härordnings-förslag. Dess bestämmelser angående den allmänna vämpligten voro de samma, som blifvit gillade af föregående riksdag, det bibehöll indelningsverket, men för öfrigt medgaf det väsentliga lindringar i fråga om rot- och rusthållsinrättningen. Men märkliga förändringar hade nu försiggått i tänkesättet äfven hos många af dem, som betraktade försvarsfrågan mera från militärisk än från ekonomisk synpunkt Tvifvel hade uppstått om den indelta härens lämplighet såsom stam för värnpligtige, och till och med mili-tärerne sjelfva började mer och mer öppet uttala sig mot indelningsverket såsom grundval för en härordning. Och då landtmannapartiet, hvilket efter de nya valen 1869 hade en ännu större öfvervigt i andra kammaren än under föregående riksdagsperiod, fasthöll vid sina fordringar på indelningsverkets fullständiga afskaffande, förkastades äfven detta förslag.

Jemte fordringarna på jordens befriande från indelningsverket framträdde äfven mer och mer yrkandena på en befrielse från andra på jorden hvilande bördor, i synnerhet de så kallade grundskatterna. Äfven här visade sig den skarpaste motsats i uppfattningen hos landtmannapartiet och dess motståndare. Då den ena sidan hufvudsakligen framhöll grundskatternas egenskap af i äldre tider jordegame pålagda skatter, hvilka, liksom andra bidrag till fyllandet af statens behof, borde lika fördelas å alla samhällsklasser, så visades det från den andra sidan, att grundskatterna, äfven der de ej grundade sig på statens förutgående eganderätt till den jord, hvaraf de ut-gingo, dock under tidernas längd antagit naturen af räntor eller inteckningar, att de vid hvarje egendomsköp och arfskifbe ständigt togos i beräkning såsom en minskning i egendomens kapitalvärde, och att deras aflyftande från jorden i sjelfva verket blefve en skänk åt de nu varande jordegarne och följaktligen en orättvisa mot andra samhällsklasser, som derigenom komme att drabbas af så mycket högre skatter. Emellertid erhöllo jordegarne redan vid 1869 års riksdag en icke ringa lindring i sina skattebördor genom beslutet om grundräntornas och kronotiondespanmålens omsättning till en fast penningskatt, ty härigenom blefvo icke blott de ännu qvarstående föråldrade naturaprestationerna afskaffade, utan den på jorden hvilande beskattningen blef äfven, till följd af de beräkningsgrunder, man valde för omsättningen, lättad med ett belopp, motsvarande omkring sex millioner kronors kapitalvärde. Men härmed nöjde man sig ej. Motioner väcktes ideligen vid riksdagarna om grundskatternas afskaffande. 1 förstone inskränktes yrkandena till en aflösning på längre eller kortare tid, hvarigenom staten skulle beredas ersättning för hvad han förlorade. Men snart gingo anspråken vida längre. »Det gamla bondeståndet hade kommit igen, fullt så starkt som någonsin

113. Karl XV till häst.förr i käuslan af gemensamma intressen, men starkare än någonsin i känslan

af makt och derför också djerft såsom aldrig förut i sina anspråk och yrkanden.»

Landtmannapartiets tacksamhet mot den regering, som genomfort den vigtiga representationsreformen, afsvalnade snart, men deremot glömde de af reformens motståndare på det gamla riddarhuset, som fått säte och stämma på den nya riksdagen, ej lätt sitt nederlag 1865. Följden häraf blef den,

att de fleste af konungens gamla rådgifvare, som i flere vigtiga frågor ej

längre sågo sig understödda af riksdagen, efter hand utträdde ur statsrådet. Sjelf led Karl XV djupt af försvarsfrågans öde. Kommo så bittra personliga pröfningar och sorger. Hans helsa började med 1871 års ingång blifva vacklande. Den hjertegoda drottning Lovisa angreps midt under sina outtröttliga omsorger om sin gemåls

förbättring af en häftig lunginflammation, hvarafhon snart bortrycktes den 30 mars 1871. Sorgen häröfver medtog konungens krafter ännu mer, och under vintern 1871—1872 visade sig sjukdomstecken af allvarsammaste art Sommarn 1872 försöktes en badkur i Aachen; den åstadkom ingen förbättring, och med till ytterlighet försvagade krafter anträdde han återfärden till Sverige. Den 16 september ankom han till Malmö,. men sitt älskade Ulriksdal, der han önskade att fä dö, skulle han ej återse. Han måste i Malmö intaga sängen, och med lugn manlighet motsåg han här den hastigt annalkande döden, hvilken äfven aftonen den 18 september ändade hans långvariga lidanden. Stor var sorgen i de båda rikena öfver den folkkäre konungens förtidiga bortgång.

Knapt hade ett halfb år hunnit förgå, innan ännu en medlem af konungahuset bortrycktes af döden. Karl XV:s yngste broder, den flärdfrie, vän-sälle Nikolaus August, hertig af Dalarne, afled den 4 mars 1873. Prins August var sedan den 16 april 1864 förmäld med prinsessan Teresia af Sachsen-Altenburg. Ur den furstliga syskonkedjan voro nu redan trenne länkar utbrutna, och blott tvenne återstodo — Sveriges och Norges nu varande konung, Oskar 11, och enda systern, prinsessan Eugenia.OSKAR II.

1872—

Gyntamma ekonomiska utsigter. — Oskar II. — Kompromissen. — 1875 in kirordningsftnlag.

år berättelse har fortskridit till den tidpunkt, som enligt den ursprungliga planen för detta arbete är bestämd såsom dess gräns. I sjelfva verket ligger den tid, som förgått sedan 1866, oss ännu för nära för att kunna utförligare skildras. Det är nämligen med de vexlande. företeelserna i våra dagars historia som med de olika delarna i ett omfattande land-skapsstycke; det är blott på ett visst afstånd, som de smälta tillsammans till ett helt och blifva fullt öfverskådliga.

Synnerligen lofvande voro utsigterna för Sveriges närmaste framtid vid den tidpunkt, då Oskar II fattade spiran. De politiska åskmoln, hvilka allt sedan 1866 legat hotande öfver Europa, hade omsider urladdat sig i 1870—1871 års franskt-tyska krig; nu syntes ett allmänt, varaktigt fredslugn hafva inträdt, och följden af denna tro på bättre tider var, att krediten och företagsamheten, hvilka länge legat nere, åter vaknade till nytt lif, att produktionen och konsumtionen växte och att verldsmarknaden röjde en lifaktighet såsom sällan tillförne. Sverige kunde ej annat än häraf skörda de största fördelar. De artiklar, som tyngde mest på vår handelsvåg, fingo en stor efterfrågan, prisen på trä och jern stego i otrolig grad, spanmålsutförseln tilltog, befrämjad af god årsväxt och rikliga skördar, för hvarje år, och handelsflottan beredde sig genom fraktfarten på främmande länder en god vinst. De goda åren från början och midten af 1850-talet syntes hafva återkommit Den allmänna välmågan spred sig till allt vidsträcktare kretsar, den stigande aktiebolagsbildningen utvisade en dittills ej skådad tillgång på kapital, och ofantliga summor nedlades på jernvägar och andra storartade industriela företag, till hvilka man tycktes sätta ett obegränsadt förtroende.

Med en känsla af trygghet kunde Sverges och Norges folk se upp till sin nye konung, som till sitt valspråk valde »brödrafolkens väl». Hans rika, genom den omsorgsfullaste uppfostran odlade naturgåfvor, hans grundliga, de mest skilda områden omfattande kunskaper, hans under utöfvande af maktpåliggande offentliga värf redan vunna erfarenhet utgjorde nämligen en säker borgen för, att högsta ledningen af de allmänna angelägenheterna be-114.

Konuog Oskar II (född 1829).

iann sig i de bästa händer. Såsom vetenskaplig författare, skald och talare hade han tidigt förvärfvat sig en plats bland vår andliga odlings främsta målsmän, och om den fosterländska konstens och industriens höjande hade han inlagt de största förtjenster. Förmäld sedan den 6 juni 1857 med prinsessan Sofia af Nassau, såg han sig vid sin tronbestigning, liksom före honom hans fader, omgifven af fyra unga söner, af hvilka den äldste,

Sveriges och Norges nu varande kronprins Oskar Gustaf Adolf, hertig af Vermland, i dessa dagar förmält sig med en ättling af Sveriges gamla konungahus, prinsessan Viktoria af Baden.

Då landet befann sig i så gyn-samma ekonomiska förhållanden, hade man kunnat vänta, att lösningen af dess lifsfråga, ordnandet af försvaret, skulle möta vida mindre svårigheter än tillförne, men detta skulle ingalunda blifva fallet Riksdagen 1872 hade, i det han upphäft friköpnings- och legningsrätten och derigenom utsträckt

värnpligten till alla vapenföre, erkänt grundsatsen, att skyldigheten att försvara hem och fosterland är en för alla lika medborgerlig pligt. Härmed var emellertid en fast grundval för ordnandet af försvaret funnen, och på denna angaf äfven 1873 års riksdag att den blifvande härordningen skulle byggas. Men olyckligtvis förenade man försvarsfrågan med frågan om grundskatternas borttagande, med hvilken hon ej stod i något samband.

Utgående från antagandet, att den indelta hären icke vore tillräcklig för landets försvar eller ens lämplig såsom befålsstam för en här af vämpligtige, uttalade man sig för försvarets ordnande på den allmänna vämpligtens grundval, med en här.

115. Oskar II:a sigill.

Med konungens valspr&k: Brödrafolkens TÄl.117. Slottet och Karl Johans gade i Kristiania.

nåder, vid de andra vapnen än längre, och samtliga värnpligtige skulle under öfningstiden handledas i särskildt inrättade depoter. Förslaget, som afsåg både

sammansatt af en ur de värnpligtiges led tagen befålsstam och beväring.

Men såsom vilkor för, att en sådan 1 ärordning skulle komma till stånd, fastställde man, att rustnings* och roteringsbesvären äfvensom grund* skatterna, efter en måttstock af 3 procents årlig afskrifning, skulle för* svinna. Detta är den så kallade kompromissen.

Regeringen hade skäl att tro, att riksdagen verkligen ville uppbygga ett starkt försvar på den angifna grunden. Hon uppdrog åt sakkunnig man att afgifva betänkande och förslag rörande så väl rustnings- och roteringsbesvärens som grundskatternas afskrifning och lät samtidigt uppgöra ett uteslutande på allmän vämpligt grundadt härordnings-förslag, i hvilket stamtruppsgrund-satsen var fullständigt öfvergifven. Hären skulle bestå af vämpligtigt manskap och fasta befälskadrer med underbefälet uttaget bland utvaldt manskap (eliter); den yngsta åldersklassen skulle vid infanteriet öfvas i 10!/2 må-

116.

Drottning Sofia (född 1886).att skapa de bästa kadrer och att årligen utbilda det största möjliga antal medborgare till soldater, var kontrasigne-radt af general Abelins efterträdare, generalmajoren Veidenhjelm och framlades for 1875 års riksdag, dock utan att vara åtföljdt af något förslag till öf-vergång från det gamla försvarssystemet till det nya. Det vann ej bifall.

Det särskilda utskott, som tillsattes för försvarsfrågans förberedande behandling, afstyrkte det samma, enär det ej ansågs vara afvägdt efter landets ekonomiska tillgångar, och de många här-ordningsförslag, utskottet och enskilda riksdagsmän inom och utom det samma framstälde, vunno lika så litet som det kungliga båda kamrarnas godkännande.

Splittringen i åsigter hade äfven vid denna riksdag visat sig omöjlig att häfva — och någon enighet i denna landets ns. Gustaf, Sveriges och Norges kronprins lifsfråga har beklagligen ej heller kun- (född 1858).

nat vinnas i det följande. Men skildringen af försvarsfrågans och skattefrågornas behandling vid följande riksdagar ligger, liksom berättelsen om de

•M

119. Kungsträdgården i Stockholm.

hårda pröfningar, som drabbat vårt näringslif under årtiondets senare skede, utom planen för detta verk.Öfversigt af Sveriges inre utveckling under

den nyaste tiden.

1809—1875.

Styrelse och förvaltning.

Märkligare grundlagsändringar. — Representationsreformen. — Departementalstyrelsens Införande. — Ombildningar och nydaningar på förvaltningens område.

et statsskick, Sveriges lagstiftare uppförde efter 1809 års statshvälfning, har, såsom i det föregående framhållits, till sina hufvudgrunder blifvit beståndande ända till denna stund. Dock hafva många ganska omfattande förändringar och tillägg i grundlagarna blifvit gjorda. Redan 1810 måste till följd af prinsens af Ponte Corvo val till svensk tronföljare en ny successionsordning antagas, och två år senare utfärdades den nya tryckfrihetsförordning, som blef en följd af indragningsmaktens införande. I regeringsformen och riksdagsordningen gjordes så många förändringar, att vid den sista ståndsriksdagen af den förras 114 paragrafer blott två tredjedelar och af den senares 82 paragrafer blott hälften voro bibehållna orubbade.

De flesta af dessa grundlagsförändringar gälde sålunda riksdagsordningen, hvilket är lätt förklarligt, enär det tunga, invecklade riksdags-maskineriet och den otidsenliga ståndsrepresentationen helt naturligt måste visa framstegsmännen till detta område såsom ett synnerligen lämpligt fält för omfattande nydaningar. Redan 1719 hade röster höjts till förmån för ofrälse embetsmäns och andra ståndspersoners representationsrätt, och det kan derför ej förvåna, att ståndsrepresentationen nitio år senare vid uppförandet af det nya statsskicket 1809 af många betraktades såsom blott provisorisk. I ett memorial rörande detta ämne förklarade riksdagens konstitutionsutskott 1810, »att riksens ständers fyrdelning aflägsnade den förening till gemensamt nyttiga ändamål, som borde vara afsigten med all god lagstiftning», äfvensom »att det (utskottet) ej kunnat undgå att erkänna, att uti ståndsfördelningen låg större delen af anledningarna till det missförstånd,

det uppehåll oeh den oordning uti ärendenas gång samt ändtligen till de ståndstvister, som så ofta söndrat nationen, skakat samhällsordningens grundvalar och kullstörtat forfattningen». Samma konstitutionsutskott uppstälde äfven nya grunder för nationalrepresentationens ombildning, men den reaktion, som inträdde under Karl XIH:s följande regeringsår, gjorde, att frågan vid de närmast följande riksdagarna undansköts. Dock vann den åsigten mer och mer mark, att orepresenterade samhällsklasser skulle inrymmas i de gamla riksstånden och att sjelfskrifvenheten borde upphöra. Och så började man att »komplettera representationen». I öfverensstämmelse härmed erhöllo högskolorna och vetenskapsakademien representationsrätt i presteståndet, bergs-bruksidkarne i borgarståndet, egarne af frälsehemman, säterier och rå- och rörshemman i bondeståndet och slutligen städernas husegare i borgarståndet. Men under det man inrymde allt flere orepresenterade medborgarklasser inom de gamla stånden, blef don öfvertvgelsen allt allmännare, att denna väg ej ledde till målet och att de många öfverklagade bristerna ej kunde afhjelpas utan en fullständig ombildning af representationen och i samband dermed äfven en omdaning af hela kommunalväsendet. Men i tretio år måste förfäktarne af de allmänna valen kämpa med vänneme af klassvalsgrundsatsen, innan den så mycket efterlängtade reformen ändtligen i december 1865 blef en verklighet. Kommunallagarna äfvensom den nya förordningen om landsting hade då redan någon tid varit i tillämpning. I adelsmötet erhöll emellertid adeln ett skydd för sina få ännu qvarstående privilegier, liksom presterskapet bekommit ett sådant för sina i kyrkomötetl.

Den nya riksdagsordningen är den vigtigaste af alla grundlagsförändringar sedan 1809. Men hur betydelsefull hon är, någon rubbning af statsskickets grundvalar afsåg hon ej, och någon sådan har hon ej heller medfört, så vidt som konungs och folks ställning till hvarandra i grundlagen ännu är den samma som förr. Dock har det blifvit en följd af bestämmelserna om de årliga riksdagarna, om kamrarnas gemensamma omröstningar i anslagsfrågor och om statsrådens deltagande i kamrarnas förhandlingar, att riksdagens inflytande under den nya ordningen i hög grad vunnit i styrka.

En synnerligen vigtig förändring var äfven departementalstyrelsens införande, hvilken nydaning utöfvat ett stort inflytande icke blott på rege-ringsärendenas handläggning, utan äfven på förvaltningen i hennes helhet. Hvad 1809 års lagstiftare företrädesvis afsågo, då de vid konungens sida stälde en i grundlag stadgad, inför rikets ständer för sina rådslag ansvarig konselj, var att trygga riket mot ett envälde utan lagliga rådgifvare. Detta syftemål vans väl, men deremot lyckades man ej med den nya statsrådsor-ganisationen gifva regeringen den

enhet och kraft vid regeringsåren den as handläggning och ledningen af den inre förvaltningen, som borde tillkomma henne såsom den samfälda förvaltningens hufvud. Förvaltningens former, som lemnats orörda af lshh ars män, voro ännu i allt väsentligt de samma som under frihetstiden ueh t I jaktligen i hög grad invecklade och tunga. Att

J Don nya riddarl i ordi staldes den 22 juni 1866.

Sveriges historia. VI.foga dem efter det nya statsskickets anda var så mycket svårare, som de flesta styrelsegrenarna icke inom statsrådet representerades af formän med i lag faststäld befogenhet att öfver dem hafva öfverinseende. Utrikes statsministern och hofkansleren handlade visserligen utrikes ärendena, men hvar-ken justitie statsministern, som var högsta domstolens ordförande och statsrådets främste man, eller något af de sex statsråden stod i spetsen för någon särskild styrelsegren. En mer ministeriel beståndsdel utgjordes af de föredragande, inför riksdagen ansvariga statssekreterarne, hvilka äfven hade säte och stämma i statsrådet, fastän blott då do sjelfva föredrogo, ty dessa kunde med allt skäl anses såsom chefer för de styrelsegrenar deras statsexpeditioner omfattade, men deras embetsmyndighet var genom en mängd kontroller så kringskuren, att den knapt lemnade utrymme för någon sjelfständigare verksamhet än den, de hade före 1809, och de kunde för öfrigt ej verka för någon likformighet i regeringens beslut, enär de icke öfvervoro hvarandras föredragning i statsrådet.

Det bristfälliga i statsrådets organisation insågs äfven snart, fastän det dröjde ända till 1840, innan en förändring i den samma kunde genomföras. Nu fick emellertid det dittills inom statsrådet förherskande konsultativa rådselementet träda tillbaka för det ministeriela. Visserligen försvunno hofkansleren och statssekreterame så väl som de båda generaladjutanterne och föredragandena i kommandomål, och justitiekansleren, hvilken efter 1809 haft det egentliga öfverinseendet öfver justitieväsendet, fick sin befogenhet begränsad till att vara en konungens högste ombudsman, men samtliga dessa embets-mäns åligganden fördelades nu mellan sju föredragande ständiga statsråds-ledamöter, hvilka stäldes som chefer för de nya statsdepartement, hvari kansliet ombildades. De blott rådgifvando (konsultativa) statsråden i 1809 års konselj inskränktes deremot till tre. Departementscheferne fingo både en större myndighet öfver de underordnade och mer frihet i sin em-betsmannaverksamhet än de förra statssekreterame. Så tillkom det dem att i stället för den nu upplösta rikets allmänna ärendens beredning1 genom nödiga upplysningars inhemtande från vederbörande embetsverk till föredragningen hos k. maj:t bereda ärendena, och så egde de att omedelbart, det vill säga utan att inhemta konungens beslut eller underskrift, till vederbörande expediera föreskrifter och erinringar om verkställighet af utfärdade beslut. Genom dessa förändringar sökte man bereda sig en så kallad mitt ister styrelses fördelar utan hennes olägenheter, hvadan man äfven noga aktade sig för att frångå de statsrättsgrundsatser, som fått sitt uttryck i 1809 års regeringsform. Till dessa hör, att konungen allena eger «tyra riket enligt grundlagen, äfvensom att alla regeringsärenden skolä inför honom föredragas, och att honom allena är förbehållet att besluta, och med dessa grundsatser är en ministerstyrelse i vanlig mening oförenlig.

Genom upphäfvandet af den förra statsrådsorganisationen, hvilken nog torde hafva varit skulden till en stor del af de många öfverklagade bristerna

1 Denna hade 1809 till sin sammansättning undergått en väsentlig förändring.

Bil

L

Alingsås. Arboga. Askersund. Borgholm. Borås. Ekesjö. Engelholm. Enköping. Eskilstuna. Falkenberg.

Falköping. Falsterbo. Falun. Filipstad. Gefle. Grenna. Göteborg. Halmstad. Hapa- Hedemora.

randa.

Fl

Helsing- Hernösand. Hjo. HudiksvalL Jönköping. Kalmar. Karlshamn. Karls- Karlstad. Kristian-borg. krona.

stad.

Kristine- Kungelf. Kungs- Köping. Laholm. Lands- Lidköping. Lindes- Linköping. Lule.

bamn. backa. krona. berg.

$IUU

Lund. Malmö. Mariefred. Mariestad. Marstrand. Nora. Norr- Norrtelge. Nyköping. Oskars-

köping. bamn.

M

Pite. Såla. Sigtuna. Simris- Skanör. Skara. Skellefte. Skeninge. Sköfde. Stockholm.

hamn.

t

StrengnUs. Strömstad. Sundsvall. Säter. Söderhamn. Söder- SÖdertelge. Sölves- Torshälla. Trelle-

köplng. borg. borg.

Trosa. Uddevalla. Ulricehamn.

Ume. Upsala. Vadstena. Varberg. Vaxholm. Veners- Veatervik.

* borg.

Vesterås. Vexiö. Vimmerby. Visby. Ystad. Åmål. Örebro. Öregrund. Östersund. Östham-

120—209. Sveriges städers vapen *. mar*

* Borgholm begagnade före år 1877 Ölands vapen (del. III, s. 373). —- Motala erhöll stadsprivilegier först år 1878 ofch vapen &r 1881.

Heraldisk fäigbeteckning: rödt, blått, grönt, svart, guld, silfver. r. bl. gr. sv. g. s.hos Karl XIV Johans regering, vunnos både ökad kontroll och större enhet och stadga inom förvaltningen. Att ombilda denna sist nämda var för öfrigt ett önskningsmål icke blott under Karl Johans regering, utan älven under de följande. Med anledning af ständernas gång efter annan gjorda framställning om ombetsvcrkens reglering genom minskning i embetsmännens antal och en förenklad förvaltning tillsattes 1819 tvenne komiteer, en för att samla och öfverse gällande ekonomiska författningar och en för att utarbeta förslag till styrelseverkens reglering och till ett förbättradt arbetssätt, och kort derpå anbefaldes dessa komiteer jemte den redan 1810 tillförordnade lagkomiteen att noga tillse, att alla rättsfrågor blefve skilda från förvaltningsmyndigheterna. Frukten af dessa komiteers betänkanden jemte de uttalanden af riksdagen, livartill de föranledde, blef 1828 års författning, enligt hvilken styrelseverken befriades från en mängd mål, hvilka nu öfverflyttades till domstolarna, dit de rätteligen hörde.

Någon mer genomgripande förändring i styrelseverkens allmänna organisation skedde emellertid ej i Karl Johans tid. Enstaka förvaltningsgrenar undergingo dock väsentliga förändringar och nya ombetsverk skapades. Så inrättades för värden af kronans bygnader öfverintendentsembetet 1810. I stället för det 1813 upphäfda collegium medicum inrättades 1815 sundhetskollegiet. Generaltulldirektionen ombildades 1824 till generaltull-styrelsen. Landtmäteristaten erhöll 1827 en förändrad organisation. Postverket, hvilket stått under den 1833 upplösta kanslistyrelsen, ställdes sist nämda år under chefskap af öfverpostdirektören och längre fram (1849) under generalpoststyrelsen. År 1841 upprättades styrelsen öfvcr allmänna väg- och vattenbvgnader.

Under Oskar I:s regering åstadkoms en icke oväsentlig förenkling i rättegångsväsendet, i det lagmans- och kämnärsrätterna 1849 upphäfdes, hvarigenom dorastolsinstanserna sä för landet som för städerna blefvo minskade till trenne. Deremot ledde ständernas uttalanden, att styrelseverken och de förvaltande myndigheterna måtte i öfverensstämmclse med do grunder, på hvilka departementalstyrelsen hvilade, bringas i närmare samband med stats-departementen, ej till något mål. En komité tillsattes visserligen 1858 för att utarbeta ett förslag i detta syfte, men på komiteens betänkande, hvilket för öfrigt afstyrkto införandet af ministerstyrelse äfvensom

förändringar af den kollegiala styrelsen inom de förvaltande verken, följde ej några mer omfattande förändringar. Emellertid fortfor man med att upprätta nya embets-verk eller utfärda nya föreskrifter för de redan befintliga. År 1856 erhöll det elektriska telegrafverket sitt reglemente. År 1857 blef det gamla bergskollegiet indraget, då déss göromål öfverflyttades till kommerskolle-giet. År 1859 erhöll fångvårdsstyrelsen sin nu varando benämning. Om statistiska tabellkommissionen, skogsstyrelsen och jern vägsstyrelserna är nämdt i det föregående. Krigskollegiet förändrades 1865 till en armeförvaltning, och förvaltningen af sjöärendena förändrades 1877 till den kungliga marinförvaltningen. År 1876 förlorade statskontoret sinMATERIEL ODLING. 197

ställning såsom kollegium och omdanades i öfverensstämmelse med det så kallade byråsystemet.

De nyinrättade embetsverken äro i allmänhet inrättade enligt byrå-oller enrådighetssystemet, enligt hvilket, i motsats till det gamla kollegialsystemet, chefen allena besluter. Under de senaste åren har en mängd nya föreskrifter för styrelseverken utfärdats, och flere mer eller mindre omfattande förändringar inom dessa hafva desslikes vidtagits i samband med en sedan flere år pågående lönereglering för deras embets- och tjenstemän. Någon väsentligare förändring till sina hufvudgrunder har förvaltningen i sin helhet i senare tider dock ej undergått.

Materiel odling.

Ny* ästgter i statshushållning. — Deras tUIImpnlng 1 lagstiftningen. — Jordbrukets ntreckllng. — Bergsbruket. — Skogshushållningen. — Ingkraften. — Fabriker oeh manufakturer. — SJCfarten oeh handeln. — TnllnppbOrden. — AllmSnna rffgar, kanaler oeh jerorSgar. — PosUIsendet oeh telegrafen. — Kreditanstalter och pennlngrgsen. — Statistiska centralbyrån.

Intet tidhvarf i vår historia har att uppvisa en raskare utveckling på den materiela odlingens område än det, hvari vi lefva. Flere äro de orsaker, som framkallat detta gynsamma förhållande. Ostördt af yttre förvecklingar, har Sverige under ett snart sjutioårigt oafbrutet fredslugn fatt egna sina krafter odelade åt det fredliga arbetet på sin andliga och materiela förkofran. Genom den lifliga beröring, hvari det till följd af den vidgade samfärdseln kommit med andra länder, har det i högre grad än någonsin tillförno kunnat draga fördel af det stora mellanfolkliga utbytet af varor och ideer. En rikedom af nya ideer har sålunda inströmmat i landet, förbättrade arbetssätt hafva införts, och slöjdfliten har vändt sig åt andra banor. Men icke mindre i ögonen fallande är det välgörande inflytande, lagstiftningen utöfvat på vårt ekonomiska välstånd.

Utgåendo från den berömde skotske nationalekonomen Adam Smiths läror om arbetets och bytets frihet, har den nyare i^ationalekonomien segerrikt bekämpat det föregående århundradets på merkantilsystemet grundade skyddssystem. Såsom sitt första vilkor för ekonomiskt välstånd har hon uppstält frihet för näringslifvet att utveckla sig sjelft, oberoende af all inblandning från statens sida. Hon har visat, hvad som äfven erfarenheten har bekräftat, att statens förmynderskap öfver näringarna verkat mer skadligt än välgörande, att det skydd, den gifver den enskilda näringsgrenen, blott är en gåfva åt näringsidkaren, gifven på bekostnad af andra näringars lycka och välstånd, att skyddssystemet, långt ifrån att befordra kapitalbildningen, i stället tvärt om försvårar den samma, och att den så mycket fruktade fria tätlan, hvilken man genom skyddstullar och införselförbud velat förebygga, är den kraftigaste häfstång för hela det materiela lifvets utveckling, och iöfverensstämmelse härmed har hon dragit i härnad mot de höga skyddstullarna och in- och utförselförbuden, mot skråväsendet, gesäll- och mästerproven inom handtverkeriema, mot det maximum för räntefoten, genom hvilket man trott sig kunna skydda lånsökande mot ocker. Men länge pågick dock striden mellan de nya åsigtemas förkämpar, frihandlarne, och det gamla systemets försvarare, protektionisterne, innan de först nämde lyckades få sina grundsatser till de bestämmande vid lagstiftningen. Äfven i Sverige vunno de nya åsigterna allt mer och mer mark, äfven om segern länge lutade än åt den ena sidan och än åt den andra. Yi hafva sett, huru ständerna redan vid 1823 års riksdag uttalade sig för införselförbudens borttagande ur tulltaxan äfvensom för skråembetenas upphäfvande och en utvidgad handtverksfrihet, men äfven huru dessa uttalanden ledde till intet, och huru samma stäuder, då Earl Johans i allmänhet protektionistiska regering vid 1840 års riksdag uppstälde en friare tullagstiftning på dagordningen, frångingo sin förra uppfattning. Emellertid lossades under Karl Johans regering flere af de band, som dittills

hämmat näringslifvet. Sålunda frigafs kustbornes inrikes sjöfart genom 1832 års författning om den så kallade landtmannaseglationen, hvari de äfven berättigades att segla till Norge, Finland och Danmark. Genom 1835 års kungörelse frigafs tackjernshandeln inom riket, och genom 1838 års kungörelse erhöllo jernverksegarne rätt att begagna den smidesmetod, de funno för godt. Men af vida större betydelse för näringsfriheten blofvo Oskar I:s och Karl XY:s regeringar. Nu utkommo 1846 författningarna om kolhandoln och om stångjernssmidet och den gröfre jernförädlingen, hvilka alla afsågo att för bergshandteringens idkare underlätta det fria bruket af tillgängliga förvärfskällor. Samma år upphäfdes äfven skråväsendet, hvilket i så hög grad hämmat handtverksnäringen. Prohibitivsystemet inom tullagstiftningen upphäfdes vid riksdagen 1853—1854 i grundsats, fastän man ännu i tillämpningen ej vågade taga steget fullt ut. Efter konung Oskar I:s sista riksdag blefvo alla ännu qvarstående ut- och införselförbud borttagna. De efter 1860 i allmänhet låga tullsatserna fingo genom 1865 års franska handels- och sjöfartstraktat en ytterligare nedsättning. De band, som ännu ijettrade handtverken, borttogos 1864, och af samma år är äfven förordningen om den fria räntan. Sålunda har näringslagstiftningen gått ideligen framåt i frisinnad riktning, dock med nödigt aktgifvande på de näringsgrenar, hvilka uppammats under prohibitivsystemets skydd och för hvilka en allt för hastig systemförändring skulle kunnat medföra faror.

Följderna af de nya åsigternas tillämpning inom lagstiftningen hafva ej underlåtit att visa sig. Frigjorda från det tryck, som dittills förlamat deras krafter, banade sig handeln och industrien nya vägar. Do små kapitalen förenade sig, hvarigenom medel åstadkommos för stora industriela företag, manufakturer och fabriker vunno i utsträckning, och med den ökade täflan följde en större lifaktighet inom alla industriens områden, men på samma gång äfven ett ökadt välstånd. Nödvändigheten att vidga områdena för inköp och afsättning och att i samband dermed förkorta afstånden ledde tillMATERIEL ODLLNG.

förbättrade samfärdsmedel, men dessa åter hafva fört landets skilda delar i en närmare beröring med hvarandra och med utlandet och derigenom vidgat synkrotsen och underlättat det andliga så väl som det materiola bytet.

Kasta vi nu en blick på de skilda näringsgrenarna, så möter oss först jordbruket, Sveriges hufvudnäring. Under föregående tidhvarf tillbakasatt för andra af statsmakterna omhuldade näringar, återställdes det nu i sin naturliga rätt. Det 1803 började enskiftesverket fortsattes och erhöll genom 1827 års allmänna stadga om skiftesverket i riket en allt större utsträckning, hvadan äfven större delen af jorden i de flesta landsorterna redan kunnat utskiftas i sjelfständiga egoområden. För att inhemta och sedan i vidsträcktare kretsar sprida kännedomen om erfarenhetsrön och uppfinningar inom landtbruket stiftades i Stockholm 1811 den kungliga landt-bruksakademion. I samma syfte inrättades äfven landtbruksinstituten Ultuna, nära Upsala (1846), och Aln ar p, nära Malmö (1859), med uppgift att dels meddela teoretisk och praktisk undervisning i landtbruket, dels sjelfva tjena som mönstergårdar med afseende på en ändamålsenligt anordnad landthushåll-ning. Åfse dessa institut att bibringa sina elever en mer vetenskaplig bildning, hafva åter landt-bruksskolorna att bereda unga män af de kroppsarbetande klasserna insigter och praktisk öfning i landt-mannayrkct. Den första till tiden af dessa undervisningsanstalter var det af Edvard Nonnen skapade land tbruk släroverket Degeberg

(1835). Beläget inom det vid denna tidpunkt på grund af egendomarnas vanhäfd, bristen på lämpliga samfärdsmedel och befolkningens utarmade belägenhet synnerligen illa anskrifna Skaraborgs län, blef det trädlösa, förfallna Degeberg under Nonnens skapande händer förvandladt till en mönstergård med bördiga åkerfält, lummiga lundar och smakfulla trädgårdsanläggningar, och både härigenom och genom de många skickliga landtbru-kare, som här utbildades, bragtes allmänheten att fatta förtroende till detta slag af undervisningsanstalter, hvilkas upphofsman i Sverige Nonnen på detta sätt blef. Utom Nonnen (död 1862), har det svenska landtbrukets historia att uppvisa flere förtjenta män, såsom Johan Teofil Nathorst, sekreterare i landtbruksakademien (död 1862), dennes son Hjalmar Otto Nathorst, föreståndare för Alnarps landtbruksinstitut, botanisten Johan

210. Edvard Nonnen (1804—1862).Arrhenius, likaledes sekreterare vid landtbruksakademien, med flere, hvilka alla genom talrika skrifter vidgat allmänhetens insigter i landthushållningen. Genom hushållningssällskapen i

länen, genom landtbruksmöten och utställningar, genom förbättrade redskap och maskiner och icke minst genom den i så väsentlig grad utvidgade samfärdseln, hvarigenom landt-mannaalstrens afsättning underlättats, har likaledes landtbrukets rationela utveckling befordrats.

Också visar jordbruksstatistiken, att spanmålsproduktionen under de senaste årtiondena varit i oafbrutet stigande. Då under föregående tidhvarf spanmål årligen måste införas i stor mängd för att kunna fylla allmänhetens behof, har åter allt sedan 1840 nästan alla år mer spanmål utförts ur landet

211. Alnarps landtbruksinstitut.

än införts. Under åren 1840—1849 har denna utförsel öfverstigit införseln med IV2 million kubikfot (39 000 kbm) i årligt medeltal, under åren 1850— 1859 med 41/* millioner (111 000 kbm), under åren 1860—1869 med 7l/3 millioner (192 000 kbm) och under åren efter 1870 med bortåt 20 millioner (520 000 kbm).

Deremot är boskapsskötselns afkastning ej ens tillräcklig att fvlla landets egna behof, hvadan äfven införseln af ost, fläsk, kött, ull med flero ladugårdsalster ännu betydligt öfverstiger utförseln. Den vigtiga artikeln smör gör dock härifrån ett undantag, i det under det senaste årtiondet utförseln af denna produkt öfverstiger införseln med i årligt medeltal nära 35 00O centner (1 488 000 kg).

Jordbruket har ej kunnat vinna denna utveckling utan en högst bety-dande skuldsättning. Genom hypoteksföroningarna — den första (den skånska) ingieks 1836 — hvilka sjelfva erhålla sina lån genom den 1861 inrättade allmänna hypoteksbanken i Stockholm, har tillfälle beredts jord-egarne att mot inteckningar i sina fastigheter erhålla amorteringslån, och häraf hafva de äfven begagnat sig ända derhän, att summan af de utestående hypotekslånen 1874 utgjorde omkring 219 millioner. Hela den skuld,, som vid 1876 års slut vidhäftade jordbruksegendomarna i Sverige, beräknades hafva utgjort omkring 603 millioner — 32 */2 procent af deras taxeringsvärde.

De många inskränkningar, lagstiftningen i äldre tider pålagt bergsbruket i det dubbla syftet att skydda» sjelfva näringen och förskaffa staten en betydlig del af hennes afkastning, borttogos efter hand. Likväl är jern-tillverkningen i Sverige, trots den stora tillgången på rika malmfyndigheter,, ännu i dag ringa nog. Förklaringen härtill är att söka i landets egna knappa tillgångar på stenkol, bristen på goda kommunikationer i bergslagsorterna och verldsmarknadens begränsade behof af det slags ämnesjern, som Sverige tillverkar. För att undanrödja dessa olägenheter har man med en ifver, som väl stundom öfvergått till svindel, börjat bearbeta de stenkolsförande lagren i Skåne; man har anlagt flere störro och mindre jernvägar i bergslagsorterna; man har slutligen flerstädes frångått det från 1830-talet begagnade lancashiresmidct och stångjernstillverkningen och i stället vändt sig åt tillverkningen af bessemerstål, jernvägsmateriel, plåt och andra mera förädlade varor, hvarför äfven under senaste årtiondet en mängd nya storartade jern-verksanläggningar med stor kostnad bragts till stånd. Emellertid har jem-tillverkningen varit i ständigt stigande. Så tillverkades i medeltal årligen, under perioderna:

1833-1837. 1862-1866. 1870-1874.

Tackjern... centner 2 389 943 (ioi m697 kg), 5 102 957 <2ie 9ie 49c kg), 7 443 674 <316 415 694 kgv

Stangjern.. » 1 692120 (71928 637 kg), 3 322 027 (i4i 212 724 kg), 4 222 642 (179 496 066 kgx

Jernmanufak-

• *

tur och stal » 176 699 <7511121 kg), 583 194(24 790411 kg), 718430(30539022 kg).

Koppartillverkningen visar följande siffror:

1833-1837. 1862—1866. 1870-1874.

Centner........... 23 992 0 019 802 kg), 42 185 (i 793 200 kg), 31 622 (i 844 188 kg).

Deremot har tillverkningen af silfver nedgått från 3 734 skålpund (1 587 kg) under perioden 1833—1837 till 2

048 skålpund (870 kg) under perioden 1870—1874. Ädelfors guldverk, hvars afkastning redan under föregående tidhvarfs sista skede nedgått till en obetydlighet, nedlades på grund af ständernas derom fattade beslut vid riksdagarna 1818 och 1823.

Det jemförelsevis ringa malmbehofvet har gjort, att grufdriften ännu lär lemna mycket öfrigt att önska. Dannemora grufvor lerana fortfarande det bästa jernet. Den största jernmalmsbrytningen förekommer i Stora Kopparbergs län; dernäst komma Örebro, Karlstads och Yesterås län. För att lemna tillfälle till inhemtandet af högre insigter i bergshandteringen inrättades 1821 en bergsskola i Falun, hvilken sedan 1869 utgör en afdelningaf det teknologiska institutet (tekniska högskolan) i Stockholm. Dessutom finnas genom brukssocietetens forsorg bergselementarskolor i Falun och Fi-lipstad. Förste föreståndare för Falu bergsskola blef Berzelius’* lärjunge, den om det svenska bergsbruket så högt fortjente Nils Gabriel Sefström (död 1845), hvars vetenskapliga rykte gått vida ofver fäderneslandets gränser. Som konstruktör af vattenverk och maskiner för bergshandteringen för-värfvade sig professorn vid bergsskolan i Falun J. S. Bagge ett aktadt namn.

Åt skogshushållningen egnades den största uppmärksamhet; dock hafva bemödandena att hämma den allt jemt fortgående skogsförödelsen hittills ej ledt till målet, enär statsmakterna i allmänhet ej ansett , sig kunna på lagstiftningens väg göra några inskränkningar i den enskildes eganderätt. Förbrukningen och utförseln af trävaror öfverstiga sålunda flerstädes vida den årliga tillväxten, hvilket ej kan förvåna, då man af de officiela uppgifterna finner, att skogsafverkningen i hela riket öfverstiger den ansenliga siffran af 30 millioner kubikmeter. Trävaruutförseln, hvilken dock blott omfattar en tiondedel af den afverkade skogen, beräknades 1875 hafva uppgått till ett värde af 942/3 millioner kronor. Landets hela skogsmark beräknas omfatta öfver 1 500 svenska qvadratmil (175 000 qvadratkm), hvaraf en femtedel antages, när den i Norrbottens och Yesterbottens läns lappmarker ännu återstående afvittringen hunnit verkställas, komma att tillhöra staten eller det allmänna. För att vårda de allmänna skogarna och i öfrigt verka för en förbättrad skogshushållning och jagt vård tillsattes 1859 en särskild skogsstyrelse. För utbildandet af skickliga tjenstemän vid skogs- och jägeri-staten inrättades 1828 ett skogsinstitut, och sedermera hafva, för danandet af skogvaktare, i flere län lägre skogsskolor inrättats.

Fabrikernas och manufakturernas utveckling har i hög grad befordrats af den friare tull- och näringslagstiftningen. Förglömmas må dock oj det stora inflytande, den vidsträckta användningen af ångkraften utöf-vat inom detta område. * Den första ångmaskineil i Sverige uppsattes redan 1728, men var liksom dess engelska förebild allt för ofullkomlig för att väcka någon allmännare uppmärksamhet. Men några årtionden längre fram bygde den snillrike, ihärdige mekanikern, skotten James Watt omkring 1769 sin ryktbara ångmaskin och stälde dermed ångan i det menskliga arbetets tjenst. Yid samma tidpunkt framkom Arkwright med spinnmaskinen. Kommo derefter Cartwright, skaparen'af den mekaniska väfstolen, amerikanerne Oliver Evans, som konstruerade den första högtrycksmaski-nen, och Robert Fulton, som 1803 uppfann ångbåten, samt slutligen engelsmannen George Stephenson, hvilken 1814 bygde sitt första lokomotiv och derigenom lade grunden till vårt nu varande jernvägsväsen. Ångmaskinen, nu vorden ett universalmedel för utförandet af mekaniska arbeten, kunde ej undgå att snart väcka uppmärksamhet hos ett folk med så stora mekaniska anlag som det svenska. Kanslirådet Abraham Niklas Edel-crantz, känd både som fysiker och vitterhetsidkare, besökte England 1804

och hemförskrof derifrån fyra förbättrade ångmaskiner efter Watts system, och i och för dessas uppsättning medförde han den om Sveriges industri i det följande så högt fortjente mekanikern Samuel Owen (1774—1854), från hvars på Kungsholmen i Stockholm 1809 anlagda mekaniska verkstad det svenska maskinbyggeriet kan räkna sitt ursprung. Nu fick användningen af ångkraften en hastig utsträckning i Sverige. Ångfartyg och lokomotiv oberäknade, drefvos 1871 icke mindre än 424 verk med ångkraft. De offi-ciela uppgifterna från tidskiftets första period, hvarunder man ännu fasthöll vid det gamla skyddssystemet, visa redan nu en stark stegring i fabrikernas och manufakturernas tillverkningsvärde. Detta, som för år 1810 beräknats till 3 650 000 riksdaler banko, uppskattades 1829 till 8 l/2 millioner och för Karl Johans sista regeringsår till 16 V2 millioner.

Men vida starkare är stegringen under följande tidskifte. Så beräknades fabrikernas sammanlagda tillverkningsvärde för 1850 till 37 millioner kronor, för 1860 till 69 millioner, för 1870 till 92 millioner och för 1875 till nära 172 2/3 millioner kronor. Främsta rummet bland fabrikerna intogo 1875 gjuterierna och de mekaniska verkstäderna med ett tillverkningsvärde af 31 250 000 kronor, demäst kommo sockerbruken, bomullsspinnerierna, klädesfabrikerna, bomullsväfnadsfabrikerna och tobak sfabrikerna med 17 700 000,

14 048 000, 13100 000, 10 600 000,

10 356 000 kronor. En synnerligen vigtig fabriksnäring är bränvinsbrän-ningen, hvilken dock ej räknas till fabriksnäringarna. Under året 1875 uppgick tillverkningen af denna vara till 18 750 000 beskattningsbara kannor (öfver 49 millioner liter), hvarför i tillverkningsafgifter till staten erlades

15 0Ö0 000 kronor.

Bland den svenska storslöjdens mest framstående män må utom den ofvan omnämde Samuel Owen nämnas Otto Edvard Carlsund, under en lång följd af år föreståndare för Motala mekaniska verkstad, Alexander Keiller, Jean Bolinder och Teofron Munktell, hvilka alla verksamt bidragit till den svenska maskinindustriens utveckling, Edvard Albrekt Ollman och V. Lindberg, hvilka kraftigt befrämjat det inhemska ångbåts-byggeriot, med flere. För vetenskaplig bildning inom de tekniska yrkena hafva statsmakterna sörjt genom inrättandet af ett teknologiskt institut i Stockholm (1826), hvilket, helt och hållet omdanadt 1846, år 1877 erhöll sina

212. Samuel Owen (1774 — 1854).nya stadgar linder namn af den tekniska högskolan. Andra tekniska läroverk äro Chalmerska slöjdskolan i Göteborg och de tekniska elementarskolorna i Norrköping, Malmö, Örebro och Borås. På do senare årens många verldsutställningar — London 1851 och 1862, Paris 1855 och 1867, Wien 1873 och Philadelphia 1876 — hafva den svenska konsten och näringsfliten med all heder kunnat framlägga sina alster.

Lossandet af do band, man i äldre tider lagt på sjöfarten och handeln i ändamål att dels bereda staten en högre inkomst ech dels gynna vissa näringar, som ej syntes starka nog att bestå utan skydd, beredde dessa vigtiga hufvudnäringar ett nytt, sundt och kraftigt lif. En mängd handels- och sjöfartstraktater, hvaribland den med Frankrike 1865 ingångna varit den mest betydelsefulla, har äfven i icke ringa grad befordrat Sveriges varuutbyto med främmande länder. Också visa oss uppgifterna om landets handelsflotta en ständig tillväxt i fartygens så väl antal som lästetal. År 1795 skola Sveriges stapelstäder hafva egt 721 fartyg om 26 500 nyläster (111 000 ton). För år 1830 uppgifvas landets samtliga handelsfartyg hafva uppgått till ett antal af 1841 om tillsammans 41515 nyläster (173 699 ton). År 1862 uppgingo de till 3108 om 85 730 nyläster (358 690 ton) och 1875 till 4 237 om 507 000 ton. Af de till hela riket 1872 inkomna varorna* infördes 39 procent i svenska fartyg, och af de under samma år utförda varorna kommo 37 procent på svenska fartyg. Inrikes sjöfarten använde 1840 1421 fartyg om 18 020 nyläster (nära 75 400 ton), 1850 1 665 fartyg om 19 930 nviäster (83 390 ton), 1870 1 990 fartyg om 26 420 nyläster (110 540 ton) och 1877 2 485 fartyg om 116 000 ton. Trots den starka täflan, inrikes sjöfarten har att uthärda med jernvägarna, har den sålunda för hvaije år kunnat använda allt större lästetal Af handelsflottan utgöra ångbåtarna en synnerligen vigtig beståndsdel. Don första svenska ångbåten, Amfitrite, bygdes af Owen 1818. Tolf år senare egde Sverige 12 ångfartyg med en maskinstyrka af 440 hästkrafter, 1840 funnos 50 ångfartyg med 1 954 hästkrafter, 1860 funnos 203 med 9 332 hästkrafter, och 1875 egde landet 843 större och mindre ångbåtar med en sammanlagd maskinstyrka af 23 659 hästkrafter. För att befordra sjömansbildningen och meddela undervisning i de för sjömansyrkets olika grenar nödiga kunskapsämnen äro i flere af kuststäderna navigationsskolor idrättade.

Yärdet af Sveriges varuinförsel uppskattades 1829 till 8 200 00Ö och värdet af dess utförsel samma år till nära 12 900 000 riksdaler banko. För år 1843 beräknades införseln till 17 257 000 och utförseln till 19 500 000 riksdaler banko. År 1859 visar oss införseln ett värde af 74 240 000 riksdaler riksmynt och utförseln ett värde af 78 667 000 riksdaler riksmynt. År 1875 uppgick införseln till 268 066 000 kronor och utförseln till 206 552 000 kronor. Bland de införda varorna sist nämda år intagas främsta rummen af kolonialvaror och manufakturvaror af spånadsämnen, hvardera med ett värdo af omkring 40 millioner kronor. Bland do utförda varorna framstå

trävarorna med ett värde af 94% millioner, metallerna med 44V4 millioner och span-mål med dess produkter med bortåt 36 millioner. Den största handeln drifves med England; dernäst i ordningen komma Tyskland, Danmark, Ryss-land-Finland och Frankrike. Tulluppbörden, som 1840 uppgick till 5 millioner och 1857 till 10 millioner, uppgick 1870 till 15 millioner och 1875 till öfver 25 millioner.

Synnerligen stor har den omsorg varit, som man nedlagt på samfärds-medlens förbättring. Längdou af de allmänna vägarna, livilka underhållas af jordegarne, uppgick 1875 till 5 447 mil (58 223 km), och deraf voro icke mindre än 3 224 mil (34 461 km) indelade med skjutsstationer (gästgif-verier) och ordnade för fortskaffandet af resande. — Skjutsningsbesväret, hvarom man ideligen stred vid riksdagarna, utgår nu i regeln i form af

213. Göteborgs hamn.

statsbidrag eller landstingsskatt. För nämda år beräknades längden af kanaler och kanaliserade! vattendrag liafva uppgått till 55 mil (588 km). Den vigtigaste af dessa är den i det föregående ofta nämda Göta kanal, hvilken, tack vare Plåtens och Santessons ihärdighet, om ock under stora svårigheter och hetsiga strider vid riksdagarna, kom till stånd 1832. Kostnaden för kanalen jemte den i samband med kanalverket stående anläggningen af Motala mekaniska verkstad uppgick till öfver 151/., millioner kronor. Vida mindre svårigheter mötte det att vinna ständernas understöd för befordrandet af andra kanalarbeten. Södertelge kanal fullbordades 1819, den gamla Hjelmare kanal ombygdes 1821—1830, Trollhätte kanal ombygdes1838—1844 samt Strömsholms kanal 1842—1860. Dalslands kanal färdigbygdes 1868 och Kinda kanal i Östergötland 1870. Samtliga dessa kanalarbeten hafva utförts af enskilda bolag.

Men af ännu större vigt för samfärdseln är det stora jernvägsnätT som under stora uppoffringar från så väl statens som de enskildes sida kommit till stånd under de senaste tjugufem åren. Den 5 mars 1856 öppnades för den allmänna rörelsen en del af den så kallade Köping-Hult sbanan eller den enskilda, aldrig fullbordade jernbana, som skulle förena Mälaren och Yenern, och från denna dag räkna do svenska jornvägarna sin tillvaro. Vid nämda års slut voro äfven bortåt 3 mil (32 km) öppnade af statens banor eller de så kallade stambanorna, om hvilkas byggande 1853—1854 års riksdag fattat, beslut. Men allt längre och längre vägsträckor öppnades efter hand i det följande, och innan ett par årtionden hunnit tilländagå, voro alla vig-

214. Stockholms centralstation.

tigare hufvudpunkter för den allmänna rörelsen i mellersta och södra Sverige förbundna med hvarandra genom dessa, de yppersta af alla samfardslinier. Af statens jernvägar voro vid 1875 års slut öppnade för rörelsen: vestra stambanan, Stockholm-Göteborg, mod sidobanan till Södertelge och sam-manbindningsbanan Halsberg-örebro, södra stambanan, Falköping-Malmö, nordvestra stambanan, Laxå-norska gränsen, med sidobanan från Kil till Fryksta, sammanbindningsbanan genom Stockholm samt östra stambanan, Katrineholm-Nässjö, och under bygnad voro samma år linien Sköfde-Karlsborg samt af norra stambanan linien Stockholm-Bollnäs. Arbetena på statsbanorna leddes allt sedan 1855, då de togo sin början, ända till slutet af 1862 af den högt fortjente Nils Ericson, och då denne sist nämda år nedlade sin befattning, fördelades den på tvenno embetsverk: styrelsen förstatens jernvägstrafik och styrelsen öfver statens jernvägsbyg-nader.

Samtliga statsbanorna hade vid 1875 års! slut en längd af 141,2 mil (1509 km) och de enskilda banorna, som efter hand utgrenat sig från stambanorna, en längd af 189,7 mil (2 028 km). De anslag, den svenska staten af allmänna medel beviljat till enskilda jernvägar, väg- och vatten-bygnadsarbeten, elfrensningar, sjösänkningar med mera, uppgå under åren 1841—1878 till sammanlagdt nära 21160 000 kronor, och de lån, staten under samma tid lemnat för dessa företag, uppgå till det ansenliga beloppet af 53 944 000 kronor.

I nära samband med de förbättrade samfärdsmedlen stå förbättringarna inom postväsendet och införandet af den elektriska telegrafen, hvilken sist nämda på otroligt kort tid äfven hos oss införlifvats med det hvardagliga lifvets förhållanden. Tillgodogörande sig alla de förmåner, ångbåtar och jernvägar stält till dess bruk, har det svenska postverket under de senaste årtiondena kunnat nå en synnerligen ökad betydenhet. Äfven landposten har ferhållit ökad utsträckning. Det sedan 1855 efter engelskt mönster införda, likformiga postportot — första ideen till

frimärkessystemet skall hafva utgått från en svensk man — torde i icke ringa grad hafva bidragit till postförsändelsernas mångfaldigande. Vid slutet af 1875 voro postanstaltema 1 877. Antalet bref och värdeförsändelser, som 1840 blott uppgick till 2,87 millioner och 1860 till 6,to millioner, uppgick 1875 till 26% millioner.

Telegrafen, hvilken infördes till Sverige först 1853, räknade vid 1875 års slut 481 stationer, hvaraf dock 341 voro jernvägars och enskildes. De afsända telegrammen, hvilka 1853 uppgingo till 851 och 1860 till omkring 160 000, uppgingo 1875 till nära 1 million.

Främst af landets kreditanstalter står Sveriges riksbank, hvilken allena eger att utgifva sedlar,' »som för mynt i riket må erkännas». Förvaltad af riksdagens fullmäktige i öfveronsstämmelse med de för hvarje riksdag utfärdade reglementen, är riksbanken framför allt en statsanstalt, och såsom sådan bör den i främsta rummet hafva det allmänna bästa till mål. Den drifver så väl i Stockholm som vid lånekontoren i Göteborg, Malmö, Visby och Lule vanliga bankafiarer. Sedelstocken, hvari dock vissa förbindelser inberäknas, som skola vid anfordran betalas, får icke med mer än 30 millioner kronor öfverstiga bankens metalliska kassa jemte dess i utlandet utestående medel.

Såsom myntenhet bestämdes genom kungl. förordningen af den 3 februari 1855 silfvermyntet 1 riksdaler riksmynt (indeladt i 100 öre), motsvarande V4 riksdaler specie i silfver eller 32 skillingar banko efter lagen angående myntfoten den 9 maj 1835 eller 1 riksdaler riksgäld (indelad i 48 skillingar) efter kungl. förordningen af den 8 maj 1845. Med anledning af vid 1869 års riksdag gjorda framställningar om en förändring af Sveriges myntsystem från silfver till guld tillsattes en komité för frågans utredande, och frukten häraf blef den nu gällande lagen om rikets mynt af den 30maj 1873. Enligt denna lag skall guld ensamt vara värdemätare i riket och utgöra grunden för dess myntsystem. Räkneenheten blef kronan, hvilken, indelad i 100 öre, motsvarar 1 riksdaler riksmynt. Enligt myntkonventionen af den 27 maj 1873 och dess tillägg af den 16 oktober 1875 gäller samma myntlag äfven i Danmark och [Norge.

Utom riksbanken finnas af enskilda bolag bildade, men under offentlig kontroll stående enskilda banker med solidarisk ansvarighet och med begränsad sedelutgifningsrätt. Den äldsta till tiden är skånska banken, som bildades 1831. Filialbankerna, som uppstodo efter 1850, upphörde samtliga 1875. Yanliga bankaffärer, dock utan sedelutgifningsrätt, bedrifvas äfven af aktiebankerna och kreditaktiebolagen, hvilkas ansvarighet emellertid är begränsad. För de små besparingarnas tillgodogörande upprättades sparbanker, af hvilka den första bildades i Göteborg 1820. Yid 1875 års slut utgjorde sparbankernas antal 314, och delegarnes innestående behållning gick till den ansenliga summan af 134 millioner. Under senare år hafva äfven flere ränte- och kapitalförsäkringsanstalter inrättats. -Tack vare dossa och likartade inrättningar har kapitalbildningen i Sverige i senare år nått en synnerligen stor utveckling.

Kastar man nu en blick på den svenska statens finansiela ställning vid 1875 års slut, så finner man, att dess skuldsumma då uppgick till 133 944 956 kronor. Men mot denna skuld hade den att uppvisa tillgångar, såsom behållning i fonder, jernvägar, jordbruksfastigheter, kronan tillhöriga skogar med mera, beräknade till ett belopp af 277 761 816. Tillgångarna öfversköto sålunda skulderna med 143 816 860 kronor.

Landets snabba och mångsidiga utveckling under detta tidskifte har manat till grundliga undersökningar om dess naturliga beskaffenhet och hjelpkällor. Så arbetar det ekonomiska kartverket, i syfte att vinna en fullständig kännedom om dess areal samt dennas olika beskaffenhet och fördelning i ekonomiskt hänseende; så är Sveriges geologiska undersökning syselsatt med att uppdaga och genom kartor och beskrifningar meddela kännedom om dess geognostiska förhållanden. Intet har dock stält Sveriges verkliga beskaffenhet i ett klarare ljus än statistiken. Den gamla tabellkommissionen, hvars inrättande är en heder för frihetstiden, förvandlades 1858 till ett nytf stätistiskt embetsverk, som erhöll benämning af den statistiska tabellkommissionon. En afdelning af detta verk är den statistiska centralbyrån. Dess förste chef blef Fredrik Teodor Berg, ^hvilken äfven blef den svenska statistikens nydanare. Under Bergs insigts-fulla ledning har centralbyrån gjort allt vidsträcktare områden till föremål för sina undersökningar, och allmänt har det erkännande varit, som både från ut- och inlandet kommit dess omsorgsfullt och i sant vetenskaplig anda utarbetade redogörelser och öfversigter till del.Andlig odling.

Kyrkan. Tallin. Schartåu. — LSserlet. — Frlmmande religionssamfund. — Lekmannapredl-kandet och den evangeliska fosterlandsstiftelsen. — De frireligiösa föreningarna. — Utsträckt religionsfrihet. — Undervisnings väsendet. — 1842 års stadga och folkskolorna. — Folkhögskolorna. — Elementarundervisningen. — Tillämpningsskolorna. — Högskolorna. — Vetenskaperna. — Skaldekonsten. — Bildande konst.'

Den i föregående del omnämda neologien, som under 1700-talets sista skedo vunnit insteg icke blott hos bildade lekmän, utan äfven hos icke så fa af den svenska kyrkans prester, möttes redan i början af detta tidhvarf af det kraftigaste motstånd. I sitt tal vid det svenska bibelsällskapets första allmänna sammankomst (1816) utsände den store tempeltalaren och psal-misten Johan Olof Yallin (död såsom erkebiskop i Upsala 1839) sitt öppna fejdebref mot ljumheten i religiösa frågor och den gängse tonen att nedsätta religionen under all verlds-lig vishet, och jemte Yallin verkade Samuel ödmann och Frans Mikael Franzén med flere med all framgång för en varmare religiositet och en mer bökännelsetrogen kristendom.

De understöddes härvid i icke ringa grad af den forändrade tidsandan.

Den allmänna reaktion, som på det politiska området fick sitt uttryck i wienkongressen och den heliga alliansen och som inom literaturen kännetecknades af nyromantismen, röjdo sig nämligen icke minst på det religiösa området. Seende i upplysnings-tidhvarfvets fritänkeri yttersta roten och upphofvet till alla de omstört-ningar och lidanden, hvaraf man under revolutionstiden varit hemsökt, sträf-vade man nu, inom den protestantiska kristenheten icke mindre än inom den katolska, att återupprätta kyrkan ur den missaktning, hvari hon kommit, och mot tviflet och otron framhöll man hennes bekännelse och lära såsom enda säkra rättesnöret i andliga ting.

Af svenska lärare torde knappast någon vid donna tidpunkt i högre grad hafva verkat för ett renare kristligt lif och en strängare ortodox uppfattning af kyrkoläran än den fräjdade kateketen, prosten och stadskommi-nistem i Lund Henrik Schartau (död 1825). Den brist på dogmatisk bestämdhet och bibliskt-kyrkligt innehåll, som i förening med en öfverdrifven känslosamhet kännetecknade den tidens bästa predikanter — Karl Peter

21j. Johan Olof Yallin (1779 — 1839).Hagberg ocb Karl Georg Rogberg icke undantagna — fans ej här. Uppträdande i kamp både mot neologien och herrnhutismen, framhöll Schar-tau med en dialektisk skärpa, som erinrar om skolastikerne, lagarna för det kristliga lifvets utveckling, och dels genom egna predikningar, dels genom de många lärjungar han utbildade befordrade han i hög grad det då gängse predikosättets förändring i en mer ortodox, om ock i flere hänseenden ensidig riktning.

En helt annan ståndpunkt än Schartau och schartauaneme intog läseriet. Detta leder sitt ursprung från Norrland, der det först visade sig i senare delen af det förra århundradet. Till en början inskränkande sig till att på så kallade konventiklar söka befordra en mer lefvande fromhet, trädde det i förstone ej i strid mot kyrkan. Men i detta århundrade antog det en

mer och mer oppositionel hållning. Liksom ortodoxien utgår äfven läseriet från dogmen om menniskans absoluta syndaförderf och hennes räddning derifrån genom rättfärdig görelsen genom tron på Kristi för-tjenst, men Må den först nämda betraktar trosinnekållet från en mer teoretisk sida — naturligen i strängaste öfverensstämmelse med kyrkans symboliska böcker — så ser

V

åter läseriet det samma från en mer praktisk synpunkt. Ensidigt framhållande evangeliet om syndaförlåtelsen och förbiseende lagens betydelse enligt bibel och kyrkölära, polemisera äfven do så kallade läsarne mot kyrka och presterskap, hvars lära de befrakta såsom en blott verkhelighetslära. För ett kontemplativt lif med ängsliga sjelfbetraktel-ser visa de en stor förkärlek, från ofördragsamhet och andligt högmod ära flere bland dem långt ifrån fria, men å andra sidan utmärka de sig för en sedlig vandel, och allmänt är det vitsord, som gifvits dem för nykterhet, redbarhet och ett stilla lefveme. .

Redan tidigt visade sig hos läsarne separatistiska riktningar. Så bildade bonden Erik Jansson i böljan af 1840-

talet i Helsingland ett eget separatistsamfund af slutligen rent kommunistisk farg. Erik Jansson drog emellertid snart med flere af sina anhängare till Amerika, der de i Illinois grundade ett eget nybygge. Profeten sjelf blef här efter några år ihjälskjuten (1850), och sekten torde nu vara upplöst. De mer sansade af läsarne i Helsingland anslöto sig till den gamla rutströmska herrnhutismen, hvilken i den

210.

Honrik Schartau (1757—1825).i Stockholm utgifna tidningen Pietisten inom den religiösa tidningslitera-turen bekom ett språkrör. Från Norrland har läseriet spridt sig vida omkring i Sveriges landsorter. Men äfven utländska sekter hafva här i senare tider funnit en icke otacksam jordmån. Så metodisterne, hvilka efter dertill erhållet tillstånd 1840 uppförde ett metodistkapell i hufvudstaden. Deras predikant George Scott förlorade likväl snart, till följd af de oför-sigtiga yttranden, han i utlandet fält om svenskarne, sitt anseende, hvilket i förstone synes hafva varit stort nog, och lemnade, sedan han blifvit förvägrad att predika på svenska språket, landet. Sekten har redan vunnit icke så få anhängare i Sverige; dock har en annan äfven från England härstammande sekt vunnit ännu flere. Det är baptisterne, hvilka i början af 1850-talet bildade ett eget samfund i Stockholm, och från hufvudstaden hafva deras läror spridts till flere landsorter. Mindre framgång än baptisterne hafva »de yttersta dagarnas helige», mormonerne, vunnit; dock hafva de för sina egendomliga läror och sitt teokratiska samhälle vid Saltsjön i Amerika lvckats värfva en och annan proselyt.

Baptisterne i Sverige beräknades för år 1875 hafva uppgått till 4 698, mormonerne till 316 och metodisterne till 929. Katolikerne i landet skola vid samma tid hafva uppgått till 651 och do mosaiska trosbekännärne till 1 964. Dessa uppgifter äro likväl ingalunda tillförlitliga. I öppen strid med den borgerliga lagen hafva svenska bekännare af främmande religionssamfund i allmänhet ej uppträdt. Dock saknas ej exempel på, att lagens "straffbestämmelser måst tillämpas. Detta har nämligen varit förhållandet på Gotland, der så kallade mennoniter eller vederdöpare, hvilka ogilla edgång och krigstjenst, straffats för trots mot beväringslagen.

Det för detta tidskifte så kännetecknande lekmannapredikandet räknar

5^17. Jockmocks kapell i Lappland.sin uppkomst från den verksamhet, som utöfvades af Karl Olof Rosenius, redaktör af väckelsetidskriften Pietisten. I syfte att under lekmannaverksamhetens form understödja kyrkans presterskap i befordrandet af kristligt lif stiftades 1856 en forening af prester och lekmän, kallad den evangeliska fosterlandsstiftelsen. Dess uppgift är att befordra den så kallade inre missionen, och för detta mål verkar hon genom kolportörer, som utsändas till landsorten för att hålla andliga föredrag och sprida religiösa skrifter. Stiftelsen har i hög grad befordrat don andliga rörelse, som under de sista årtiondena antagit en så stor utsträckning, men dermed torde hon ock få dela ansvaret för de många missriktningarna i denna rörelse. Sjelf står hon på den evangelisk-lutherska bekännelsens grund, och sjelf har hon fritt anslutit sig till det svenska kyrkosamfundets inrättningar, men de fria föreningar för den inre missionen, som uppstått i orterna till följd af den väckelse hon gifvit, synas redan hafva vuxit henne öfver hufvudet och mer och mer böqat frigöra sig från hennes ledning. Seende i statskyrkan, som får skulden för alla den enskildes felsteg och brister, det moderna Babel och i hennes medlemmar Belials barn, sträfva de frireligiösa föreningarna, hvilka redan i fråga om försoningen och nattvarden visat benägenhet att skilja sig från hennes lära, att allt mer afsöndra sig från henne och allt fastare sammansluta sig inbördes till ett de heliges samfund.

Gent emot separatister och bekännare af främmande trossamfund har lagstiftningen i allmänhet visat en berömvärd fördragsamhet. Religionsfrihetens stora grundsats är tydligt uttalad i 16:e paragrafen regeringsformen, hvilken paragraf kan sägas innehålla Sveriges habeaskorpusakt. Visserligen dröjde det flere årtionden, innan denna grundsats erkändes i tillämpningen, men genom det så kallade judereglementet af 1838 och de kungliga förordningarna af den 23 oktober 1860 och den 31 oktober 1873 hafva främmande religionssamfund af kristen och judisk bekännelse fått tillstånd att i riket bilda egna församlingar, på samma gång de förut i lag stadgade hindren för utgång ur statskyrkan till annat religionssamfund undanröjts. Det stränga konventikelplakatet af år 1726 utbyttes 1858 mot ett vida lindrigare sådant, och äfven detta blof väsentligen förmildradt 1868. Sålunda har kyrkan förlorat allt flere af de verldsliga vapen, hon hittills haft till sitt förfogande. Men den nyare lagstiftningen

har utgått derifrån, att det oj är med borgerliga medel, missriktade andliga rörelser skola rättas. Och helt visst skall den svenska kyrkan genom att uppriktigt söka afhjelpa de brister, som möjligen vidlåda henne, genom att framgå i inre utveckling på rent protestantisk grund samt slutligen genom att samarbeta med århundradets odling för tillfredsställandet af menniskornas ökade ideala behof vida lättare göra sig till herre öfver rörelserna utom herine än genom den borgerliga lagens arm, vore den än aldrig så stark.

I kyrkans författning hafva stora förändringar vidtagits. Så skildes genom 1862 års kommunalförfattningar och förordningar om kyrkostämma och kyrkoråd en mängd icke kyrkliga ärenden från sockenstämman, hvilken nu,så vidt hon hade att handlägga ärenden, som rörde kyrkan, förvandlades till kyrkostämma, och genom 1863 års författning om kyrkomöten erhöll kyrkan en egen synodal representation, genom hvilken hon kan i egna angelägenheter uttala sina önskningar och i visst fall äfven besluta. Det första af de hvart femte år återkommande lagtima kyrkomötena hölls 1868. En ny kyrkolag är emellertid ej ännu antagen, trots allt det arbete, som blifvit nedlagdt på utarbetandet af en sådan. Den svenska kyrkans psalmbok är allt sedan 1819 den vallinska, ett mästerverk, hvartill, oaktadt allt, som blifvit anmärkt mot den samma, få protestantiska länder torde kunna uppvisa ett motstycke. Kyrkohandboken, hvilken 1810 erhöll kunglig stadfästelse, undergick 1868 och 1874 ganska betydande förändringar, och i stället för den 1810 påbjudna lindblomska förklaringen af Luthers lilla katekes påbjöds till allmänt bruk vid kristendomsundervisningen en ny sådan 1878.

Synnerligen stor har den uppmärksamhet varit, som statsmakterna egnat folkundervisningen. Yid detta tidskiftes böljan stod denna ännu på en låg ståndpunkt. Fasta skolor funnos visserligen, och deras antal var för hvarje år i stigande, men den undervisning, som deri meddelades, var allt annat än tillfredsställande. »Lärarne och lärarinnorna — så heter det i en teckning af folkundervisningens tillstånd i Sverige för femtio år sedan — voro i bästa fall, på grund af församlingarnas val, antagna, men saknade all förberedande bildning för utöfvande af sitt kall. Att skrifva och läsa skrifstil var konster, som ej alltid lågo inom kretsen af sjelfve »mästers» vetande, och äfven i så fall kom undervisningen deri endast undantagsvis flickorna till del. Andra utöfvade yrket utan att dertill ega något som helst bemyndigande, merendels personer, som misslyckats på andra banor, för detta studenter, afskedade soldater, orkeslösa betjenter, kuskar, sjömän och hvaije-handa löst folk, ja, till och med brottslingar och till straff dömde, hvadan regeringen, till hvars kunskap detta förhållande kommit, aktade nödigt att i allmänt cirkulär förständiga konsistorierna att tillse, det endast välfräjdado personer antogos till skolmästare, samt länsstyrelserna att genom vederbörande myndighet öfvervaka, det inga kringstrykande och vanartiga personer syselsatte sig med utöfvandet af det för alla klasser angelägna undervisningsverket.» En förbättring af uppfostringsväsendet var sålunda af nödvändigheten högligen påkallad. Böljan gjordes genom införandet af den så kallade bell-lancasterska vexelundervisningsmetoden. För att befordra denna metods utbredning bildade sig i Stockholm ett »sällskap för vexelundervis-ningens befrämjande», hvars verksamhet blef i hög grad gagnande och fruktbringande. Dock var det först med året 1842, som en ny dag uppgick för folkskolan. Enligt stadgan angående folkundervisningen af den 18 juni sist nämda år skulle hvaije socken ega minst en, helst fast folkskola med en vid ett seminarium godkänd lärare, i samband hvarmed ett lärarseminarium skulle inrättas i hvaije stift. Hvaije skoldistrikt hade att söija för anskaffandet af lokal för undervisningen äfvensom för lärarnes af-löning. Skolgången blef obligatorisk. Distriktets skolstyrelse, som skulle bestå af kyrkoherden såsom ordförande och några af församlingen valda ledamöter, fick don närmaste vården öfver skolans angelägenheter, hvarförutom äfven biskop och domkapitel hade att hålla en noggrann uppsigt öfver anstalterna för folkundervisningen. Härmed var folkskolans tillvaro lagligen betryggad och en grund lagd för hennes följande utveckling.

På denna grundval har man äfven allt sedan fortfarit att bygga. Visserligen tog' det till följd af bristen på examinerade lärare och menigheternas i början visade likgiltighet för den nya inrättningen en rundlig tid, innan fullt författningsenliga skolor kommo i gång inom rikets , alla församlingar; visserligen var den undervisning, som i förstone meddelades och som företrädesvis afsåg inlärandet af katekesen, föga omfattande, men skolväsendet stod dock nu under statsmakternas, presterskapets och kommunernas gemensamma hägn, och den väckelse, som gafs åt undervisningen af en Torsten Ruden sköld och andra för den samma nitälskande män, medförde hugnerika följder. Och sålunda utvecklades skolväsendet allt mer och mer. Småskolor inrättades

(1858) i syfte att bibringa nyböijarne det första kunskapsmåttet, och samtidigt utvidgades den egentliga folkskolan, som nu afsöndrade från sig det rent elementära, genom tillägg af flere klasser och upprättandet af så kallade högre folkskolor. Särskilda inspektörer tillsattes för att hafva uppsigt öfver undervisningen och följa hennes gång, inom ecklesiastikdepartementet bildades en byrå för ärenden angående folkundervisningen, och lärarseminarierna erhöllo en förändrad organisation. Frukten af allt detta har blifvit förbättrade undervisningsmetoder och ett ökadt kunskapsraått för folkskolans barn. Och så har det svenska folkskoleväsendet vunnit en utvecklingsgrad, som ådragit sig utlandets uppmärksamhet. Bland de många för folkupplysningen nitälskande män, som egnat sina krafter åt skolväsendets ordnande, framstår i första rummet Fredrik Ferdinand Carlson, under åren 1863—1870 och 1875—1878 ecklesiastikdepartementets chef. Framhållas må äfven det nit, hiwrmed presterskapet numera i allmänhet vårdar sig om det för hela vårt folks framtid så vigtiga folkskoleväsendet.

En annan art af undervisningsanstalter äro de så kallade folkhögskolorna. Bildade helt och hållet på frivillighetens väg, afse de att åt ynglingar eller unga qvinnor inom allmogeklassen i humanistiskt-fosterländska och praktiska ämnen meddela en högro bildning än den folkskolan kan bibringa. Ehuru väsentligen skiljaktiga från de danskt-grundtvigianska folkhögskolorna, efter hvilkas förebilder de emellertid uppstått, afse de likväl, liksom dessa, att hos allmogeklassen gifva väckelse till en varmare fosterländsk känslostämning, så mycket nödvändigaro nu, som kommunallagarna och den nya riksdagsordningen gifvit åt Sveriges allmoge en vida större politisk betydelse än tillförne. Den första folkhögskolan öppnades hösten 1868 i det förra värdshuset Hvil an, nära Akarps jern vägsstation mellan Lund och Malmö, och nästan samtidigt uppstodo önnestad i Kristianstadslän och Herrestad i Östergötland. År 1875 funnos redan 18 bildningsanstalter af detta slag.

Liksom folkskolorna liafva äfven elementarläroverken haft att glädja sig åt statsmakternas synnerliga omvårdnad, hvilken icke minst visat sig i frikostiga anslag till upprättandet af nya läroverk och nya lärarbefattningar. Den största svårigheten vid ordnandet af sist nämda läroverk eller de allmänna läroverken, såsom de nu kallas, har varit att på ett tillfredsställande sätt kunna tillgodose på en gång både den klassiska och den reala bildningens kraf. Skolordningen af 1820 sökte häfva denna svårighet genom att 'strängt åtskilja den lärda skolan, hvars uppgift var att lägga grunden till en mer vetenskaplig bildning, och apologistskolan, som hade till mål att

218. Folkhögskolan Hvilan i Skåne.

bereda allmän medborgerlig bildning. Men denna skolordning tillfredsstälde ej, helst som apologistskolan visade sig otillräcklig for sitt ändamål. Så tillsattes med anledning af ständernas uttalanden vid 1828 års riksdag den af icke mindre än 23 ledamöter bestående »stora uppfostringskomiteen», hvars sakrika utlåtanden dock för den närmaste tiden ej ledde till någon förändring i den gällande skolordningen. Först genom 1849 års cirkulär blef en sådan genomförd. Åtskilliga gamla olägenheter undanröjdes, men nya framkallades i stället. Den lägre och högre realbildningen sammanblandades, i det en real-linie tillskapades, hvilken blef likstäld med den gamla lärdomsskolan och dess fortsättning, gymnasiet. Skolans lägre klasser fingo härigenom dubbla uppgifter, dels att meddela allmän medborgerlig bildning, dels att grundlägga mer vetenskapliga studier, vare sig reala eller klassiska. Kom så 1856 årsskolstadga med sina betydligt vidgade lärokurser och sin vidt utsträckta valfrihet i fråga om språk, en valfrihet, som framkallade icke mindre än sju olika linier. Men denna stadga ansågs skola framkalla fysisk och intellektuel öfveransträngning, och derfor utfärdades tre år senare en ny, som sökte af-hjelpa de öfverklagade bristerna genom att minska linierna och öka lärotiden med ett år. Men äfven denna stadga undergick i det följande väsentliga förändringar, för hvilka det här dock ej är på sin plats att redogöra. De snäbbt på hvarandra följande cirkulären och stadgarna — den sista är af år 1878 — hafva i allmänhet lemnat läroverken ringa tid att tillämpa de före-skrifna undervisningsplanema, hvadan sålunda äfven pröfningen af det ändamålsenliga i den ena eller den andra af dem väsentligen försvårats. Sedan

219. Akademiska föreningens hus i Lund.

länge befinna sig de allmänna läroverken i en beständig omdaningsprocess, som ej kunnat annat än medföra stora

olägenheter vid undervisningen. Häftig är äfven den strid, som pågår emellan å ena sidan den klassiska bildningens vänner, hvilka steg för steg försvara de klassiska språkens gamla plats, och å den andra de reala studiernas förfaktare, som ifrigt påyrka större utrymme inom läroverken för dessa studier äfven på den klassiska linien. Äfven i historiken om elementarläroverkens utveckling under de senaste årtiondena möter oss främst F. F. Carlsons namn.

De allmänna läroverken hafva till ändamål »så väl att utöfver omfånget för folkskolans verksamhet meddela medborgerlig bildning som ock att grundlägga de* vetenskapliga insigter, hvilka vid universitetet eller högre tillämp-

ningsskola vidare utbildas». De stå sålunda i nära samband med sist nämda bildningsanstalter. Yrkes- och tillämpningsskolorna äro till största delen redan omnämda i den kortfattade öfversigt, som i ett föregående kapitel lemnats öfver den materiola odlingens utveckling i detta tidhvarf Men utom de redan nämda läroverken af detta slag, hvilka afse att meddela eller befrämja insigterna i landtbruk, skogshushållning, sjöfart och tekniska yrken, finnas äfven andra, såsom det gymnastiska centralinstitutet, stiftadt af den fräjdado gymnastikem och åsabarden Per Henrik Ling, 1813, det farmaceutiska institutet i Stockholm och veterinärläroverken i Stockholm och Skara. För den militära officersbildningen finnea numera tvenne lägre läroverk, nämligen krigsskolan på Karlberg och sjökrigsskolan i Stockholm, hvilka båda utbildats ur den af hertig Karl af Södermanland 1792 stiftade krigsakademien på Karlberg, samt tvenne högre, nämligen artilleri- och ingeniörhögskolan på Marieberg samt krigshögskolan, hvilken sist nämda är förlagd i hufvudstaden.

De gamla högskolornas organisation, som under den första delen af detta tidhvarf i det hela förblef orubbad, har under de senaste årtiondena under-gått stora förändringar. De gamla stadgarna upphäfdes 1852, efter att då hafva egt bestånd i nära två hundra år, och ersattes med nya sådana. År 1876 utbyttes åter dessa mot de nu gällande, hvilka i ännu högre grad än de af 1852 omdanat de akademiska formerna efter en nyare tids fordringar. Den akademiska jurisdiktionen bortföll 1852, och 1876 års stadgar faststälde nya föreskrifter för högskolornas förvaltning och drätsel, på samma gång de delade den filosofiska fakulteten i tvenne sektioner, en humanistisk och en naturvetenskaplig. Det karolinska mediko-kirurgiska institutet i Stockholm, hvilket erhöll sitt första reglemente 1815, deltager jemte högskolornas medicinska fakulteter i både den teoretiska och den praktiska lä-karbildningen, hvadan ock högskolornas stadgar i viss grad äfven gälla detta. De ekonomiska vilkor, under hvilka högskolorna arbetade, voro ännu på 1820-talet de samma som under sjuttonde århundradet och följaktligen, med hänsyn till en nyare tids stegrade anspråk, bekymmersamma nog, men sedan den ofvan nämda stora uppfostringskomiteen, som hade att yttra sig öfver undervisningsverken i deras helhet, framhållit nödvändigheten af att statsmakterna snart ingrepe till afhjelpandet af deras behof, inträdde en lycklig förändring häri. Och storartade äro de anslag, riksdagarna i senare tider gifvit dessa landets förnämsta läroanstalter. Till följd-häraf har en mängd nya lärostolar kunnat upprättas, och desslikes hafva de med de vetenskapliga studierna i samband stående samlingarna och institutionerna utvidgats. Ett vackert erkännande af hvad dessa bildningens högsäten verkat i den fosterländska odlingens och vetenskapens tjenst gaf riksdagen 1877, samma år TJpsala högskola firade sin 400-års jubelfest (Lunds högskola höll sitt 200-års jubileum 1868), i det den anslog den betydliga summan af 740 000 kronor för uppförandet af ett universitetshus i TJpsala och 450 000 kronor för ett sådant i Lund.De ödesdigra tilldragelser, hvilka inleda detta tidhvarfs historia, måste i högsta grad stärka fosterlandskänslan oeh sjelfinedvetandet hos svenska folket; också se vi efter 1809 en förnyelse, fast i vida mer storartad omfattning, af den nppblomstring inom vetenskap, vitterhet och konst, hvilken utmärker frihetstiden, särdeles under dennas förra skede. Den jemförelsevis lysande ställning, som landet genom lyckosamma politiska förhållanden allt ifrån 1814 intagit och under en snart sjutioårig fred ytterligare fått befästa, och den i vår historia aldrig förr upplefda utveckling af landets raateriela krafter, som utmärker samma tid, hafva utgjort de naturliga förutsättningarna för en lyftning på det andliga området, hvilken i styrka och utsigter till fortvaro likaledes lemnar nästan alla föregående tidskiften af vår nyare historia bakom

sig. Det erbjuder, under ett lifligt och allmänt deltagande i den högre odlingens angelägenheter, stora svårigheter att i sammanträngd form egna ens de vigtigare företeelserna tillbörlig uppmärksamhet; och vi böra således nöja

oss med att här skärskåda allenast de mest framstående riktningarna och personligheterna på detta område.

Två hufvudpunkter måste framför andra anses såsom betecknande för det vetenskapliga lifvet i Sverige under vårt århundrade, efter statshvälfningen 1809: naturvetenskapernas storartade utveckling samt den småningom, men säkert förberedda uppkomsten af ett inhemskt och sjelfständigt filosofiskt system. Genom båda dessa samverkande och tillika hvarandra uppvägande omständigheter har ensidighet och deraf härfly-tando förfall förebygts inom de svenska vetenskapsmännens sträfvanden och en rik och kraftfull utveckling åt många håll främjats, en frihet och humanitet i den folkliga lifsåskådningen skapats, öfver hvilka vi hafva allt skäl att glädjas.

Den representative mannen på det förra området är tillika en af verl-dens vetenskapliga heroer: i Jöns Jakob Berzelius (1779—1848) erkänner samtiden den nyare kemiens skapare och en af grundläggarne till de ofantliga framgångar och den oerhörda betydelse för hela vårt lif, dem naturvetenskaperna under detta århundrade tillkämpat sig. Han ej blott omskapade den analytiska och nydanade djurkemien, utan han har äfven genom sina upptäckter på hela den organiska kemiens område, genom sina nya metoder och sina snillrika teorier till denna vetenskap intagit en ställning af högre betydelse än någon föregångare. Genom hans person och verk hai

220. Jöns Jakob Berzelius (1779 — 1848).Linnés verldsrykte fatt en arftagare, som varit af afgörande inflytande på

221. Minnespenning ofrer Berzelius.

»Han löser g&tor, genomforskar det fördolda, römdaate medlem [ocb] sekreterare under 30 ar.»

hela vårt lands anseende i utlandet och till naturvetenskaperna dragit krafter ,af de mest skilda slag, men alla eller flertalet betydande män, livilka i sin mån inverkat på hela folkets odling. Det vore emellertid orättvist att ej erkänna, det han vid sin sida såg andra storheter, hvilka, om ock från början lockade af hans föresyn, dock sedan intagit sjelf-ständiga och högt uppsatta rum inom hela samtidens vetenskap. Yi erinra blott om Elias Magnus Fries (1794—1878), Sveriges namnkunnigaste botaniker sedan Linnés dagar, en man, som inlagt odödliga för-tjenster om de lägre växternas undersökande, som uppstält ett djupsinnigt och tilltalande »naturligt system» samt genom förträffliga populära skrifter spridt kärlek till naturen och hennes studium i tusentals svenska hem; vidare om Karl Adolf Agardh (1785—1859), som förvärf-vade sitt tidigaste rykte såsom botaniker genom sina undersökningar

Knngliga svenska vetenskapsakademien &t sin allra be-

222. Berzelius’ stod i Stockholm.

Af Qvamströra.

«223. Elias Magnus Fries (1794—1878).

af algerna samt i växtfysiologien, men sedan öfvergick till den politiska ' ekonomien och i sitt namnkunniga

verk öfver Sverige öppnat nya, snillrika utsigter öfver vårt lands förflutna och tillkommande; slutligen om Sven Nilsson (född 1787), nestorn bland svenska vetenskapsmän T han, som nästan nydanat kunskapen om Skandinaviens djurverld, som genom sina mångsidiga naturvetenskapliga studier slutligen leddes till fornforskningen och der, genom införandet och tillämpandet af den strängt jemförande och induktiva metoden, blifvit grundläggaren och vägbrytaren inom en ny vetenskap, den förhistoriska arkeologien, som i vära dagar vinner allt större mark inom hela den bildade verlden. Med namnen Anders Jonas Ångström (död 1874) och Anders Adolf Retzius (död 1860) afsluta vi denna rad af berömdheter; den förre har genom sina fysiska, den senare

genom sina anatomiska och etnologiska upptäckter vunnit europeiskt rykte. Såsom hvar i sin stad betydelsefulla personligheter i vår nyare medicin förtjena ihågkommas Israel Hvasser (1790—1860), som haft ett utomordentligt inflytande på läkarbildningen i vårt land genom sin förträffliga, af hänförelsens glöd och tänkarens allvar genomväfda lä-rarverksamhet, och Magnus Huss (född 1807), samtidens berömdaste praktiske

läkare i Sverige, äfven framstående genom sina epokgörande skrifter.

Den hvälfning inom språkvetenskapen, hvilken genom don komparativa filologien gått för sig, och som stält den samma i nära frändskap till de vetenskaper vi nyss omtalat, har äfven i vårt land vun-

224. Sven Nilsson (född 17 87).ANDLIG ODLING.

nit anhängare och jemväl banbrvtare. Bredvid studiet af de klassiska och

österländska språken, hvilket fortfarande drifvits, om ock ej med storartad framgång, hafva de nyare språken och slutligen modersmålet äfven indragits inom kretsen af den vetenskapliga undersökningen. Bebådad genom flere vigtiga arbeten rörande våra språkliga fornminnen, företrädesvis genom samlingen af våra gamla lagar från medeltiden, sådan den med utomordentlig noggranhet och djup språkkunskap ombesörjdes af Karl Johan Schlyter, frambröt slutligen den nya riktningen, modersmålets jemförande och kritiska undersökning, i fullrustadt och lysande skick med Johan Erik Ryd-qvists (1800—1877) epokgörande verk, hittills den förnämsta bragd af svensk man på detta område. Den fosterländska väckelse språkstudiet sålunda erhållit har visat sig kets vidare fortbildning och riktande i en anda, som öfverensstämmer med dess väsen.

Om, såsom vi ofvan anmärkte, naturvetenskapernas uppblomstring utgör, så att säga, den ena polen i vårt nyare vetenskapliga lif, bildas dennas fyllnad och motvigt af de svenska tänkarnes allt mer tjelfstän-diga och i fosterländsk anda drifna forskningar inom filosofien. Yid tid-hvarfvets böljan förkunnade den »måhända skarpsinnigaste» bland dem, Benjamin Höijer (1767—1812), sina af ursprunglig begåfning flödande åsigter vid rikets första lärosäte, och hans efterträdare å lärostolen fortsatte i så måtto hans verk, att de allt bestämdare sträfvade efter att frigöra sig från gällande tyska system. Samuel Grubbe särskildt

225. Karl Adolf Agardh (1785—1859).

mångsidigt fruktbärande äfven för språ-

226. Kristofer Jakob Boström (1797—1866).fortjenar ihågkommas såsom tillika en fulländad skriftställare, hvars ära i våra dagar vunnit förnyad glans genom samlandet af hans skrifter. Men det blef först Kristofer Jakob Boström (1797—1866) förbehållet att med full

2*27. Minnespenning öfver Erik Gustaf Geijer.

»Himmelska lågor belysa dina läror. Åt den berömde bistorieskrifvaren, den bäste medborgaren [afj tacksamma beundrare och vänner 1850.»

klarhet och sjelfständighet utveckla sina föregångares verk; det var han, som först uppstälde ett äkta svenskt, snillrikt och till sina hufvuddrag storartadt filosofiskt system, utmärkt lika mycket genom sin upphöjda och rena idealism

som genom sin tilltalande klarhet och enkelhet. Boström är, just i följd af dessa egenskaper, den ende svenske tänkare, som bildat en verklig skola, hvilken inom sig räknar åtskilliga ganska betydande förmågor; och han har så väl härigenom som genom sina skrifter och föreläsningar utöfvat en djup inflytelse på den högte odlingen i vårt land. I jemförelse med denna väldigt omdanande verksamhet har den egentliga teologien haft mindre betydande framgångar att uppvisa. På det kyrkliga området deremot har allt ifrån tidhvarfvets början rådt en allt jemt ökad lifaktighet, som slutligen på många håll urartat till sjuklig pietism 228. Anders Fryxeii eller skilsmässa från kyrkan. Ny-

(1785 i88i). danaren här är Johan Olof Yallin

(1779—1839), som gaf svenska församlingen dess psalmbok, måhända den yppersta inom hela protestantismen genom sin lyckliga förening af kristlig-tro, sann humanitet och skaldisk lyftning, och med sina predikningar

och religionstal öfvade ett mäktigt inflytande pä det kyrkliga och religiösa lifvet. Flere andra framstående predikanter och andliga talare slöto sig till honom, bland dem åtskilliga af folkets yppersta snillen på det vittra området, sådana som Franzén och Tegnér.

Det var naturligt, att under de verldshistoriska tilldragelser, i hvilka svenska folket rycktes med under tidhvarfvets första är, intresset för historiens vetenskap skulle väckas till nytt lif, och att det växande folkmedvetandet företrädesvis skulle rikta uppmärksamheten mot sin egen förflutna utveckling. På detta område möter oss nu en man, som kanske mer än de fleste varit af betydelso för den vetenskapliga riktningen inom vårt land. Erik Gustaf Geijer musiker och häfdatecknare, har på alla den högre odlingens områden efterlemnat verk af bestående värde; men sjelfva kärnpunkten i hans mångsidiga och inflytelserika lifs-gerning tillhör den historiska vetenskapen. Hvad som här företrädesvis utmärker honom, är den skarpa och vidsträckta blicken på företeelsernas inre sammanhang och verkliga betydelso, den konst, med hvilken han ordnar och genomarbetar sitt ämne, den glöd och den fosterländska anda, som bära hans framställning. Han lyfte med ens, kan man säga, Sveriges häfdateckning till en rang, jem-bördig med de yppersta i Europa, och han gjorde henne å nyo till en verklig insats i folkets lif. Sedan dess har vår historieskrifning

229. Frans Mikael Franzén (1772—1847).

(1783—1847), på en gång skald, filosof,.

2J0. Per Daniel Amadcus Atterbom (1790—1855).och häfdforskning brutit fram i en rikedom och på ott sätt, som göra dem

till glanspunkter i vår vetenskapliga utveckling. Den geijerska skolan har väsentligen varit verksam vid våra högskolor; till hennes ypperste räknas Fredrik Ferdinand Carlson (född 1811), den värdige fortsättaren af mästarens stora historiska verk, Yilhelm Erik Sve-delius (född 1816), som i mångsidig forskning och vältalig framställning intager ett af de främsta rummen i vår vetenskap, samt Karl Gustaf Malmström (född 1822), hvars verk öfver frihetstiden i undersökningens djup och do vunna resultatens fasthet kan mäta sig med det förnämsta af livad hela den samtida literaturen på detta område frambragt. Sin egen bana gick Geijers samtida, Anders

231. Esaiaa Tegnér Magnus Strinnholm(1786—1862),

(i782—1846). typen för en arbetsam, flärdlös, hän-

gifven forskare och skildrare, som med noggranhet undersöker och väger, som med den fullkomligaste oväld

fäller historiens domslut, utan vrede, men ej utan medkänsla för personer och tidhvarf. En häfda-tecknare åter för den större mängden, förträfflig framställare af scener och karakterer, liflig i sin uppfattning, varmt hänförd och oförskräckt i sina omdömen, ej alltid lugnt pröfvande, men aldrig medvetet orättvis, vann Anders Fryxell (1795—1881) en folkkär-het, större än någon an-

232. Kyrkcrud i Yermland. nan bland våra historie-

Tegnérs födelseort. skrifvare, och han är hit-

tills den ende, som under ett långt lif och med oförsvagadt intresse lemnat en fullständigt genom-förd teckning af svenska folkets historia allt intill böljan af det gustavianska tidhvarfvet. Jemte den politiska historien, som dragit många och betydande krafter till sig, hafva

äfven odlings- och lite-

raturhistorien haft att glädja sig åt lifligt deltagande och en mångsidig bearbetning. Bland de mest framstående på detta område förtjena nämnas Per Yiesel-gren, Lorenzo Hammarsköld, Atterbom och Bernhard Elis Malmström, de tre sist nämde män, hvilka i synnerhet gjort sig ett namn inom vår nyare vitterhet såsom skalder eller konstdomare.

233. Tognérsrummet vid Gråbrödragatan i Lund.

Om sålunda, på det hela taget, den vetenskapliga utvecklingen gått för sig lugnt och utan några mer betydande slitningar, var detta der-emot ingalunda fallet med den vittra.

Här uppstod en långvarig och bitter fejd, för öfrigt ensam i hela vår li-teraturhistoria, mellan anhängarne af den

tyska romantiken, sådan denna gestaltat sig under århundradets början, samt dem, hvilka höllo på de vittra åsigter, som det gustavianska tidhvarfvet utbildat. Denna strid mellan »gamla» och »nya» skolorna ledde, trots sin skärpa och tidsut-drägt, egentligen till ganska obetydliga slutföljder,. äfven medgifvet, att åtskilliga estetiska frågor genom don samma framdrogos till skärskådande, och dess gagn för vår skaldekonsts utbildning var på det hela temligen underordnadt. Med dess skiften eller de ledande männen inom den samma kunna vi här ej syselsätta oss.

De skalder, hvilka främst möta oss vid ingången af tidhvarfvet, hade fått sin utbildning under det föregående

234. Tegnérs stod i Lund. Af Qvarnström.och delvis vunnit sitt anseende redan då. Frans Mikael Franzén (1772 —1847), den oändligt intagande sångaren af den rona kärlekens, barndomens

235. Per Henrik Ling (1776—1839).

blygsamma anspråk, blott en skald af

230. Karl Jonas Ludvig Almqvist (1793 — 1866).

och den oskyldiga lifsnjutningens behag, alstrade en mängd sånger och större dikter äfven under detta skede. Johan Olof Yallin, »da-vidsharpan i norden», framstod nu i hela sin väldiga begåfning genom sina psalmer och andliga skaldestycken; hans storartade förtjenster om svenska kyrkan hafva vi redan antydt. Leopold lefde ännu två årtionden; men hans skaldeverksamhet hade nästan upphört, och han egnade sig mest åt författarskap i filosofiska och dylika ämnen. Flere talangfulla och alsterrika skalder slöto sig fortfarande kring honom och do nvss nämde.

»Xva skolan» eller fosforistorne, såsom de efter sin tidskrift »Phos-phoros» kallades, egde, trots sina ej högre ordning inom sitt sköte. Per Daniel Amadeus Atterbom (1790 —1855) hade dock en lång bana att tillryggalägga, innan lians verkligt lysande gäfvor kunde öfvervinna omogenheter af flere slag, hvilka väsentligen härrörde från främihande förebilder och en falsk teori. I sina yppersta lyriska dikter framstår han genom en sällspord förening af innerlig känsla, tankedjup och melodiskt välljud. Deremot lida hans större kompositioner af grundfel, hvilka ej kunna öfverskylas af den hänförande lyrik, som här och hvar frambryter. Jemte denne skolans hufvudman förtjenar Karl Fredrik Dahlgren (1791 — 1844) nämnas, emedan han står sjelfständigast bland alla fosforisterne och i sina naturmålningar och idvller sammansmälter en humor, i frändskap till Bellmans,med en friskhet och en naiv innerlighet, hvilka göra vissa af hans diktor till oförgängliga perlor.

Det var frän annat håll, som den pånyttfödelse för den svenska sången skulle komina, hvilken fosforisterne åtrådde och förebådade, men sjelfva ej förmådde åstadkomma. Götiska förbundet, bildadt 1811, gör epok i vår vitterhets och hela vårt folkliga lifs häfder; >ty med Iduna, dess tidskrift, gafs uppslaget till en fosterländsk rörelse af oberäknelig vigt på mer än ett område. Dess yppersta skalder voro Geijer och Tegnér. Med Geijers qväden hadc på en gång det svenska lynnet fatt ett kraftfullt, allmänfattligt, hänförande uttryck, och hans nordiska sånger hafva genom sin lifaktighet visat prof på sin äkta poetiska börd. Men det blef i synnerhet Esaias Tegnér (1782—1846), som genom sin mäktiga skaldepersonlighet, sin öfverrika fantasi, sin spelande, rörliga och tillika varma känsla, sin klassiska formfulländning hänförde samtiden samt inledde och gaf prägeln åt denna »svenska vitterhetens guldålder». Efter en följd lyriska dikter af hög skönhet framträdde han med sin »Fritjofs saga», som genast mottogs af hela folket med enhällig fortjusning och under de närmast följande årtiondena vunnit snart sagdt verlds-rvkte. En klarare, mer fantasifull

•r J

och tilltalande bild af det nordiska lynnet i dess allmänna grunddrag har ej heller vår literatur fram bragt.

Hvad som särskildt intog hos Tegnér, var hans glänsande skaldespråk, med dess flödande rikedom på bilder, dess öfverraskande vändningar, dess oaflätliga friskhet och ursprunglighet. Det är också obestridligt, att han i synnerhet i detta afseende blef af djupgående inflytande på den vittra utvecklingen. Åfven som talare intog han

en särdeles hög rang. Den tredje storheten af det götiska förbundets män, Per Henrik Ling (1776—1839), är märkligare genom väldigheten i sina afsigter och sin ihärdiga tro på en folklig pånyttfödelse genom upplifvandet af do fornnordiska och fosterländska minnena än genom sina omfattande episka och dramatiska arbeten. Sin varaktigaste lager har han vunnit genom grundläggandet af den »svenska gymnastiken», hvars grundsatser nått utom fäderneslandets gränser.

Men den nyvunna lifskraften hos folket visade sig bäst deri, att utanför dessa riktningar och mestadels oberörda af dem uppstodo flere skalder och diktare', hvilka tillhöra var nyare literaturs ypperste. Främst bland

2^7. Johan Ludvig Runeberg (1802 — 1877).desöa lyser Erik Johan Stagnelius (1793—1823), kanske det mest storartade ämne till en universel skald, som Sverige frambragt, men hvars utveckling hämmades och afbröts redan i unga år. Utgången ur den gamla skolan, har han, i luifvudsak sjelfständigt, utbildat sig till en lyrisk sångare af en så full, klar och hänförande ton, att endast få af hans samtida kunna mäta sig med honom; och äfven på eposets och dramats område liar han efterlemnat verk af en hög och fulländad skönhet. Svenska språkets välljud ha få skalder som han förmått framlocka ur lyran. En motsats till honom bildar Erik Sjöberg (1794—1828). i hvars sånger formen merendels är underordnad, men der det tunga allvaret, den något bittra humorn eller känslan af from undergifvenhet fått ett ofta djupt gripande uttryck. Johan Anders Yadman (1777—1837) åter, glädjens och den friska lefnadsnjut-

ningens sångare, har gifvit form åt en egendomlig följd af stämningar, hvilka funnit genklang hos en stor dol af vårt folk just derför, att han är en ursprunglig skald af verklig begåfning, ehuru äfven hos honom formen aldrig vann det smältande behag som hos några af de föregående. Slutligen böra vi i detta sammanhang erinra om den nyare svenska vitterhetens mest omfattande snille, om Karl Jonas Ludvig Almqvist (1793—1866), Sveriges ende verklige romantiker, med en förmåga af flödande alstring, en skapande fantasi, en universalitet i stämningar och en smidighet i alla former, som göra honom, trots hans svagheter, till en af de mest storartade företeelserna i hela den nvare literaturens historia.

Kring år 1830 hade det nya skedets främsta män allesammans uppträdt, och vid denna tid vidtager, kan man säga, en efterblomstring inom vår vitterhet, hvilken ännu i dag fortgår, om än nya insatser, nya uppslag äro omisskänliga. Något verkligt stort skaldesnille, jemförligt med flertalet af de föregående, har denna afdelning af tidhvarfvet näppeligen frambragt; ty Johan Ludvig Runeberg (1802—1877), den störste skalden på svenskt tungomål under den samma, måste rättvisligen räknas till Finlands vitterhet. Flere sångare af aktningsbjudånde mångsidighet och fulländad konstnärlighet hafva dock framträdt, så att den svenska sången åtminstone aldrig tystnat. Så ha vi att omtala Karl Yilhelm Bottiger (1807—1878), den finbildade, djupt känslige skalden, hvars första sånger genast tillvunno sig vänner i hela vårt land,

238. Bernhard Eli» Malmström (I81G—1865).och hvars utveckling sedan allt jemt gick framåt mot klarhet, fulländad form och behagfullt, tilltalande innehåll. Yidaro märkes Bernhard Elis Malmström (1816—1865), hvars form präglas af en antiken aflockad måtta och skönhet, och hvars manliga, något sorgbundna stämning griper oss som vindens sus i den ensliga furuskogen. Malmström har äfven, liksom sin företrädare Atterbom, egnat en stor del af sina krafter åt svenska vitterhetens häfder. I Johan Nybom (född 1815) möter oss den förres motsats, en eldig, starkt hänförd sångarnatur, som i glödande toner utandas sin stämning för stunden, obekymrad om en formfulländning, som dock sjelfmant infinner sig.

Till denna upsalaskola, om vi så få kalla de nu nämda skalderne, bilda några andra skalder och författare en mer eller mindre medveten motsats. Denna »glada» skola får sin förnämste företrädare i den humoristiske, ystre, men äfven ofta känslofulle Vilhelm von Braun (1813—1860),

hvars alstring

genom

sitt omfång

egentligen ej står i förhållande till hans begåfning, men som likväl bildat en sjelfständig insats i vår diktning.

Vidare tillhöra henne Oskar Patrik Sturzen-Becker (1811—

1869), som genom sina poetiska berättelser intog ett ganska framstående rum, men i synnerhet gjort sig känd som författaro i den lätta prosastilen, samt Elias Sehlstedt (1808—1874), en lefnadsglad, naturligt naiv och älskvärd sångare, som aldrig sträfvade efter högre toner än dem, hans begåfning medgaf honom att utsjunga. I detta sammanhang förtjenar ock nämnas Herman Sä-therberg (född 1812), som genom friska och trogna naturskildringar tidigt tillvann sig en uppmärksamhet, hvilken han genom flere skaldeverk af större omfattning sedan bibehållit. Den humoristiska sammansmältningen af dikt och ton fick en sjelfständig och lycklig företrädare i Gunnar Vennerborg (född 1817), hvars skildringar ur studentlifvet blifvit allmänt och rättvist omtyckta. Slutligen uppkallade den allmänna politiska stämningen i landet och i Europa under 1840-talet en diktare, Karl Vilhelm August Strandberg (1818—1877), som med kraftig hänförelse sjöng ut, hvad som rörde sig i de unges bröst, och hvilken sedan uppträdde som begåfvad och berömd tolkare, företrädesvis af Byrons dikter.

Hvad vår vitterhet efter 1860 fått mottaga af verklig poesi är till om-

239. Fredrika Bremer (1801 — 1865).fånget ej mycket, och do unga författare, hvilka ungefär vid denna tid uppträdde, tillhöra ännu knappast vitterhetens historia, åtminstone i en öfversigt af mått sådana som denna.

Men vi hafva ytterligare att märka de vittra prosaförfattare af större betydenhet, hvilka danats under detta tidhvarf, äfvensom dem, hvilka hufvud-sakligen skrifvit för scenen. Den svenska romanen blef först under detta århundrade af sjelfständig betydelse. Efter flere lyckade försök af en eller annan författare vann detta diktslag först egentlig berömdhet genom Fredrika Bremer (1801—1865), hvars älskliga scener ur det svenska familjlifvet blifvit bekanta äfven i andra länder. Hennes exempel lockade Sofie von Knor-ring (1797—1848) att teckna fina och eleganta interiörer ur de högre klassernas lif, arbeten, hvilkas värde som tidsmålningar säkerligen skall skattas

högt af efterveriden; och i bådas spår trädde Emilie Carlön (född 1807), hos hvilken mångsidig mennisko-kännedom och en mästerlig förmåga af skildring förenat sig till skapandet af allmänt kända och uppburna verk. Samtidigt uppträdde Almqvist med sina utomordentligt fängslande, egendomliga romaner och noveller samt Magnus Jakob Cru-senstolpe (1795—1865) med sina bervktade romantiska berättelser ur vår nvare historia, skrifna i mäster-lig stil, med rika kunskaper, men partiska och hänsynslösa. Tendensromanen i sin ädlaste form fick en begåfvad odlare i Karl Anton Yet-terbergh (född 1804), hvars humor och kännedom om det svenska lvn-not samverkat till alstrandet af flere tilltalande lifsbilder. Den historiska romanen och novellen företrädes af Per Sparre (1790—1871), Gustaf Henrik Mellin (1803—1876), Karl Fredrik Ridderstad (född 1807) samt den konstnärligast utbildade af de nämde, Yiktor Rydberg (född 1829), hvilken äfven gjort sig ett namn som forskare i religionsvetonskap och arkeologi.

Det svenska dramat har under detta tidhvarf å ny o blomstrat upp, fastän jordmånen för det samma ej förefaller rätt gynsam. Såsom kända författare på detta område, ehuru ingendera af öfverväldigande betydelse, kunna nämnas Johan Börjesson (1790—1866), August Blancho (1811—1868), Johan Jolin (född 1818), Fredrik August Dahlgren (född 1816) och Frans Hedberg (född 1828).

Ur de literära fejderna vid tidhvarfvets början samt ur den småningom

240. Adolf Fredrik Lindblad (1801 — 1878).växande oppositionen mot vissa sidor af Karl Johans styrelse framgick mot midten af 1820-talet en press, hvars betydelse mer och mer gjorde sig gällande på alla områden. Med Lars Johan Hi er ta (1801—1872) framträdde mannen, som förstod att med en uthållighet och en fyndighet, värda beundran, upparbeta denna press till en verklig makt i samhället, en ställning, som han fortfarande intager i vårt offentliga lif. Samtidigt har en fortlöpande och allt jemt ökad tidskriftsliteratur bidragit att förmedla vetandets spridning i allt större kretsar.

Äfven på tonkonstens område har nu förevarande tidhvarf företett en lifaktighet och en inre rikedom, till hvilka Sverige förut ej sett något motstycke. 1 synnerhet gäller detta om sångsättningen, hvilken genom sin

rent lvriska art är i närmaste fränd-*

skap till hela vårt folklynne. Såsom viskomponister framhålla vi sär-skildt Bernhard Crusell, Geijer,

Johan Erik Nordblom, Adolf Lindblad (1801—1878), den er-kändt forste på detta område, samt Jakob Axel Jose Ph sson. Duetter och körer för mansröster satte med stor framgång Johan Kristian Fredrik Hæffner, Otto Lindblad, en af nordens älskligaste och friskaste sångandar, prins Gustaf,

Gunnar Yennerberg, berömd för sina studentsånger, Josephs son, med flere. På den dramatiska kompositionens och den högre instrumentalmusikens fält hafva arbetame varit få, framgångarna färre. Såsom de mest framstående torde kunna nämnas Frans Bervald (1796—1868), Josephsson, Ludvig Norman och Ivar Hallström.

Den svenska sångens konst har, äfven den, framträdt i en personlighet med verldsrykte, med Jenny Lind-Goldschmidt (född 1820), hvilken såsom dramatisk sångerska hittills står oupphunnen i vårt land. Äfven den dramatisk-poetiska framställningen har haft att glädja sig åt utöfvare af verklig storhet, en Lars Hjortsberg (1772—1843), Nils Vilhelm Almlöf, Olof Ulrik Torsslov, Emilie Högqvist, Karl Georg Dahlqvist och andra, äfven bland de nu lefvande, hvilkas uppräknande skulle föra oss for långt.

Den bildande konsten befann sig vid slutet af föregående tidhvarf, såsom vi sett, i ett tillstånd af svaghet, hvilket äfven räckte långt in i före-

241. Jonny Lind-Goldschmidt (född 1820).varande tidskifte, under det att den nya guldåldern ingick för vitterheten. De bildande konsterna liafva i alla tider haft svårare att,rätt komma sig fore här uppe i norden, och nu i synnerhet upptogs allmänhetens estetiska intresse i öfvervägando grad af den blomstrande poesien och, något senare* musiken. Svagheten skönjes tydligast inom arkitekturen, hvilken nu alldeles uppgifvit sin naturliga ställning af ledare och stöd för de öfriga konsterna. Skeppsholmskyrkan i Stockholm (invigd 1842), bygd af F. Blom, som också för Karl Johans räkning bygdo Rosendals lustslott (s. 130), torde vara det enda något så när betydande minnesmärket från denna tid, under det att till exempel det kasemlika Carolina rediviva i Upsala visar byguadskon-stens hela vanmakt. Peruktiden, ehuru ingalunda i besittning af någon ren och oförvillad skönhetskänsla, egde dock en bestämd uppfattning af det bildsköna, en stil, som den tillämpade öfver allt, i bygnader och taflor så väl som i slöjdens alster. Men de gamla traditionerna från denna tid afbrötos genom den nya antikströmningen, som visserligen införde renare former i konsten, men allt för litet motsvarade det moderna lvnnet och den nya tidens behof för att kunna framlocka en fullt lifskraftig konst. Och så herskade nu en af-gjord villervalla och maktlöshet i smaken, hvilka äfven yttrade sig i den högre konstens isolering från handtverket och deraf följande smaklöshet i slöjdens flesta alster. Så i utlandet, och så derför också hos oss. Och i klädedrägten följde-svenskame, det vill säga de bildade klasserna och i svnnerhet fruntim-ren, de franska moden, hvilka i detta århundrade utmärkas af vexlingarnas hastighet och ett mer eller mindre osjelf-ständigt upptagande af förgångna tiders mod. Herrarnes drägt förblifver i hufvudsak den nyktra och färglösa engelsk-amerikanska som än i dag.

Från vitterheten kom en första väckelse till större rörlighet inom måleriet och skulpturen, hos oss liksom i det öfriga Europa. Och äfven inom detta område uppstod en strid mellan klassiker (akademiker) och romantiker. Det traditionela figurmåleriet utöfvades inom akademien af Hille-ström, Yestin, Åkerström, Hasselgren, Limnell med flere, hvilka målade grekisk-romerska mytologibilder eller scener ur svenska historien i franskklassisk anda, ungefär på samma prosaiska sätt, som de franskt bildade poeterne gjorde det i sina verser, blott med än mindre talang. Den största*

242. Karl Fredrik von Breda (1759—1818).243. Karl Johan Fahlcrantz (1774—1861).

åtminstone mest lysande och mest firade talangen var Masreliez’ lärjunge-Vestin, hvilken i sina mytologiska och bibliska bilder bäst tillfredsstälde sin samtids anspråkslösa fordran på gpd teckning och vacker färg. Bäst var Yestin i porträtten, der han tvangs att ställa sig .öga mot öga inför naturen. En redbar, men något prosaisk iakttagare äf naturen var porträttmålaren P. Erafift.

Högre flygt i fantasien, en stämningsfullare uppfattning af naturen, en sannare färg och liffullare komposition, detta var, hvad de yngre konstnärsämnena fordrade, hvilka i opposition möt akademien 1814 samlade sig i »sällskapet för konststudium» med Sandberg, Fogelberg och John von Breda i spetsen. Den sist nämdes far, den i

England utbildade K. F. von Breda, gälde i denna krets som en förebild. Och i den stäm-ningsfulle landskapsmålaren Fahlcrantz och den begåfvade finske genremålaren Lauréus funno de fränder, till hvilka de anslöto sig. Fahlcrantz och Sandberg utbildade sig nästan helt och hållet i hemlandet. Med den forre tog landskapsmåleriet ett afgjordt steg framåt såsom poetisk stänmingskonst, ehuru han försummade studiet af de enskilda naturföremålen. Sandberg behandlade i början fornnordiska ämnen, men öf-vergick snart till skildringar ur den svenska historien och genrebilder ur det svenska folklifvet. Hans mest omfattande arbete är freskerna i gustavianska grafkoret i Upsala domkyrka (1831—1838), framställande scener ur Gustaf I:s lefnad (s. 234, 235). Bland medlemmame i sällskapet funnos äf-ven tvenne vitterhetsidkare, Hammarsköld och Ling, hvilka der höllo föreläsningar. Den senares liksom Fogel-

244. Johan Gustaf Sandberg (1782—1854).245. Gustaf Eriksson (vase), förando svenska hufvudbancrot i slaget vid Brännkyrka 1518. (Afb. 245—248 fresker af J. G. Sandberg i gustavianska grafkoret i Upsala domkyrka).

246. Gustaf I.s intåg i Stockholm midsommarsaftonen 1523247. Gustaf I mottagande Bibeln af Olaus och Laurentius Petri.

248. Gustaf I:s afskedstal till ständerna på riksdagen 1560bergs namn erinrar oss om ett särskildt element i de unges något famlande

sträfvanden: det götiska. Ling if-rade nämligen för de fornnordiska ämnenas behandling äfven i den bildande konsten, och han fann hos skulptören Fogelberg en genklang, som sent omsider bar frukt i dennes framställning af de nordiska gudabilderna: Odin, Tor och Balder. Ur dessa konstnärskretsar framgick ock den så kallade »Götiska förbundets exposition» 1818, der äfven Fogelbergs första utkast till gudastoderna jemte Sandbergs »val-kyrjor» och andra nordiska bilder voro utstälda. Men med undantag kanske af Fogelbergs senare skulpturbilder framkallade dessa strider, med all deras efter tidens sed vtterst

249. Olof Johan Södermark häftiga polemik, ingen värdefullare

(1790—1848). konstverksamhet. Reformatorernes

ideer voro allt för oklara och fosforismen ofruktbar för den bildande konsten; dessutom fans hos de unge samma

brist på solid teknik, som de tadlado hos akademien, och reformationen i dennas undervisning uteblef tills vidare. Men ett vans: ett visst intresse för konstfrågor väcktes hos allmänheten, en mängd aristokrater

och andra, med konungafamiljen i

spetsen, började göra beställningar

och anlägga stora konstsamlingar, och en mängd volontärer, d synnerhet ur det militära ståndet, sällade sig till artisterne af facket. Och, livad som var minst lika vigtigt, en stor del af de yngre konstnärerne drog till utlandets större konstorter för att förkofra sig i sitt yrke och vinna större grundlighet i den vigtiga, men hittills försummade tekniken.

Kosan togs, som vanligt var allt ifrån frihetstidens dagar, öfver Paris

250. Gustaf Uno Troili (1815—1875).till Italien. Och här, i Roma, finna vi omkring 1820 en hel koloni af sven-

ska konstnärer, bland hvilka de märkligaste voro Lauréus, Fogelberg och arkitekten Nyström, något senare den rikt utrustade bataljmålaren och sedetecknaren Hj. Mörner samt porträttmålaren Södermark den äldre, som 1844 ditförde sin lärjunge U. Troili, de begge senare två af vårt lands bästa porträttörer. Artisterne i Roma ledo i allmänhet af det öfverdrifna putsningsmaner och det mer plastiska än pittoreska mål-ningssätt, som tillhörde den ännu herskande davidska skolan. Men det äkta konstnärsgryet hos de bättre gjorde sig dock gällande, såsom hos Södermark, i en älskvärd uppfattning samt ett omsorgsfullt utförande.

Mest till grund i målningsme-toden gingo kanske de, som stannade en längre tid i Paris, såsom den liffulle djurmålaren Kjörboe 1 och rikaste förmågor. Här, i Paris, hade på 1820-talet vid sidan af den davidska skolan med dess plastiska och stiliserande karakter en nv

V

riktning framträdt med större fordran på naturtrohet och djupare kolorit, i synnerhet i genre och landskap. Yickenberg, som förut egnat sig åt genremålning samt historiemålning med mytologiska ämnen i liäfdvunnet maner, kom 1838 vid 26 års ålder till Paris och tillegnade sig der hastigt, i synnerhet i landskapet, de franska koloristernes djupare färgläggning och deras realistiska framställningssätt i det hela. Han är den svenske målare, som först af-gjordt slagit in på det moderna, na-tursannäro landskapsmåleriets väg, och han målade tvifvelsutan sina

251. Per Gabriel Vickenberg (1812 — 1846).

P. Vickenberg, en af vår målarkonsts

252. Johan Niklas Byström

m

(1783—1848).

1 Äfven porträttmålare, se s. 186 »Karl XV till häst*.taflor bättre än någon samtida svensk. Yickenbergs inflytande på hemlandets konst blef dock icke det man kunnat vänta, ty han dog snart (1846) i detta Frankrike, der han allt sedan sin ditkomst vunnit triumf på triumf.

Bäst stod sig den svenska skulpturen. Studierna efter antiken, hvilka vi sägo redan vid förra århundradets slut med nytt allvar börja bedrifvas, kommo, som vi nämt, helt naturligt denna konst mest till godo, då det var i den, som antikens konst lemnat de allmängiltigaste förebilderna. Här i Sverige fortlefde Sergels traditioner, och i Roma, der skulpturerne af gammalt och lätt förklarligt helst uppehöllo sig, fortsattes Sergels uppgift af italienaren Canova och den ännu större dansken Thorvaldsen. Bland svenskarne fann Sergel två efterföljare i E. G. Göthe och Byström, begåfvade konstnärer, ehuru mycket underlägsna mästaren. Den mest anlitade af dem var Byström (s. 237), ehuru hans mera smidiga och lysande än djupa be-gåfning under hans senare tid, då inbringande beställningar hopade sig, förledde honom till hastverk. Begge framstälde i marmor hufvud-sakligen antika gudomligheter, sådana som Yenus, Amor, Bacchus, bakkanter, Juno. Mera undantagsvis fingo dessa skulptörer fosterländska uppgifter af monumental betydelse, såsom Linnes marmor-stod i Upsala (Byström) samt Karl XIH:s bronsstod i Stockholm (Göthe, aftäckt 1821), den ljerde i tidsordningen af hufvud stadens minnesstoder. En konstnär af gedignare halt var Fogelberg (född 1786, död 1854). Sedan han väl (1820) fått resa till Paris och till Roma, började han med antiken för ögonen grundliga studier i sin konst och framstälde, han som de andra, antika gudagestalter. Men de fornnordiska ämnena lekte honom under tiden i hågen. Och sedan han af Karl Johan fått beställning på en odinsstaty i marmor, fick han snart (1831) detta ståtliga verk färdigt och hemsändt. De ihärdiga studierna fortsattes, och »Apollo», »Yenus» och flere marmorstoder, men ännu flere utkast, som aldrig kommo till utförande, vitna om den mognad han vunnit. Nu återtog han arbetet på den nordiska gudatrilogien, och 1845 liemsände han »Balder» och »Tor» (s. 240, 241), af hvilka den senare än i dag torde vara ett af de lyckligare alster, vi ega af en till ämne och karakter nordisk plastik. Till hans senare verksamhet återkomma vi i det följande.

253. Bengt Erland Fogelberg (1786—1854).Arkitekturen stod sig fortfarande, som vi ock i början sett, sämst bland de bildande konsterna. En gryning till ett bättre visar sig dock hos den redan nämde Nyström. Mest fruktbringande visade sig studierna i Paris för honom liksom för hans efterföljare, bland hvilka Scholander är den förnämste. Men då byggandet af ett »nationalmuseum» (s. 242) i Stockholm beslöts (riksdagen 1844—1845), fick en utländing (Stiiler i Berlin) göra ritningen. Detta statens beslut att egna en sorgfälligare vård åt de rika konstsamlingarna är ett uttryck af det allmännare intresse, som böljade, ehuru helt långsamt, egnas konstodlingen. Redan flere år förut hade från enskildt håll ett vigtigt steg tagits till konstens och konstnärernes fromma, då enligt utlandets föredömen »konstföreningen» i Stockholm inrättades 1832 på initiativ af konstnärer och konstvänner, bland hvilka märkas M.

G. Anckarsvärd, grefve A. Bjelke,

Fahlcrantz, Sandberg, Södermark den äldre och Byström. Den satte till sin uppgift att »upparbeta allmänhetens konstförstånd och på samma gång bispringa artisterne genom att bereda afsättning åt deras arbeten». Onekligen böljade konstnärernes ställning här hemma vid denna tid, ehuru långsamt, förbättras, hvilket visar sig deri, att ett större antal börjar kunna lif-nära sig af yrket, på samma gång deras publik vidgas. Denna publik utgöres icke som förr nästan uteslutande af samhällets aristokratiska klasser, utan omfattar i allt vidare kretsar de borgerliga lagren.

Den rörelse, som vi i detta hänseende bemärkt under föregående tidskiften, fortgår. Det var dock närmast blott de mindre konstarterna, genre- och landskapsmålningen, som vunno derpå. Lika så utträngdes nu småningom det arbetsamma och dyrare kopparsticket, i hvilken konstart K. Forssell är den ende framstående artisten7 af den både lättare och billigare litografien (Billmark med flere), hvilken

254. Odin. Af Fogelbcrg. I Nationalmuseum.kom allmänhetens växande efterfrågan på illustrationer bättre till möte. Konsten sträfvar att blifva »populär», stundom på bekostnad af dess värdefullhet.

Yi sågo i det föregående, huru som efter det något qvafva lugnet i det konstnärliga lägret i århundradets början en lifligare rörelse inträdde under

de följande årtiondena genom den återknutna förbindelsen med utlandet och ett nyväckt sinne för konsten bland de bildade klasserna. Ett nytt uttryck för detta senare är det 1846 stiftade »konstnärsgillet», hvars omedelbara betydelse för konsten i nationel syftning hufvudsakligen är fäst blott vid Blom-mörs namn. Denne rikt anlagde målare sökte i likhet med Fogelberg, till någon del kanske efter hans föredöme, men fullt sjelfständigt, i sin konst gifva form åt den nordiska sagoverl-dens dunkla gestalter. En sådan sträfvan fordrar mer än de flesta ett verkligt poetiskt sinne och en skapande fantasi; och det var, livad Blorn-mér egdo i högre mått än de fleste af sina yrkesbröder. Lärjunge af Sandberg, var han under några års trägna studier i Paris och Italien svselsatt med förverkligandet af sina nordiska fantasibilder, då han (i Roma) liksom så mången nordisk konstnär i förtid bortrycktes af döden (1853). Men hans »Elfvor», »Necken och Egirs döttrar», »Freja» med flere dylika bilder vitna om ett lika ädelt som sant nordiskt konstnärskap, hvilket än i dag icke kunnat ersättas. — Det var dock ej historiemåleriet, allra minst i den stränga stiliserade karakter, som do mvtiska ämnena fordra, hvilket nu trädde i förgrunden, utan genren och landskapet med en allt mera roalistisk och öfvervägande koloristisk karakter. Och det var icke till Roma, utan till Tysklands konstskolor, som de svenska målarnes verksamhet närmast skulle anknyta sig. In på 1840-talet finna vi tre af det yngre svenska måleriets hufvudmän, Vahlbom, Boklund och Höckert, i Tyskland, de begge sist nämde i det nu som konstort blomstrande Miinehen,

Tor. Af Fogelberg. Nationalmuseum.

t

målande historiska genrebilder (i synnerhet från det tretioåriga kriget) i den mer än förr kostymtrogna och pittoreska stil, som der under inflytelser från det belgiska och franska måleriet utvecklat sig. I Paris utbildades, än vidare dessa konstnärers fargkraft och naturtrohet, och här växte Höckert ut (från 1850, död 1866) till den förnämste koloristen bland våra genremålare. Med sina stora nordiska genrebilder (främst »Gudstjenst i ett lappskt kapell», 1855, s. 243) återupprepade han här ungefär samma triumfer, som Yickenberg ett par årtionden förut vunnit genom sina nordiska landskap.

Emellertid var det hvar-ken Miinchen eller Paris, som i den närmaste framtiden skulle blifva det huf-vudsakliga stamhållet för de svenska målarae i utlandet, utan Diisseldorf. Och anslutningen till nämda konstskola blef af så mvcket större

*

betydelse, som de flesta dit vallfärdande målare stannade der, ej såsom i Miinchen och Paris blott på kortare besök, utan en längre tid, flere för alltid.

Det var år 1850, som konstakademien i Stockholm föranstaltade den vidlyftigare utställning, der svenskarne forst

gjorde bekantskap med verk af don unga norska målarskolans framstående mästare, Tidemand och Gude med flere. Men dessa hade vunnit sin utbildning och 250.

nedslagit sina bopålar i Diis-seldorf, och dit drog nu den

stora strömmen af yngre svenska målare, hvilka der tillcgnado sig den sannare naturkänsla och det större herravälde öfver konstmedlen, hvarigenom denna tyska skola i genron och landskapet afgjordt höjde sig åtminstone öfver det äldre måleriet i Roma. Bland genremålarne märka vi d'Unker, [Nordenberg, Koskull, Fagerlin, A. Jernberg, Vallander och bland landskaps-målarno E. Bergh, Nordgren, M. Larsson och A. Vahlberg. Af de äldre ar-

Baldcr. Af Fogelbcrg. I Nationalmuseum.

IGtisterne, som också styrde sin kosa dit, märka vi genremålame Amalia Lindegren (en själfull konstnärinna äfven i porträttet) och Zoll. D'Unker dog der-

257. Nationalmuseum i Stockholm, trapphuset.

ute (1866); Nordenberg, Fagerlin, A. Jernberg, Nordgren äro bosatta der än i dag, sedan den egentliga diisseldorfskolan för länge sedan kan anses upplöst och nya, äfven friskare -inflytelser der gjort sig förmånligt gällande.Under sin äldsta tid led hon nämligen i sin mån af det äldre måleriets anlag för godtycklig naturför-sköning, hvartill stundom kom en viss hjertnupenhet i uppfattningen.

Men äfven der har hela den nva

*

konstens böjelse att oförväget gå naturen in på lifvet allt mera trängt igenom. Denna realism har aldrig och ingenstädes uppträdt afgjordare än i Frankrike, hvars efterdöme i synnerhet i fråga om natursann och kraftig kolorit allt fullständigare blif-vit bestämmande på det europeiska fastlandet. Dess sämre har icke uppfattningens och formgifningens adel alltid utvecklats i samma grad som verklighetssinnet och färgsinnet. Emellertid ha till Paris, den nyaste konstodlingens brännpunkt, allt flere af det yngre målarslägtet

258. Johan Fredrik Höckert (1826—1866).

259. Gndstjcnst i ett lappakt kapell. Af Höckert.2G0. Loko och Sigyn.

Af Yirgo.

201. Tors strid med jiittarne. Af Vinge.

stält sin kosa, och der har A. Yahl-berg, hvilken vann sin första utbildning i Dusseldorf, vunnit europeiskt rykte såsom kolorist. Egron Lundgren ändtligen vann tidigare ett liknande rykte i England bland dess utmärkta aqvarellmålare.

Den lifliga beröringen med utlandets konstskolor framkallade den utvidgning och förbättring i vår konstakademis undervisning man länge önskat. Genom Boklund, som hemkom från Paris och Miinchen, bildades (1856) en särskild målarskola vid akademien och senare en egen q vi n-lig1 afdelning. Och här hemma vid ocli kring akademien rotfaste sig sedan denna tid, under fortfarande beröring med utlandets konst och hufvudsak-ligen efter dess föredöme, det moderna måleri, hvars utmärkande egenskaper torde vara ett, i jemförelse med förr, trognare naturstudium, en rikare färgkonst och i allmänhet en mer pittoresk uppfattning. — Omöjligt torde vara att vinna en fullt säker syn på den allmänna karakteren hos vår nyaste, i fullt utvecklingsarbete stadda målarkonst, och endast tveksamt kan man söka några allmänna synpunkter. I livad grad den ännu kan ega en sjolfständig och nationel karakter, le ra na vi åt en framtid att bedöma; måhända kan denna upptäcka enhet, der vi so splittring. Men att våra målares skingring kring främmande länder och vid främmande konstskolor, hvartill våra egna små förhållanden i viss mån må tvinga, utgör ett starkt hinder för deras sjelfständighet, ligger i sakens natur.

1 En ifrig gynnaro fingo aitisterno i konung Karl XV, som, sjelf utöfvare af målarkonsten, med smak och insigt gjordo rikhaltiga samlingar på Stockholms slott (s. 168, 170. 171) och på Ulriksdal (s. 164, 165) af taflor och konstslöjd — föremål, kvilka han sedan i sitt testamente skiinkto åt svenska staten.Landskapsmåleriet, som i nutiden nått en oväntad utveckling, och genremåleriet stå allt jemt i förgrunden. I det förra stå E. Bergh (död 1880) och A. Yahlberg främst, den senare numera med hela den franska koloritens stäraningsfullhet till sitt förfogande. M. Larsson var en rik, mon vulkanisk natur, som slutligen strandade på ett bisart maner. Det svenska allmogelifvet, hvilket egentligen först Sandberg indrog i måleriets sfer, har uti B. Nordenberg, Amalia Lindegren, N. Andersson, Vallander med flere funnit kärleksfulla framställaro. Annu större konstnärlig förmåga torde tillerkännas tvenne andra sedemålare, d'Unker och den ännu lefvande Fagerlin, hvilka med en förträfflighet i utförandet, som påminner om de gamla holländska mästarne, förena den skärpa i karakteristiken och den psykologiska iakttagelseförmåga, som tillhöra de bästa moderna genremålare. I porträttet öfvertogs den äldre Södermarks plats af den älskvärdt själfulle U. Troili. Bland de nu lefvande, med modernare hållning, nämna vi grefve G. von Rosen. — Historiemåleriet, der den moderna realismen framträder såsom en mera skärpt historisk trohet, är sparsammare idkadt.

Äfven här träffa vi G. von Rosen.

Hos denne konstnär (»Erik XIV och Karin Månsdotter», med flere) liksom i historiemåleriet öfver hufvud träder det historiska sinne i dagen, som är ett af de utmärkande dragen i^len moderna konsten och bildningen på det hela, och som vi äfven återfinna på den svenska skulpturens och arkitekturens område, förmågan att med den största smidighet sätta sig in i

olika tiders och folks lvnno och med

*

trogen lokalfärg återgifva äfven de minsta enskildheter. Inom mytmåleriet ha Vinge (s. 244) och Malmström efter Blommér fortsatt det svåra värfvet att behandla de fornnordiska ämnena. Den förre har helt och hållet egnat sig deråt, den senare är tillika genremålare. Inom aqvarellen liar E. Lundgren arbetat med en färgpoesi, som äfven utmärker honom som skriftställare, och der påträffas bland andra äfven en af vår konsts hufvudmän, Scholander (död 1881), hufvudsakligen arkitekt, men poet äfven med pennan, liksom han var det med penseln. Något storsnille, som kring sig samlat cn skola, har icke uppstått, men väl finnas inom alla de nämda arterna ej fa begåfvade talanger bland det nu upplefvande släg-tet. öfver hufvud stå de i liflig beröring med det rikare konstlifvet i utlandet,, der ock flere af dem bosatt sig och derigenom, som nämdt, blifvit mer eller rain-

'202. Johan 1'ctcr Molin (1 814 — 1873).dro främmande för vår inhemska konst. Här i hemlandet har dock den bildande konstens publik småningom tillvuxit, förnämligast genom det ökade antalet konstföreningar, hvilka på grund af sin beskaffenhet mest omhulda måleriet och främst, som vi nämt, dess mindre arter, genre- och landskapsmålningen. — Hvad de tecknande konsterna beträffar, anmärka vi, att äfven litografien i sin tur fått i betydlig mån gifva vika för den gamla träsnidarkonsten, som

hos oss på sista tiden, efter utlandets föredöme, återupprättats ur sitt förfall och vunnit en ofantlig praktisk betydelse — äfven om dess konstnärliga behandling ännu kan lemna åtskilligt att önska — genom sin större lätthet att tillfredsställa literaturens hastigt stegrade behof af illustrationer. En ny, till sin natur af-gjordt mindre konstnärlig afbild-ningskonst, fotografien slutligen, tjenar samma och liknande behof. Genom sin i det yttre nästan obegränsade förmåga att mångfaldiga konstens alster tjenar hon liksom träsnittet troget den moderna bildningens sträf-van att, så vidt möjligt, sprida det skönas kännedom till folkets alla lager, äfven de djupaste. Tack vare denna tekniska uppfinning är det numera ej blott ett fatal lyckligt lottade samhällsmedlemmar, som kunna porträttera sig; fotografien har dock, med sitt mekaniska förfaringssätt, icke kunnat göra den fria, konstnärliga porträttkonsten öf-

203. Bältespännarne. Vid Nationalmuseum i Stockholm.

Af Molin. verflodlg.

Men vi måste gå något tillbaka i tiden för att följa skulptörernes arbete från den punkt, der vi lem-nade det vid 1840-talets början. Fogelbergs senare verksamhet, efter de antika och fornnordiska gudastoderna, egnades åt modernt historiska uppgifter. Nästan samtidigt fick han tre monumentala beställningar i hemlandet, då Stockholms borgorskap beslöt resa en bildstod af hufvudstadens grundläggare, Birger jarl (del. I, s. 412), Fogelbergs födelsestad Göteborg en af Gustaf II Adolf, stadens grundläggare, och konung Oskar I en ryttarbildstod af sin fader Karl XIVrJohan (s. 133). Konstnären, som efter sin afresa 1820 ej återsett sitt fädernesland förr än 1845, återkom hit andra gången 1854, då do nämda tre stodema xostes och aftäcktes, men dog redan samma år i södern, dit han längtat tillbaka. Han hade emellertid med dessa tre stöder riktat landet med konstverk af verkligt historisk karakter och monumental betydelse. Han har i dessa tre bilder skapat »representerande karakteret, af Sveriges medeltid i Birger jarl, af dess politiska storhetstid i Gustaf II Adolf» och af nutiden i Karl XIY Johan (s. 133), »en inbunden och beslutsam personlighet, såsom en råd- och faltslagens ledare i vår tid höfves». Kolossalstatyen i marmor af Karl XIH (nu i Nationalmuseum) hade tjenat honom som förberedelse för de stora bronsstoderna. — En för våra förhållanden ovanligt liflig verksamhet rådde denna tid inom den svenska skulpturen. Yid sidan af den nu lifligt syselsatte äldre mästaren uppstodo tvenne yngre förmågor af betydande rang, ehuru olika till skaplynne, Qvarnström (född 1810) och Molin (född

264, 265. Detaljer af fontänen i Kungsträdgården i Stockholm.

Af Molin.

1814). Begge böljade med antika studier och antika ämnen för att sedan ogna sig åt fosterländska uppgifter. Den fyra år äldre Qvarnström utvecklade sig under Fogelbergs ledning i Roma till sin egentliga kallelse. Hans lugna, älskvärdt blida natur ledde honom till motsvarande ämnen och uppfattning af dessa. Till hans tidigare period höra »Iduna» samt idylliska basreliefer i ren stil, »Dagens stunder», med flere. Något senare är hans naiva •och liffulla »Eiskargosse» (i Nationalmuseum). Den äkta plastiska hållningen återfinnes äfven i uppgifter af en för hans lynne kanske väl manhaftig natur, såsom Engelbrektsstoden i Örebro (s. 248) och kolossalbysten af Gustaf I i Ve-'sterås. Men mera inom hans egentliga område falla sådana bilder som naturvetenskapsmannens (Berzelius' bronsstod i Stockholm, s. 219) och skaldens (Tegnérs i Lund, s. 225). En helt annan natur var Molin. Först vid 29 års ålder vände han sig med allvar till konstnärsvrket — han hade efter fadern i Göteborg öfvertagit en bagerirörelse. Efter studier i Kjöbenhavn,260. Engclbrekt8 stod i Örobro. Af Qvarnstrom.

267. Fredrik Vilhelm Scholandcr (i8iG—i88i).

Paris och Roma (hvarifrån han hem-sände »Den sofvande bakkantinnan», nu i Nationalmuseum) egnade han sig uteslutande åt de fosterländska ämnena och, afgjordare än någon af sina föregångare, åt en nordisk-na-tionel riktning i skulpturen. En lif-ligare, oroligare, mera kraftfull natur än Qvamström, saknar han stundom dennes säkra stilkänsla, men han har genom den käcka liffullhcten i sina nordiska monumentalbilder kraftigare anslagit folkets sympatier. I all synnerhet gäller detta hans måhända mest genialiska verk, »Bälte-spännarne» (s. 246), som utfördes 1859 i Paris, omarbetades och £öts i brons 1862 och för närvarande finnes tillstädes i fyra exemplar, af hvilka tvenno äro utstälda på offont-liga platser i Stockholm och Göteborg. Till den skandinaviska industriutställningen 1866 utförde Molin i gips sin allmänt beundrade »Fontän» (s. 247), hvilken sedan, gjuten i brons, uppstälts på Karlarnes torg i hufvudstaden 1873, två månader efter konstnärens död. Några år förut (1868) aftäcktes på samma ställe hans man häftiga bild af Karl XII i brons (del. IV, s. 595). Förutom andrar mestadels mindre arbeten, bland hvilka må nämnas marmorstoden af Oskar I å Göteborgs börs (1855), utförde Molin, i likhet med de äldre skulptö-rorno, en hel mängd porträttbyster. Genom dessa konstnärer har landet

och i all svnnerhet hufvudstaden

*

prydts med en skara ädla minnes-stoder, hvilkas mängd äfven väcker främlingarncs uppmärksamhet. En ny stod står hufvudstaden i begrepp att mottaga, nämligen Linnés, hvilket! utföres af J. F. Kjellberg, somnu innehar Molins plats vid akademien. Bland de yngre skulptörerno må

nämnas Böijesson. Äfven medaljgravyren har funnit talangfulla bearbetare (s.

219, 222).

Arkitekturen slutligen, för att äfven här återknyta vid vår föregående öfversigt, visar fortgången af den förbättring, hvars gryning vi vid 1840-talets böljan antydt. Yi nämde redan der Scho-landers (död 1881) namn, hvilken utan gensägelse är den förnämste bland de arkitekter, som, med öfver-vägande franska studier, med större eller mindre sjelfständighet i likhet med mängden af de nutida arkitekterne i utlandet upptaga och bearbeta renässansens allmänna former.

Bland dessa hans verk nämna vi Teknologiska institutets hus (fullbor-dadt 1864), Barclavs hus, begge i Stockholm, Högre elementarläroverkets hus i Upsala med flere. Den nederländsk-tvska barock-stilen har han med ur-skilning användt i Ulriksdals kyrka. I Synagogan i Stockholm åter, hvars inro anordning och dekoration i svnnerhet utmär-ker sig för smak och fantasirikedom, har hanfram-stält ett lyckadt försök att med österländska element framställa ett ädelt judiskt tempel. Bland öfriga arkitekter framstår H.

Zettervall, som utfört de storartadeombygnadema af Lunds domkyrka (s. 252) och Malmö rådhus (s. 252) ock senast i Stockholm bygt Bolinderska huset samt Norra elementarläroverket. Öfverhuf-vud synas våra arkitekter inbegripna i en liflig och löftesrik verksamhet, ehuru i ett litet land som vårt naturligtvis icke samma medel stå till deras förfogande som i många andra. Någon egen ny stil har ej vår samtid sett uppstå, allra minst någon särskildt nordisk eller svensk. Här som i utlandet är det, såsom vi redan antydt, renässansens allmänna former, hvilka, ofta med stor frihet använda och ombildade, visat sig bäst motsvara det moderna lynnet och de moderna bohofven. Mera sällan, ehuru ingalunda utan framgång, ha svenska

269. Synagogan i Stockholm, yttre.

arkitekter upptagit medeltidens eller andra äldre och yngre arkitekturstilar till användning. Det historiska sinne och den allsidigare bildning, som utmärka nutiden, visa sig också i vår arkitektur uti ett rätt förstånd af alla dessa stilars natur och en konstnärlig grannlagenhet vid deras användning. Yi ha redan nämt några af de bästa exemplen härpå. Det moderna lynnet visar sig äfven i fråga om bygnadskonstens uppgifter. I de föregående århundradena bygdes kyrkor och palats; dessa voro de hufvudsakliga bygnader, vid hvilka en konstnärlig utstyrsel kom i fråga. I vår tid icke så. En mångfald uppgifter tager nu arkitekternes konst i anspråk. * Förr var det hufvudsakligen hofvet, aristokratien och kyrkan, som bygde; i vår tid harmera hela folket blifvit byggherre. Framför allt är det skolhus och jomvägs-hus, som rest sig bredvid de gamla kyrkorna och palatsen. Jemte dem uppväxa i de moderna städerna kyrkor, bönhus, akademier, museer, konsertsalar, teatrar, hospital, rådhus, börsbygnader, hotell med mera, för att icke tala om mängden af borgerliga privatboningar med arkitektonisk utstyrsel. Ehuru de senare ännu ofta uppföras som stora kasernlika hus, har dock den

270. Synagogan i Stockholm, inro.

tilltalande vanan efter utlandets föredöme börjat få insteg bland förmöget folk, att låta uppföra mindre bygnader i friare stil, ofta som villor vid städernas utkanter. Likaledes anlitas trädgårdskonsten flitigare än förr till ett prydligt ordnande af dö öppna platserna uti och omkring städerna — till båtnad både för sundheten och skönhetssinnet. Och den, som i våra dagar reser på den svenska landsbygden, finner ej sällan herrgårdar och kyr-kör stilfullt om- eller nybygda jemte mängden af ofta smakfulla jernvägs-

272. Rådhuset i Malmöstationer, hvilka med sina omgifvande planteringar säkerligen utveckla allmogens sinne för en prydligaro anordning af sina boningshus. — Yid bvg-nadskonsten, som af alla konster griper mest in i det praktiska lifvet, anknyter sig ock närmast den sträfvan, som på senaste tid gjort sig gällande i vårt land liksom i utlandet, att återknyta bandet mellan slöjd och konst och derigenom åstadkomma den förras konstnärliga förädling. I detta syfte, som först vid vår tids stora europeiska industriutställningar blifvit fullt medvetet, har sedan en tid tillbaka svenska slöjdföreningen jemte andra föreningar arbetat.

LefnadssKtt och seder.

Öfverflöd t lefaadsfcSttet hos de högre samhällsklasserna i tldhrarfreta början. — Öfyerflöda-och lnförselförbnd. — UmgBngesllfret. — Allmogen. — BrSnrlnasnperlets uttagande. — hlassklInadoraa t lefnadssdttet börja bortfalla. — Ökade lefnadskostnader. — Utvandringen. — Det aedllga till« nt&ndet. — Slutord.

Skildringarna af det sociala och sedliga tillståndet i riket under Karl XIII:s och början af Karl XIV Johans regeringar sakna ej sina mörka sidor. Högljudd var samtidas klagan öfver de stegrade lefnadskostnaderna och lyxen, -särskildt hos de högre samhällsklasserna. Ofta nog ledde äfven missbruket att lefva öfver tillgångarna till obestånd, och ej sällan finner man embets-män, som gjort sig skyldiga till balanser och förskingringar af allmänna medel. Från hofvets sida gåfvos numera ej såsom på Gustaf IH:s tid några skadliga föredömen i lyx eller lättfärdighet; tvärt om bildade hvardagslifvet hos Karl Johan och kronprinsen Oskar genom sin enkelhet en motsats mot den yppighet och det öfverflöd, som råddo inom de högre krotsarna. Men föredömena från do högre klasserna voro i sig sjelfva tillräckliga, för att det onda skulle sprida sig till de lägro samhällslagren. Detta kunde så mycket mindre undgå att väcka statsmakternas uppmärksamhet, som de finansiela frågorna med anledning af den tryckta penningställningen voro do mest brän-nando af alla på dagordningen stående. I öfverflödsförfattningar trodde man sig nu liksom i föregåondo tidskifte finna ett botemedel mot do öfverkla-gado missförhållandena, hvadan äfven 1815 års riksdag gjorde en hemställan till regeringen om återupplifvandet af 1794 års öfverflödsförfattningar. Detta ledde äfven till 1817 års författning i ämnet, men då denna ej ansågs tillräcklig, påbjöd följande riksdag införselförbud för vissa främmande öfver-flödsvaror, höga tullsatser för andra dylika äfvensom afgifter för tillåtelsen att begagna vin, siden, möbler af utländska träslag med mera.

Men do höga tullsatserna och införselförbuden verkade blott,, att det den tiden hos oss som annorstädes blomstrando lurendrejeriet fick en ännu större utsträckning än tillförne. Smyghandeln, som befrämjades genom bcsticklig-heten hos tuUtjenstemännen och vilseledda rättsbegrepp hos den handelsid-kande allmänheten, blomstrade i synnerhet på södra och sydvestra kusterna och nådde sin högsta utsträckning i början af 1820-talet. Genom omorganisationen af tullstyrelsen (1824) lyckades man blott delvis hämma ett ondt, för hvilket intet annat fullt verksamt botemedel fans än en genomgripande för^ ändring af hela tullagstiftningen.

Den lediga umgängestonen från föregående tidskifte bibehöll sig länge, och lika så fortfor den smak för skämt och sång, som erhållit sitt mest kännetecknande uttryck i Bellmans och längre fram i Yalerius’ sånger. Också uraktlät man ej att i bronsen föreviga den fräjdade djurgårdssångaren och skildraren af det stockholmska folklifvet. Bellmans bröstbild, modellerad af

wv sr H fiijj 5. t.c • ,JnTj

wT' r-j#y ’ * t »* v Jtlfr ' L 7“ / jHL . ak Hf \ J I'. V { fl I V ‘ »Jp s år r* v r m L RtÅlf ’ A* Ji 1 J ! i

273. Aftäckandet af Bellmans byst & Djurgården i Stockholm, den 26 juli 1829.

Byström, aftäcktes den 26 juli 1829 på en af Djurgårdens vackraste platser, under festligheter, som sedan på bellmansdagen årligen återkommit Man förstod ännu vid denna tidpunkt att fånga glädjens snart flyktande ögonblick, att »låta visheten skämta i vinrankans skygd», men i njutningen fans besinning, och öfver umgängeslifvet i de bildade kretsarna låg för öfrigt en färg af idealism, såsom det höfdes i en tid, som var vår skaldekonsts guldålder. Ännu så sent som i slutet af 1840-talet kunde »Gluntame» diktas. Framsprungen ur äkta svensk grund och derfor mottagen med det lifligaste bifall i alla delar af landet, skall denna humoristisk-musikaliska diktsamling gifva efterveriden den yppersta tidsbild af ungdomslifvet och dess fröjder imidten af det nittonde århundradet vid Upsala högskola, der studentsången redan då ljöd fulltonig. Men efter hand fick idealismen träda tillbaka för realismen, den »glada vetenskapen» för de trängande praktiska uppgifterna, och så föll prosans nattfrost allt tyngre på den okonstlade gläd tighet, som varit den egentliga kryddan på en föregående tids nöjen och förströelser. Ofta höres åtminstone den klagan bland de gamle, att umgängeslifvet i vår af brådstörtade framsteg utmärkta tid lider af lefnadströtthet, att det personliga under samhällets rastlösa arbete för vinnandet af timligt välstånd förlorar i ursprunglighet och att alla »original» i samband dermed försvinna, att slutligen det yngre slägtet, hur städadt och hyfsadt det än ter sig, saknar ungdomlighet och lefnadslust och derjemte äfven kärlek till det ideela och vilja att lefva för höga mål.

Till allmogen synes begäret att föra ett öfverflödigt lefnadssätt under de första årtiondena af detta tidskifte ej hafva sträckt sig. Visserligen fun-

274. Folkdriigtor från Dalarna (Leksand). 275. Fr&n Dalarna (Rättvik).

Afb. 274—287 efter C. Forssells kopparstick 1827 o. f. (Ett ftr 1 Sverige).

nos tillfallen, såsom vid bröllop och andra familjhögtider, då gammal sed fordrade storartade gästabud med öfverflöd på mat och dryck, men dessa tillfallen återkommo ej ofta, och i allmänhet utmärkte sig landtbefolkningen för tarflighet, laglydnad, sedlighet och gudsfruktan. En mörk fläck på allmogens seder satte dock det omåttliga bränvinssuperiet. Dryckenskapslasten befordrades i väsentlig grad af den nu frigifna, af ständerna med synnerlig ifver omhuldade husbehofsbränningen, och det åtgick en rundlig tid, innan det lyckades måttlighets- och nykterhetsföreningar att så inverka på allmänna tänkesättet, att en reform i bränvinslagstiftningen kunde åvägabringas. Detta skedde omsider vid 1853—1854 års riksdag, då hus-behofsbränningen afskaffades och bränvinsbränningen förvandlades till en fabriksnäring med en hög tillverkningsskatt. Sedan denna tid har superiet märkbart aftagit. Då tillverkningen från 1854 .beräknades uppgå till omkring 50 millioner kannor (närmare 131 millioner liter) — hvilken siffra dock276. Från Dalaiya (Mora). 277. Från Lappland (Kajtora).

(Jfr IY:e delen, s. 639).

till den ansenliga siffran af öfver 23 millioner (9 775 000 kg). Yida mindre spridning har teet, hvaraf införseln sist nämda år blott uppgick till 118 000 skålpund (50150 kg). Mer allmänt är deremot bruket af tobak, hvilket njutningsmedel redan 1817 års riksdag ansåg vara for allmogen och gemene soldaten »lika angeläget som födan», hvadan det äfven uteslöts från öfver-flödsbevillningsstadgan. Införseln af denna vara uppgick 1875 till 7,/2 millioner skålpund (3 188 000 kg).

I ögonen fallande är den förändring i lefnadssättet, of van stående och

andra liknande siffror Utvisa. Men huru mvcket mera märkbar är icke den

*

förändring, som blifvit en följd af de förbättrade undervisningsanstalterna, det stegrado begäret efter kunskaper och bildning, de nya samfärdsmedlen och den stora lifaktighoten på de politiska och kommunala områdena? Utfärdandet af 1842 års folkskolestadga framkallade en social hvälfning af den

torde vara för hög — uppgick den under tillverkningsåret 1874—1875 till 19,8 millioner kannor (51,8 millioner liter). Förtäringen af spritdrycker torde sålunda hafva aftagit med mera än hälften, och följderna af denna minskade förbrukning hafva visat sig i ett ökadt välstånd och i förminskning af brottens antal. I tider af stegrade arbetspris framträder beklagligen åter det gamla missbruket, särskildt hos den lösa befolkningen i städerna och de vid allmänna och större enskilda arbeten anstälda arbetarne, hvadan äfven utskänkningsställena för sprit- och maltdrycker ofta nog förete <?n sorglig anblick.

Den minskade förbrukningen af bränvin har helt naturligt ledt till ökad förtäring af andra drycker, såsom baierskt öl, kaffe, te med mera. Så har kaffet blifvit en nödvändighetsvara äfven för do fattigaste hushåll. Då vid midten af föregåendo århundrade ännu blott omkring 26 0Ö0 skålpund (11000 kg) af denna vara infördes i landet, uppgick införseln deraf 1875mest omfattande art, i det massan af det svenska folket genom henne rycktes från okunnighet och råhet ett stort steg framåt till bildning och upplysning. Ångbåtarna och jernvägarna, posten och telegrafen hafva närmare förbundit rikets skilda delar med hvarandra och med^itlandet och derigenom i väsentlig grad underlättat utbredandet af nutidens allt jemnande odlingsformer. De nya kommunala inrättningarna hafva hos de lägre folkklasserna framkallat ett ökadt deltagande för allmänna angelägenheter, men på samma gång äfven skärpt deras medvetande om alla svenska mäns frihet och jem-likhet i fråga om rättigheter. Så pågår sedan lång tid Jjos oss liksom i andra länder ett allmänt nivelleringsarbete inom det sociala lifvet, och följden deraf har naturligen blifvit, att en mängd skrankor, som förr åtskilde de olika samhällsklasserna, nu bortfallit, så att det

ofta torde vara svårt nog att säga, hvar herremannen slutar och handtverkaren eller bonden vidtager. Försvunna från vår landsbygd äro de gamla byarna med sina tätt

V t *

278. Från Lappland (Kajtom). 279. Från Uclsingland (Jerfsö).

sammanbygda, fula, med tunga halmtak försedda gårdar, hvilka 1827 års skiftesstadga först begynto spränga i sär; gårdarna ligga nu spridda kring fälton, och de ej sällan med små trädgårdar omgifna boningshusen äro större, prydligare och beqvämare. De gamla halmtaken utbytas mot sådana af tegel, spån eller asfalt; kaminer och kakelugnar trädä i stället för de bränsleför-ödande spislarna, husgerådet är dyrbarare och mera ny modigt än förr, om ock till stort förfång för hemslöjden, men det hela är ändamålsenligare och beqvämare, äfven om do många tomma fönsterhålorna i öfvervåningarna här och der utvisa, att fåfängans kraf understundom varit starkare än behofvet. Försvunna äro äfven de gamla folklekar, hvari landsbygdens söner och döttrar förr sökte en vederqviekelse efter skördearbetets eller julstökets mödor. Äfven do gamla kistorna med de hemväfda, från fäderna ärfda klädebonaderna blifva allt sällsyntare, och i de landsändar, der de gamla, ur-Sverige$ hUtoria. XI. 17sprungligen efter forna heräkapsmod efterbildade så kallade nationaldräg-terna segast bibehållit sig, blir begäret att utbyta dem mot städernas flygtiga mod allt starkare. Ännu bibehålla sig dessa drägter i Lappland och Dalarna, vissa trakter af Yermland och Skåne, men den tid synes ej långt aflägsen, då de ej längre skola vara att finna, utom i de etnografiska samlingarna. Och ännu mer än på landsbygden framträder i städerna en sträf-van hos de lägre klasserna att blifva de högre lika i lefnadssätt och klädsel.

Att detta sträfvande ledt till ökade lefnadskostnader, är en naturlig sak. Men under senare delen af det tidskifte, vi här haft att skildra, har det ekonomiska välståndet spridt sig bland jordbrukarne och näringsidkarne i förr ej anad höjd. Visserligen träder oss en verklig fattigdom ej sällan till möte, och de tider, då arbetslönerna äro låga, torde nöden ej vara ovanlig inom daglönarnes stora klass; dock har den jemnare fördelning af välståndet, som råder i Sverige, haft det goda med sig, att antalet af verkliga nöd-

280, 281. Från Södermanland (Vingåker).

lidande här är jemförelsevis mindre än i andra länder. Emellertid hafva de ökade fordringarna på lifvets beqvämligheter stegrat antalet af dem, som vare sig af medfödd äfventyrslust eller af ekonomiska eller andra bevekelsegrun-der lemna fosterlandet för att utom dess gränser, helst i det stora framtidslandet på andra sidan Atlanten, jaga efter den bedrägligt skimrande lyckan. Utvandrarnes antal, som under 1850-talet i årligt medeltal uppgick till 1 690, steg under följande årtionde, tills det 1869 uppnådde sin högsta siffra 39 000. De rika skördarna i Sverige i början af 1870-talet medförde en hastig förminskning i denna siffra. Ar 1875 uppgick utvandrarnes antal till 9 727, en siffra, som, jemförd med befolkningens tillväxt samma år, ingalunda innebar något oroväckande. Det är företrädesvis i unionens norra och nordvestra stater, våra svenska utvandrare nedslå sina bopålar. Sina hågkomster från hembygden gömma de i troget minne, på svenskt språk för-rätta de sin gudstjenst, svenska äro psalmerna, som ljuda i deras kyrkor, oeh rörande är att se, med hvilken kärlek de äfven i öfrigt söka bevara den andliga gemenskapen med sitt gamla fädernesland.

På det svenska folkets sedliga halt i det hela hafva de senaste årtiondenas stora förändringar i lefnadssätt och vanor lyckligtvis ej utöfvat något skadligare inflytande. Att det sedliga tillståndet i städerna och angränsande landsorter ej är sådant det borde vara, är visst, men i allmänhet vitsorda sakkunniges uppgifter, att massan af folket fortfarande utmärker sig för laglydnad, redbarhet och gudsfruktan. De andliga rörelserna i våra dagar äro, huru missriktade de än må anses, märkliga tecken till ett oafvisligt behof hos de djupa leden att vända tankarna mot högre mål än de rent materiela. De stora skattebördor, våra menigheter åtagit sig för folkskoleväsendets ordnande, vitna om en stor offervillighet, då det gäller att befordra bildning och upplysning. Läggas nu härtill de snabba framsteg i

282. Från Vestergötland (Kind). 283. Från Småland (Värend).

(Jfr IV:e delen, s. 639).

andlig och materiel idrott, Sverige gjort under do årtionden, som förgått sedan ofredsåren, torde landets ställning i det hela te sig i en ljus dager. Yi hafva visat, huru det i fullt mått inbergar frukterna af sitt trägna arbete på sin inre utveckling och förkofran, huru dess åkerfält gifva allt rikare skördar, huru dess underjordiska skattkamrar i dagens ljus framlägga nya rikedomar, huru dess kölar plöja alla vlrldens haf, huru dess närings-och konstflit går med heder ur de fredliga striderna vid de stora inellanfolk-liga täflingsfesterna, lmru dess lagar ideligen förbättras i frisinnad och men-niskovänlig riktning, lmru det slutligen i allmän folkupplysning så väl som i vetenskapliga idrotter ställer sig i jembredd med hvilket land som helst. Framhållet är äfven, huru mycket som blifvit gjordt för fosterlandskänslans stärkande, huru vart härliga språk, som är det renaste uttrycket för vårt folkliga inedvetande, vårdas med kärlek och insigt, huru vår häfd- och forn-forskning med oförtröttadt nit upphemtar nytt stoff för uppvisandet af det närvarandes samband med det förflutna, huru vår bildande konst tillegnar

284. Från Bleking.

285. Från Skåne (Horrestad).

sig en fosterländsk prägel och huru vår folkbildning mer och mer bygges på fosterländsk grund. Men allt detta är ej nog för att häfva alla farhågor för

28G. Från Skåne (Torna|.

287. Från Skåne (Vemmenhog).

kommande år. Ännu är försvarsfrågan olöst — och innan denna fäderneslandets lifsfråga funnit en tillfredsställande lösning, innan dess är ej heller Sveriges framtid betryggad. REGISTER

till del. I—VI.

Förkortningar: bt«k[op]. — borgmfästare]. — bygnk [bygnadskonst]. — drofctn[tng]. — d[bd], — d. y. [den*yngre]. — d. B. [den Bldre]. — grek[tsk). — hel[lg, *iga]. — hert[ig, -iginna]. — ital[ienskj. — jfr [jemfdr]. — kejsfare, -arinna]. — kon ung|. — karf[arste. -urstinna]. — källförtfeckniog]. — jnytfologil.

— ornamfentik]. — romfersk]. — *jökon[ong]. — •kulptfur]. — storf[urste]. — ståth[411are]. — utg<ifvenj.

— Parentes omkring ett namn, t. ex. omkring Bjelke, utmärker, att personen ej sjelf användt d'.t sedermera tillkomna ättenamnet, utan endast vapnet. En del »vapennamn», t. ex. lejonansigte, ha dock aldrig burits •&* som ättenamn.

V

Sveriges historia. Register.

O f>

Ovind Bjarnesson 1,280. Öxnebjerg, slag 1535

8,166.

Rättelser till Sveriges historia, del. 1—5. (Öfriga rättelser i verket, se tryckfelsförteck-ningar i föregående delar). D. I o. några andra ställen, Fredriksbald (ej Frederikshald). D. II, s. 25, r. 19, Borgesyssel (bättre än Borgsyssel). D. III, s. 227, nyttigbeter (ej rättigheter); — s. 241, slägttafl., Katarina Jagellonika dog d. 16 sept. (ej 16 nov.); Karl IX förmäldes med Maria af Pfalz d. 11 (ej 3) maj och med Kristina af Holstein d. 27 (ej 22) aug.; — s. 245, af b. föreställer Tynnelsö slott, sådant det af bert. Karl uppfördes inemot 1600; — s. 274, r. 19, Köinge (ej Svartrå) socken; — s. 293, riktigt porträtt af Per Brahe följer i kartongbladet i 6:e delen; — s. 332, r. 11, den 10 (ej 5) augusti; — s. 418, r. 13, den 30 (ej 20) oktober; — s. 437, r. 26, Karl IX kallar sig konung i en handling d. 28 sept. 1603 (således före d. 6 mars 1604). D. V, g. 14, träsnittet föreställer Stockholm före slottsbranden 1697; — s. 24, träsnittet framställer Nyköping före 1665; — s. 119, nordstjerneordens Inskrift är nescit occasum (ej occasuit); — s. 274, r. 21, 119 (ej 120); — s. 372, r. 12, van (ej von) Sucbtelen; — s. 407, r. 15, 1696 (ej 1796); — s. 449, r. 13 o. 14, novantlk (ej romantik).

Öfversigt af verkets omfång.

Första delen. Sveriges hednatid, samt medeltid, förra

skedet. Intill 1350 ....

Andra delen. Sveriges medeltid, senare skedet. 1350—1521 Tredje delen. Sveriges nydaningstid. 1521—1011 ....

Sjette delen. Sveriges historia under den nyaste

498*) sidor och 537 träsnitt. 518 » » 411 » 486 » i» 282 0 654 0 485 0 430 » 310 0 480 » 0 287 0

*) I sidantalet till bvarje del äro titlar ocb innehållsförteckning inberäknade. Efterord.

I slutet af år 1875 utlomnades första häftet till det verk, som härmed efter sex åra förlopp framträder fullbordadt inför allmänheten.

Detta verk omfattar 3 066 sidor med 2 312 afbildningar i sex delar ollor fyrtio häften, hvilket i medeltal gifver för hvaije häfte (äfven registret inberäknadt) 76 sidor med 57 afbildningar. Vi erinra om, att vi i första häftets anmälan utlofvat i medeltal för hvaije häfte 72 sidor och 55 träsnitt.

Men med afseonde på tiden för utgifhingen ha vi icke kunnat hålla ord.

Anmälan utlofvade nämligen verket färdigt inom två år, så vidt inga svårare hinder skulle möta. Men sådana mötte. Sålunda bortgick en af författarne, docenten Tengberg, plötsligt med döden. Han hade ej skrifvit mer än vid pass en tredjedel af femte delen. En annan af medför-fattarne har af ökade akademiska göromål förhindrats att inom önskad tid fullborda sitt åtagna värf. Sjette delens tillämnade författare vardt erbjuden skötseln af ett större bolagstryckeri, hvilken naturligtvis hindrade honom att göra ens något af hvad han förbundit sig till.

Namnen på de sex delarnas författare ses på titelbladen. Namnen på dem, som för Öfrigt bidragit, återfinnas efter hvaije dels källförteckning.

För anskaffandet af afbildningar har förläggaren icke spart möda, ej heller kostnad. Mångenstädes i Sverige och Finland och för Öfrigt till en del i utlandet hafva fotografer och tecknare blifvit anlitade. Deijemte hafva åtskilliga artister gjort resor för att med penna och- ljusbilder lemna stoff till träsnitten i verket.

Sålunda har tecknaren vid statens historiska museum, artisten C. F. Lindberg enkom gjort resor till Gripsholm, Skokloster, Karlberg, Drottningholm, Upsala, Gamla Upsala och Sigtuna och, samtidigt med uppdrag från vitterhets-, historie- och antiqvitetsakademien, till Östergötland (Vadstena, Linköping, Alvastra m. fl.), Vestmanland, Gotland, Öland (Borgholm) och Småland. Inom Stockholm har ett rikt material erhållits i riksbibliotekets samlingar af gravyrer, i statens historiska museum, lifruBtkammaren, Biddarholmskyrkan och

Storkyrkan. Enskilda porträtt äro funna i rådhuset, kommerskollegiet, riksarkivet, kammarkollegiet (riksregalierna), statskontoret och flerstädes.

Artisten 0. Sörling har företagit resor i Östergötland (Linköping, Vadstena och Alvastra), Upland och Skåne (Malmö, BurlÖf^ Lund, Ystad, Löderup, Vallby, Vä, Kristianstad, Åhus, Ifö m. fl. ställen), till Gripsholm, Örebro, Upsala och Strengnäs.

Artisten R. Haglund har tid efter annan gjort resor till enstaka ställen. Vi nämna Mora stenar, Läby vad, Engclbrektsholmen, Vesterås, Romfartuna, Brunbäcks faija, Strengnäs.

Fotografen Pettersson i Lund har tagit fotografier från Lund och Dalby.

Utom ofvan uppgifna artister må nämnas C. Larsson och F. Weiss, hvilka retuscherat och tecknat, den senare hufvudsakligast porträtt

De träsnidarc, som utfört do flesta afbildningarna, äro 0. F. Dahlbäck, J. Engberg, I. Falan der, E. Hansen, R. Lindgren, W. Meyer, dansken H. P. Hansen och den numera aflidne C. L. Sandberg, till börden svensk, men bosatt i Danmark, m. fl.

Vidare må nämnas, att, utom doktor Montelius, som ansvarar för afbildningarna i första delen, riksantiqvarien H. Hildebrand granskat Öfriga original, retuscher och träsnitt i arbetet Porträtten och en del andra afbildningar från den nyare tiden äro dock granskade af amanuensen

C. Eichhorn.

De flesta slägttaflor hafva före tryckningen blifvit genomsedda af riksmarskalken, grefvc

G. A. Sparre.

Registrets utarbetande har kräft mycken id. Genom sin fullständighet i uppslag och hänvisningar samt genom sina 'Tuppsammanställningar bör det i hög grad underlätta sökandet i arbetet.

Till sist må nämnas, *tt rättstafningen äfvensora namnskrifningen är följdriktigt hållen genom hela verket.

Stockholm, 1881, december 15.

Hjalmar IAnns&röm.